

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ VE AVRUPA KİMLİĞİ:
AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON SÜRECİNİN AVRUPA KİMLİĞİ
TEMELİNDE İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

Özlem SEFER

Ankara- 2014

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ VE AVRUPA KİMLİĞİ:
AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON SÜRECİNİN AVRUPA KİMLİĞİ
TEMELİNDE İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

Özlem SEFER

Tez Danışmanı

Prof.Dr. Ömer Aykut ÇELEBİ

Ankara- 2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ VE AVRUPA KİMLİĞİ:
AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON SÜRECİNİN AVRUPA KİMLİĞİ
TEMELİNDE İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: KİMLİK KAVRAMI	10
I.I Kişisel ve Sosyal kimlikler	11
I.II. Ulusal, Transnasyonal ve Postnasyonal kimlikler.....	17
I.II.I. Ulusal kimlikler.....	18
I.II.I.I. Benedict Anderson ve ulusal kimlik anlayışı.....	21
I.II.I.II. Eric Hobsbawm ve ulusal kimlik anlayışı.....	24
I.II.I.III. Anthony D. Smith ve ulusal kimlik anlayışı.....	26
I.II.II. Transnasyonal ve Postnasyonal kimlikler.....	30
I.III. Avrupa kimliği.....	32
I.III.I. Avrupa kimliğinin tarihsel gelişimi.....	33
I.III.I.I. Eski Yunan ve Roma.....	33
I.III.I.II. Hristiyanlık.....	35
I.III.I.III. Aydınlanma dönemi.....	36
I.III.I.IV. Yirminci yüzyıl.....	38
I.III.II. Avrupa kimliğinin kurumsal adımları ve sorunları.....	40
I.III.III. AB Anayasası Düşüncesi.....	45
II. BÖLÜM: AVRUPA ENTEGRASYON TEORİLERİ İÇİNDE AVRUPA KİMLİĞİNİN YERİ	58
II.I. Avrupa entegrasyon teorileri ve Avrupa kimliği sorunu.....	59
II.I.I. İşlevselcilik.....	59
II.I.II. Yeni-işlevselcilik.....	62

II.I.III. İşlemselcilik.....	66
II.I.IV. Liberal hükümetlerarasılık.....	71
II.I.V. Sosyal-inşacılık.....	76
II.II. ‘Kurucu babaların’ Avrupa entegrasyon sürecine bakışlarında kimliğin yeri.....	79
II.II.I. Altiero Spinelli ve Avrupa entegrasyonuna bakışı.....	79
II.II.II Avrupa Birliği federasyon olabilir mi?.....	84
II.II.III. Jean Monnet ve Robert Schuman’ın Avrupa entegrasyonuna bakışları.....	87
III. BÖLÜM: AVRUPA KİMLİĞİNE DAİR TEMEL KAVRAMLAR.....	93
III.I. Vatandaşlık.....	93
III.I.I. Almanya’da vatandaşlık düzenlemeleri.....	94
III.I.II. Fransa’da vatandaşlık düzenlemeleri.....	96
III.I.III. Birleşik Krallık’ta vatandaşlık düzenlemeleri.....	99
III.I.IV. Maastricht’ten Lizbon’a Avrupa Vatandaşlığının Serüveni.....	101
III.I.IV.I. Maastricht Antlaşması’nda vatandaşlık.....	103
III.I.IV.II. Amsterdam Antlaşması’nda vatandaşlık	104
III.I.IV.III. Lizbon Antlaşması’nda vatandaşlık.....	104
III.I.V. Avrupa vatandaşlığı: sonuçlar ve olasılıklar.....	106
III.I.V.I. Üçüncü ülke vatandaşlarının durumu.....	108
III.I.V.II. Paydaş vatandaşlık.....	111
III.I.V.III. Vatandaşların Avrupa Yılı.....	113
III.II. Meşruiyet.....	114

III.II.I. Weber’de meşru otorite.....	114
III.II.II. Schmitt’te yasallık-meşruluk ilişkisi.....	118
III.II.III. Feodalizmden modern dönemlere meşruiyet sorunu.....	122
III.II.IV. Avrupa Birliği’nin Meşruiyeti.....	130
III.III. Avrupa Birliği’nde Demokrasi Açığı Tartışmaları.....	140
III.III.I. Andrew Moravcsik ve Giandomenico Majone: “AB’de demokrasi açığı yoktur” tezi.....	142
III.III.II. Simon Hix ve Andreas Follesdal: “AB’de demokrasi açığı bir meşruiyet sorunudur” tezi.....	149
III.III.III. Avrupa Birliği’nde demokrasi açığını kapatma yolunda yeni adımlar.....	151
III.IV. Kamusal alan ve Avrupa kamusal alanı.....	155
III.IV.I. Kamusal alan.....	156
III.IV.II. Hannah Arendt ve kamusal alan.....	157
III.IV.III. Jürgen Habermas ve kamusal alan.....	160
III.IV.IV. Avrupa kamusal alanı.....	163

IV. BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ’NDE EKONOMİK KRİZ-KİMLİK

BAĞLANTISI.....	174
IV.I. Ekonomik ve Parasal Birlik için hukuki düzenlemeler.....	174
IV.I.I. AB düzeyinde alınan tedbirler.....	176
IV.I.II. Hükümetlerarası düzeyde bulunan çözümler.....	181
IV.II. Ulusal ekonomiler ve Avro.....	186
IV.III. Avrupa kimliği-kriz bağlantısı.....	194

SONUÇ	207
KAYNAKÇA	211
ÖZET	229
ABSTRACT	230

GİRİŞ

“Kasaba, öbür kasabalara hiç benzemeyen apayrı bir yaratıktır, öyle ki dünyada birbirine benzeyen iki kasaba bulamazsınız.”¹

Steinbeck’in kasabayı betimlerken dile getirdiği bu sözler, her bir birey, her bir toplum, her bir ülke için söylenebileceği gibi, dünya üzerinde hali hazırda bir benzeri olmayan Avrupa Birliği (AB) için, bir adım daha ötesine karşılık gelecektir. *Sui generis* yapısıyla, AB her ne kadar uluslararası örgütlere, federasyonlara benzetilse de –benzer yönleri olsa da-, bir benzeri daha olmayan ulus-üstü (supranasyonal) bir birliktir. “Kimliğim beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir.”² diyen Maalouf da, kimliğin benzersizliği vurgulamıştır. Bu iki benzersiz kavramın birlikteliği de, örneği olmayan yeni bir kimliğin oluşumunu gerekli kılmaktadır. Kuşkusuz, pek çok alanda, bireylerin sahip olduğu kimlikler arasında benzerlikler, ortaklıklar mevcuttur. Ama her bir bireyin nevi şahsına münhasır bir yapısı vardır; bu ortaklıklara rağmen hiç bir birey bir diğerrinin aynısı değildir. Kimlik konusu bu anlamda içinde hem ortaklıkları hem de farklılıkları barındırması bakımından oldukça hassas bir içeriğe sahiptir. Benzersiz bir yapı olan AB içinde, birbirinden farklı olan ülkelerin halklarını bütünleştirme fikri de, bu fikrin pratiğe geçiş yolundaki zorluklarla başa çıkma yolları da büyük bir özenle ele alınmalıdır. Birbirinden farklı olan kimlikleri, benzersiz ülkeleri tek bir ‘çatı’ altında, ortak bir kimlik çerçevesinde birleştirmek ve ortak aidiyet hissi kapsamında Avrupa kimliğini oluşturmak, söz konusu özenin amacını oluşturmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan kötü deneyimler sonrası Avrupa

¹ John Steinbeck, **İnci**, (çev.) Tomris Uyar, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012, s.31.

² Amin Maalouf, **Ölümcül Kimlikler**, (çev.) Aysel Bora, 25.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s.16.

lkeleri beraber hareket edip, daha gcl durmak yolunda bir adım attılar. 1951 senesinde Paris Antlaşması'nı imzalayan 'Altılar' (Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, Fransa ve Almanya) Avrupa Kömür ve elik Topluluğu'nu kurdu. 1957 senesindeki Roma Antlaşması ile ise Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kurarak birlikteliklerini ekonomik alana da taşımış oldular. 1992 Maastricht Antlaşması'yla birlikte ekonomik topluluk aynı zamanda siyasi bir birlik olma yoluna girdi ve bu Antlaşma'yla birlikte Avrupa Birliği (AB) adını aldı. Avrupa Birliği bundan sonra hem genişlemelerin hem de derinleşmelerin artarak ilerleyeceği bir Birlik olacaktı. Ekonomik bir topluluk ve daha sonra siyasi bir birlik olma yoluna girmek, ye ülkeler için güce sahip olmak demektir. Ancak bu gücün yalnızca ekonomiyle yürümeyeceğini, siyasetin de temsil edilen halkların desteğiyle devam edebileceğini, zaman açıkça göstermiştir.

1973 senesine kadar kurucu altı ye ülkeyle yoluna devam eden Avrupa Ekonomik Topluluğu; İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın yelikleriyle birlikte ilk genişleme deneyimini yaşayarak, ye ülke sayısını dokuzaya çıkardı. 1981'de Yunanistan'ın, 1986'da İspanya ve Portekiz'in üyeliklerini, 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımı izledi. 2004 yılında AB'nin en büyük genişleme dalgasıyla ise Topluluk'a on yeni ülkenin katılımıyla, Birlik'in ye sayısı bir adımda artmış oldu. Bu genişlemede bir zamanlar Avrupa'nın korkulu rüyası olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Doğu Avrupa lkelerinin katılımı dikkat çekiciydi. Bu genişlemeyle birlikte Letonya, Slovakya, Litvanya, ek Cumhuriyeti, Malta, Güney Kıbrıs, Slovenya, Polonya, Estonya ve Macaristan AB yesi oldular. 2007 yılındaki genişlemeyle birlikte, Bulgaristan ile Romanya'nın ve son olarak 2013 senesinde Hırvatistan'ın

üyeliğiyle beraber Birlik yirmi sekiz üyeli bir birlik halini aldı.

Genişleme dalgalarının yanında, Topluluk derinleşme yolunda da adımlar atmıştır. Ancak bu derinleşme süreçleri hiç de kolay olmamıştır. Ekonomik bir toplulukken, 1992 senesindeki Maastricht Antlaşması'yla siyasi bir topluluk olma yoluna giren AB'de, bu Antlaşmayla daha önce söz edilmemiş olan Avrupa vatandaşlığına değiniliyordu. Bütün eksikliklerine rağmen bu adım Avrupa halklarını birbirine yaklaştırmak için atılmış bir derinleşme adımıydı. 'Avrupalı'larda Avrupa Birliği'ne karşı duyulan bir aidiyet hissi yaratarak Avrupa kimliği oluşturmak kolay değildi. Birlik'in demokratik anlamda işleyişinin ve Avrupa halklarının katılımının önemi, atılan her derinleşme adımında ve aynı zamanda her kriz anında bir kez daha ortaya çıkmıştır. Halkların sürece dahil edilmemiş olması, hem Birlik'e aidiyet hissini oluşmasını, hem de Avrupa vatandaşlarının iletişimlerini zorlaştırmıştır. Birlik'in işleyişinin hatta amacının ne ölçüde bilindiği şüpheliydi. Avrupa vatandaşlığı kavramı ulus-devlet vatandaşlığının önüne geçmek amacıyla mı ortaya atılmıştı yoksa bu iki kimlik birbirlerini tamamlayacak mıydı? Akıllarda olması muhtemel bu sorunun temelinde, egemenlik kaybı ve 'federal Avrupa' çekincesi yatmaktaydı. Bu durumun su yüzüne çıktığı ve derinleşme sürecinin tökezlediği belki de en önemli anlardan biri anayasa konusunda yaşanmıştır. 2005 yılında Birlik'in kurucu ülkelerinden olan Hollanda ve Fransa'da yapılan referandumlarda, Birlik'in işleyiş sürecine aşina olmayan halklar, Birlik'teki derinleşmenin önemli bir unsuru sayılabilecek olan anayasaya 'hayır' oyu vermişlerdir. Bu durum AB'de şok etkisi yarattı. Hristiyanlığın anayasada yer alıp almayacağı yönünde yapılan tartışmalar, taslak anayasada dikkat çeken bir konu olmuştur. Hristiyanlığın Avrupa'ya ait,

birleřtirici bir deęer olarak anayasaya eklenmesi dűřünűlműő, bu konuda pek çok tartiřma meydana gelmiř, ancak pek çok farklı dinin, mezhebin bir arada yařadığı gerçeęinin bu dűzenlemeyle gűz ardı edileceęi dűřűncesiyle, eklenmemiřtir. Bűnyesinde pek çok dil, din, etnik kimlik barındıran bir birlikteki kimi ulusal, kűltűrel, dini vurgular yakınılařtırmaktan çok uzaklařtırmaya ya da ayrıřmalara hizmet edebilir; bu da Avrupa kimlięinden sűz eden ve bunu kurmaya çalıřan bir Birlik'in en son isteęi olacaktır. Bu tip vurguların yapılmamasına dikkat edilerek, Reform (Lizbon) Antlařması, anayasada birtakım deęiřiklikler yapılarak ve 'anayasa' adından kaçınılarak tekrar sunuldu. Bu sefer Birlik'e girdięi ilk gűnden beri űzellikle ekonomik açıdan oldukça ilerleme saęlayan İrlanda, Antlařma'ya 'hayır' dedi. Bűtűn bu krizlere raęmen Birlik'te, Reform Antlařması 2009 senesinde yűrűrlűęe girmiř ancak halkların AB'yi hala 'ortak para, ortak vize' den fazlası olarak gűremedięi ve hatta belki de gűrmek istemedięi de bu referandumlarla ortaya çıkmıřtır. Çalıřmada, AB'nin derinleřme sűrecinde yařadığı bu sancılardan yola çıkılarak, Birlik'in kimlik konusunda yařadığı sorunlar űzerinde durulmuřtur. Birlik içinde vatandaşlık konusunda yapılacak olan hukuki dűzenlemeler ve buna baęlı olarak geliřtirilecek olan politikalar, Avrupa halklarını yakınılařtırarak Avrupa kimlięini oluřturmak için en űnemli ayaklardan biridir. Buradaki zorluk, çeřitli kimlikleri bűnyesinde barındıran Birlik'in, bu dűzenlemeleri yaparken ulusal vurgulara, kimi kűltűrel űęelere atıfta bulunarak amaçtan uzaklařma olasılıęıdır. Bařka bir űrneęi daha olmayan *sui generis* bir yapıyı oluřturma çabası içinde, Birlik çapındaki dűzenlemelerde, bu tip yanlıřlara dűřűlmesi, amaca giden yolu hem zorlařtıracak hem de uzatacaktır.

Maastricht Antlařması'nda, Avrupa vatandaşlıęına sahip olmak, űye

lkelerden birinin vatandaşlığına sahip olma zorunluluğuna bağlanmıştır. Bu düzenleme, neredeyse kuşaklardır başka bir ülkede yasal bir şekilde ikamet etmekte olan göçmenleri göz ardı etmektedir. Hukuki ve siyasi düzenlemeler Birlik çapında bir vatandaşlık ve Avrupa Birliği içinde bir aidiyet duygusu, bir kimlik oluşturulması için tek yoldur. Bu yolda bir tek vatandaşlık düzenlemeleri değil, vatandaşlıkla bağlantılı olarak meşruiyetin sağlanması, demokratik bir işleyişin oluşturulması ve kamusal alanın yaratılması da esastır. Bu kavramlardan ve mevcut sorunlardan yola çıkararak, çalışmanın konusu kimlik tartışmaları olarak belirlenmiş ve dört bölüm halinde sunulmuştur.

İlk bölüm kimlik kavramının incelenmesine ayrılmıştır. Kimlik, pek çok disiplin içinde incelenen ve gerek bireysel, gerek toplumsal gerekse siyasi tartışmaların çoğu kez temelinde yer alan bir kavramdır. Toplum içinde pek çok farklı kimliğe sahip olan bireyler kendilerini bu kimlikler doğrultusunda tanımlarlar. Aile içinde, mesleki anlamda, doğduğu ve/veya yaşadığı ülkede, dini anlamda vb. bir bireyin pek çok kimliğe sahip olduğu açıktır; bu da kimliklerin çoğul olabileceğine dair en temel rneği oluşturur. Bireylerin benimsedikleri bu kimliklerinin yanında bir diğer sosyal kimlik olarak Avrupa kimliğini de benimseyip benimsemeyecekleri ise çalışmanın temel sorusudur.

Bu bölümde, kimlik kavramının tanımı, kişisel ve sosyal anlamda ele alınışı yer almaktadır. İkinici alt başlıkta ulusal kimlikler ve bunların oluşumu üzerine farklı yaklaşımlar ele alınmıştır. Bu noktada özellikle Anthony D. Smith, Benedict Anderson ve Eric Hobsbawm'ın ulus-devletlerin oluşması üzerine kurmuş oldukları teorileri üzerinde durulmuştur. Bu teoriler işığında ulusal kimliklerle birlikte aidiyet hissinin oluşumu ele alınarak, AB'de bir kimlik için örnek teşkil edebilecek

noktaları olup olmadığı ve söz konusu kimliğin ulusal kimliklerle aynı biçimde kurulup kurulamayacağı tartışılmıştır. Aynı alt başlıkta, postnasyonal ve transnasyonal kimliklere değinilmiştir. Burada, AB’de yer alan pek çok ulusal, etnik kimliği, dini inancı, farklı dilleri bir arada tutacak, entegre edebilecek yolun, postnasyonal ya da transnasyonal kimlikten geçip geçmediği irdelenmiştir. Kimlik konusunun ele alındığı son alt başlık ise Avrupa kimliğine ayrılmıştır. Bu kısımda, Avrupa kimliği geçmişten günümüze ele alınarak, tarihsel gelişimi üzerinde durulmuştur. Avrupa kimliğinin oluşumu için son derece önemli olan hukuki düzenlemelerin gerekliliği ise anayasal yurtseverlik kavramı çerçevesinde incelenmiştir.

Avrupa entegrasyon süreci pek çok farklı bakış açısından yorumlanmış ve Birlik’in nasıl bir yapısının olması gerektiği üzerine farklı düşünceler ortaya çıkmıştır. İkinci bölümde bu farklı görüşler Avrupa kimliği çerçevesinde ele alınacak, Avrupa kimliği ve Avrupa entegrasyonu ilişkisi üzerinde durulacaktır. Entegrasyon teorilerinin kimlik konusuna ne şekilde yaklaştıkları ele alınarak, AB’nin geleceği açısından hangi teorinin daha yol gösterici olduğu incelenmiştir. Avrupa entegrasyon teorilerinin temelinde savaştan yılmış olan Avrupa’da barışın sağlanması için entegre olmuş bir Avrupa arzusu yatar. Pek çok farklı teori, bu anlamda ortaya çıkmış olsa da, çalışma içinde yer verilmiş olan teoriler işlevselcilik, işlemselcilik, yeni-işlevselcilik, liberal hükümetlerarasılık ve sosyal inşacılık olmuş ve bunlardan yola çıkarak entegrasyonun ne şekilde sağlanabileceği üzerinde durulmuştur. Bu bölümde işlevselcilik Mitrany’nin, işlemselcilik Deutsch’un, yeni-işlevselcilik Haas’ın, liberal hükümetlerarasılık yaklaşımı Moravcsik’in ve kimlik konusunun açıkça ele alındığı sosyal inşacılık

yaklaşımı Risse'nin düşüncelerinden yola çıkılarak incelenmiştir. Bu bölümün diğer alt başlığı ise, 'kurucu babalar' olarak bilinen Schuman ve Monnet'nin düşünceleriyle birlikte federal Avrupa fikrini savunan Spinelli'nin görüşlerine ayrılmıştır. Avrupa entegrasyon sürecinin en başında aktif olarak yer almış olan bu isimlerin düşünceleri incelenmiş, Birlik'ten beklentileri üzerinde durulmuştur. AB'nin, Spinelli, Schuman ve Monnet tarafından da farklı biçimlerde savunulmuş ve günümüze kadar sürmüş olan, 'federasyon olup olmadığı' sorusu yine bu kısımda ele alınmıştır.

Üçüncü bölüm, Avrupa kimliğini yaratacak olan kavramlara ayrılmıştır. Avrupa kimliğinden ayrı düşünülüp, incelenemeyecek olan ve Avrupa kimliği içinde adeta iç içe geçmiş halde bulunan bu kavramlar kuşkusuz vatandaşlık, meşruiyet, demokrasi ve kamusal alan kavramlarıdır. Bu bölüm içinde ilk ele alınan kavram, vatandaşlık kavramıdır. Birlik içindeki düzenlemelere geçmeden önce, Birlik üye ülkelerinden Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık'taki vatandaşlık düzenlemeleri *jus soli* ve *jus sanguinis* ilkeleri çerçevesinde incelenmiştir. Maastricht Antlaşması'yla ilk düzenlemesi yapılan ve Lizbon Antlaşması'na kadar birtakım değişikliklerle gelen Avrupa vatandaşlığı kavramı, ulusal düzenlerden farkı da vurgulanarak ele alınmıştır. Birlik'in günümüze sirayet etmiş ve ucu geçmişe dayanan pek çok sorununun aslında bir meşruiyet sorununa dayandığı düşünüldüğünde meşruiyet kavramı kimlik oluşumu için bir diğer önemli kavram olarak incelenmiştir.

AB'de vatandaşlık ve kimlik konusu, demokrasi açığı iddialarıyla doğrudan bağlantılıdır. Follesdal ve Hix gibi AB'de demokrasi açığı olduğunu savunanların yanında Majone ve liberal hükümetlerarasılık yaklaşımının temel ismi olan

Moravcsik, AB'de demokrasi açığı olmadığını savunmaktadırlar. Bunun için çeşitli gerekçeler ortaya koyan bu isimlerin yaklaşımları incelenmiştir.

Avrupa vatandaşlarının katılımıyla kamusal alanı oluşturma çabaları Avrupalılık hissinin oluşması yolunda önemli bir adımı temsil etmektedir. Halkların iletişim içinde olması, birbirlerinden haberdar olmaları açısından –oluşturulması hedeflenen aidiyet hissi için- olabilecek en etkili 'alan' Avrupa çapında bir kamusal alandır. Kamusal alan ele alınırken, iki önemli isme, Habermas ve Arendt'in kamusallık hakkındaki düşüncelerine yer verilmiş, kamusallığı ne şekilde ele aldıklarına ve Avrupa'da oluşturulabilecek bir kamusal alan için bu fikirlerden ne yönde faydalanılabileceğine değinilmiştir. AB içinde oluşturulabilecek bir kamusal alanın, Avrupa çapında bir kamuoyu oluşturma kapasitesinin, Avrupa kimliğinin yaratılmasına ne denli olumlu etkileri olacağı vurgulanmıştır.

Dördüncü ve son bölümde, krizle boğuşan Avrupa Birliği'nin ekonomik problemlerinin kimlik konusuyla bağlantısı incelenmiştir. Ekonomik kriz, Birlik'te gerek ekonomik gerek siyasi gerekse sosyal alanlarda kimi zorlukları da beraberinde getirmiş, Birlik'in geleceği üzerine endişeleri arttırmıştır. Bu bölümde, hukuki anlamda ne gibi düzenlemeler yapıldığı, ulusal ekonomilerin ve ortak parasal birliğin söz konusu krizden ne yönlerden etkilenmiş olduğu üzerinde durulmuştur. Bu sorunların temeli üzerinde durularak kimlik konusuyla bağlantısına değinilmiş, Birlik'in bu krize gerek hükümetlerarası gerekse ulus-üstü düzeyde ne şekilde katıldığı, ne yönde çözüm önerileri sunduğu ele alınmıştır. Söz konusu krizin yalnızca bir ekonomik kriz olmaktan çok daha fazlası olduğu düşünüldüğünde, kimlik konusunun bu krizdeki yeri daha iyi anlaşılacaktır.

Avrupa halklarının söz konusu tartışmalara yaklaşımlarını anlamanın en

güvenilir yollarından biri de ampirik araştırmaları incelemektir. *Eurobarometer* anketleri halkların nabzını yoklayarak pek çok tartışmaya ışık tuttuğundan çalışmanın farklı başlıkları altında önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır.

Sonuç bölümünde, aidiyet hissine sahip, AB'nin sorunlarının ve atılması gereken adımların tartışıldığı ortak bir kamusalılığa sahip Avrupa halkları arasında ortak kimliğin gelişebilmesinin ne şekilde mümkün olabileceği üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır.

I. BÖLÜM: KİMLİK KAVRAMI

Tanımlama; bireylerin bir gruba aidiyet hislerini geliştirmeleriyle oluşan süreç olarak ifade edilebilir.³ Kimlik kavramı pek çok farklı biçimde, yaşamın her noktasında öne çıkan bir kavram olup, her şeyden önce ‘kendini tanıma ve tanımlama’yı ifade etmektedir. Buradan hareketle de, kimlik (*identity*) ve tanımlamanın (*identification*) aslında aynı içeriğe sahip olmadığı da ortaya çıkmaktadır. Tanımlama, kimliğin kapsadığı, işaret ettiği kavramlardan biridir. Kabaca söylenecek olursa, bireyin kendini tanımladığı özelliklerin bütünü, o bireyin kimliğini oluşturmaktadır. Bireysel, kişisel, sosyal, ulusal, supranasyonal, transnasyonal, postnasyonal gibi pek çok sıfatla birlikte anılan bu kavram, bireyin ve toplumların çekirdeği niteliğini taşır.

İngilizce’de *identity* olarak kullanılan kimlik kavramının anlamına sözlüklerde şu şekillerde rastlanmaktadır:

“Bir kişinin kim olduğu ya da o kişiyi veya grubu diğerlerinden farklı kılan özellikleridir.”⁴

“1-Kimliğiniz kim olduğunuzdur. 2-Bir kişinin ya da yerin kimliği, onları diğerlerinden ayıran, sahip oldukları özellikleridir.”⁵

“ 1 a Belli bir kişinin ya da şeyin özelliği ya da oluş şartıdır. b kişilik; şahsiyet 2 tanımlama ya da bunun sonucu 3 Aynı maddeden, tabiattan, özelliklerden vs. varoluş; mutlak aynılık...”⁶

³ Sophie Duchesne, “Waiting for a European identity... Reflections on the Process of Identification with Europe”, **Perspectives on European Politics and Society**, Vol.9, No.4, 2008, s.403.

⁴ **Cambridge Advanced Learner’s Dictionary**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

⁵ **Collins Cobuild English Dictionary**, (ed.) John Sinclair (John M.), London, Harper Collins, 1998.

⁶ **DK Illustrated Oxford Dictionary**, London, DK Pub., New York, Oxford University Press, 1998.

I.I. Kişisel ve Sosyal kimlikler

Parekh, *A New Politics of Identity* başlıklı çalışmasında; kişisel, sosyal kimliğin yanında insan kimliğinden de söz eder ve bunlardan bireysel kimliğin birbiriyle ilişkili üç boyutu olarak söz eder.⁷ İnsani kimlik, dünyadaki diğer canlılardan insanları ayırması bakımından insanın kendini tanımlamasındaki en genel ve en temel kimliktir.⁸ Kişisel kimlikten kastı ise, bireylerin kendilerini tanımladıkları değerler doğrultusunda oluşturdukları kimlikleridir.⁹ Yalnızca tek bir kimliğe sahip olmak için uğraşmak, bireyde gerek duygusal gerek sosyal anlamda sıkıntılara neden olacaktır ve işte bu yüzden kimliklerin çoğulluğu oldukça temel bir konudur.¹⁰

Kişisel kimlik, bireyin kendi kişilik özelliklerini yansıtması, bireysel farklılıklarını ortaya koyması, bedensel özellikleri, zihinsel ilgileri, kişisel zevkleriyle kendini tanımlamasıdır.¹¹ Birey, sosyal hayatında öğrendikleriyle kişiliğini besler ve yeni kimlikler edinmeye başlar. İnsanlar, en temeldeki insani kimliklerinin yanı sıra birden fazla kimliği bünyelerinde barındıran hatta kimliklerin çoğulluğuna ihtiyaç duyan varlıklardır. Bunun yanı sıra, kişisel kimlik ve sosyal kimliklerin birbirinden tamamen ayrı ya da tamamen bir bütün olduğuna dair farklı tezler mevcuttur. Turner, her ne kadar kişisel kimlik ve sosyal kimlik arasındaki ilişkinin karmaşık olduğunu kabul etse de, kişisel kimliğin doğası gereği tamamen sosyal olmadığına dair bir çıkarımın olmadığını söyler.¹² Jenkins ise, bireysel ve sosyal kimliğin tamamen ilintili olduğunu düşünmektedir; Jenkins'e göre, bireysel

⁷ Bhikhu Parekh, *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World*, New York, Palgrave Macmillan, 2008, s.28.

⁸ *Ibid.*, s.26.

⁹ *Ibid.*, s.10.

¹⁰ *Ibid.*, s.25.

¹¹ John C. Turner, "Social identification and psychological group formation", *The Social Dimension*, (ed.) Henri Tajfel, New York, Cambridge University Press, Vol. 2, 1984, s.527.

¹² *Ibid.*

kimlik, sosyal dünyadan ayrı olduğu zaman bir anlam ifade etmez.¹³ Hatta daha da ötesinde düşünülecek olursa, herhangi bir sosyal kimliğe sahip olmadan yalnızca insani kimliği ve kişisel kimliğiyle, bireyin hayatını sürdürmesi neredeyse olanaksızdır.

Hogg ve Vaughan'ın belirledikleri, sosyal ve kişisel kimlik üzerine düzenlenmiş olan şemada, bu iki kimlik şu şekilde ele alınmaktadır:

Sosyal kimliğe karşı kişisel kimlik düzeyinin ve kimlik yüklemeye karşı ilişki yüklemenin bir fonksiyonu olarak benlik ve benlik yüklemeleri¹⁴

	Kimlik yüklemeleri	İlişki yüklemeleri
Sosyal kimlik	<i>Kolektif benlik</i> Başkalarıyla paylaşılan ve spesifik bir dışgrupla ya da genel olarak dışgruplarla karşılık içerisinde olan yükleme kümesi.	<i>Kolektif ilişkisel benlik</i> Bir içgrup üyesi olarak benlik ile içgrup ya da dışgrup üyesi olarak başkaları arasındaki ilişkiyi imleyen yükleme kümesi.
Kişisel kimlik	<i>Bireysel benlik</i> Benliğe özgü olan ve başka spesifik bireylerle ya da genel olarak diğer bireylerle karşılık içerisinde olan yükleme kümesi.	<i>Bireysel ilişkisel benlik</i> Özgün bir birey olarak benlik ile bireyler arasındaki ilişkiyi imleyen yükleme kümesi.

Hogg ve Vaughan da “...benliğin ortak ya da kolektif de olabileceğini...”¹⁵

söyleyerek şu örnekle savlarını desteklerler: “ ‘Ben Britanyalıyım’, ‘Ben

¹³ Richard Jenkins, **Social Identity**, London, New York, Routledge, 1996, s.20.

¹⁴ Michael A.Hogg, Graham M. Vaughan, **Sosyal Psikoloji**, (çev.) İbrahim Yıldız, Aydın Gelmez, Ankara, Ütopya Yayınları, 2007, s.150.

¹⁵ **Ibid.**, s.139.

Bristol'luyum', 'Ben bir sosyal psikoloğum': tüm bunlar beni anlatmaktadır, fakat aynı zamanda başkalarını da..."¹⁶

Layder 'benlik'ten söz ederken beş farklı başlık belirlemiş ve bu anlamda sosyal ve kişisel kimliğin aslında hem ayrı hem de birbirinden ayrılması çok zor iki kavram olduğunu ortaya koymuştur. Bu maddeleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Benlik, hem sosyal hem de psikolojiktir; yalnızca psikolojik ya da sosyal denilemez. Kendimizle ilgili olanlar sosyal dünyadan ayrıdır; aynı zamanda benlik ancak sosyal çevre içinde bulunabilir.
2. Benlik, doğası gereği duygusaldır. İnsanlar her ne kadar bilgili, yetenekli ve mantıklı olsalar da bu özellikler duygularla birlikte vardır.
3. Benlik, farkındalığın merkezinde yer alır ve gerek kendimiz gerekse diğerleri üzerinde kontrol merkezidir.
4. Benlik, esnek ve bükülebilirdir. Bu iki anlamdadır: ilki; bazı zamanlar kendini farklı biçimlerde tanıttığından, ikincisi ise benliğin zaman içinde değişip gelişmesinden ve bu bağlamda kendinin farkına varmasındandır.
5. Benliğin spiritüel bir tarafı da bulunmaktadır ancak bu tarafı genelde etkisiz, gelişmemiş kalır. Herkesin 'yüksek-benliği'ni geliştirme potansiyeli olmasına rağmen gelişmemiş kalmasının sebebi duyarlılık, bağlılık ve eğitim gerektirmesidir ve bu ancak kişisel gelişim ya da benliğin-dönüştürülmesi süreciyle mümkün olacaktır.¹⁷

Bireylerin, kendilerini yakın gördükleri ya da birtakım ortaklıklar hissettikleri gruplara ait olmalarını bir ihtiyaç olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. İşte bu

¹⁶ **Ibid.**

¹⁷ Derek Layder, **Social and Personal identity: Understanding Yourself**, London; Thousand Oaks, CA, Sage Publications, 2004, s.7-8.

ihtiyaç tam olarak sosyal kimlik ihtiyacıdır. Sosyal kimlikler ‘ben’e değil ‘biz’e bağlı olup, ‘ben’in bir parçası olarak bulunduğu gruba ya da topluluğa aidiyetle mümkün olur.¹⁸ Bir diğer tanımlamaya göre: “Sosyal kimlik etnosantrizm, içgrup yanlılığı, grup dayanışması, gruplararası ayrımcılık, uyma, normatif davranış, stereotipleştirme ve önyargı gibi grup davranışı ve gruplararası davranışla ilintilidir.”¹⁹ Sosyal kimlikle ilgili olarak burada altı çizilmesi gereken bir nokta ortaya çıkmaktadır: Bir grubun üyesi olarak bireyler kendilerini tanımladıklarında, aslında kendilerinden, ait oldukları gruptan farklı olanı da tanımlamakta ve ‘kim olmadıklarını’da belirtmektedirler. Jenkins, sosyal kimliği; bizim kim olduğumuzu ve başkalarının kim olduğunu anlamamız, diğer insanların da kendilerini ve diğerlerini anlamaları olarak tanımlar.²⁰ Turner’in tanımına göre ise sosyal kimlik; kişisel sosyal tanımlamaların toplamının, daha sonra sosyal kategorizasyonların benliğin boyutlarıyla içselleştirilmesi olarak temsilidir.²¹ Toplumun dışında kalmamız nasıl mümkün değilse, duygu ve düşüncelerimiz, hareketlerimiz de yalnızca topluma göre belirlenmemektedir çünkü bir ‘iç-kendimiz’ bulunmaktadır ve neyi ne şekilde yapacağımıza karar veren de odur.²² Layder, bunların sosyal hayatımız içinde bir arada bulduklarını belirtir.²³ Bu tanımdan yola çıkılacak olursa, ait olduğumuz grupların en genişlerinden olan topluma aidiyet duyarken ve bu toplumun belli başlı kurallarına uyarak yaşarken, kişisel kimliğimiz de sosyal kimliğin yanı sıra varlığını sürdürmekte ancak bu kimliklerden biri diğerini tamamen belirlememekte, söz konusu iki kimliğin de içeriğini, iç ve dış etkenleri de hesaba katmak gerekmektedir.

¹⁸ Thomas Risse, **A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres**, Ithaca and London, Cornell University Press, 2010, s.22.

¹⁹ Hogg, Vaughan, **op.cit.**, s.152.

²⁰ Jenkins, **op.cit.**, s.5.

²¹ Turner, **op.cit.**, s.526-527.

²² Layder, **op.cit.**, s.8.

²³ **Ibid.**

Sosyal kimlik duygusuyla oluşturulan grupların inançlarının, fikirlerinin tam tersine sahip olan ve bunları savunan karşı-gruplar da kuşkusuz olacaktır. Burada çok ince bir çizgi vardır. Söz konusu çizginin bir tarafı ‘ben’i diğer tarafı ise ‘öteki’yi temsil eder ve bu çizginin iki yönden birine doğru kayması sağlıklı ilişkileri de beraberinde getirecektir. Herhangi bir sosyal kimlikte ‘ben’ ve ‘öteki’ ile ‘grup-içi’ ve ‘grup-dışı’ arasındaki ayrımlar temeldir.²⁴ Bir grubun kendini diğer topluluklardan farklı kılmak için onlardan net bir çizgiyle ayrılması gerekmektedir.²⁵ Farklı inançlara sahip grupların düşüncelerini tartışabilme bilincine sahip olmaları önemlidir. Uzlaşmaya, ortak bir noktaya varma amacı gütmeyen, saygı çerçevesindeki tartışmalar bir sosyal grubun diğer sosyal grupları tanıması açısından geliştiricidir. Bu durumu büyük sosyal gruplar ekseninde düşünmek şart değildir. En temelden düşünülürse, çekirdek aile bu nokta için çok yalın ve net bir örnek olacaktır. Birbirinden farklı olan ortalama üç-dört bireyin gerek doğuştan getirdikleri gerekse yaşam içinde öğrenerek benimsedikleri özellikleri, bu küçük sosyal grubun dahi homojen olmadığı bir göstergesidir.

Burada önemli noktalardan biri, sosyal kimlik ve kolektif kimliğin, aynı anlamda kullanılmaya müsait görünmelerine rağmen, aslında farklı olmalarıdır. Birbirleri yerine kullandıklarında anlaşılma bakımından sıkıntı yaratmıyor olsa da, Brewer, sosyal kimlik üzerine olan çalışmasında sosyal kimlik altında dört ayrı sosyal kimlik çeşidi belirler: kişi-temelli kimlikler, ilişkisel kimlikler, grup-temelli kimlikler ve kolektif kimlikler.²⁶ Görüldüğü gibi Brewer, kolektif kimliği sosyal kimlikle aynı anlamda kullanmamış, onu sosyal kimliğin bir parçası olarak

²⁴ Risse 2010, **op.cit.**, s.26.

²⁵ **Ibid.**

²⁶ Marilynn B. Brewer, “The Many Faces of Social Identity: Implications for Political Psychology”, **Political Psychology**, Vol.22, No.1, Mar. 2001, s.117-118-119.

tanımlamıştır. Kolektif kimliğin, grup-temelli kimlikler gibi ortak deneyimler üzerinden kurulduğunu ancak aynı zamanda kolektif kimlikte aktif bir süreç olduğunu ve grubu dışarıdan algılanması istenilen biçimde şekillendirilerek yön verildiğini söyler.²⁷ Gardner’la birlikte yaptığı bir diğer çalışmasında ise kolektif kimliklerde bir grubun içerisinde kişilerarası ilişkilerin şart olmadığını belirtirler; bu şekilde kişilerarası kurulan ilişkilerin kolektif kimlikle aynı manaya gelmediği de ortaya konulmuş olur.²⁸ Kolektif kimliği, bireylerin birbirleriyle olan ilişkileri olarak tanımlamak, bu kimlik anlayışını sahip olduğu anlam ve düzeyden koparmak olacaktır. Sosyal kimliğin bir parçası olarak ele alınan kolektif kimlik, tıpkı sosyal kimlikte değinildiği gibi her ne kadar ‘birlikteliği’ vurguluyorsa da içinde ‘diğer’ gruplardan farklılığını vurgulama ihtiyacını da barındırmaktadır. Bir grubun üyesi olma ihtiyacı aslında hem kim olduğunu, hatta bazen nereye, hangi düşünceye bağlı olduğunu göstermek, hem de kim olmadığını ve nereden, hangi düşünceden farklı olduğunu vurgulamaktır.

Lucarelli, kimlik oluşumunda yer tutan üç kavramı öne çıkarır: Ayırıcılık ve ötekilik, tanınma ile dışarıdan etiketlenme, sınırlar ve anlamlar.²⁹ Ayırıcılık kavramının içinde ötekiler, kimlik oluşum süreci içinde aktif olmayan konumunda bulunurlar.³⁰ Bir kişinin bir grup içinde kendini tanımlaması, diğer grup üyeleri tarafından tanınmasını sağlar ki bir grup içinde oluşan kimlikte en önemli kavramlardan biri tanınmadır.³¹ Bir gruba kabul, o grup içinde onaylanma duygusunun, bireyin ‘tanındığı’nın da bir kanıtı olup, aidiyet duygusunun

²⁷ **Ibid.**, s.119.

²⁸ Marilynn B.Brewer, Wendi Gardner, “Who Is This “We”? Levels of Collective Identity and Self Representations”, **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.71, No.1,1996, s.83.

²⁹ Sonia Lucarelli, “Mirrors of us: European political identity and the Others’ image of the EU”, **Debating Political Identity and Legitimacy in the European Union**, (ed.) Sonia Lucarelli, Furio Cerutti, Vivien A. Schmidt, London and New York, Routledge, 2011, s.151.

³⁰ **Ibid.**

³¹ **Ibid.**, s.151-152.

oluşmasındaki en önemli etkenlerden biridir. Etiketleme kavramının temelinde yatan ise şudur: Toplumun normları ve temel olarak belirlenmiş kuralların dışında davranış gösterenlerin olağandışı olarak tanımlanması yani bu biçimde etiketlenmesi.³² Bir toplumun üyesi olan bir bireyin uyması beklenen yazılı kuralların yanı sıra yazısız kurallar da bulunduğundan, bu normların dışına çıkmak, işte tam da sözü edilen etiketlerin oluşumunu beraberinde getirmektedir. Söz konusu gruba olan bağlılığın getirdiği bilinç ve gruptan dışlanma endişesi, bireylerin bu kurallara uymasını da bir nevi zorunlu kılar. Söz konusu bu üç kavramda da kendini tanımlama süreci içinde, ‘ötekiler’ hem aktif hem pasif olarak bulunmaktadır.³³

Bireylerin sahip oldukları en güçlü aidiyetlerden, üyesi oldukları en büyük gruplardan biri kuşkusuz ulustur. Pek çok ortak imge çerçevesinde bir araya gelmiş ve üzerine vurgu yapılan ortaklıklar doğrultusunda birleşmiş bireylerden oluşan uluslar, sosyal kimliklerin en temel örneklerinden bir tanesidir. Uluslar, kişiler arasındaki dostluklardan ötürü oluşmamışlardır; burada kültürel ve tarihi ortaklıkların sosyalleşme süreciyle bireylere sosyal ortaklık duygusunun verilmesi ve bireysel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmaması üzerine kurulmuş bir sosyal kimlik söz konusudur.³⁴

I.II. Ulusal, transnasyonal ve postnasyonal kimlikler

Kimlik, tek bir sıfatla anılabilecek ve tanımlanabilecek bir kavram değildir. Yalnızca kişisel kimlikten bahsetmek mümkün olmamakla birlikte, kimliklerin çoğulluğu çerçevesinde pek çok kimlikten söz edilebilir. Sosyal kimlikler arasında en temelde yer alan kimliklerden biri kuşkusuz ulusal kimliklerdir. Bireylerin,

³² **Ibid.**, s.152.

³³ **Ibid.**, s.153.

³⁴ Turner, **op.cit.**, s.520.

kendilerini tanımlarken ulusal kimliklerine vurgu yapmaları alışlageldik bir durumdur. En güçlü kimliklerden biri olarak tanımlanabilecek ulusal kimliklerin yanı sıra, ülkeler arasındaki ilişkilerin, göçlerin artması ile doğru orantılı olarak artan çokkültürlülükle birlikte ve AB gibi ulus-üstü bir yapının ortaya çıkmasıyla, transnasyonal ve postnasyonal gibi yeni kimlik anlayışları da ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk olarak ulusal kimlikler ele alınacak ve daha sonra AB'yle yakın ilişki kurularak incelenebilecek olan transnasyonal ve postnasyonal kimliklere değinilecektir.

I.II.I. Ulusal kimlikler

Ulusal kimlikler, kuşkusuz sahip olunan sosyal kimlikler arasında en belirgin ve en kuvvetli olanlardan biridir. Bireylerin üyesi olarak buldukları, aidiyet duygusunun en güçlü hissedildiği, en geniş sosyal gruplardan birinin ulus olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ulus ve halk kavramları, 1789 öncesinde farklı anlamlara işaret etmiyor olduklarından, birbirleri yerine kullanılabiliyorlardı. Ulus-devlet kavramıyla birlikte ulus, halk kavramından farklı bir anlam bulmaya başlamış, 19.yüzyılda milliyetçilik kavramının doğumuyla hararetli tartışmalara konu olmuştur. 'Milletlerin mi milliyetçiliği, milliyetçiliğin mi milleti öncelediği' sorusuna verilen çeşitli cevaplar, farklı görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sözü edilen farklı görüşlerden Benedict Anderson, Anthony Smith ve Eric Hobsbawm'ın teorileri çalışmada ele alınacak ve bu isimlerin ulus-devletlerin oluşumu ve gelişimine dair yaklaşımları incelenecektir. Milliyetçilik kuramları içinde en sık anılan bu isimlerden önce, Tönnies'in *Gemeinschaft-Gesellschaft* ayrımına değinmek hem pek çok çalışmaya ilham kaynağı olmuş bu konunun

önemini anlatmak, hem de bu iki kavram arasındaki ayrımı kavramak bakımından faydalı olacaktır.

Tönnies, yukarıda da söz edildiği gibi, literatüre *Gemeinschaft-Gesellschaft* ayrımını kazandıran ünlü isimdir. *Gemeinschaft* topluluk ya da cemaat, *Gesellschaft* ise toplum ya da cemiyet olarak tanımlanabilir. Tönnies, *Gemeinschaft*'ı toplumun gençliğine, *Gesellschaft*'ı ise yetişkinliğine benzetir.³⁵ Buradaki gençlik benzetmesinin, duygularla hareket edilen bir topluluğa, yetişkinlik benzetmesinin ise duygulardan ziyade mantıkla hareket eden bir topluma işaret etmek amacıyla kullanıldığı söylenebilir. *Gemeinschaft* her tür farklı, her tür ayırıcı faktöre rağmen birleşik durumda kalırken, *Gesellschaft*'ta bütün birleştirici faktörlere rağmen temelde bir ayrılmışlık söz konusudur.³⁶ *Gesellschaft*'ta *Gemeinschaft*'takinin aksine *a priori* olarak bulunan bir şey yoktur.³⁷ *Gemeinschaft*'ta 'verili' olanları kabul etme ve bunlara uyarak uygulamak esastır; yani sorgulamaya açık bir durum söz konusu değildir.

Topluluk ve Toplumun temeldeki ayrışma noktaları Tönnies tarafından şu şekilde gösterilmektedir:

“Topluluk

1. Aile hayatı=uyum. Kişi, bunun içine tüm duygularıyla katılır. Gerçek kontrol birimi halktır. (*volk*)

³⁵ Charles P. Loomis, John C. Mckinney, “Introduction”, Ferdinand Tönnies, **Community and Society (Gemeinschaft und Gesellschaft)**, New Brunswick, N.J., USA, Transaction Books, 1988, s.3.

³⁶ Ferdinand Tönnies, **Community and Society (Gemeinschaft und Gesellschaft)**, New Brunswick, N.J., USA, Transaction Books, 1988, s.65.

³⁷ **Ibid.**

2. Kırsal köy hayatı= Gelenek ve görenekler. Buna, kişi bütün aklı ve kalbiyle katılır. Gerçek kontrol birimi millettir.
3. Kasaba hayatı=din. Buna, kişi bütün vicdanıyla dahil olur. Gerçek kontrol birimi kilisedir.

Toplum

1. Şehir hayatı=sözleşme. Kişinin niyetleri doğrultusunda belirlenir. Gerçek kontrol birimi toplumun ta kendisidir.
2. Ulusal hayat=kanun. Kişinin hesaplamaları doğrultusunda belirlenir. Gerçek kontrol birimi devlettir.
3. Kozmopolit hayat=kamusal düşünce. Kişinin bilinci doğrultusunda gelişir. Gerçek kontrol birimi bilgiler cumhuriyetidir.”³⁸

Tönnies’in ele aldığı bu mesele, aynı zamanda ulusal kimlikleri de yakından ilgilendirmektedir. Kimi daha çok *Gemeinschaft*’ın, kimi daha çok *Gesellschaft*’ın niteliklerini ağırlıklı olarak barındıran ulus-devletlerde yeşeren ulusal kimlikler de bu doğrultuda gelişmektedirler. Millet ve milliyetçilik konusundaki tartışmalı durum, yani milletlerin mi yoksa milliyetçiliğin mi daha önce doğduğu fikri, farklı yaklaşımlar doğrultusunda ele alınmaktadır; primordial ya da diğer bir adıyla ilköncü duruşun karşısında modernist yaklaşım bulunmaktadır. Anderson ve Hobsbawm modernist olarak adlandırılan grupta yer alırlarken, Smith primordial yaklaşımı temsil etmektedir. En temelde bu iki yaklaşımın farkı kabaca söylenecek olursa; modernist yaklaşımın temsilcileri milliyetçiliğin milletleri doğurduğunu ileri

³⁸ *Ibid.*, s.231.

sürerlerken, ilkçi yaklaşımın temsilcileri milletlerin milliyetçiliği doğurduğunu savunurlar.

I.II.I.I. Benedict Anderson ve ulusal kimlik anlayışı

“O halde, antropolojik bir ruhla, ulus hakkında şu tanımı öneriyorum: Ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur-kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.”³⁹ İşte Benedict Anderson’ın kuramının en temelinde yatan başlıca sav, kısaca bu cümleyle özetlenebilir.

Anderson, ulusları ‘hayali cemaatler’ olarak betimler. Uluslar, birbirini hiç tanımamış hatta belki de hiç tanımayacak insanlardan meydana gelmekte ancak buna rağmen ulus olma duygusunu oluşturan, ‘görülme de bilinen’ ortaklıklar söz konusu olmaktadır. Ulusun “sınırlı, egemen ve cemaat”⁴⁰ olarak düşünüldüğünü belirten Anderson, bu üç özelliği belirtirken, bir ulusu oluşturan insanların akıllarındaki ulus imgesinin bunlardan oluştuğunu söyler. “Hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez.”⁴¹ diyerek, bu biçimde ulusun ‘sınırlılığında’ kastını açıklar. Bunu, insanların birine ya da bir şeye inanma ve güvenme isteklerinden doğan ulusun egemenliği takip eder. “Ulus *egemen* olarak hayal edilir, çünkü kavram, Aydınlanma ve Devrim’in, ilahi olarak buyrulmuş, hiyerarşik hanedanlık mülklerinin meşruiyetini aşındırmakta olduğu bir çağda doğmuştu.”⁴² Üçüncü olarak ulusun bir cemaat olduğunu daha doğrusu bu biçimde

³⁹ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, (çev.) İskender Savaşır, 4.Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s.20.

⁴⁰ **Ibid.**, s.20-21.

⁴¹ **Ibid.**, s.21.

⁴² **Ibid.**.

tahayyül edilerek “daima derin ve yatay bir yoldaşlık”⁴³ hissi yaratıldığını söyler. Aynı dili konuşmak, aynı dilde marş söylemek, aynı dilde okumak işte tam da Anderson’ın sözünü ettiği birbirlerini hiç görmemiş insanlardaki birlik duygusunu oluşturan temel ‘ortaklık’lardır. “Başkalarının da bizimle tam da aynı anda ve şekilde bu şarkıları söylediğinin bilincinde olsak bile onların kim oldukları hakkında en küçük bir fikrimiz yoktur.”⁴⁴ Bu ortaklıkların farkına varılmasında ise özellikle kapitalizmle birlikte yayıncılığın artmasının öneminden söz eder. On sekizinci yüzyılla beraber, yayınların artık halk dillerinde de yani dilsel çeşitlilik ekseninde yapılmaya başlamasıyla, Latince, Yunanca ve İbranice vb. dillerin eskisi gibi, diğer dillerin üzerinde bir ‘üstünlüğü’ kalmamaya başlamıştır.⁴⁵ Söz konusu ‘kutsal’ diller, okur-yazar olsa dahi herkesin bildiği ve anlayabildiği diller değillerdi ve bu anlamda yalnızca belli bir kesime hitap ediyorlardı. Bu da ‘hayali cemaatler’in ve buna bağlı olarak oluşan aidiyet ve ulus olma duygusunun meydana gelmesi için yeterli değildi. Matbaayla ve bireylerin konuşup, anladıkları dilde yazılanlara ulaşabilmeleriyle ise bu durum farklı bir hale dönüşmüştür. Aynı dili konuşan insanlar için böylece yalnızca konuşma değil aynı zamanda yazılı kaynaklar da bir ortaklık yaratmış, okur-yazar olan herkesin ulaşabileceği yeni bir kaynağa sahip olunmuştur. Kendileriyle aynı dile sahip olanlarla, aynı konular üzerine, aynı kaynakları okuduğunu bilmek ulus olma hissiyatını da artırır ve işte Anderson’ın sözünü ettiği ‘hayali cemaat’ler de böyle oluşmaya başlar.

“Yine de insanların birbirlerinin dilini karşılıklı olarak anlayamaması, kapitalizm ve yayıncılık tek dilli kitlesel okur kamuoyları yaratana kadar, ihmal

⁴³ **Ibid.**, s.22.

⁴⁴ **Ibid.**, s.163.

⁴⁵ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2008, s.188.

edilebilir bir tarihsel öneme sahipti.”⁴⁶ İşte tam da bu sebepten dolayı Anderson, matbaa ve yayın dilinin çeşitlenmesini önemli görür. “Konuşurken birbirlerini anlamakta güçlük çeken ve hatta kimi zaman tamamen başarısız kalan, devasa sayıdaki Fransızcalar, İngilizceler, İspanyolcalar’dan birini bilenler, artık birbirleriyle baskı ve kağıt aracılığıyla anlaşabiliyorlardı.”⁴⁷ Buradaki vurgu, aynı konuyu farklı ülkelerde olmasına rağmen ‘kutsal diller’ olarak tanımlanan diller dışında, kendi dilinde okuyarak anlayabilen insanların oluşabilmesi üzerinedir. “Özetle söylenecek olursa, kapitalizm ve yayın teknolojisinin insanoğlunun dil çeşitliliğiyle birleşmesi yeni bir topluluk biçiminin hayal edilmesini mümkün kılmış, modern milletlerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştı.”⁴⁸

Ulus, en geniş sosyal topluluklardan biri olarak tanımlanabilmesinin yanında bu topluluğa duyulan aidiyet hissini ve duyulan bağlılığın, insanların canlarını verme ölçüsünde olmasına, Anderson’ın kuramında önemli bir nokta olarak değinilmektedir: “...bu yüzyılın büyük savaşlarını olağandışı kılan şey, öldürülmelerine izin verdiği insan sayısının emsalsizliği değil, ne kadar çok sayıda insanı canlarını vermeye ikna edebildiğidir.”⁴⁹ Anderson’ın bu sözleri, esasında bir millet, bir ulus olma duygusunun, ‘somut’ olarak değilse de ‘soyut’ olarak varlığının farkında olduğu, paylaşılan ortaklıklar çerçevesinde birleşmiş insanların aidiyet hislerinin en yüksek noktalarından birine işaret etmektedir. Anderson’ın burada vurgulamak istediği ise, böylesi büyük bir ‘grubun’ parçası olmanın ve temeldeki kültürel ortaklıkların, bu grubun ‘parça’larını ne denli derin bağlarla bağlamış olduğudur.

⁴⁶ Anderson, **op.cit.**, s.58.

⁴⁷ **Ibid.**, s.59-60.

⁴⁸ Özkırımlı, **op.cit.**, s.187.

⁴⁹ Anderson, **op.cit.**, s.161.

I.II.II. Eric Hobsbawm ve ulusal kimlik anlayışı

Hobsbawm, milletlerden önce milliyetçiliğin var olduğunu savunan modernistler tarafında yer alan bir isimdir. Bu düşüncesini şu sözlerle dile getirir: “Milletler, devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz, doğru olan bunun tam tersidir.”⁵⁰ Hobsbawm, Anderson’ın kuramındaki temel kavramlardan olan ‘hayali cemaatler’e benzer biçimde ‘icat edilmiş gelenekler’den söz eder. Bu noktada gelenek (*tradition*) ve görenek (*custom*) kavramlarını ‘değişkenlik’ kavramı çerçevesinde ayırır. Göreneklerin kendinden önceki göreneklerden çok da ayrı olmamak koşuluyla değişebilen niteliğine karşı, gelenekler değişmezdir.⁵¹ “İcat edilmiş olanları dahil olmak üzere bütün ‘geleneklerin’ amacı ve özelliği, değişmezliktir.”⁵² Ancak bu değişmezlik göreneklerdeki değişime de bağlıdır ve göreneklerdeki değişimlerle gelenekler de değişime uğrar.⁵³

“Hobsbawm’a göre milli bilinç icat edilmiş geleneklerin en somut- aynı zamanda da en yaygın- örneğidir.”⁵⁴ O da, Anderson gibi okuryazarlık oranının ve milliyetçilik duygularının artması arasında bir doğru orantı kurar. “Daha yerel ve okuryazar olmayan kesimlere yani geleneksel kırsal yaşama ne kadar yaklaşırsa, bir dilsel düzey, bir coğrafi birim ile bir başkası arasındaki çatışma durumları o kadar azalır.”⁵⁵ Hobsbawm, popüler ön-milliyetçilik kavramından söz eder ve dil konusunun okur-yazarlığın oldukça düşük oranda olduğu dönemler için bir anlamı olmasa da, gelecekte oluşması muhtemel bir millet için “bir tür model ya da pilot

⁵⁰ E.J.Hobsbawm, **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik**, (çev.) Osman Akınhay, 3.Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006a, s.24.

⁵¹ Eric Hobsbawm, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, **Geleneğin İcadı**, (ed.) Eric Hobsbawm, Terence Ranger, (çev.) Mehmet Murat Şahin, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006b, s.3.

⁵² **Ibid.**

⁵³ **Ibid.**, s.4.

⁵⁴ Özkırımlı, **op.cit.**, s.147.

⁵⁵ Hobsbawm 2006a, **op.cit.**, s.118.

uygulama işlevi”⁵⁶ ne sahip olabileceğini söyler. Buradan yola çıkarak, Hobsbawm’ın kuramında popüler ön-milliyetçiliğin, bir sonraki isim olarak ele alınacak olan Smith’in kuramındaki *ethnie* gibi milliyetçilik için bir zemin niteliğinde olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Hobsbawm, popüler ön-milliyetçiliğin milliyetçiliğin oluşumunu daha kolay kıldığını ancak birinin diğerinin yerini tuttuğunun ya da ön-milliyetçiliğin milliyetçiliğin oluşumu için ön ayak olduğunun düşünülmemesi gerektiğini belirtir.⁵⁷ Ancak yine de popüler ön-milliyetçiliğin okuma-yazmanın yaygın olmadığı bir dönemde ortaya çıktığı düşünüldüğünde, hangi duygu ve düşüncelerle oluştuğunu anlamak pek mümkün görünmemektedir.⁵⁸ Dilden sonra ikinci olarak etnik köken üzerinde duran Hobsbawm, ön-milliyetçilik için bu unsurun da kullanıldığı, özellikle ‘farklı’ olarak görülen koyu renkli insanlara alt-sınıf muamelesi yapan , kendi mensubu olduğu grubu tanımlamaya çalışmaktan çok ‘öteki’yi tanımlamaya çabalayan bir anlayıştan söz etmiştir.⁵⁹ Üçüncü olarak din konusuna eğilerek, dini temsil eden birtakım değerlerin ön-milliyetçilik içinde önemli yer tuttuğunu belirtir.⁶⁰ “Kutsal ikonlar aslında hayali olan bir cemaate elle tutulur bir gerçeklik sunan sembolleri, ritüelleri ya da ortak kolektif pratikleri temsil eder.”⁶¹

Demokratikleşme ve devlete duyulan bağlılık arasında bir bağ kurar. Devlete duyulan sadakat hissiyle, milliyetçi duyguların birlikteliğinden hükümetin çok güçlü çıkabileceğini söyler.⁶² Ancak bunu yapabilmek için devletin kendinden başka bir meşruiyet kaynağı olan milletin meşruiyetini de kabul etmesi gerekir ki 19.yüzyılla

⁵⁶ *Ibid.*, s.80.

⁵⁷ *Ibid.*, s.99.

⁵⁸ *Ibid.*, s.66.

⁵⁹ *Ibid.*, s.87.

⁶⁰ *Ibid.*, s.93.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Ibid.*, s.113.

birlikte doğan milliyetçi dalga bu durumu gerektirmekteydi.⁶³ Demokratikleşmenin, devlete karşı bağlılık duygusunu arttırdığını, devletin modernleşmesinin ise milliyetçilikle bağlantılı olduğunu belirtir.⁶⁴ Modernleşmeyle birlikte milliyetçilik de devletin karşısında yeni bir güç olarak belirmiştir.⁶⁵ Hobsbawm, devlet yurtseverliği ve milliyetçiliğin bir arada bulunamayacağını çünkü birinin yurttaş temelli ve her yurttaşı içine alan, diğerrinin ise yalnızca belli kriterlere göre belli bir kesimi içine alarak diğerrlerini dışarıda bırakan bir anlayışın ürünü olduğunu söyler.⁶⁶

I.II.I.III Anthony D. Smith ve ulusal kimlik anlayışı

İçlerinde Smith'in de bulunduğu bir grup kuramcı hem ilkçi yaklaşıma sahip olanlardan hem de modernistlerden farklı olmaları ancak her ikisinden de belli noktalarına vurgu yapmalarından ötürü etno-sembolcüler olarak anılırlar.⁶⁷ “Etno-sembolcüler, milliyetçiliğin modern çağın ürünü olduğunu kabul ederek ilkçilerden ayrılırlar.”⁶⁸ Aynı zamanda “...modern milletlerin doğuşunu etnik geçmişlerini dikkate almadan açıklamanın mümkün...”⁶⁹ olmadığını söyleyerek her iki kurama da önem atfeder, ancak ikisinden birine yakın durmazlar.

“Hiçbir ‘ulus olma’ çabası bir anavatan ya da ortak köken ve soy mitleri olmadan ayakta kalamaz.”⁷⁰ “Etnik geçmişlerinde köklerini arayan ulusların tutkularını yok farz eden bir sürekli dünya düzeni kurulamaz ve bu geçmişi

⁶³ **Ibid.**, s.112.

⁶⁴ **Ibid.**

⁶⁵ **Ibid.**, s.113.

⁶⁶ **Ibid.**, s.116.

⁶⁷ Özkırımlı, **op.cit.**, s.209

⁶⁸ **Ibid.**, s.210.

⁶⁹ **Ibid.**

⁷⁰ Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, (çev.) Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Ankara, Dost Kitabevi, 2002, s.194.

tamamıyla ihmal eden hiçbir ulus ve milliyetçilik çalışması meyve veremez.”⁷¹ Bu cümlelerin ifade ettiği yaklaşımdan da anlaşılacağı gibi Smith, millet olabilmek için etnik kökene önem atfeder. Etnik kimliklerin gücüyle milletlerin doğuşu arasında bağ olduğunu ileri sürer.⁷² Özkırımlı, Smith’in kurduğu etnik köken-millet ilişkisini şöyle açıklar: “Smith’e göre milletin kim olduğu sorusunun yanıtı milletlerin etnik temellerinde aranmalıdır çünkü günümüz milletlerinin çoğu belirli bir etnik topluluğun devamıdır.”⁷³ Smith, milletin köklerini bütünüyle antikiteye ya da modern döneme ait görmenin yanlış olduğunu, milletlerin hem modern hem antik yüzleri olduğunu ve tamamen bunlardan birinden doğuş olmadığını söyler.⁷⁴

Smith, etnik topluluk yerine *ethnie* sözcüğünü kullanmaktadır. Bunun sebebi olarak, Yunanca kullanımla modern dillerdeki kullanımın ortaklığına işaret ettiğini belirtir.⁷⁵ Smith’in, kullandığı terimde bile, modernlikle-modern öncesi dönemlere vurgu yaptığı görülmekte ve bu da kuramını her iki taraftan yararlanarak oluşturduğunu göstermektedir. “Eğer eski etnisite modeli olmasaydı ve *ethnie* önceden varolmamış olsaydı ne uluslar ne de milliyetçilik var olabilirdi.”⁷⁶ Bir *ethnie*, millet olmakla birlikte gelen sosyal kimlik duygusunun, bir takım ortaklıklarla birlikte oluşturduğu bir kolektivite olarak tanımlanabilir. Kolektif kimliklerin başına cinsiyetten gelen kimliği koyarken, ikinci sıraya ülkeye yani toprağa duyulan bağlılıkla gelen kimliği, üçüncü sıraya ise toplumsal sınıfı koyar ve bu üçünü kolektif kimlikler arasında en güçlü olanlar olarak betimler.⁷⁷ “Kolektif yaşamın çeşitli sembolleri (kıyafet, töre, beslenme, sanat, ritüeller, dil ve benzerleri)

⁷¹ *Ibid.*, s.26.

⁷² Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, (çev.) Bahadır Sina Şener, 6.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.117-118.

⁷³ Özkırımlı, **op.cit.**, s.219.

⁷⁴ Smith 2010, **op.cit.**, s.114-116.

⁷⁵ Smith 2002, **op.cit.**, s.46.

⁷⁶ *Ibid.*, s.272.

⁷⁷ Smith 2010, **op.cit.**, s.17-18.

gerçekte *ethnie* nin üyelerini dışarıdakilerden ayırt etmeye yarar; bu yüzden zamana ve mekana göre farklı şekillerde topluluğun sınırları süregelen bir biçimde savunulur.”⁷⁸

Ethnie'nin millet oluşumundaki etkisine değinen Smith, milli kimliği nasıl açıklamaktadır? Ulusu oluşturan bireyler için sahip olunan o kolektif ismin ifade ettikleri, söz konusu ulusun dışında kalan bireyler için pek bir anlam ifade etmemektedir.⁷⁹ “Bugün insanoğlunun paylaştığı bütün kolektif kimlikler arasında milli kimlik, belki de en temelli ve kapsamlı olanıdır.”⁸⁰ Milli kimliğin yalnızca kültürel kimlikle ilişkilendirilemeyeceğini aynı zamanda siyasi kimliğin de milli kimlik kapsamında olduğunu belirtir.⁸¹

Milli kimliğin temel özelliklerini şöyle sıralar: “Tarihi bir toprak/ülke ya da yurt, ortak mitler ve tarihi bellek, ortak bir kitlesel kamu kültürü, topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler, Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak bir ekonomi.”⁸²

Milli kimlikten söz ederken ‘batılı’ ve ‘batılı olmayan’ şeklinde bir ayrım yaptığı görülmektedir. ‘Batılı’ millet kavramında bireylerin hangi millete ait olmak istediklerine dair bir seçim varken ‘batılı olmayan’ modelde yaşanan yer başka olsa da ait olunan topraklar doğumdan ölüme değin aynıdır; yani milleti, milli kimliği değişmez.⁸³ ‘Batılı’ ve ‘batılı olmayan’ millet kavramının, coğrafi kriterlere göre belirlenmiş olması, Smith’in kuramında tartışmalı bir nokta gibi görünmektedir. Smith’in burada sözünü ettiği, *jus sanguinis* (kan bağına dayalı vatandaşlık) ve *jus*

⁷⁸ Smith 2002, *op.cit.*, s.79.

⁷⁹ *Ibid.*, s.48.

⁸⁰ Smith 2010, *op.cit.*, s. 221.

⁸¹ *Ibid.*, s.157-158.

⁸² *Ibid.*, s.31.

⁸³ *Ibid.*, s.27-28.

solı (toprağa dayalı vatandaşlık) ayırımı andırmaktadır. Çok farklı biçimlerde anlaşılması mümkün olsa da Smith'in sözünü ettiği batı, batı Avrupa'yı içine almakta, doğu Avrupa'yı ise 'batılı olmayan' model içine dahil etmektedir.⁸⁴ Ancak bilindiği gibi pek çok ÷lke gibi batı olarak tanımlanan ÷lkelerin kimilerinde de *jus sanguinis* yani Smith'in 'batılı olmayan' model olarak söz ettiği ilkeye göre düzenlemelerin yapılmış olduğu dönemler vardır. Smith de bu tartışmaya açık duruma şöyle bir açıklama getirmiştir: "Değişik zamanlarda hem Doğu hem Batı Avrupa'daki birçok milliyetçilikte her iki öğeye de rastladığımızdan, bu iki ulus kavramı arasındaki karşıtlık abartılmamalıdır."⁸⁵ Vatandaşlık türleri ve bunların farklı ÷lkelerde, farklı dönemlerdeki farklı uygulama biçimleri bulunduğundan burada doğu-batı üzerinden bu şekilde bir ayırım yapmanın doğru olmayacağı açıktır.

İlkçi ve modernist yaklaşımların Avrupa kimliği temelinde düşün÷ldüğünde nasıl yorumlanabileceği aslında açıktır. Primordial ulusal kimlikler ve Avrupa'yla kendini tanımlama, birbirleriyle beraber gidebilecek kavramlar değildirler.⁸⁶ Primordial kimliklerde; iç-grup dış-gruba göre çok daha olumlu değerlendirilir ve dış-grupta olanlar hiç bir zaman iç-gruba dahil olamaz.⁸⁷ Belli koşulları- ki bu koşullar kültürel koşullardır- sağlamayan bireyler, primordial nitelikteki bir topluluğun içinde yer alamayacağı, o grubun bir parçası olamayacağı için söz konusu grup için her zaman 'öteki' olarak kalacaktır. Avrupa kimliği gibi kapsayıcı olması beklenen ve Birlik olarak ulus-devleti aşan bir yapılanmada, bu tip bir düzenleme geçerli olmayacaktır ve bu 'grubun' bir parçası olmak, kültürel koşullara

⁸⁴ **Ibid.**, s. 28.

⁸⁵ Anthony D. Smith, "Ulusal kimlik ve Avrupa'nın Birleşme fikri", **Avrupa Sorunu: Avrupa Ne, Avrupalı Kim?**,(ed). Perry Anderson, Peter Gowan, (çev.) Ali Çakıroğlu, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2005, s.142.

⁸⁶ Risse 2010, **op.cit.**, s.28.

⁸⁷ **Ibid.**, s.27.

bağlanamayacak kadar farklı kültürü bünyesinde barındırdığından mümkün olmayacaktır. AB için gerekli olan ulus-devletin ötesinde, çokkültürlülüğü esas alan ve dışlayıcı olmaktan çok kapsayıcı olacak, kendi *sui generis* yapısına uygun bir kimlik olacaktır. Transnasyonal ve postnasyonal kimlikleri incelemek ve Birlik için uygunluğunu irdelemek, Avrupa düzeyinde oluşturulmaya çalışılan bir kimliğin içeriğinin belirlenmesi konusunda yardımcı olacaktır.

I.II.II. Transnasyonal ve Postnasyonal kimlikler

Ulus-devletin meşruiyet kaynağı nasıl ulusal vatandaşlıksa, postnasyonal üyeliğin meşruiyet kaynağı da transnasyonal topluluktur.⁸⁸ Soysal'ın bu tanımından yola çıkılarak, postnasyonal bir kimliği yaratma yolunun, ulus-devletler arasında sağlanmış transnasyonal kimlikten geçtiği söylenebilir. “Transnasyonal ilişkiler paradigması, devletleri önemli aktörler olarak dikkate almakla beraber, devletlerin tek aktör olmadıkları gerçeğine dikkat çekmektedir.”⁸⁹ Transnasyonal (ulus-aşırı) vatandaşlık için ilk etapta ulus-devlet düzeyinde birtakım düzenlemelerin yapılmış olması gerekir. Gerek ekonomik, gerek siyasi gerek sosyal hayatta sağlanacak işbirlikleri doğrultusunda toplumların birbirlerini tanımaları hem transnasyonal hem de postnasyonal kimlik oluşumu için önemlidir.

Göçmenlerin entegrasyonunun sağlanması, transnasyonal kimliğin oluşturulmasında esas olan noktalardan bir tanesidir. Bir ulus-devlette ikamet eden, oturma iznine sahip olan ya da çifte vatandaşlığı olan bir kişinin, her iki ülkeye de aidiyet hissi beslemesi ve ikisinden bir tanesini seçmeye ‘zorlanmaması’

⁸⁸ Yasemin Nuhoğlu Soysal, **Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe**, Chicago, University of Chicago, 1994, (Table 8.1) s.140,

⁸⁹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 4.Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2006, s.408.

transnasyonal bir kimlik oluşumunun ideal örneklerinden olacaktır. Transnasyonal kimlikler ancak uluslararası hukuktaki vatandaşlık ve ikamet haklarıyla düzenlenir ve melez kimliklerle hayat bulur. Bir ülkeye doğumla birlikte ya da toprak esasına bağlı düzenlemeyle bağlanan bir vatandaşın aynı zamanda başka bir ülkeye yerleşmesi ya da o başka ülkede çalışmaya, yaşamını sürdürmeye başlaması, iki ülkeden bir tanesini ‘seçmesi’ gerekliliğine işaret etmemelidir. Her iki ülkeye de gerek duygusal gerekse siyasi ve hukuki bir bağlılığı bulunabilir. Ulus-devletler arasındaki özel sözleşmeler transnasyonal kimliklerin oluşumu için ana kriter olup, bu sözleşmeler içerisinde çifte vatandaşlık gibi düzenlemeler yapılırken, ülkenin halihazırda vatandaşı olan bireyleri de siyasi, hukuki anlamda koruma kollama hakkının sürdürülmesi esastır.

Postnasyonal vatandaşlıkta, tarihi ya da kültürel herhangi bir bağ aranmadan vatandaşların otorite yapılarına ve kamu hayatına katılmaları bir hak ve görev olarak görülür.⁹⁰ Postnasyonal (ulus-sonrası) kimlik, ulus-devletin ‘ötesinde’ ya da diğer bir deyişle ulus-devletlerdeki kimlik ve vatandaşlık anlayışlarından farklı bir biçimde oluşturulur. Ulus-devletin ‘ötesinde’ olması bakımından AB için oluşturulması öngörülen kimliğin, postnasyonal bir kimlik olacağı söylenebilir. Yani transnasyonal kimliklerin aksine, postnasyonal kimliklerin oluşumu ulus-devletin içinde değildir. Avrupa Birliği ekseninde düşünüldüğünde, Avrupa halkları arasında yakınlığı sağlayacak olan birtakım ilişkilerin kurulması, hukuki ve siyasi düzenlemelerin yapılması ile postnasyonal kimliklerin oluşturulması mümkün olacaktır. Gerek transnasyonal, gerek postnasyonal kimlik anlayışında, çokkültürlülüğün benimsenmesi ve buna bağlı düzenlemelerin yapılması yer almaktadır. Ulus-devlet

⁹⁰ Soysal, **op.cit.**, s.3.

temelinde transnasyonal bir kimlik sağlayabilen ülkeler, hukuki düzenlemelerle, Avrupa Birliği gibi ulus-üstü bir yapıda aidiyet hissi sağlamak için yegane yollardan biri olan kimliği de sağlamakta güçlük çekmeyeceklerdir ya da bunu başaramayan ülkelere göre daha az zorlanacaklardır.

I.III. Avrupa kimliği

Avrupa Birliği ülkelerinden ve Avrupa Birliği halklarından söz ederken neden ‘Avrupa Birliği kimliği’ değil de ‘Avrupa kimliği’nin başlık olarak seçildiği bir soru işareti yaratabilir. Avrupa derken, nerede başlayıp nerede bittiği son derece tartışmalı bir coğrafyada, kimin ‘Avrupalı’ olduğu, kimin olmadığı üzerine tartışmalar yürütülürken Avrupa kimliği yanlış bir kullanım mıdır?

Avrupa Birliği ve Avrupa’nın pek çok yerde eş anlamlı olarak, birbirinin yerine kullanılmasını, Thomas Risse Avrupa Birliği’nin başarısı olarak yorumlar.⁹¹ Avrupa Birliği ve Avrupa’nın birbirinin muadili olarak kullanılır hale gelmesi, gerek Birlik içindeki ülkeler, gerekse dünyanın farklı coğrafyalarındaki ülkeler tarafından benimsenmiş görünmektedir. Bu durum, Birlik’in uluslararası arenada kendini kabul ettirmesiyle de doğrudan bağlantılıdır. Artık Avrupalı olmak, *de facto* olarak AB’ye üye olmak anlamına gelmektedir. Hatta AB üyesi olunmadan ‘gerçek Avrupalı’ olunmamaktadır.⁹² Uluslararası arenada Avrupa’dan söz etmek neredeyse Birlik’ten söz etmekle aynı manaya gelir olmuş ve algılar da bu yönde değişmiştir. Gerek akademik, gerek siyasi ve günlük kullanımda, Avrupa Birliği kimliği değil son derece sık ve genel olarak Avrupa kimliği kullanılmakta, bu kullanımın da Birlik’e karşılık geldiği bilinmektedir.

⁹¹ Thomas Risse, “Social Constructivism and European Integration”, **European Integration Theory**, 2.Baskı, (ed.) Antje Wiener, Thomas Diez, New York, Oxford University Press, 2009, s.154.

⁹² **Ibid.**

Ortak bir Avrupa kimliği, kimliklerin çoğulluğu ilkesinden yola çıkılarak ve Avrupa halkı oluşturmaya çalışmayan, zaten var olan Avrupa halklarının kimliği olmalıdır.⁹³ Avrupa Birliği üye ülkelerinin halklarından oluşan tek bir Avrupa halkı oluşturmak mümkün görünmemekle birlikte boş bir çabaya işaret etmektedir. Amaç, Avrupa halklarının benimsediği bir kimlik yaratmak olmalıdır. Halkların sahip oldukları pek çok kimliğe bir kimlik olarak Avrupa kimliğini de eklemeleridir.⁹⁴

Avrupa kimliği de kolektif kimliğin bir çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır; bu kolektif, resmi olarak Avrupa Birliği vatandaşı olan yetişkin vatandaşlardan oluşmaktadır.⁹⁵ Ulusal kimlik oluşumuyla aynı çizgide, aynı kavram ve duygularla oluşmayacağı açık olan ancak ne biçimde oluşturulacağı da uzun yıllardır soru işareti olarak kalmış Avrupa kimliği için farklı öneriler her zaman gündemde yerini almaktadır. Birlik'in kendisiyle karşılaştırılabilecek ya da kendisi için örnek oluşturabilecek bir başka benzerinin bulunmaması, sorunu daha karmaşık bir hale getirmektedir.

I.III.I. Avrupa kimliğinin tarihsel gelişimi

I.III.I.I. Eski Yunan ve Roma

Avrupa'nın gerek coğrafi, gerek siyasi sınırlarla tanımlanmaya çalışılması yeni değildir. Farklı dönemlerde, farklı biçimlerde ve farklı vurgularla ele alınan Avrupa ve 'Avrupalılık' teması pek çok çalışmaya da ilham kaynağı olmuştur. Söz konusu farklı dönemlerin başının, Antik Yunan'a kadar gtrldği görülmektedir. Her ne

⁹³ Brigid Laffan, "The Politics of Identity and Political Order in Europe", **Journal of Common Market Studies**, Vol.34, No.1, Mar.1996, s.98.

⁹⁴ **Ibid.**

⁹⁵ Dieter Fuchs, "European identity and support for European integration", **Debating Political Identity and Legitimacy in the European Union**, (ed.) Sonia Lucarelli, Furio Cerutti, Vivien A. Schmidt, London and New York, Routledge, 2011, s.56.

kadar günümüzde anlaşıldığı şekilde bir Avrupa'dan söz ediliyor olmasa da, günümüz 'Avrupa'sının kültürel anlamda sıkça Antik Yunan'a vurgu yaptığı görülmektedir. Bu durum, genelde Antik Yunan'ın doğrudan demokrasinin en iyi örneklerinden biri olarak gösterilmesinden kaynaklanmaktadır. "Avrupa fikri, Antik Dönem'de çok az şey ifade ediyordu."⁹⁶ Delanty, Avrupa'nın kökenlerinin Antik Yunan'a dayandırılmasının daha ileriki dönemlerde ortaya çıkarılmış bir icat olduğunu söyler.⁹⁷ O dönemde 'Avrupalı' , 'Asyalı' gibi sıfatlar kullanılmamakta, zaten 'Avrupalı' ya da 'Asyalı' olarak tanımlamak ya da tanımlanmak pek de bir anlam ifade etmemekteydi. "Yunanlılar hiçbir zaman kendilerini Avrupalı olarak tanımlamamışlardır."⁹⁸ Antik Yunan'da yapılan esas ayrım 'uygarlık-barbarlık' üzerineydi. Eski Yunanistan, uygarlığın, medeniyetin temsilcisi olarak görülürken, bu 'uygarlığın' dışındakiler barbar sıfatıyla anılmaktaydı.⁹⁹ Coğrafi sınırların fetihler, keşifler gibi yollarla pek çok kere değiştiği, bu sebepten de coğrafi anlamda ne Avrupa'nın ne de diğer kıtaların sabit kalmadığı görülmüştür. İşte bu yüzden de Antik döneme vurgu yaparak günümüzde 'medeniyetin beşiği' olma iddiasında bulunmak pek bir anlam taşımamaktadır.

"Kendilerinden önceki Yunanlılar gibi Romalılar da, asla güçlü bir Avrupa kimliği duygusuna sahip olmadılar."¹⁰⁰ Delanty Avrupa kimliğinin oluşumunda farklı dönemlerde nelerin etkili olduğunu şu şekilde belirlemiştir: "Hristiyan Alemi (Christendom) söylemi, Aydınlanma'nın uygarlık söylemi, ondokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyılın başındaki kültür söylemi, 1945'ten sonraki Soğuk Savaş

⁹⁶ Gerard Delanty, **Avrupa'nın İcadı**, (çev.) Hüsamettin İnaç, 2.Baskı, Ankara, Adres Yayınları, 2005, s.27.

⁹⁷ **Ibid.**, s.28

⁹⁸ **Ibid.**, s.30

⁹⁹ **Ibid.**

¹⁰⁰ **Ibid.**, s.32.

söylemi, Avrupa kalesi (Fortress Europe) ve sosyal ya da vatandaşlar Avrupa'sı söylemleri arasındaki çağdaş çatışma...”¹⁰¹

I.III.I.II. Hristiyanlık

Hristiyanlık çerçevesinde bir birlikten, bir birleşmeden söz edilirken, Antik Yunan'daki 'uygar-barbar' ayrımının burada din ayrımına ve Hristiyan dünyanın birleşmesine yerini bıraktığı söylenebilir. Ancak Hristiyanlık'ın birleştirici gücü kuşkusuz kendi içindeki bölünmelerle zayıflamıştır ve ilk bölünme Reformasyon'la meydana gelmiştir.¹⁰²

Belli bir bölgeyi yönetmekte olan bir hükümdarın savaşların önüne geçmekte başarı sağlayamayacağını ve savaşların kaçınılmaz olacağını düşünen Dante, sorunları çözmek, evrensel barışa kavuşmak için tek ve mutlak bir otoritenin varolması gerekliliğine vurgu yapmakta, hatta bu mutlak otoritenin de Roma İmparatorluğu gibi bir güç olması gerektiğine inanmaktadır.¹⁰³ “Parçaların bütüne bağımlı olması gibi, bu devletler de evrensel devlete, yani imparatorluğa bağımlıdır.”¹⁰⁴ Yani, belli bir toprak üzerinde hüküm sürerek barış sağlamaya çalışmak, Dante'ye göre barış için yetersizdir. Dante, Roma İmparatorluğu gibi topraklarını genişletme odaklı yol alan bir yönetimin barış getireceğini düşünmektedir. Ancak, bu sınırları Hristiyanlık'ın ötesine de götürmemektedir.¹⁰⁵

¹⁰¹ **Ibid.**, s.21.

¹⁰² **Ibid.**, s.96.

¹⁰³ Takashi Shogimen, “European Ideas of Peace in the Late Thirteenth and Early Fourteenth Centuries”, **The European Legacy**, Vol.15, No.7, 2010, s.878.

¹⁰⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Dante: Evrensel Laik Monarşi”, **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, 4.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s.46.

¹⁰⁵ Shogimen, **op.cit.**, s.879.

Otuz Yıl Savaşları'yla beraber Hristiyanlık ve birlik olmak arasındaki bağlantı iyice zayıflamış ve Avrupa'da birlik kurabilmek için bir yol gösterici olarak Aydınlanma söylemi öne çıkmıştı.¹⁰⁶

I.III.I.III. Aydınlanma Dönemi

Aydınlanma düşünürleri, Avrupa fikrini bir topluluk olma fikri olarak geliştirmişler ve Avrupa'nın Hristiyanlık'ın yerine geçecek 'evrensel bir medeniyet projesi' olacağını söylemişlerdir.¹⁰⁷ Aydınlanma Çağı düşünürleri, pek çok noktada ayrılışlar da, hatta İskoç, Alman gibi farklı biçimleri bulunsa da, temelde bu çağın ana teması aklın kullanımına yaptığı vurgudur. İnsanın kendi aklına güvenmesi gerektiğini savunan bu dönem düşünürlerinden Kant'ın Aydınlanma'nın mottosu haline gelmiş sözleriyle söylenecek olursa: “*Sapere aude!* Aklını kendin kullanmak cesaretini göster! Sözü imdi *Aydınlanma*'nın parolası olmaktadır.”¹⁰⁸ On yedinci yüzyıl rasyonalizminin peşinden on sekizinci yüzyılın Aydınlanma Çağı kendisinden önceki dönemin akılcılık anlayışından farklı bir mantıkla yola çıkmış, bireylere kendi akıllarına inanarak yol almaları fikrini aşılama amacını gütmüştür. En temelde “zihni bir *tabula rasa*”¹⁰⁹ olarak gören Aydınlanma düşüncesi, on yedinci yüzyıl düşünürlerinden bu temelde ayrılmaktadır. Kendi aklını kullanmaya başlayan insan, 'deney yoluyla' 'boş bir levha' olan zihnini dolduracaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında barışı sağlamak amacıyla kurulması öngörülen Avrupa çapında bir birlik gibi, söz konusu dönemde, Aydınlanma'ya mottosunu

¹⁰⁶ Mikael af Malmberg, Bo Strath, “Introduction: The National Meanings of Europe”, **The Meaning of Europe: Variety and Contention within and among Nations**, (ed.) Mikael af Malmberg, Bo Strath, Oxford New York, Berg, 2002, s.2

¹⁰⁷ **Ibid.**

¹⁰⁸ “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784)”, **Kant: Fikir Mimarları Dizisi-2**, (çev.) Nejat Bozkurt, 4.Baskı, İstanbul, Say Yayınları, 2010, s.263.

¹⁰⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Aydınlanma: Düşünceler Yumağı”, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s.311.

kazandıran Immanuel Kant, ‘ebedi barış’ın sağlanması üzerinde durmuştu. Kant’ın öngördüğü bu barış, Aydınlanma ruhunu yansıtan bir duruşla, dünya vatandaşlığının sağlandığı bir dünya barışı olarak karşımıza çıkar. Victor Hugo da, ‘Avrupa Birleşik Devletleri’nden, barış özlemini dile getirerek ve birlik beraberlik çağrısı yaparak söz etmiştir.

Kant ve Hugo’nun yaklaşımlarından da anlaşılacağı gibi, barış özlemi, savaştan uzak yaşamak, çok uzun yıllar öncesinden değişik şekillerde ve farklı yöntem önerileriyle öne çıkarılmıştır. Avrupa’da birlik fikrinin dile getirilmesinin temel sebebi de çoğu kez birlikten gelecek olan bir güçlenme duygusu ve bu sayede savaşlarda sağlanacak olan güç birliği düşüncesidir. Bu temelde de birtakım kültürel ve coğrafi ortaklıklar aranma yoluna gidilmiştir.

Montesquieu, Aristoteles’in ‘iklim kuramı’ını andırır bir biçimde iklim şartlarının insan bünyesini ve halkları ne şekilde etkilediği üzerinde durur. Doğal koşullar ve yönetim biçimi arasında doğrudan bir ilişki kurar. Yani içinde yaşanılan ülkenin doğa şartları, bireyleri de doğrudan etkilemekte, kişiliklerini oluşturmaktadır. Onların, ülkenin iklim koşullarına göre oluşan yapıları ise ne biçimde yönetileceklerini, nasıl yönetilmek istediklerini belirlemektedir. “Montesquieu için, sıcak ülkelerin insanları köleliğe, soğuk ülkelerin insanları da özgürlüğe yatkındır.”¹¹⁰ Bu iddiasını şu şekilde savunmaktadır:

“Şu halde, sıcak iklimlerde oturan insanlar korkak ve ürkek oldukları için öteden beri köle halinde, soğuk iklimlerde oturan insanlar devamlı olarak hürriyet içinde yaşamışlarsa buna şaşmamak gerekir. Bu durum doğal bir nedenin sonucudur.”¹¹¹

¹¹⁰ *Ibid.*, s.388.

¹¹¹ Montesquieu, **Kanunların Ruhuna Üzerine**, (çev.) Fehmi Baldaş, İstanbul, Hiperlink Yayınları, s.265.

İklim, doğa ve yönetim biçimi arasında kurduğu bu ilişkiden de anlaşılacağı gibi, Montesquieu, Asya-Avrupa ayrımını kuramında belirgin bir biçimde ortaya koymuştur.

On dokuzuncu yüzyılla beraber, milliyetçilik üzerine fikirler çoğalmış ve itibar kazanmaya başlamıştır. “Nihai anlamda Avrupa fikrini ikincil plana indirgeyebilecek tek güç, ulusal idealdi.”¹¹² Avrupa ülkeleri, birlik olmayı düşünmek bir yana, ‘dışarı’ya karşı yani dünyanın diğer herhangi bir ülkesine karşı kendilerini korur durumda olmayı tercih ediyorlardı. Artık ‘barış’ sağlama amacı, birlikten değil ulus olmaktan ve ulusu korumaktan geçiyordu. Ulus-devletlerin yükselişi ve her ülkenin kendi ‘ulusunu’ koruma çabası, Avrupa ülkelerinin bir araya gelmeleri yönündeki fikirlere pek itibar edilmeyen bir çağa işaret ediyordu.

I.III.I.IV. Yirminci yüzyıl

Yirminci yüzyılın bir kısmı, Avrupa için ‘karanlık’ bir dönem olup, savaşlarla boğuşulan uzun bir döneme tekabül etmektedir. Bu dönemde tek bir Avrupa’dan söz etmek mümkün olmadığı gibi, ‘Avrupalılık’ duygusu da birbirlerine karşı savaşan Avrupa ülkelerinin zorluk ve korku içindeki halklarında mevcut değildi. Yirminci yüzyılın başlarından ortalarına kadar Avrupa’nın en büyük özlemi kuşkusuz ‘barış’tı. Barışın sağlanması için öne sürülen çeşitli yaklaşımlar, üretilen fikirler Avrupa için bir birliğe gidilmesini öngörmekteydi. Bu yaklaşımların kuşkusuz en çok ses getirenlerinden biri Coudenhove-Kalergi’nin başında bulunduğu Pan-Avrupa Hareketi’ydi. Coudenhove-Kalergi’nin Pan-Avrupa hareketi içinde öngördüğü düzenlemelerden bir tanesi bir ‘Avrupa bayrağı’ idi. ‘Avrupa Birleşik Devletleri’ni

¹¹² Delanty 2005, **op.cit.**, s.94.

temsil edecek olan bu bayrak; mavi bir zemin üzerinde altın renginde bir güneş ve güneşin ortasında kırmızı bir haçın bulunacağı bir bayrak olarak tasvir edilmekteydi.¹¹³ Buradaki temel düşünce de yine Avrupa ülkeleri ekseninde bir ‘birleşik devletler topluluğu’ kurmaktı. 20. yüzyıldaki ‘Avrupa’yı kurmak’, ‘Avrupa’da birlik sağlamak’ gibi düşüncelerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada Soğuk Savaş’ın hüküm sürdüğü yıllara denk geliyor olması şaşırtıcı değildir.

Her ne kadar artık fiziksel anlamda bir savaş sürmüyorsa da, Almanya’nın kendi içinde ikiye bölünmüş olması ‘Avrupa’da birlik’ için daha yol alınması gerektiğini de gösteriyordu. Bu dönemde bir ‘duvar’la ikiye bölünmüş olan Almanya, aslında Avrupa’nın da ikiye bölünüşünün bir göstergesi niteliğindedir. Doğu ve Batı Almanya olarak ikiye bölünmüş olan ülkenin yalnızca Batı Almanya olarak bilinen kısmı birleşmeye kadar AB üyesiydi. Doğu Almanya iki tarafın birleşmesinden sonra AB’nin içinde yer almaya başlamıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle ise, Birlik’in genişlemesi yolundaki adımların artarak sürdüğü görülmektedir. Örneğin, 1997 senesindeki Gündem 2000 raporuyla beraber, uzun yıllar aralarında temsili bir ‘perde’yle yaşamış oldukları Doğu Avrupa ülkelerinin de Birlik’e katılmasına karar verilmiştir. Avrupa Birliği üye ülkelerinin, kendi içlerinde barış içinde olmaları ve birlik olarak yollarına devam etmeleri, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa ülkelerinin ‘dışarı’ya karşı bir ‘perde’ çekmeleri olarak yorumlanabilir.

¹¹³ “Memorandum from Richard Coudenhove-Kalergi on the European flag (Gstaad, 27 July 1950)”, CVCE, 03 Dec.2012, <http://www.cvce.eu/content/publication/2005/9/27/ad9469d5-d9cf-46ae-95e0-897f96f94195/publishable_en.pdf> (05.04.2014), s.2.

I.III.II. Avrupa kimliğinin kurumsal adımları ve sorunları

1951 senesinde imzalanan ve tarihe Paris Antlaşması olarak geçen, kömür ve çelik alanında ortaklığı öngören antlaşmayla söz konusu barış adımı atılmıştı. Özellikle Almanya ve Fransa'nın tek bir çatı altında olması ile kömür ve çelik alanında ortaklığa gidilmesi, diğer Avrupa ülkelerini de bir nebze rahatlatması ve gelecek yıllarda çıkması muhtemel herhangi bir karışıklığın, bir savaşın önüne geçilmesi hissini yaratması bakımından son derece önemli bir gelişme olmuştur. İki büyük dünya savaşının içinde o ya da bu şekilde yer almış ve hem ekonomik, hem siyasi hem de sosyal anlamda son derece yıpranmış olan Avrupa ülkeleri için bir birlik kurulması fikri ve bunun hayata geçirilmesi, yeni bir savaşın da önüne geçilmesi anlamına gelmekteydi. 1957 senesinde imzalanan Roma Antlaşması getirdiği pek çok yeniliğin yanında Avrupa halkları arasında yakın bir birlik kurmak hedefini güdüyordu.¹¹⁴

Yeni bir kolektif kimlik türü olarak 'Avrupalılık'ı, Avrupa'yla olan bağların farkında olarak ve yüksek seviyede bir bilince dayanarak oluşturmak amaçlanıyordu.¹¹⁵ Bruter, Avrupa kimliğinin oluşturulmasını ele alırken sosyal bilimlerde pek çok konu içinde yer verilmekte olan, 'yukarıdan-aşağıya' ve 'aşağıdan yukarıya' olmak üzere iki yoldan söz eder.¹¹⁶ 'Yukarıdan-aşağıya' oluşturulmaya çalışan kimlik, kültürel miras, değerler gibi konuları öne çıkarırken, bu görüşün tam tersi olan 'aşağıdan-yukarıya' yaklaşımında, davranışsallıktan yola çıkılmakta ve 'diğerleri hissetmezken kim Avrupalı hissediyor?' ve 'bireyler Avrupalı hissettiğini söylerken aslında ne demek istiyor?' gibi soruların cevabı

¹¹⁴ Cris Shore, **Building Europe: The Cultural Politics of European Integration**, London and New York, Routledge, 2000, s.21.

¹¹⁵ **Ibid.**

¹¹⁶ Michael Bruter, **Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity**, New York, Palgrave Macmillan, 2005, s.5.

aranmaktadır.¹¹⁷ Bruter'in sözünü ettiği 'yukarıdan-aşağıya' kimlik oluşturma çabasının kültürel vurguları göz önüne alındığında Birlik için başarı sağlayabilecek bir seçenek olmadığı görülmektedir. Ancak 'aşağıda-yukarıya' bir kimlik oluşturmak, soruna temelinden yaklaşarak bir çözüm aradığı için son derece yarar sağlayabilecek bir seçenek olarak ele alınabilir.

Avrupa halkları için ortak bir kimlik oluşturma konusu, Avrupa Birliği içinde ilk olarak 70'li yıllarda gündeme getirilmiştir. Ekim 1972'deki Paris Zirvesi'nde Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun siyasi bir birlik olması yönünde adımlar atılmış ancak siyasi bir birlik oluşturabilmek için ilk önce Avrupalılara ihtiyaç olduğunun ve bunun elit düzeyde oluşturulmasının mümkün olmadığına farkına varılmıştır.¹¹⁸

Avrupa Birliği henüz dokuz üyeli bir Ekonomik Toplulukken (AET), 1973 senesinde Avrupa kimliğine dair bir deklarasyon yayımlandı. Bu belgeye göre Avrupa kimliği; söz konusu dokuz ülkenin ortak miras ve çıkarlarını birlik çerçevesinde gözden geçirerek, dünyanın geri kalan ülkeleriyle olan ilişkilerini belirlerken birlik içinde hareket eder ve Avrupa entegrasyonunun dinamik yapısını göz önüne alır.¹¹⁹ Burada politik değerlerin yanında "ortak miras" gibi kültürel ifadeler de yer verildiği görülmektedir. Kültürlerin çeşitliliğini Avrupa medeniyeti ortaklığı çerçevesinde tanımlayarak¹²⁰ aslında kültürel bir vurgu yapıldığı gözden kaçırılmamalıdır. Burada, her ne kadar çeşitliliğe vurgu yapılsa da, durumu 'Avrupa medeniyeti' ifadesiyle belirsizleştirmektedir. Dokuz üyeli bir Birlik'ken, yirmi sekiz üyeli bir Birlik olduğunda, hatta hala aday statüsünde ülkeler bulunduğu düşünüldüğünde, ileride

¹¹⁷ **Ibid.**

¹¹⁸ Theodora Kostakopoulou, **Citizenship, identity and immigration in the European Union: Between past and future**, Manchester and New York, Manchester University Press, 2001, s.44.

¹¹⁹ "Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973)", 18 Dec.2013, <http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf>, (03.03.2014), s.2.

¹²⁰ **Ibid.**

daha da çok üyeli bir Birlik olacağından, tartışmaya açık bir şekilde Avrupa medeniyetinden söz ederek, özcu bir kimlik arama çabasının birleştirici olmayacağı açıktır. ‘Avrupa medeniyeti’ ifadesiyle kastedilenin ne olduğu ise esasında oldukça muğlaktır. Avrupa’nın medeniyetinin neye karşılık geldiği ve Avrupalı’yla kimin kastedildiği tartışmaya oldukça müsait konulardır. Ayrıca, entegrasyon sağlama amacıyla çıkılan yolda ters etki yapma olasılığı da oldukça yüksektir.

Smith, “Avrupa projesinden”¹²¹ söz ederken milliyetçilik ve milli kimlik kapsamında, bu yapılanmanın ne şekilde ele alınabileceği üzerinde durur. Avrupa’da bir ‘süper-devlet’ kurulamayacağını altını çizerek, belli başlı alanlar belirlenerek ortak bir yönetimle yani kondominyumla bu alanlardaki yetkilerin verileceği bir merkezde başarılı olacağını çünkü bunun ortak alanlardaki bu düzenleme içinde yaşayabilen halklarla farklı milli kimliklere sahip Avrupalıların ortak bir üst kimliği benimsediklerinin göstergesi olacağını söyler.¹²² Çalışmanın ana konusunu oluşturan Avrupa Birliği çapında bir kimlik oluşturulması konusuna bir nevi öneri niteliği taşıyan Smith’in yaklaşımı, Birlik politikaları ile ortak alanlardaki düzenlemeleri hatırlatmaktadır.

Avrupa kimliği, siyasi bir kavram olarak, ilk olarak Aralık 1973’teki Kopenhag Zirvesi’nde ele alınmış ve 1980’lerin başlarında bayrak, marş vb. sembollerin oluşturulmasıyla sürmüştür.¹²³ 1993 senesindeki De Clercq raporu Avrupa entegrasyonunu, devlet adamlarının iradesine göre değil, halkların iradesine göre belirlenen, buna dayanan bir süreç olarak tanımlamıştır.¹²⁴ Sembollerin, ulusal kimliklerin oluşturulmasında son derece önemli olduğu bilinmektedir. Ancak aynı

¹²¹ Smith 2010, **op.cit.**, s.234.

¹²² **Ibid.**, s.234-235-236.

¹²³ Angelika Scheuer, Hermann Schmitt, “Dynamics in European Political Identity”, **Journal of European Integration**, Vol.31, No.5, 2009, s.553.

¹²⁴ Shore, **op.cit.**, s.55.

ulusal kimliği paylaşan vatandaşlar arasındaki bağı ve ortak duyguları Avrupa Birliği düzeyinde oluşturmak ne şekilde mümkün olacaktır? Ulusal kimliklerin en temelde sağladığı ortak bağlardan bir tanesi ortak geçmiştir. Yirmi sekiz farklı ülkenin ortak bir geçmişini bulup, duygulara hitap etme çabasına girişmek yarardan çok zarar getirebilir. İki dünya savaşında farklı biçimlerde karşı karşıya gelmiş olan ülkeler, bugün AB içinde ‘birlikte yol almaktadırlar’. Geçmişe dönerek ‘ortaklık’ aramak, yirmi sekiz ülkenin halklarının duygularına da aynı biçimde hitap etmeyecektir. Sonntag, yirmi birinci yüzyılda ‘barış’la ilgili yukarıdan-aşağıya sunulan sembollerin bundan sonra olamayacağını, başarı sağlama olasılığının ve genç nesle bunu hissettirmenin çok zor olduğunu söyler.¹²⁵ Burada, kimlik oluşturmaya yardımcı olacak muhtemel sembellere halkın katılımıyla karar verilmesinin daha verimli olacağı düşünülebilir. İkinici Dünya Savaşı sonrasında, savaştan bitkin düşmüş bir nesle ‘barış’ sağlama fikrini sunmak ve artık savaş olmayacağına dair bir umutla Avrupa’da altı ülkeyle bir birlik oluşturulacağını söylemek, kuşkusuz o dönem için sunulabilecek en cazip tekliflerden biriydi. Savaş içindeki bir ülkeyi görmemiş, zor şartlarda yaşamamış, savaşı yalnızca kitaplardan okuyarak öğrenmiş bir jenerasyon için barış sembolü, önceki jenerasyonlara hissettirdiğiyle aynı manaya sahip değildir. Kuruluş döneminde, en çok istenen ve özlemle beklenen kavram olan barış sayesinde sağlanan ortaklık, bugün varlığını sürdürmek ve 70’lerden bu yana kurmaya çalıştığı kimliği oluşturabilmek için yeni birleştirici unsurlar bulmalıdır. Ortak bayrak, marş, ortak para, ortak vize gibi semboller ise günlük hayata girmiş olduğundan aslında Avrupa halklarının yabancı oldukları düzenlemeler değildir. Bu ortaklıklara sahip olunması, kimlik oluşturulma sürecinde olumlu etkilere sahip olabilecekse de, belki

¹²⁵ Albrecht Sonntag, “False Expectations: the counterproductive side effects of the EU’s use of political symbols”, **Debating Political Identity and Legitimacy in the European Union**, (ed.) Sonia Lucarelli, Furio Cerutti, Vivien A. Schmidt, London and New York, Routledge, 2011, s.123.

de buradaki esas sorun, günlük hayata girmiş olmalarına rağmen, bu sembollerin Avrupa halklarında birer kimlik algısı yaratıp yaratmadığında yatmaktadır.

Avrupa'ya aidiyet hissini sağlamak için semboller üzerinden tanımlama sağlamaya çalışmak başarılı olmamaktadır.¹²⁶ Eder, siyasi ya da kültürel semboller bulmaya çalışmak yerine Avrupa'da yaşayanlar arasında 'sosyal ilişkiler ağı' oluşturmak üzerine hikayelere bakılmasını önerir.¹²⁷ Avrupa vatandaşlığı için de ulusal vatandaşlıklardaki gibi hikayeler yaratılabilir. Avrupa'yı diğer yerlerden ayıran ve 'bir paranın iki tarafı' gibi olan Ortak Pazar ve Sosyal Avrupa, Avrupa vatandaşlığı için oluşturulabilecek bir hikayeye konu olabilir.¹²⁸ Diğer potansiyel hikaye örnekleri olarak 'emsalsiz Avrupa kültürü'nü ve 'melez Avrupa'yı verir.¹²⁹ Avrupa kültürü üzerine bir hikayeden söz etmenin tartışmalı olacağını da göz ardı etmeyerek, böyle bir hikayenin Avrupa kültürünü Avrupa'yı 'öteki'lerinden ayırarak mümkün olacağını söyler.¹³⁰ Böyle bir hikaye ötekileştirme üzerinden olacağından, Avrupa'daki çeşitli kültürlerin bir kısmını ötekileştirmesi olasılığı karşısında 'Avrupa kültürü'nün içeriğinin tartışıldığı bir kısır döngü ortaya çıkacaktır. Melez Avrupa konusundaki hikaye, Avrupa'da pek çok kültürün bulunduğu düşünüldüğünde, çeşitlilik üzerine bir hikaye olabilir.¹³¹ Farklı kimliklerin bir arada olduğu bir Avrupa için en güzel hikaye, hukuki ve siyasi bağlarla kurulması mümkün olacak melez Avrupa hikayesi olacaktır.

¹²⁶ Klaus Eder, "A Theory of Collective Identity Making Sense of the Debate on a 'European Identity'", *European Journal of Social Theory*, 12(4), 2009, s.433.

¹²⁷ *Ibid.*

¹²⁸ *Ibid.*, s.436.

¹²⁹ *Ibid.*, s.437.

¹³⁰ *Ibid.*, s.436.

¹³¹ *Ibid.*, s.437.

I.III.III. AB anayasası düşüncesi

Daha önce de söz edildiği gibi, postnasyonal bir kimliğin oluşabilmesi ancak hukuk temelinde mümkündür. Birlik bazında düşünüldüğünde, bir ulus-devletteki ya da federasyondaki hukuki düzenlemelerden ve bu hukuki düzenlemelerin temeli olan anayasadan farklı olarak, hukuki temel Birlik antlaşmaları olacaktır. Peki Birlik için bir anayasa oluşturulması postnasyonal kimlik oluşumu için nasıl bir etkiye bulunacaktır ya da en temelde, Birlik için bir anayasa oluşturmak mümkün müdür?

Anayasa konusunun AB’de ne şekilde işlendiği ve bilinen sonuçlara nasıl geldiğini anlamak için Konvansiyon’dan başlamak mantıklı olacaktır. “Avrupa’nın Geleceği Üzerine olan bu Konvansiyon eşsizdir.”¹³² Dönemin Alman Dışişleri Bakanı olan Joschka Fischer 2000 senesinde yaptığı ‘kışkırtıcı’ konuşmasında AB’yle ilgili fikirlerini ortaya koymuş, onun bu çıkışından sonra pek çok ülke AB’yle ilgili düşünce ve görüşlerini ortaya koymaya başlamıştır.¹³³ Fischer, bu konuşmasında, belki de hem Avrupa ülkeleri siyasetçileri hem de Avrupa halkları açısından ‘çekinilecek’ bir konu olduğu pek çok olayda ön plana çıkmış olan, anayasa ve federasyon fikirleri üzerinde durmuştur. Avrupa ülkeleri arasında kurulacak olan sıkı bağlar ve ortak bir çalışmayla, Avrupa için kurucu bir antlaşma ve Schuman’ın Avrupa federasyonu hedefinin tamamlanması çağrısında bulunmuştur.¹³⁴ Fischer’in sözünü ettiği, yokluğuna vurgu yaptığı bu ‘kurucu antlaşma’, bir anayasadır. Söz konusu konuşma, AB’de, ulus-devletlerdeki gibi bir

¹³² Erik Oddvar Eriksen, John Erik Fossum, “Europe in Search of Legitimacy: Strategies of Legitimation Assessed”, **International Political Science Review**, Vol.25, No.4, 2004, s.437.

¹³³ **Ibid.**

¹³⁴ Joschka Fischer, “Speech by Joschka Fischer on the ultimate objective of European integration, (Berlin, 12 May 2000)”, **CVCE**, 19 Dec.2013, <http://www.cvce.eu/content/publication/2005/1/14/4cd02fa7-d9d0-4cd2-91c9-2746a3297773/publishable_en.pdf> , (11.04.2014), s.8.

anayasa olmamasından ötürü bir boşluk olmasını vurgulamış ve bu boşluğun kapatılması yönünde bir nevi çağrı olmuştur.

2001'deki Laeken Avrupa Konseyi toplantısı, anayasa konusunun filizlendiği toplantı olmuştur.¹³⁵ Avrupa Birliği için bir anayasa oluşturmak hedefiyle *ad hoc* bir yapı olarak Laeken Deklarasyonu'nda öngörüldüğü üzere bir Avrupa Konvansiyonu oluşturulmuştur. AB'nin geleceği konusundaki tartışmalara bir Konvansiyon Başkanı ve iki Başkan Yardımcısı dışında her üye ülkenin Devlet ya da Hükümet Başkanı olmak üzere 15 temsilci, her aday ülkenin Devlet ya da Hükümet Başkanı olmak üzere 13 temsilci, her üye devletin ulusal parlamentolarından iki kişi olmak üzere 30 temsilci, her aday ülkenin ulusal parlamentolarından iki kişi olmak üzere 26 temsilci, Avrupa Parlamentosu'ndan 16 üye ve Avrupa Komisyonu'ndan 2 temsilci katılımı öngörülmüştür.¹³⁶

AB'nin işleyişi anlamında en temel sorunlardan biri olarak gösterilen şeffaflık konusuna Konvansiyon en başta çalışma şekliyle anlamlı bir örnek teşkil etmiştir. AB'nin o dönemdeki üye sayısı sınırlı kalmayacağı da mevcut aday ülkelerden belli olduğundan, gelecekteki AB'yi göz önüne alarak, Konvansiyon'daki temsilciler arasına aday ülke temsilcileri de alınmıştır. Konvansiyon'daki çalışmalar kuşkusuz çok büyük beklentilerle sürdürülmüştür. Özellikle halka açık oturumlar doğrultusunda çalışmalarını sürdüren bir yapının çalışmaları sonucunda ortaya çıkacak olan bir anayasanın halk tarafından sempatiyle karşılanacağını düşünülmesi, ihtimal dahilindedir. Bazı AB ülkelerinin ulusal anayasaları gereği AB anayasasını referanduma sunacak olmaları, AB'de meşruiyet ve demokrasi konusunun önemsendiği, gerek çalışma şekli gerekse hazırlanan metnin içeriğiyle

¹³⁵ Eriksen, Fossum 2004, **op.cit.**, s.437.

¹³⁶ "Organisation: Composition of Convention", **The European Convention**, <<http://european-convention.eu.int/EN/organisation/organisation2352.html?lang=EN>>, (18.12.2013).

vurgulanmaya çalışıldığından, AB'nin kaygı duyacağı bir konu olmayabilirdi. Ancak Hollanda ve Fransa'da 2005 senesinde referanduma sunulan AB için bir anayasa oluşturma konusuna alınan cevaplar-daha sonra ayrıntılı biçimde ele alınacaktır-kaygı duyulacak ciddi noktalara işaret ediyordu.

“Grimm, Avrupa anayasasını henüz Avrupalılar var olmadığı için reddeder.”¹³⁷ Bu anlayış Federal Alman Anayasa Mahkemesi'nin Maastricht kararını anımsatsa da, Grimm bu Schmittyen anlamda halkın homojenliği anlayışına katılmaz.¹³⁸ Federal Alman Anayasa Mahkemesi tartışmalara neden olan kararında ‘no demos’ teziyle eleştirilmiştir. Weiler, Federal Alman Anayasa Mahkemesi'nin *No Demos* kararının ‘yumuşak’ ve ‘sert’ olmak üzere iki biçimde yorumlanabileceğini söyler; yumuşak versiyondaki mantıkta mahkeme henüz bir *demos* olmadığını ancak birtakım siyasi düzenlemelerle *demosun* oluşabileceğini savunurken, ‘sert’ versiyonda Avrupa’da bir *demosun* oluşmayacağını ve zaten bunun istenilen bir durum olmadığını söyler.¹³⁹ İlk yaklaşım, Mahkeme'nin kararına olumlu ve beklenti dolu bir bakış açıdır. Weiler, bu kararın çıkmasını garipsemez; ona göre bu kararı verenler Alman *demosunun* içinde yer alan Mahkeme üyeleri olduklarından ve Almanya’da organik bir *Volk* tanımı olduğundan, burada ‘Avrupa’da bir *demos* yoktur’ kararının çıkmasının aynı zamanda Mahkeme'nin bakış açısından yola çıkılarak, ‘bir Avrupa ulusu yoktur’ anlamına geldiğini savunmakla aynı olduğunu ve bu bakımdan da doğru olduğunu söyler.¹⁴⁰ AB'nin antlaşmalarla yürüyen bir birlik olarak yoluna devam etmesi gerektiğini savunan

¹³⁷ Jürgen Habermas, “Reply to Grimm”, **The Question of Europe**, (ed.) Peter Gowan, Perry Anderson, London, New York, Verso, 1997, s.262.

¹³⁸ **Ibid.**

¹³⁹ J.H.H.Weiler, “Demos, Telos, Ethos and the Maastricht Decision”, **The Question of Europe**, (ed.) Peter Gowan, Perry Anderson, London, New York, Verso, 1997, s.273.

¹⁴⁰ **Ibid.**, s.276.

Grimm, Avrupa için bir anayasaya olumlu bakmaz ve temel kararların Topluluk ve üye devletlerin katılımıyla birlikte alınmasının hem demokratik açıdan hem de hesap verilebilirlik açısından önemine değinir.¹⁴¹ Milletlerin kendi anayasalarını oluşturduklarını ancak AB'ye üçüncü şahıslar tarafından anayasanın verildiğini belirtir.¹⁴² Grimm'in sözünü ettiği bir anayasanın 'verili' bir şekilde halklara sunulması, üzerine düşünülmesi gereken önemli bir noktadır. Anayasaların, halkların katılımıyla oluşturulması ile hali hazırda oluşturulmuş belli bir belgeye aidiyet duyulması arasında görüldüğünden çok daha önemli bir ayrım vardır. Bir ülke vatandaşlarının, kendi oluşturdukları ve yine kendi rızalarıyla uymayı kabul ettikleri anayasaya gösterdikleri ilgi de farklı olacaktır. Aynı durum AB içinde geçerlidir. Birlik içinde de halkların, oluşturulması planlanan anayasa hakkında yeterince bilgilendirilip, Birlik'in en üst hukuki belgesinin oluşturulma sürecinde farkındalıklarının sağlanması gerekmektedir.

Weiler'e dönülecek olursa, onun da 'Avrupa'nın bir anayasaya ihtiyacı var mı?' sorusuna kısa ve net bir cevabı vardır: Hayır.¹⁴³ Weiler'in buradaki vurgusu esasen, koşulsuz, sorgulamadan, bilmeden bir kabulün söz konusu olması üzerinedir. Avrupa'nın ihtiyacı olanın, bir anayasadan ziyade anayasallaşmayı sağlayacak olan *ethos* ve *telos* olduğunu söyler.¹⁴⁴ Anayasa'da en çok tartışılan konulardan biri olan Hristiyanlık, Weiler'in yaklaşımında farklı bir yerde durmaktadır. Kültürel değerlere, bir ya da bir kaç ülkenin resmi diline, dinine, geleneklerine vurgu niteliği taşıyan özelliklere, birleştirici olması beklenen hukuki belgelerde yer verilmesinin, halklar arasında entegrasyonu sağlamak amacına hizmet etmeyeceği aşıkardır. Weiler,

¹⁴¹ Dieter Grimm, "Does Europe Need a Constitution?", **The Question of Europe**, (ed.) Peter Gowan, Perry Anderson, London, New York, Verso, 1997, s.257.

¹⁴² **Ibid.**, s.248.

¹⁴³ Weiler 1997, **op.cit.**, s.265.

¹⁴⁴ **Ibid.**, s.266.

Avrupa'yı yalnızca Hristiyanlık'tan ibaret görmenin yanlış olduğunu ancak Taslak Anayasa'da olduğu gibi, Türkiye'nin üyeliği önünde engel teşkil edeceği için, Hristiyanlık'tan hiç bahsetmemenin, komik hatta belki trajik olduğunu söyler.¹⁴⁵ Ona göre: "Hristiyanlık inancı; hem inananlar, hem inanmayanlar, hem Hristiyanlar hem de Hristiyan olmayanlar için Avrupa mirasının bir parçasıdır."¹⁴⁶ Hatta daha da net bir tavırla Avrupa'da demokrasi eksikliği üzerinde çok durulduğunu ancak asıl ortada bir 'Hristiyanlık açığı' olduğunu söyler.¹⁴⁷ Farklı bir bakış açısıyla konuya yaklaşan Weiler, Hristiyanlığı bir dinden öte Avrupa'nın bir değeri olarak görmektedir. Kendi kimliğine saygı duyup sahip çıkmayan kimsenin öteki kimliklere de saygı duymayacağını söyler.¹⁴⁸ Hristiyanlığın değerlerine sahip çıkılmadığının görülmesinin diğer din mensuplarının inançlarının da Hristiyanlar tarafından değer görmemesine sebep olacağını savunur.¹⁴⁹

Weiler, bu konudaki inancını *Lautsi and Others v. Italy* davasına aktif katılımıyla da somut biçimde ortaya koymuştur. Söz konusu davayı, İtalya'da yaşayan ve burada bir devlet okuluna gitmekte olan iki oğlu bulunan Lautsi ailesi, sınıflarda dini bir sembol olan haç bulunması ve bunu okul yönetimine bildirmelerine rağmen yapılan oylamayla sınıflardan dini çağrıştıran bu sembolün kaldırılmamasına karar verilmesi üzerine açmıştır.¹⁵⁰ Weiler, bir örnekten yola çıkarak Birleşik Krallık'ta hem devletin hem de Kilise'nin başı olan Kraliçe'nin

¹⁴⁵ Joseph H.H. Weiler, "A Christian Europe? Europe and Christianity: rules of commitment", **European View**, 12 Jan. 2008, <http://download.springer.com/static/pdf/733/art%253A10.1007%252Fs12290-007-0020-8.pdf?auth66=1399205706_acbdee961dac35c30430af78bacebc90&ext=pdf>, (24.05.2011), s.143.

¹⁴⁶ **Ibid.**, s.145.

¹⁴⁷ **Ibid.**

¹⁴⁸ **Ibid.**, s.147.

¹⁴⁹ **Ibid.**

¹⁵⁰ "Case of Lautsi and Others v. Italy.", **European Court of Human Rights Judgment**, Strasbourg, 18 March 2011, <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-104040?TID=gpchbrzdhl>>, (05.07.2011), s.3-4.

sınıflarda fotoğrafı olmasının sorgulanmadığını belirterek haça karşı çıkmamanın Kraliçe'nin fotoğrafına karşı çıkmaktan farklı olmadığını söyler.¹⁵¹ O güne kadar duvarda haç görmeye alışmış olan çocukların, dini bir sembol diye haçın kaldırılmasıyla Lautsi'nin sıkıntı duyduğu gibi diğer ailelerin çocuklarının da haçın neden kaldırıldığına dair sıkıntı duymaya başlayacaklarını ve bunu sorgulayacaklarını belirtir.¹⁵² Bu davada 'Lautsi ve diğerlerinin' karşı tarafında yer almış ve Hristiyanlığın Avrupa'nın bir mirası olduğunu farklı dinlere mensup olan ya da inanmayan bütün çocukların öğrendiğini söylemiştir.¹⁵³

Weiler'in düşüncesinde, Hristiyanlık Avrupa tarihinde çok önemli bir yere sahiptir ve bu da günümüz Avrupası'ndaki çokkültürlülüğe kesinlikle engel değildir. Çünkü o Hristiyanlığa bir din olarak değil Avrupa'ya has önemli bir değer olarak bakar. Kısacası, Weiler'in düşüncesinde Avrupa'dan söz ederken Hristiyanlığa has bazı sembol ve değerlerden bahsetmek Avrupa'da diğer dinlere mensup kişileri dışlamak anlamına gelmemektedir. Söz konusu davada da; çözümün, Hristiyanlığı öne çıkaran bir simgenin kaldırılmasındansa, okulda hoşgörü ve çoğulculuğun müfredat bağlamında anlatılması, birden fazla dine ait sembolün sınıflarda yer alması ya da eğitimsel olarak çoğulculuk mesajının verilebileceği yollar bulunmasını gösterir.¹⁵⁴

AB'nin hukuki düzenlemeleri içinde, Hristiyanlığa vurgu yapmak çokkültürlü Avrupa mottosuyla bir çelişkiye işaret edecektir. Her bir üye ülkenin birbirinden farklı kültürel değerleri, gelenek görenekleri ve inançları olduğu düşünüldüğünde,

¹⁵¹ J.H.H. Weiler, "Oral Submission by Professor JHH Weiler on behalf of Armenia, Bulgaria, Cyprus, Greece, Lithuania, Malta, The Russian Federation and San Marino – Third Party Intervening States in the Lautsi Case before The Grand Chamber Of the European Court of Human Rights", 30 June 2010, < http://eclj.org/pdf/weiler_lautsi_third_parties_submission_by_jhh_weiler.pdf >, (05.07.2011), s.3.

¹⁵² **Ibid.**, s.5

¹⁵³ **Ibid.**, s.3

¹⁵⁴ **Ibid.**, s.6.

bunlardan ulus-devletlerde olduğu gibi bir birleştiricilik beklenemez. Burada üye ülkelerin her birinin sahip olduğu kültürel değerleri AB, ‘çeşitlilik içinde birlik’ düşüncesiyle barındıracak ve bu anlamda ‘farklı kültürlerle saygı’ anlayışı da zaten Birlik düzeyinde bir kimlik oluşumunun en temelinde yer alacaktır. Her ne kadar Weiler, Hristiyanlığın bir din olmanın ötesinde ‘Avrupa’nın bir değeri’ olarak kavranarak hareket edilmesini savunuyor olsa da, özellikle hukuki belgelerde bu durumun karışıklığa yol açtığı ve tepki çektiği, Birlik tarafından anayasa tartışmaları sırasında tecrübe edilmiştir. Taslak Anayasa’da Hristiyanlığa yer verilip verilmemesi, AB içinde tartışmalara sebep olmuştur. Pek çok kültüre ev sahipliği yapan AB’de, anayasa gibi birleştiriciliği en yüksek olması beklenen, bir belgenin ne bir dine, ne de kültürel değerlere vurgusu, kimlik oluşturma sürecinde yardımcı olacaktır. Her ne kadar Weiler, Hristiyanlık vurgusunun çıkarılmasını eleştiriyor olsa da, hukuki bir belgenin hatta en temel hukuki belge olması planlanmış olan anayasada kültürel bir değeri anmak, çokkültürlü, yirmi sekiz üyeli bir Birlik için birleştirici olmaktan ziyade dışlayıcı olabilir. Taslak Anayasa’da yer alıp almayacağı, üye ülkeler arasında anlaşmazlığa sebep olsa da, Taslak Anayasa’nın reddedilmesinden sonra AB’nin yeni antlaşması olan ve Taslak Anayasa’dan farklı olarak yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması’nda da tıpkı Taslak Anayasa’da olduğu gibi, Hristiyanlık vurgusu yer almamıştır.

Habermas, Avrupa Birliği’nde aidiyetin hukuki bir zeminde sağlanacağına inancını ‘anayasal yurtseverlik’ kavramıyla ortaya koyar. Anayasal yurtseverlik, Avrupa halklarını ortak bir hukuki zeminde buluşturup, hukuk çerçevesinde, kendilerinin –doğrudan ya da temsilcileri yoluyla- oluşturdukları bir ‘belge’ye sadakatini sağlamak olarak tanımlanabilir. Müller, anayasal yurtseverliği “Janus

yüzlü” olarak tanımlar.¹⁵⁵ Buradaki benzetmenin, istikrar ve vatandaşların yetkilendirmesi arasındaki ilişkiden yola çıkarak yapıldığı görülmektedir.¹⁵⁶ Aynı benzetme Gerard Delanty tarafından Avrupa için yapılmıştır: “Avrupa fikri Janus’u (başı iki yüzlü eski Roma Tanrısı) andırır: Bir tarafta Avrupa’nın dışlayıcı yüzü hakim konumdadır; öte yanda, Avrupa fikri evrenselci özerklik projesinin normatif alanını oluşturmuştur.”¹⁵⁷ Burada sözü edilen ‘dışlayıcı yüz’le Avrupa’nın başa çıkmasının yollarından biri hatta temel olanı, anayasal yurtseverliği sağlamak gibi görünmektedir. Avrupa halklarının ‘kapsanması’ için yapılacak en temel düzenlemeler kuşkusuz siyasi ve hukuki düzeyde olacaktır. “Anayasal yurtseverlik, yurttaşlık esasına dayanan ulusçuluktan farklı olan, dönüştürücü bir ‘birlikte yaşam’ anlayışıdır ve ister etnik olsun ister yurttaşlık esasına dayalı, her türlü ulusçuluktan farklı bir ahlaki psikoloji [moral psychology] önerir.”¹⁵⁸

Habermas, Avrupa Birliği için oluşturulacak anayasanın ‘katalizör etkisi’ne sahip olacağını söyler.¹⁵⁹ Bu etkinin başlangıç noktası olarak da AB anayasası yolunda yapılacak referandumu görür.¹⁶⁰ Böyle bir referandumla, Habermas’ın kuramındaki ana kavramlardan biri olan ‘iletişim’ sağlanmaya başlayacaktır. Habermas, anayasanın yapılıyor olmasını bile “uluslar-ötesi iletişim fırsatı”¹⁶¹ olarak yorumlar. Bu, her ne kadar fırsat olabilecek bir niteliğe sahipse de, Avrupa halklarının bu fırsata pek olumlu yaklaşmadığı 2005 senesinde Avrupa anayasası oluşturmak için Fransa ve Hollanda’da yapılan referandumlarla ortaya çıkmıştır.

¹⁵⁵ Jan-Werner Müller, **Anayasal Yurtseverlik**, (çev.) A. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitabevi, 2012, s. 53.

¹⁵⁶ **Ibid.**, s. 23.

¹⁵⁷ Delanty 2005, **op.cit.**, s.19.

¹⁵⁸ Müller,**op.cit.**, s.71.

¹⁵⁹ Jürgen Habermas, “Avrupa’nın Niçin Bir Anayasaya Gereksinmesi Var?”, **Cogito**, Sayı:39, Bahar 2004, s.313.

¹⁶⁰ **Ibid.**

¹⁶¹ **Ibid.**

Avrupa Birliği için bir anayasaya ‘hayır’ oyu veren Hollanda ve Fransa halklarının bu tavrı AB için bir ‘şok’ niteliğindedir. Fransa’da 29 Mayıs 2005’te yapılmış olan ve halkın %54.70 ‘hayır’ oyu verdiđi¹⁶² referandum sonucuyla ilgili olarak aynı senenin Haziran ayında yayınlanan *Eurobarometer* anketlerinin sonuçlarına göre çıkan ‘hayır’ cevaplarının çok çeşitli sebepleri bulunmakla beraber, en yüksek yüzdeler şu şekildedir;

%31 ‘Fransa’daki istihdam koşullarında olumsuz etkileri olacağını düşündüğünden’
%26 ‘Fransa’nın ekonomik durumunun kötü olmasından ya da Fransa’da çok fazla işsizlik olduğundan’

%19 ‘taslağı ekonomik anlamda çok liberal bulduğundan’

%18 ‘Cumhurbaşkanına, ulusal hükümete, belli siyasi partilere karşı olduğundan’

%16 ‘sosyal Avrupa için yeterli bulmadığından’

%12 ‘çok karışık bulduğundan’

%6 ‘Türkiye’yi AB’de istemediğinden’ ‘hayır’ oyu verdiğini belirtmiştir.¹⁶³

Hollanda’da referandum sonucu %61.6 ‘hayır’ iken %38.4 ‘evet’ tir¹⁶⁴ yani büyük bir çoğunlukla Hollanda halkı AB için bir anayasa istemediğini göstermiştir. Bu yüksek ‘hayır’ oyunun- çok çeşitli sebepler bulunmaktadır- en yüksek yüzdeleri şu şekildedir:

¹⁶² “The European Constitution: Post-referendum survey in France”, **European Commission Eurobarometer Report**, June 2005, <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl1171_en.pdf>, (04.03.2014).

¹⁶³ **Ibid.**

¹⁶⁴ “The European Constitution: Post-referendum survey in the Netherlands”, **European Commission Eurobarometer Report**, June 2005, <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl1172_en.pdf>, (04.03.2014), s.2.

%32 ‘bilgi eksikliğinden’,

%19 ‘ulusal egemenliğinin kaybedilmesinden’

%14 ‘ulusal hükümete ya da belli siyasi partilere karşı olduğundan’

%13 ‘Avrupa çok pahalı olduğundan’

%8 ‘Avrupa’ya, Avrupa Birliği’ne ve Avrupa entegrasyonuna karşı olduğundan’
‘hayır’ oyu verdiğini söylemiştir.¹⁶⁵

‘Hayır’ oyu verenlerin yanı sıra oy vermeyen Fransa ve Hollanda vatandaşlarının da ‘neden oy vermediklerine’ dair cevapları dikkat çekicidir. Avrupa vatandaşları, genel olarak Avrupa Parlamentosu seçimlerine pek ilgi göstermemekte olup, Hollanda ve Fransa’daki Avrupa vatandaşlarının bir kısmının da, referandumda farklı sebeplerle oy vermedikleri görülmüştür. Fransa ve Hollanda halklarının Avrupa için bir anayasa oluşturmak amacıyla yapılmış olan bu referanduma, Hollanda halkının katılım oranı %62,8¹⁶⁶ iken, Fransa halkı %69.34¹⁶⁷ oranında katılımında bulunmuştur.

Fransa vatandaşlarının oy vermeme sebepleri şu şekildedir:

%66 ‘oy vermeme bir şey engelledi’ derken,

%60 ‘anayasa metnini çok karmaşık bulduğunu’,

%49 ‘anayasa konusunda yeteri kadar bilgilendirilmediklerini’,

%30 ‘referandumda oy vermenin bir şey değiştireceğine inanmadığını’

%29 ‘genel olarak siyasetle ilgilenmediğini’

%27 ‘hükümeti ya da cumhurbaşkanını cezalandırmak istediğini’

¹⁶⁵ **Ibid.**, s.15.

¹⁶⁶ **Ibid.**, s.2.

¹⁶⁷ “The European Constitution: Post-referendum survey in France”, **European Commission Eurobarometer Report**, June 2005, < http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf>, (04.03.2014).

%26 ‘her halükarda hayır oyunun kazanacağını bildiği için oy vermeye değmeyeceğini’

%24 ‘Avrupa anayasasıyla ilgilenmediğini’

%21 ‘Avrupa işleriyle ilgilenmediğini’

%14 ‘Avrupa’ya, Avrupa Birliği’ne, Avrupa’nın kurulmasına karşı olduğunu’ gerekçe olarak göstermiştir.¹⁶⁸

Söz konusu sebepler Hollanda halkı tarafından ise şu şekilde açıklanmıştır:

%51 ‘anayasa hakkında yeteri kadar bilgilendirilmediğini’,

%41 ‘oy vermesini bir şeyin engellediğini,

%26 ‘referandumda vereceği oyun bir şey değiştireceğine inanmadığını’,

%26 ‘anayasanın karmaşık olduğunu’,

%24 ‘siyasetle genel anlamda ilgilenmediğini’,

%23 ‘Avrupa anayasasıyla ilgilenmediğini’

%23 ‘her halükarda hayır oyunun kazanacağını bildiği için oy vermeye değmeyeceğini’

%21 ‘Avrupa işleriyle ilgilenmediğini’,

%16 ‘Avrupa’ya, Avrupa Birliği’ne, Avrupa’nın kurulmasına karşı olduğunu’,

%14 ‘hükümeti cezalandırmak istediğini’ ve

%4 ise ‘Fransa’nın hayır oyu vereceğini, bu sebepten oy vermenin anlamsız olduğunu’ düşündüğünü belirtmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁸ **Ibid.**

¹⁶⁹ “The European Constitution: Post-referendum survey in the Netherlands”, **European Commission Eurobarometer Report**, June 2005, <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf>, (04.03.2014), s.5.

Burada, AB'nin halklarını işleyiş hakkında yeteri kadar bilgilendirmediği ve üst düzeyde işleyen, düzenlenen, yapılması planlanan konulardan halkların uzak kaldığı, bir örnekte daha ortaya çıkmaktadır. 'Hayır' oyu veren, günlük hayatına, ülkesinin egemenliğine ne gibi bir etkisi olacağını bilmeyen vatandaşların, en azından mevcut durumun devam etmesi için 'derinleşmeme' yönünde oy kullandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca oy kullanmayanların cevaplarından yola çıkarak, AB'yle ilgili konuların yalnızca ulusal hükümetleri ilgilendirdiğine dair bir algının olması ve onlara 'ceza' vermek amacıyla oy kullanılmaması aslında Birlik'in hükümetlerarası düzeyde işlediğine ilişkin bir düşüncüyü de ortaya koymaktadır. Her iki ülkede de %21 gibi az sayılmayacak bir yüzdeye sahip olan 'Avrupa'nın işleriyle ilgilenmemek' de 'Avrupa'nın işlerinin' içselleştirilememiş olduğuna işaret etmektedir. 'Avrupa'nın işleri'nin aynı zamanda 'kendi işleri' olduğunu, yaşamlarını etkilediğini hissedebilecekleri pek çok ortak düzenleme var olsa da, bu yönde bir his gelişmiş görünmemektedir. Hollanda'da en alt sırada yer alarak %4 gibi bir orana karşılık geliyor olsa da, Fransa'nın hayır oyu kullanacağını düşünerek hayır oyu verilmesi de ilginç bir detay olarak göze çarpmaktadır.

Avrupa'da bir kimlik oluşturma fikri, gerek akademik gerekse siyasi dünyada çok tartışılmış ve 'sıcaklığını' koruyan bir konudur. Birlik'in kuruluş yıllarından günümüze kadar gelmiş bir sorun da kuşkusuz AB'nin nasıl bir Birlik olması gerektiği ile ilgilidir. Bu durum, kimlik oluşturma çabalarını da son derece yakından ilgilendiren bir konudur. Kuşkusuz, her farklı teori farklı bir Avrupa tahayyül etmekte ve halkların işleyişe katılım düzeyini ve oluşturulması istenilen ortak kimliği farklı bir biçimde yorumlamaktadır. Avrupa Birliği'ndeki kimlik tartışmalarına işlevselcilik, yeni-işlevselcilik, işlemselcilik, liberal hükümetlerarasılık, sosyal-

inşacılık çerçevesinde göz atmanın yanı sıra Monnet, Schuman ve Spinelli gibi Topluluk'un kuruluş yıllarında oluşturulması planlanan 'birliğin' yapısı ile ilgili fikirleriyle belirleyici olmuş isimlerin yaklaşımlarını da incelemek kimlik konusunun geçmişten bugüne Birlik'te ne şekilde ele alındığını görmek açısından yararlı olacaktır.

II. BÖLÜM: AVRUPA ENTEGRASYON TEORİLERİ İÇİNDE AVRUPA KİMLİĞİNİN YERİ

İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan felaketler sonrası Avrupa'ya kendi içinde birlik olma fikri uluslararası alanda 'büyük güçler'in yanında yer alarak bir 'taraf'la kendilerini tanımlamaktan daha cazip gelmeye başlamıştı. Dönemin iki büyük gücü olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (S.S.C.B.) ve Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.)'nin yanında, Avrupa ulus-devletlerinin bir araya gelerek yeni bir güç oluşturmaları, pek çok farklı düşünce ve yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. Avrupa ülkeleri arasında oluşturulması muhtemel bir birlik için, ABD örneğinden yola çıkarak yani bir federasyona benzeyerek 'Avrupa Birleşik Devletleri' mi kurulmalı yoksa ulus-devletlerin yetkilerinin sürdüğü bir ulus-üstü yapı mı oluşturulmalıydı? Hükümetlerin esas aktör olacakları ve üst-düzeyde işleyen bir düzen mi kurulmalı yoksa 'tavandan tabana' ve 'tabandan tavana' bilgi akışının devamlı olduğu bir demokratik düzen mi tercih edilmeliydi? Bu yaklaşımlar göz önünde bulundurularak bu bölümde Avrupa entegrasyon teorileri ve bu teorilerin Avrupa kimliğiyle bağlantıları işlevselcilik, yeni-işlevselcilik, işlemselcilik, liberal hükümetlerarasılık, sosyal-inşacılık başlıkları altında incelenecektir. Entegrasyon teorileri içinde pek çok yaklaşım yer almasına rağmen, bunların hepsine bu çalışmanın kapsamı gereğince yer verilmeyecek olup, sadece kimlik meselesi etrafındaki tartışmalar üzerinde durulacaktır.

Entegrasyon teorileri içinde yer alan işlevselcilik teorisi David Mitrany'nin yaklaşımı çerçevesinde tartışılacaktır. İkinci olarak, Ernst B. Haas'ın Mitrany'nin yaklaşımından yola çıkarak oluşturduğu ve Avrupa entegrasyonu söz konusu olduğunda akla gelen ilk teorilerden biri olan yeni-işlevselcilik incelenecektir. Karl

W. Deutsch'un işlevselcilik teorisi her ne kadar doğrudan Avrupa entegrasyon teorileri içinde yer almasa da, konuya uyarlanabilecek çok sayıda özelliğinden ötürü tartışılacaktır. Liberal hükümetlerarasıcılık, Andrew Moravcsik'in yaklaşımıyla ele alınacaktır. Sosyal-inşacılık çalışmanın temelinde yer alan Avrupa kimliği konusuna doğrudan odaklanmaktadır. Bu görüşün önemli ismi olan ve Avrupa kimliğiyle ulusal kimliklerin ilişkisini bağlantılar kurarak anlatan Thomas Risse'nin düşünceleri doğrultusunda incelenecek olan bu yaklaşım, çalışmada yer verilecek olan bir diğer yaklaşım olacaktır. Sözü edilen önemli düşünürlerin yanı sıra Avrupa entegrasyonunun 'kurucu babalar'ı olarak görülen Jean Monnet ve Robert Schuman'ın fikirleri üzerinde durulacaktır. Ventotene Manifestosu'nun mimarlarından olan ve Schuman ile Monnet gibi dönemin Avrupa siyasetinin aktif olarak içinde olan Altiero Spinelli, Avrupa için federalist yaklaşımı benimsemiş etkili bir isim olarak aynı bölüm içinde incelenecektir.

II.I. Avrupa entegrasyon teorileri ve Avrupa kimliği sorunu

II.I.I. İşlevselcilik

İki Dünya Savaşı'nı da görmüş ve düşünceleri barışa özlem duyulan bir ortamda oluşmuş biri olarak Mitrany'nin teorisinin temelinde barış sağlama temasının yatması şaşırtıcı değildir. Mitrany, barışın sağlanması için işlevsel bir yaklaşımın gerekliliğine inanmaktadır. "...işlevselcilik barış için ihtilafsız, teknik ve ekonomik alanlarda uluslararası işbirliğini arttırmaya dayanan bir strateji önerir."¹⁷⁰

İşlevselcilik yaklaşımının temelinde yatan, kelimenin kökünden de anlaşılacağı gibi 'işlev'dir. "Gıda ve Tarım Örgütü'nün işlevi tarımsal verimliliği arttırmak ve

¹⁷⁰ Mette Eilstrup-Sangiovanni, "Functionalism", **Debates on European Integration: A Reader**, (ed.) Mette Eilstrup-Sangiovanni, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s.24.

dünyaya gıda sağlamak, Uluslararası Posta Birliği'nin işlevi dünyanın postalarını hızlandırmak, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün işlevi dünya genelinde çalışanların çalışma standartlarını arttırmak ve eşitlemektir.”¹⁷¹ İşlevselciliğin temelinde yatan mantık, bir alandaki başarının diğerini de etkileyeceğidir. “Bir fonksiyonel ortamdaki başarılı işbirliği diğer alanlardaki işbirliği için de hareketi teşvik edicidir.”¹⁷² Bir alandaki işbirliğinin diğer alanları da etkileyerek işbirliğini arttıracaklarını ileri süren Mitrany bu etkileşim için “*dallanma*”¹⁷³ kavramını kullanır.

Dorothy Anderson, David Mitrany ve çalışmalarını ele aldığı makalesinde ‘Mitranyen teori’¹⁷⁴ yi şöyle tanımlar: “...insanlarla birlikte ve onlar için çalışmak; bölünme değil birleşme üzerine konu ve sorunlarda işbirliği sağlamak; form için değil işlev için çözümler aramak; ülkeleri, milliyetleri veya dinleri ne olursa olsun insanların ortak çıkarlarını göz önünde tutmak; ve kanuna uygunluk, anayasalar ve siyasal anlaşmalar gerektiren tercihen katı çözümlerle ne yapılabileceği üzerine adım adım çalışmak.”¹⁷⁵

Daha sonraları işlevselcilikten hareketle yeni-işlevselciliği geliştirecek olan Ernst B. Haas, işlevselcilerin, işlevi ‘örgütsel görev’ anlamında kullandıklarını ancak Mitrany’nin işlevselciliğinde, bu anlama görevin yanı sıra ihtiyaç ve amaç anlamlarının da eklendiğini belirtir.¹⁷⁶

¹⁷¹ Ernst B. Haas, **Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization**, Stanford, Stanford University Press, 1964, s. 6.

¹⁷² James E. Dougherty, Robert L. Pfaltzgraff Jr., **Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey**, 4th Ed., New York, Longman, 1997, s. 422.

¹⁷³ **Ibid.**

¹⁷⁴ Dorothy Anderson, “David Mitrany (1888-1975): an appreciation of his life and work,” **Review of International Studies**, 24-4, 1998, s. 582.

¹⁷⁵ **Ibid.**

¹⁷⁶ Haas 1964, **op.cit.**, s.6-7.

Mitrany dünya çapında oluşacak bir federasyonun varlığına inanmadığı gibi bölgeselciliği de bir çeşit milliyetçilik olarak gördüğünden sıcak bakmaz.¹⁷⁷ Onun yaklaşımında esas olan işlevsel örgütlerdir. AKÇT, AET ve Euratom'a bu anlamda sıcak bakabileceği düşünülecek olsa da AKÇT ve Euratom'u AET'den ayrı tutar. AKÇT ve Euratom'u desteklerken AET'yi bu iki organ gibi işlevsel bulmaz. AET'nin "bürokratik eğilimli"¹⁷⁸ olduğuna inanır ve "...daha fazla alanda kontrolün, uluslararası olarak daha çok konuda rekabet ilişkisi demek olmasına"¹⁷⁹ değinerek, AET'yi "kendini şişirmiş bir örgüt"¹⁸⁰ olarak tanımlar. Oysa Mitrany, içinde rekabet barındıran ilişkilerden değil işbirliği içinde yürütülen ilişkilerden ve bu amaçla kurulmuş örgütlerden yanadır. AKÇT, kömür ve çelik alanında işbirliğini, Euratom nükleer anlamda işbirliğini sağlamak amacıyla kurulduklarından, Mitrany'nin belli başlı alanlarda işbirliği çerçevesinde kontrol sağlayarak kurulan örgüt tiplemesine uygunlardır. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, Mitrany'nin yaklaşımında işlevsel yapıya sahip oluşumların entegrasyon ve barış içinde bir düzen üzerinde doğrudan etkisi vardır. Belli fonksiyonlara sahip oluşumları desteklemesinin bir diğer sebebi de barış sağlama ve entegrasyon üzerinde siyasetin etkisine değil "eğitilmiş uzmanların ya da teknikerlerin"¹⁸¹ etkisine inanmasıdır. AET örneğinden yola çıkılacak olursa, Mitrany'nin ulusal siyasetlerin işin içine girmesini kaçınılmaz görerek bu savunmayı yaptığı düşünülebilir. "İşlevsel 'tarafsızlık' mümkündür; siyasal tarafsızlık değildir."¹⁸² "Bir diğer deyişle, entegrasyon siyaset dışı

¹⁷⁷ Eilstrup-Sangiovanni, *op.cit.*, s.27.

¹⁷⁸ David Mitrany, "A Working Peace System", Quadrangle Books, Chicago, 1966, s. 209.

¹⁷⁹ *Ibid.*, s. 210.

¹⁸⁰ *Ibid.*

¹⁸¹ Dougherty, Pfaltzgraff Jr., *op.cit.*, s. 422.

¹⁸² Mitrany, *op.cit.*, s. 162.

olmalıdır.”¹⁸³ Aynı zamanda daha önce söz edildiği gibi, iki dünya savaşını da görmüş ve yaşamış birinin bu yaklaşımı, hem bölgeselcilikle gelmesi muhtemel bir milliyetçilikten hem de oluşması muhtemel bir federasyondan çekinmesi ve siyasetin mümkün olduğunca ‘dışarı’da bırakıldığı bir entegrasyon arzusu olarak yorumlanabilir.

Mitrany, AET’ye bile sıcak bakmazken siyasi ve sosyal entegrasyona doğru yol almış, siyasetin baskın biçimde kendini gösterdiği, üyelerinin pek çok alanda ortaklığa imza attığı AB’ye bakışının olumlu olmayacağı ve tıpkı AET gibi “kendini şişirmiş bir örgüt”¹⁸⁴ olarak yorumlayarak entegrasyon için doğru bir adım olarak görmeyeceği düşünülebilir. Bu anlamda siyasal tarafsızlığın mümkün olmayacağına inanan Mitrany’nin, AB gibi hem ekonomiyi, hem siyaseti içinde barındıran bir birliği, işlevsel örgüt olarak tanımlamayacağı da söylenebilir.

Entegrasyon sürecinde siyasetin etkisine inancı olmayan Mitrany’nin kuramında siyasal topluluklar ne biçimde yer alacaktır? “Mitrany, siyasal topluluğu üyeleri tarafından icra edilen işlevlerin toplamı olarak tanımlar.”¹⁸⁵ Burada ‘icra edilen işlevler’ her işin uzmanı tarafından yapılması gerektiği inancına sahip olan Mitrany için halkların siyasetin içinde olması anlamından uzak olduğundan, Avrupa halklarının AB içindeki işleyiş hakkında söz sahibi olmalarına da olumlu bakmayacaktır.

II.II. Yeni-İşlevselcilik

Yeni-işlevselcilik, Avrupa entegrasyon teorileri içinde en çok atıfta bulunulan özellikle ‘sıçrama etkisi’ (*spill-over effect*) kavramıyla ve Avrupa entegrasyonu

¹⁸³ Eilstrup-Sangiovanni, **op.cit.**, s. 27.

¹⁸⁴ Mitrany, **op.cit.**, s.210.

¹⁸⁵ Haas 1964, **op.cit.**, s.22.

hedefini işaret eden içeriğiyle, yeni yeni-işlevselcilerin bir takım değişikliklerle hala canlı tuttıkları bir teoridir. Söz konusu teori, en önemli ve meşhur isimlerinden olan Ernst B. Haas'ın görüşleri doğrultusunda incelenecektir.

“Eğer uluslararası ilişkiler çalışmasına katkılar için bir Nobel ödülü olsaydı şüphesiz onu Ernst B. Haas kazanırdı.”¹⁸⁶ Ruggie, Katzenstein, Keohane ve Schmitter uluslararası ilişkiler disiplini içinde, Ernst Haas'ı gördükleri üst noktayı birlikte kaleme aldıkları makalede bu sözlerle dile getirirler. David Mitrany'yle anılan işlevselcilik teorisinden hareket ederek Haas, yeni-işlevselcilik yaklaşımını geliştirmiş ve her ne kadar kendisi daha sonra bu teoriyi ‘eskimiş’ ilan etse de Avrupa entegrasyon teorileri arasında oldukça önemli olan yaklaşımlardan birine imza atmıştır.

Haas, yeni-işlevselciliğin; realist, idealist-liberal ve Marksist teorilerden farklı ve ‘demokratik çoğulculuğun’ ilkelerini benimseyen bir teori olduğunu söyler.¹⁸⁷ “Yeni-işlevselciliğin merkezi odağı ekonomik ve siyasal entegrasyon arasındaki ilişkidir.”¹⁸⁸ Haas'ın yaklaşımında temel kavram olan ‘sıçrama etkisi’ işte tam da bu ilişkiyi işaret eder. *The Uniting of Europe* kitabında söz konusu ‘etki’ den söz ederken AKÇT döneminde baş ekonomi analisti olan Pierre Uri'nin sözlerine değinerek ekonomik bir entegrasyon için ön adım olarak sektör entegrasyonundan söz eder.¹⁸⁹ Bir sektördeki işbirliği diğer sektörleri de etkileyecek, böylece de ekonomik alanda entegrasyon sağlanacaktır. Ekonomik alandaki entegrasyon da

¹⁸⁶ John Gerard Ruggie et al., “Transformations in World Politics: The Intellectual Contributions of Ernst B. Haas,” **Annual Review of Political Science**, Vol.8, June 2005, s. 271.

¹⁸⁷ Ernst B. Haas, “Does Constructivism Subsume Neo-functionalism?”, **The Social Construction of Europe**, (ed.) Thomas Christiansen, Knud Erik Jorgensen ve Antje Wiener, London, Thousand Oaks, California, Sage Publications, 2001, s.23.

¹⁸⁸ Mette Eilstrup-Sangiovanni, “The Origins of Neofunctionalism”, **Debates on European Integration: A Reader**, (ed.) Mette Eilstrup-Sangiovanni, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s. 90.

¹⁸⁹ Ernst B. Haas, **The Uniting of Europe: The Political, Social and Economic Forces 1950-57**, Stanford, Stanford University Press, 1958, s. 283.

‘sıçrayarak’ siyasal alandaki entegrasyonu getirecektir. Ancak ekonomik alandaki entegrasyon yalnızca ticarete sınırları kaldırmak olarak algılanırsa ve ortak yeni düzenlemelere gidilmezse siyasal entegrasyon da oluşamaz.¹⁹⁰ Haas, siyasal entegrasyonun tanımını şöyle yapar: “*Siyasal entegrasyon; çeşitli ulusal düzenleri olan siyasal aktörlerin sadakatlerini, beklentilerini ve siyasal aktivitelerini zaten varolan ulusal devletlerin, üzerinde yargı yetkisine sahip olan ya da bunu talep eden kurumlara sahip yeni bir merkeze kaydırmaya ikna edilmeleri sürecidir.*”¹⁹¹

Devletlerin kendi iç düzenlemeleri arasındaki farklılıklar yeni bir birlik oluşurken hem ekonomik, hem de siyasi alanda yeni bir ortak düzeni kaçınılmaz kılar. Ancak bu yeni düzen her ülkenin mevcut düzeninin yanı sıra var olacak bir düzen olmalıdır. Haas, ekonomik entegrasyon ve siyasal entegrasyonun sağlanmasını ‘topluluk olma’ fikriyle birbirine bağlı görür. “Siyasal entegrasyon sürecinin sonucu öncekilerin üzerine eklenen yeni bir siyasal topluluktur.”¹⁹² Siyasal topluluğu şöyle tanımlar: “*Siyasal topluluk; belli grup ve kişilerin belli bir zaman dilimi ve tanımlanabilir coğrafi bir alanda kendi merkezi kurumlarına başka herhangi siyasi otoriteden daha fazla sadakat göstermeleri durumudur.*”¹⁹³

Buraya kadar sözü edilen ‘entegrasyon’ ve ‘siyasal topluluk olma’ vurguları, hemen federal bir düzeni akıllara getirmemelidir. Haas, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nun Topluluk üye ülkelerini federal bir yapı altında toplama amacında olduğunu kabul etmez.¹⁹⁴ Topluluk, ne uluslararası kurumlara ne de federal devletlere benzediğinden farklı düşüncelere sahip isimler tarafından değişik biçimlerde yorumlanabilmektedir. Haas, bu yorumlar arasında Topluluk’un

¹⁹⁰ *Ibid.*, s.12.

¹⁹¹ *Ibid.*, s.16.

¹⁹² *Ibid.*, s.16.

¹⁹³ *Ibid.*, s.5.

¹⁹⁴ *Ibid.*, s.56.

supranasyonal bir yapı olduğunu savunan isimlerdendir. Topluluk, federatif özellikler taşıdığı yadsınamayacak ancak federal da denemeyecek bir yapıya sahiptir. Daha önce de dile getirildiği gibi Haas, Avrupa entegrasyon teorileri arasında çok önemli bir yere sahip olmasına rağmen teorisini ‘eskimiş’ ilan etmiştir. Bunun başlıca sebeplerinden biri olarak Charles De Gaulle’ün ‘baş aktör’ü olduğu ‘boş sandalye krizi’ gösterilmektedir. De Gaulle, yeni-işlevselciler için bir “baş ağrısı”¹⁹⁵ olarak görülmekte ve Topluluk’u “Fransız dış politikasının aracı”¹⁹⁶ haline getirmek için uğraşması iddialarıyla eleştirilmektedir. Topluluk’u, supranasyonal bir yapı olarak görmediğini söz konusu krizle göstermiş olan ve tepkisi sonucunda istediğini elde eden de Gaulle, yeni-işlevselcilerin teorilerini ciddi manada sarsmıştır. Bu duruşuyla “entegrasyona karşı *realpolitik* tepkinin canlı hali”¹⁹⁷ gibidir.

Haas’ın teorisi günümüz Avrupa Birliği göz önüne alınarak ‘eskimiş’ ilan edilecek olursa, bunun en önemli sebebi siyasal entegrasyon ve siyasal topluluk üzerine bu denli vurgu yaparken halkları dışarıda bırakması olur. Yaklaşımında pek çok önemli noktayı öngören Haas, siyasal bir birlik olma amacıyla kurulmamış Topluluk’un ekonomik ve siyasal bir birlik olacağını, siyasal entegrasyonun önemini öngörmüş ancak halkları siyasal aktörler olarak görmemiştir. Ona göre siyasal aktörler siyasi ve ekonomik alandaki “elitler”dir.¹⁹⁸ Düşüncelerini kaleme aldığı dönem, Topluluk’un o dönemki yapısı ve politikaların işleyişi göz önüne alındığında siyasal aktörler olarak elitleri belirlemiş olması çok uç değildir. Söz konusu dönemlerde, halkların sürece dahil olmasından söz edilmiyor, yürütülen politikalar

¹⁹⁵ Walter Mattli, “Ernst Haas's evolving thinking on comparative regional integration: of virtues and infelicities,” *Journal of European Public Policy*, 12:2, April 2005, s. 332.

¹⁹⁶ Phillippe C.Schmitter, “Ernst B. Haas and the legacy of neofunctionalism,” *Journal of European Public Policy*, 12:2, 2005, s. 264.

¹⁹⁷ Ruggie et al., *op.cit.*, s. 279.

¹⁹⁸ Haas 1958, *op.cit.*, s.17.

elitler düzeyinde kalıyordu. Entegrasyonu ve siyasal topluluğu öne çıkarması bakımından hala oldukça ‘yeni’ olan bu teori, Avrupa halklarının siyasal aktörler olarak algılanmaması bakımından ‘eskimiş’ kalmaktadır.

II.I.III. İşlemselcilik

“İşlemselcilik ya da ‘iletişim teorisi’ entegrasyonun siyasi veya ekonomik boyutlarındansa sosyal boyutuna odaklanır.”¹⁹⁹ Sosyal entegrasyon üzerine yoğunlaşan Deutsch’un yaklaşımı, özellikle AB’nin kimlik sorunu göz önüne alındığında incelenmesi mühim bir yaklaşımdır.

Deutsch’un teorisinin temelini oluşturan en önemli iki kavram iletişim ve güvenlik topluluğu kavramlarıdır. İletişim ve işlemler, kuramda birbirleriyle doğru orantılı olarak yer alır. “İşlem bir yerde veya birimde başlayan ve diğerinde biten bir olaylar zinciridir.”²⁰⁰ Ülkeler ve insanlar arasındaki işlemlerin artması iletişimi de zorunlu olarak arttıracak, bu durum zaman için de bağlılık duygusu yaratarak bu döngüyü devamlı kılacaktır. Ancak atlanmaması gereken bir nokta, oluşması beklenen aidiyet hissinin söz konusu işlemlerin sonuçlarına bağlı olmasıdır. İşlemler nasıl bir çekirdek aile içinde sık oluyorsa, aynı ülke insanları arasında ve birbirleriyle çeşitli ilişkiler içinde olan, farklı sebeplerle bağlara sahip olan ülkeler arasında da daha sık olur.²⁰¹ “Bir sistem karşılıklı bağlılık tarafından yapılır ve insanlar arasında işlemler tarafından yapılır.”²⁰²

¹⁹⁹ Mette Eilstrup-Sangiovanni, “Transactionalism”, **Debates on European Integration: A Reader**, (ed.) Mette Eilstrup-Sangiovanni, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s.29.

²⁰⁰ Karl W. Deutsch, **Politics and Government: How People Decide Their Fate**, New York, Houghton Mifflin, 1970, s.117.

²⁰¹ **Ibid.**, s.118.

²⁰² **Ibid.**, s.117.

Siyasal sistem *kohezyon* ve *kovaryans* tarafından şekillendirilir. Kohezyon, birbirine bağlanmayı ya da bütünü oluşturmayı ifade ederken, kovaryans birbirine bağlı olarak değişimi vurgular.²⁰³ İstatistiki bu iki terimi siyasal sistemi ifade etmek için kullanan Deutsch, bu sistemin içindeki her bir parçanın birbirleriyle etkileşiminden söz eder. Kilit-anahtar örneğini vererek tek başlarına ayrı varlıklara sahip olmalarına rağmen ancak bir araya geldiklerinde işlevsel olduklarını söyleyerek *kovaryans* ve *kohezyon* terimlerini daha somut biçimde açıklar.²⁰⁴

Deutsch, *kovaryans*ın sonucundaki ‘ödül’ün pozitif ya da negatif olabileceğini söyler.²⁰⁵ Pozitif *kovaryans*, birbirine bağlı olarak değişen parçaların gerçekleşen işlemlerden olumlu sonuçlar, ‘ödüller’ elde etmekken, negatif *kovaryans* ise işlemlerin bir taraf için ‘ödül’ niteliği taşıırken diğer taraf için ‘ceza’ niteliği taşımasıdır.²⁰⁶ Karışım *kovaryans* ise, iki taraf için ‘ödül’ olabilirken bir taraf için ‘ödül’ bir taraf için ‘ceza’, ya da her iki taraf için de ‘ceza’ olabilir.²⁰⁷ İşte bu da hiçbir ilişkinin devamlı dostluk ya da devamlı düşmanlık içinde olmadığını gösterir.²⁰⁸ Eğer gerçekleşen bir işlem ‘ödül’le sonuçlanmışsa işlemlerin ve iletişimin devamlılığı olacak, ‘ceza’yla sonuçlanmışsa ise işlemlerin devamlılığı riske girecektir. Bu gibi durumların örnekleri hem insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde, hem devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde hem de devletlerin vatandaşlarla olan ilişkilerinde görülebilir. Bu ilişkilerde de devamlılık, ödül ve ceza sonucuna göre belirlenir.

²⁰³ *Ibid.*, s. 116.

²⁰⁴ *Ibid.*, s.117.

²⁰⁵ *Ibid.*, s.121.

²⁰⁶ *Ibid.*, s.121-122.

²⁰⁷ *Ibid.*, s.125.

²⁰⁸ *Ibid.*

Aynı durum, AB ve üye ülkeler arasındaki ilişkide de kaçınılmazdır. Üye ülkelerden bir tanesinin bile Birlik’le arasında olan ve diğer üye ülkelere ‘ceza’ niteliği taşıyan bir işlem, iletişimin ve işlemlerin azalmasına neden olacaktır. Söz konusu üye ülkenin vatandaşlarında ise bu durum, kendilerini Birlik’in parçası olarak görmeme ve aidiyet hissinde azalma olarak görülecektir. Yunanistan’daki ekonomik kriz; Yunanistan’ın, AB üyesi ülkelerin siyasetçilerinin ve halkların durum karşısında verdikleri ‘ulusal’ tepkiler bu duruma örnek olarak verilebilir. Birlik üyesi olan Yunanistan’ın ekonomik anlamda bir nevi çöküş yaşaması, diğer üye ülkelerin bütçelerine de yansımış, Yunanistan’ın zor durumu karşısında, ekonomik yardım paketleri oluşturulmuş, ülkenin ortak para alanından hatta Birlik’ten çıkması/çıkarılması konuları gündeme gelmiştir. Yunanistan halkı tarafından içinde bulunulan durumun Birlik için ‘ceza’ niteliğinde olduğunun düşünülmesi hali ise, halkın Birlik’e karşı aidiyet hissini azalmasına ve halkın Birlik’ten çıkma talebiyle sesini yükseltmesine sebep olabilecektir.

Üye ülkelerin halklarına ‘ödül’ niteliğinde sayılabilecek bazı durumlara ise, ortak vizeyle birlikte Birlik içinde sınırların kalkarak serbest dolaşımın getirilmesi, ortak gümrük tarifesi belirlenerek üçüncü ülkelere karşı bu tarifenin uygulanması örnekleri verilebilir. Bu ‘ödül’ler Birlik’e daha fazla işlem ve daha fazla iletişim olarak geri dönecektir.

Deutsch’un kuramında önemli yer tutan bir diğer kavram, daha önce de söz edildiği gibi, güvenlik topluluğu kavramıdır. Güvenlik topluluğuna değinmeden önce ‘Deutsch’a göre topluluk nedir?’ sorusuna cevap vermek gerekir. Deutsch’a göre topluluk, birbirini anlayan, birbirleri tarafından anlaşılan insanlar bütünüdür.²⁰⁹

²⁰⁹ **Ibid.**, s. 96.

Topluluk-iletişim arasındaki ilişki burada bir kez daha vurgulanmıştır. Deutsch, siyasal toplulukların savaşı önlemek konusunda her zaman başarılı olmadığını söyleyerek güvenlik toplulukları kavramına yönelir ve bunun için esas olan entegrasyonu ele alır.²¹⁰ Güvenlik topluluğu entegrasyonun sağlanmasıyla oluşabilir. Burada Deutsch'un somut bir entegrasyonu kastetmediğini eklemek gerekir. Güvenlik topluluğu iki şekilde kendini gösterir: amalgam güvenlik toplulukları ve çoğulcu güvenlik toplulukları. Deutsch'un bu iki tip güvenlik topluluğundan söz ederken çoğulcu güvenlik topluluklarını tercih edilir bulduğu ve amalgam güvenlik topluluklarından daha 'dayanıklı' gördüğü söylenebilir.²¹¹ Amalgam güvenlik toplulukları; önceden bağımsız iki veya daha fazla birimin daha büyük tek bir birim içindeki resmi birleşmesidir.²¹² Çoğulcu güvenlik topluluğu ise "...ayrı hükümetlerin hukuki bağımsızlıklarını elinde tutmaktadır."²¹³ Amalgam güvenlik topluluklarında karar verme organı bir iken, çoğulcu güvenlik topluluklarında iki karar-verme organı bulunur.²¹⁴ Deutsch, Burrell, Kann, Lee, Jr., Lichterman, Lindgren, Loewenheim ve Wagenen tarafından kaleme alınmış *Political Community and the North Atlantic Area* adlı çalışmada Kuzey Atlantik Bölgesi'ni esas alarak "Batı Avrupa entegrasyonu için alternatif"²¹⁵ sunulur. Bu noktada akıllara takılması muhtemel ilk soru, yazarların Kuzey Atlantik bölgesine nereleri, hangi kriterleri göz önüne alarak dahil ettikleri olacaktır. Farklı biçimlerde yorumlanmaya açık olan bu durum ele alınabilecek değişik şekillerde açıklandıktan sonra bu çalışmada Kuzey Atlantik bölgesi için coğrafi kriterlerden yola çıkarak Avusturya, Belçika, Kanada,

²¹⁰ Karl W. Deutsch et al., **Political Community and the North Atlantic Area**, New York, Greenwood Press, 1969, s. 5.

²¹¹ Ben Rosamond, **Theories of European Integration**, New York, Palgrave, 2000, s. 43.

²¹² Deutsch et al., **op.cit.**, s. 6

²¹³ **Ibid.**

²¹⁴ **Ibid.**

²¹⁵ **Ibid.**, s. 9

Danimarka, Finlandiya, Fransa, Batı Almanya, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD olmak üzere on dokuz ülke belirlenmiş ve bu ülkelerin kendi aralarında bir güvenlik topluluğu haline gelebilecekleri iddia edilmiştir.²¹⁶

Yayımlanışı AKÇT'nin halihazırda var olduğu, AET ve Euratom'un kurulma yıllarına denk gelen bu kitapta, 'Altılar'ın Kuzey Atlantik'te oluşturulacak bir güvenlik topluluğu için yeterli görülmediği söylenebilir. Bu durum AKÇT ve Euratom'un Kuzey Atlantik'te oluşturulması arzulanan güvenlik topluluğu için bir 'deney' niteliğinde görülmesinden de anlaşılmaktadır.²¹⁷ Kuzey Atlantik'te böyle bir oluşumun nasıl ilerleyeceği, bu Topluluklara verilen tepkilerle anlaşılacak, bu 'deney' bir nevi nabız yoklama niteliği taşıyacaktı. Peki günümüz AB'si Deutsch'un güvenlik topluluğuna örnek teşkil edebilir mi? AB'nin federal bir yapıya doğru evrileceğini iddia edenler açısından bakıldığında Birlik, bir amalgam güvenlik topluluğu olacaktır. İki ayrı karar verme organına sahip çoğulcu güvenlik topluluğu ise, AB'nin supranasyonal bir yapı olduğunu iddia eden yeni-işlevselciler için çok daha mantıklıdır. Deutsch'un çoğulcu güvenlik topluluğu örneğinden ABD, Kanada, İzlanda, Norveç ve İsviçre sayılmazsa geriye kalan on dört ülke günümüz AB'sinin içinde yer almaktadır ancak Deutsch'un SSCB'yi özellikle dışarıda bıraktığı düşünüldüğünde, Doğu Avrupa ülkelerini de içine almış bir oluşum olan Birlik'in yirmi sekiz üyeli haliyle, Deutsch'un hayalindeki çoğulcu güvenlik topluluğundan uzakta olduğu açıktır. Ancak Deutsch'un düşüncelerinden bugüne değişen konjonktür göz önüne alındığında yine çoğulcu güvenlik topluluğuna en yakın oluşumun AB olduğu düşünülebilir.

²¹⁶ *Ibid.*, s.10.

²¹⁷ *Ibid.*, s. 202.

II.I.IV. Liberal Hükümetlerarasılık

Liberal hükümetlerarasılık yaklaşımı, Avrupa entegrasyon teorileri içinde en tartışmalı yaklaşımlardan biridir. Bu görüşe göre, ulus-üstü bir yapı olan AB’de kararlar ulus-üstü kurumlardan ziyade ulusal düzeyde alınır ve Birlik’teki işleyiş hükümetlerarasında olur; AB kurumları yalnızca ulusal çıkarlar doğrultusundaki pazarlıklar sonucu elde edilen bu kararları uygular. Ulusal hükümetlerin AB üzerindeki etkisini savunan hatta ulusal hükümetlerin tercihleri ve pazarlık güçleri sayesinde AB politikalarının geliştiği varsayımına dayanan bu yaklaşımı ortaya koyan isim olan Andrew Moravcsik’in belki de en çok eleştirdiği yaklaşım yeni-işlevselciliktir. Bu düşüncesini şu şekilde ortaya koyar: “Avrupa Toplulukları benzersiz bir kurum olmasına rağmen, *sui generis* bir teoriye ihtiyacı yoktur.”²¹⁸ Moravcsik, yeni-işlevselciliği “alakasız iddialar serisini içeren bir çerçeve”²¹⁹ olarak tanımlar. Ayrıca yeni-işlevselciliğin en temel kavramlarından biri olan ‘sıçrama etkisi’ni de geçerli bulmaz. Moravcsik, bir alandaki entegrasyonun diğer alanlara sirayet ettiği varsayımının, tesadüf eseri meydana gelmiş entegrasyonlara karşılık geldiğini düşünür. Ona göre bu yaklaşımda entegrasyon, “bilinçli tercihin sonucu değildir.”²²⁰ Bütün bunların ötesinde yeni-işlevselciliğin Avrupa’nın bugün karşı karşıya olduğu sorunları izah edip, yorumlamakta yetersiz kaldığını ileri sürer.²²¹

Bu görüşlerden yola çıkarak liberal hükümetlerarasılığın, ulusal hükümetlerin rolünü arttırıp, ulus-üstü kurumları yalnızca ülkelerin kararlarından etkilenecek karar veren kurumlar olarak gösterdiğini düşünmek mümkündür. Moravcsik’in şu sözleri

²¹⁸ Andrew Moravcsik, “Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach,” **Journal of Common Market Studies** (30th Anniversary Edition), 31:4, Dec. 1993, s. 474.

²¹⁹ Andrew Moravcsik, “The European Constitutional Compromise and the Neofunctionalist Legacy,” **Journal of European Public Policy**, 12:2, April 2005, s. 350.

²²⁰ *Ibid.*, s. 351.

²²¹ *Ibid.*, s. 363.

bu düşünceye cevap niteliğindedir: “Güçlü ulus-üstü kurumlar sıklıkla hükümetlerarasılığın anti-tezi olarak görülür. Oldukça yanlıştır... Hükümetlerarası görüşte, Avrupa Topluluğu’nun benzersiz kurumsal yapısı ancak kendi ulusal ilişkilerindeki kontrollerini zayıflatmak yerine güçlendirdiğinde ve onlara amaçlarına ulaşmaları için izin verdiklerinde ulusal hükümetler tarafından kabul edilirdir aksi takdirde başarılmazdır.”²²² Moravcsik’in bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi yeni-işlevselcilikteki yaklaşımın tersine ulus-üstü kurumlar ulusal hükümetlere hizmet ettikleri doğrultuda önemlidirler. Yapılacak olan müzakerelerde ulus-üstü aktörler ikincil derecede etkilidirler.²²³ “Avrupa Topluluklarının devleti güçlendirdiğine”²²⁴ inanan Moravcsik’in ulus-üstü kurumları, amaca ulaşmak yolundaki araçlar olarak gördüğünü söylemek yersiz olmayacaktır. Bu duruma verilebilecek örneklerden biri de Birlik’in tadil antlaşmalardan biri olan Avrupa Tek Senedi’dir. Avrupa Tek Senedi, Avrupa Birliği için kötümser bakış açılarının baskın olduğu bir dönemde²²⁵ ortaya çıkmış ve “Avrupa pazarının liberalleşmesi”²²⁶ yolunda adım atılmıştır. Belirleyici olan “İngiltere, Almanya ve Fransa’nın tek pazar liberalleşmesi yönündeki destekleri”²²⁷ olmuştur.

Peki yeni-işlevselciliği bu biçimde eleştiren liberal hükümetlerarasılık yaklaşımı nedir ve hangi kavramları kullanarak Avrupa entegrasyonunu açıklar?

Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerin en temel teorilerinden biri olan realizm gibi devletlerin esas aktörler olduklarını söyler. Ancak bu ortak noktadan yola

²²² Moravcsik, Dec. 1993, *op.cit.*, s. 507.

²²³ Andrew Moravcsik, **The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht**, Ithaca New York, Cornell University Press, 1998, s. 485.

²²⁴ Andrew Moravcsik, “Why the European Community Strengthens the State: Domestic Politics and International Institutions,” **Center for European Studies Working Paper Series 52**, 1994, s. 3.

²²⁵ Andrew Moravcsik, “Negotiating the Single European Act”, **The New European Community: Decisionmaking and Institutional Change**, (ed.) Robert O.Keohane, Stanley Hoffmann, Boulder Colorado, Westview Press, 1991, s. 41.

²²⁶ **Ibid.**

²²⁷ Moravcsik 1998, *op.cit.*, s. 318.

çıkılarak Moravcsik'in realizme yakın bir duruş içinde olduğu söylemek yanıltıcı olacaktır. Liberal hükümetlerarasılığın iki temel varsayımından ilki, siyasi kararların merkezden değil, hükümetlerarası müzakere ve pazarlık yoluyla alınmasıdır.²²⁸ “Liberal hükümetlerarasılığın ikinci temel varsayımı devletlerin rasyonel olduklarıdır.”²²⁹ “Liberal hükümetlerarasılığın temelinde üç esas öge vardır: rasyonel devlet davranışı varsayımı, liberal teorinin ulusal tercih oluşumu ve devletlerarası müzakerenin hükümetlerarası analizi.”²³⁰

Liberal hükümetlerarasılık üç ana adım üzerinde şekillenir: ulusal tercihlerin oluşumu, devletlerarası pazarlık süreci ve kurumsal seçim.²³¹ Moravcsik, ulusal tercihlerin oluşumunda etkili olan iki önemli etken olarak jeopolitik ve ekonomik ilgilere söz eder.²³² Ülkelerin ilk düşündükleri ekonomik çıkarlarıdır eğer ekonomik çıkarları görece daha önemsizse ya da ekonomik herhangi bir çıkar söz konusu değilse işte o zaman jeopolitik çıkarlar devreye girer.²³³ Birlik'in ilk kuruluş amacı göz önüne alındığında bu durum şaşırtıcı değildir. Roma Antlaşması'nın imzalanmasıyla üye ülkeler arasında ekonomik alanda işbirliği sağlanması öngörülmüş ve Birlik'in kömür ve çelik alanındaki ortaklığı genişlemiştir. Moravcsik üye ülkelerin esas ilgilerinin hala ekonomik temelli olduğuna inanır.

Andrew Moravcsik ve Frank Schimmelfennig liberal hükümetlerarasılık yaklaşımını açıklarken AB'de genişleme ve ortak tarım politikası örneklerinden yola çıkarlar.²³⁴ Tahmin edileceği gibi, ortak tarım politikası, 'boş sandalye krizi' olarak

²²⁸ Andrew Moravcsik, Frank Schimmelfennig, “Liberal Intergovernmentalism”, **European Integration Theory**, (ed.) Antje Wiener, Thomas Diez, 2.Baskı, Oxford New York, Oxford University Press, 2009, s. 68.

²²⁹ **Ibid.**

²³⁰ Moravcsik Dec.1993, **op.cit.**, s. 480.

²³¹ Moravcsik 1998, **op.cit.**, s. 23.

²³² **Ibid.**, s.28.

²³³ **Ibid.**, s.7.

²³⁴ Moravcsik, Schimmelfennig, **op.cit.**, s.77-83.

bilinen, de Gaulle'ün vetosuyla bir anda ulusal düzeye indirgenen tepkiden ayrı düşünülemez. Yeni-işlevselcilerin savlarını çürütecek nitelikte olan de Gaulle'ün ortak tarım politikasının kabulü için koyduğu tavır, Moravcsik'in AB'nin hükümetlerarası ilişkilere dayandığı yönündeki tezi için oldukça uygun bir örnektir. Yaklaşımının ilk adımı olarak ulusal tercihleri belirlemiş olan Moravcsik'in vermiş olduğu bu örnek, Fransa'nın AB'de yer alan tüm ülkeleri ilgilendiren bir konu olan ortak tarım politikası üzerine var olan sorunu, ulusal tercihten devletlerarası pazarlığa oradan da kurumsal seçime geçerek çözdüğünü göstermektedir. De Gaulle'ün "ortak tarım politikası oluşturulmazsa Avrupa Birliği'nden çıkacağını"²³⁵ açıklaması işe yaramış ve AB ortak tarım politikası oluşturulmuştur. Bu durum, AB tarihinin en çok konuşulan, Birlik'in yapısının ve işleyişinin sorgulandığı olaylarından biridir. Moravcsik ve Schimmelfennig savundukları teori doğrultusunda, açıklanması ortak tarım politikası kadar kolay olmayan genişleme konusuna değinirler. Bu konudaki açıklama zorluğunun temel sebebi ise teorinin genişleme konusunun kurumsal seçim kısmında belirsiz kalmasıdır.²³⁶ Genişleme konusunda da ekonomik ve jeopolitik sebepler etkin rol oynamaktadır. Örneğin, merkez ve doğu Avrupa'nın Britanya'ya ne ekonomik ne de jeopolitik anlamda hiçbir etkisi olmadığından, Britanya genişlemeye olumlu bakar.²³⁷ Burada teorinin kendi içindeki tutarlılığının görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Ekonomik kaygıların olmadığı yerde jeopolitik kaygılar devreye girerek, ülkelerin Birlik içindeki tutumlarını belirlemektedir.

Moravcsik, teorisini açıklarken Putnam'ın 'iki-aşamalı oyunlar metaforu'ndan da yararlanır. Putnam'ın bu yaklaşımında devlet adamları, bir tarafta ulusal siyaset

²³⁵ *Ibid.*, s. 79.

²³⁶ *Ibid.*, s. 82.

²³⁷ *Ibid.*, s. 81.

konularıyla ilgili kişiler, diğer tarafta uluslararası müzakere yapacakları kişiler olan iki masanın arasında, yapacakları pazarlıklarla, taraflar arasında anlaşma sağlama hedefi gütmektedir.²³⁸

“İki-aşamalı oyunlar yaklaşımı devlet adamlarının tipik iki şeyi bir seferde yapmaya çalışmalarıyla başlar; bu, onların yerel ve uluslararası siyaseti eşzamanlı olarak manipüle etmeye çabalamalarıdır.”²³⁹ Bu metafordaki ‘ulusal masa-devlet adamları-uluslararası masa’ üçlüsü aslında tam da Moravcsik’in ‘ulusal tercih-devletlerarası pazarlık-kurumsal seçim’ üçlüsüne tekabül etmektedir. Bu iki tabloda da devlet adamları, ulusal ve uluslararası dengeyi kurmakta, ulusal hedefler doğrultusunda uluslararası ilişkileri kurma konusunda başat rol oynamaktadırlar.

Andrew Moravcsik ve liberal hükümetlerarasılık yaklaşımı Avrupa entegrasyon teorileri arasında önemli bir yere sahiptir. Avrupa kimliğiyle söz konusu teori bir arada düşünüldüğünde ortaya nasıl bir tablo çıkabilir?

Moravcsik liberal hükümetlerarasılık yaklaşımının yanında AB’de demokrasi açığı olmadığını iddia eden görüşüyle de dikkat çekmektedir. Birlik içinde ulusal hükümetler düzeyinde ulusal tercihlerin ve devletlerarası pazarlıklar doğrultusunda kurumsal tercihlerin olduğu yaklaşımda Avrupa halklarına yer görülmüş müdür? Avrupa halklarının, liberal hükümetlerarasılık görüşünde ne şekilde yer aldığına ayrıntılı bir biçimde demokrasi açığı kısmında değinilecektir ancak en kısa biçimiyle söylenecek olursa liberal hükümetlerarasılık, başlıca aktörler olarak devletlere odaklandığından ve hükümetler arasındaki ilişkilerin belirleyiciliği üzerinde durduğundan, tahmin edileceği gibi halkların yönetim süreci içinde yer almalarını

²³⁸ Andrew Moravcsik, “Introduction: Integrating International and Domestic Theories of International Bargaining”, **Double-Edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics**, Peter Evans, Harold Jacobson, Robert Putnam (ed.), Berkeley, University of California Press, 1993, s.4.

²³⁹ **Ibid.**, s.15.

gerekli bulmamaktadır. Liberal hükümetlerarasılık teorisinde, Birlik düzeyindeki ilişkilerde, üye devletlerin ulusal hükümetlerinin birbirleriyle muhatap oldukları bir düzenin esas olduğu düşünülürse, Avrupa halklarının, alınan kararlar, sorunlara çözüm önerileri aramak gibi konulara dahil olması zaten düşünülmemekte, öngörülmemektedir. Bu anlamda da, bu teori içinde, halklar arasında oluşturulması gerekli olan bir kimlik yoktur.

II.I.V. Sosyal İnşacılık

Buraya kadar incelenmiş olan teorilerden Avrupa kimliğinin önemine ve gerekliliğine en çok yer veren kuşkusuz sosyal-inşacılık yaklaşımıdır. İnşacılık; sosyal ontolojiye dayanan ve insanların sosyal çevrelerinden ayrı olarak var olmamaları olarak tanımlanabilir.²⁴⁰

Liberal hükümetlerarasılık ve inşacılık arasındaki en temel farklardan bir tanesi liberal hükümetlerarasılığın inşacılığın aksine, rasyonalist ontolojiye dayanması ve aktörlerin seçimlerinin verili olmasıdır.²⁴¹ Sosyal ontolojiye dayanan inşacılık, rasyonalist ontolojiye dayanan liberal hükümetlerarasılıktan farklıdır. Yine ontolojik anlamdaki farklılıktan hareketle söylenecek olursa, sosyal inşacılık teorisinin temelinde kimlik konusunun yattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sosyal yapılar olarak kimlikler doğrudan inşacı ontolojiyle ilgilidir.²⁴² Sosyal-inşacılık ise AB çalışmaları içinde 1990'ların sonlarına doğru yer almaya başlamıştır.²⁴³ Sosyal-inşacılar; normların ve düşünsel faktörlerin davranışları nasıl etkilediğini ve bu faktörlerle normların, aktörlerin temel özelliklerini nasıl belirlediğini incelerler.²⁴⁴

²⁴⁰ Risse 2009, **op.cit.**, s.145.

²⁴¹ **Ibid.**, s.147.

²⁴² Risse 2010, **op.cit.**, s.20.

²⁴³ Risse 2009, **op.cit.**, s.144.

²⁴⁴ Risse 2010, **op.cit.**, s.20.

Sosyal-inşacılıkta, çevresinden ayrı ve ondan etkilenmeyen bir bireyden söz edilemez. Bu, daha önce değinilmiş olan sosyal kimlik ve kişisel kimlik etkileşimini andırmaktadır. Bireyin bir hatta bir çok gruba ait olması, bünyesinde bir çok kimliği barındırması, yaşamın gerekliliğidir; bireyler buna ihtiyaç duyarlar. Sosyal varlıklar olarak, içinde bulunduğumuz sosyal çevre bizim kim olduğumuzu, kimliğimizi belirler.²⁴⁵ Avrupa Birliği üyesi ülkelerden birinin halkından olmak, ulusal aidiyet hissi duydukları ülkelerinin yanı sıra bir diğer ‘gruba’ daha dahil olmak demektir. Sahip olunan kimliklere bir yenisinin daha eklenmesidir. İşte Avrupa kimliği sorunu tam da burada ortaya çıkmaktadır. Daha önce de söylendiği gibi sosyal-inşacılığın temelinde ‘verili’ olarak bulunan kavramlar yoktur. Burada açıkça bir ‘inşa etme’ süreci, bir ‘kurma’ çabası söz konusudur. Sosyal ve politik duruma bağlı olarak değişen bir yapı olan Avrupa kimliği de verili değildir.²⁴⁶ Politik kültür, söylem ve kimlik konularının sosyal inşası olarak sosyal inşacılık, dış kaynaklar yoluyla verilmiş değildir ya da verili maddi yapıdan gelmemektedir.²⁴⁷

Sosyal inşacılık teorisinin en önemli isimlerinden olan Thomas Risse, kimliklerin çoğulluğundan söz ederken dört farklı özelliğe değinir. İlk olarak kimliklerin ‘ayrı’ olduğunu söyler: Bir birey birden fazla gruba bağlılık hissedebilir ve profesyonel hayatında bağlı olduğu gruplarla, özel hayatında bağlılık duyduğu gruplar birbirinden tamamen farklı olabilir.²⁴⁸ İkincisi, kimliklerin birbirleriyle çapraz olarak kesiştikleri, üçüncüsü ise çoklu kimliklerin birbirlerinden beslendikleridir.²⁴⁹ Risse, birbirlerinden beslenen kimlikleri farklı benzetmelerle açıklar. Soğan halkaları gibi iç içe geçmiş çemberler ya da Rus Matruşka bebekleri

²⁴⁵ Risse 2009, **op.cit.**, s.145-146.

²⁴⁶ **Ibid.**, s.156.

²⁴⁷ **Ibid.**, s.146.

²⁴⁸ Risse 2010, **op.cit.**, s.24.

²⁴⁹ **Ibid.**, s.25.

gibi kimi benzetmelerle konuyu daha anlaşılır kılan Risse, burada temel olarak, bir bireyin küçük bir topluluğun üyesi iken aynı zamanda büyük bir topluluğun da üyesi olabileceğini, her iki kimlikle de kendini tanımlayabileceğini ve birden çok kimliğin bir arada nasıl var olabildiğini göstermek istemiştir.²⁵⁰ Tıpkı soğan halkalarının dışı doğru gidildikçe büyümesi ya da Matruşka bebeklerinin iç içe geçmiş büyükten küçüğe doğru dizilmiş pek çok bebekten oluşması gibi, kimlikler de iç içe geçmiş vaziyette tek bir varlığın içinde bulunmaktadır. Kimliklerin çoğulluğu üzerine son özellik olarak ‘birbirine bağımlılık’tan söz eder ve burada da yine bir benzetmeden yararlanarak ‘mermer kek’ modelini kullanır.²⁵¹ Burada tıpkı bir mermer kekin görüntüsü gibi kimlikleri birbirinden ayırmak kolay değildir. Bir bireyin kimliğindeki farklı bileşenleri ayırmak oldukça zordur.²⁵² AB göz önüne alınarak düşünüldüğünde bireyin, hem ulus-devlet düzeyindeki kimliğinin hem de Avrupa kimliğinin birlikte bulunması, kendini her iki kimlikle de tanımlıyor olması ‘mermer kek’ modeli için bir örnek olabilir.²⁵³ Ya da bir diğer deyişle, mermer kek, Matruşka bebekleri, soğan halkaları gibi modeller Avrupa kimliğinin açıklanması için örnek teşkil edebilirler. Bu benzetmelerden de açıkça anlaşılacağı gibi, Avrupa kimliği de ulusal kimliklerden ya da bireylerin sahip oldukları diğer herhangi bir kimlikten vazgeçmeden oluşturulabilecek bir kimlik olup, diğer kimliklere ek bir kimlik niteliği taşıyacaktır. Buradan yola çıkarak, sosyal-inşacılığın, Avrupa kimliğinin oluşturulması için, Avrupa entegrasyon teorileri içinde en yol gösterici, en uygun teori olduğu söylenebilir.

²⁵⁰ **Ibid.**, s.24-25.

²⁵¹ **Ibid.**, s.25.

²⁵² **Ibid.**

²⁵³ **Ibid.**

II.II. ‘Kurucu babaların’ Avrupa entegrasyon sürecine bakışlarında kimliğin yeri

Avrupa Birliği’nin kuruluş sürecindeki en temel sıkıntılardan biri, kuşkusuz Birlik’in yapısıyla ilgiliydi. ‘Altılar’ döneminden beri adı konulmaya çalışan ve görüş ayrılıklarına sebep olan Birlik’in yapısı konusuna ‘kurucu babalar’ olarak bilinen pek çok isim -bu çalışmada Jean Monnet, Robert Schuman ve Altiero Spinelli’nin görüşlerine yer verilecektir- değişik yaklaşımlarla katkıda bulunmuşlardır. Spinelli ve Monnet’nin her ne kadar paralel görünen görüşleri bulunsa da, esasında temelde farklı entegrasyon yollarını tercih ettikleri görülmektedir. Avrupa entegrasyonu üzerine pek çok farklı düşünceye sahip olan ve bu anlamda bu sürecin işleyişine farklı pencerelerden katkılar yapan teorisyenlerin yanı sıra Birlik’in ilk kuruluş aşamalarında bizzat gidişata yön veren, aktif anlamda kuruluş sürecinin içinde yer alan isimler bulunmaktadır. Bu isimlerden ikisi, Birlik’in ‘kurucu babaları’ arasında ismi en çok anılan ve hatta ‘Birlik’in kurucu babası’ olarak bilinen Jean Monnet ile dönemin Fransa Dışişleri Bakanı olan Robert Schuman’dır. Bir diğer isim ise Avrupa’nın birleşmesi için ortaya koyduğu fikirlerle yankı uyandırmış olan, Avrupa’da birlik hedefinin en mühim isimlerinden Altiero Spinelli’dir.

II.II.I. Altiero Spinelli ve Avrupa entegrasyonuna bakışı

Spinelli, gençlik yıllarında Mussolini İtalya’sında hüküm giymiş bir Komünist Parti lideriydi.²⁵⁴ 1940’larda Avrupa Federalist Hareketi’ni yürüten isimlerden biri olup, Avrupa entegrasyonunun ilk zamanlarında Alcide di Gasperi’ye siyasi

²⁵⁴ Agustín José Menéndez, “Introduction”, **Altiero Spinelli: From Ventotene to the European Constitution**, (ed.) Agustín José Menéndez, ARENA report No 1/07 RECON Report No.1, 2007, <<http://reconproject.eu/main.php/RECONreport0107.pdf?fileitem=4325406>>, (03.03.2014), s.1

danışmanlık yapmış, 60'larda ise Bolonya'daki John Hopkins Üniversitesi ile Roma'daki Sapienza Üniversitesi'nde öğretim görevliliğinde bulunmuştur.²⁵⁵ 1970'ler ise Spinelli'nin siyasete döndüğü ve Avrupa Komiserliği görevinde bulunduğu yıllardır.²⁵⁶ 1979 senesinde Avrupa Parlamentosu üyesi olarak seçildikten sonra, 'federal Avrupa'nın kurulması yönündeki düşüncelerini bir kez daha dile getirme fırsatını elde etmiş, 1980'de kendisiyle aynı düşüncede olan diğer Parlamento üyeleriyle beraber 'Timsah Kulübü'nü (*The Crocodile Club*) kurmuştur.²⁵⁷

Spinelli, sözü edilen hüküm giydiği yıllarda, Avrupa entegrasyonunu öngören Ventotene Manifesto'nu yayımlamıştı. Bu dönem henüz Avrupa entegrasyonu üzerine planların yapılmadığı, daha doğru bir biçimde söylenecek olursa, 'yapılmadığı' savaş yıllarına denk gelmektedir. 1941 senesinde yayımlanan Ventotene Manifestosu'nda; bağımsız ve birleşmiş Avrupa'nın modern medeniyeti güçlendirmek ve totaliter döneme son vermek için ne denli önemli olduğu vurgulanır.²⁵⁸ Manifesto, Avrupa devletlerinin bir daha savaş durumunda bulunmayacakları, 'supranasyonal Avrupa devletler federasyonu'nu oluşturmayı önermektedir.²⁵⁹

²⁵⁵ **Ibid.**

²⁵⁶ **Ibid.**

²⁵⁷ "Altiero Spinelli: an unrelenting federalist", **European Commission- The Founding Fathers of The EU**, <http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/altiero_spinelli_en.pdf> (03.03.2014).

²⁵⁸ "The Ventotene Manifesto, 1941", **Altiero Spinelli: From Ventotene to the European Constitution**, (ed.) Agustín José Menéndez, ARENA report No 1/07 RECON Report No.1, 2007, <<http://reconproject.eu/main.php/RECONreport0107.pdf?fileitem=4325406>>, (03.03.2014), s.23.

²⁵⁹ "Altiero Spinelli: an unrelenting federalist", **European Commission- The Founding Fathers of The EU**, <http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/altiero_spinelli_en.pdf> (03.03.2014).

Ventotene Manifestosu, Avrupa anayasasından söz eden ilk belgelerden bir tanesidir.²⁶⁰ Amerika'nın anayasal temeli, Spinelli'nin Avro-federalizm için ilham aldığı kaynaklardandır.²⁶¹ Spinelli'nin 'Hemingway Alegorisi' de Birlik'te entegrasyon için ele geçen fırsatların doğru değerlendirilmesi gerektiğini düşünerek yapılmış bir benzetmedir. Bu alegoride Spinelli, Hemingway'in ihtiyar balıkçının denizdeki büyük mücadelesini anlatan kısa hikayesinden yola çıkar: Yaşlı bir balıkçı hayatı boyunca yakaladığı en büyük balığı yakalamış, ancak limana dönene kadar, yakaladığı balık, köpekbalıkları tarafından yenmiş ve kendisine yalnızca balığın kılıcı kalmıştır.²⁶² Avrupa Parlamentosu'nda yaptığı bu konuşmada Spinelli, en büyük balık fırsatının kaçırılmaması gerektiğini, 'balığın limana getirilmesi gerektiğini ancak köpekbalıkları her zaman tetikte olduğundan dikkatli olunması gerektiğini' söyler.²⁶³ Hemingway'in söz konusu eserinde, ihtiyar balıkçı 'talih'ten şu şekilde söz eder:

“Talih insana her an, hiç tanınmayacak biçimlerde gelen bir şeydir. Ama ne şekilde olursa olsun bir nebze de bana gelse, karşılığını vermeye hazırım.”²⁶⁴

Spinelli'nin bu hikayeyi örnek olarak göstermesinde de Avrupa için gelen talihin değerlendirilmesi düşüncesi yatmaktadır. Burada büyük fırsat olarak nitelediği ise, Avrupa için bir anayasa oluşturulması, federal Avrupa Birliği'nin kurulmasıydı.

²⁶⁰ **Ibid.**

²⁶¹ Andrew Glencross, “Idea of the U.S. Constitution as a Model for Europe”, **EU Federalism and Constitutionalism: The Legacy of Altiero Spinelli**, (ed.) Andrew Glencross, Alexander H. Trechsel, United Kingdom, Lexington Books, 2010, s.80.

²⁶² “The Hemingway Allegory, 1983”, **Altiero Spinelli: From Ventotene to the European Constitution**, (ed.) Agustín José Menéndez, ARENA report No 1/07 RECON Report No.1, 2007, <<http://reconproject.eu/main.php/RECONreport0107.pdf?fileitem=4325406>>, (03.03.2014).

²⁶³ **Ibid.**

²⁶⁴ Ernest Hemingway, **Yaşlı Adam ve Deniz (İhtiyar Balıkçı)**, (çev.) Orhan Azizoğlu, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2013, s.121.

1984 senesi, Spinelli'nin Avrupa için bir anayasa oluşturma fikrinin Avrupa Birliği düzeyinde somut bir biçim kazandığı yıldır. Avrupa Parlamentosu'na 'Avrupa Birliği'ni kuran taslak antlaşma' adı altında 1984 senesinde sunulan ve 'Spinelli Planı' olarak anılan bu taslak, ulusal parlamentoların olumsuz yaklaşımıyla birlikte rafa kalktı.²⁶⁵ Spinelli'nin aklında olan esasında *Philadelphia* anayasası gibi bir anayasanın oluşturulmasıydı.²⁶⁶ Spinelli'nin Avrupa anayasası oluşturulmasını gerekli görmesi, Avrupa entegrasyon sürecinin ilerleyen yıllarında gündeme alınmış, ancak başarı sağlayamamış bir konu olarak Birlik tarihinde yerini almıştır.

Rosenfeld, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşundaki *Philadelphia* anayasasının, Avrupa Konvansiyonu'nun çalışmalarıyla Avrupa Birliği'nde oluşturulmaya çalışılan anayasayla neden aynı olamayacağını çok açık ve temel bir nedenle ortaya koyar: Avrupa Birliği'nde söz konusu dönemin Birleşik Devletleri'ndeki gibi bir halk değil Avrupa halkları vardır.²⁶⁷ Yeni kurulan ve bu anlamda halkının aidiyet duygusu da yeni oluşan bir ülkeyle, halihazırda birer ulus-devlet aidiyetine sahip olan Avrupa halklarının aynı türde bir kimlik duygusu olması mümkün değildir. Amerikan ulusu, ülkeye yapılan göçlerle kurulmuş ve Amerikan anayasası Amerikan ulusunu oluşturmuştur.²⁶⁸ Federal bir düzen, Amerika Birleşik Devletleri halkı için ne kadar uygunsuzsa, bir ulus-devletler topluluğu olan Avrupa Birliği ve halkları için de o kadar uzaktır. İşte tam da bu yüzden Avrupa Birliği, federal yapıya sahip bir ülkenin vatandaşlarının duygularıyla Birlik'e bağlanamaz ve

²⁶⁵ "Altiero Spinelli: an unrelenting federalist", **European Commission- The Founding Fathers of The EU**, <http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/altiero_spinelli_en.pdf> (03.03.2014).

²⁶⁶ Lucio Levi, "Altiero Spinelli, Founder of the Movement for European Unity", **Altiero Spinelli-European Federalist**, 2009, <<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/200903/20090316ATT51977/20090316ATT51977EN.pdf>>, (03.03.2014), s.11.

²⁶⁷ Michel Rosenfeld, "The European Convention and constitution making in Philadelphia", **European Convention**, s.374.

²⁶⁸ **Ibid.**, s.375.

bu yönde atılacak olan herhangi bir adım başarılı olmak bir tarafa, Birlik üyesi halklarını, Birlik'ten uzaklaştırabilir.

Avrupa ülkeleri arasındaki birliğin, Amerika Birleşik Devletleri'nden esinlenerek kurulması gerektiğini düşündüğü, gerek Spinelli'nin federasyon üzerine yaptığı vurgularda, gerekse anayasaya verdiği önemden anlaşılmaktadır.

Spinelli'nin, federalizm vurgusu 1944'teki Avrupa Direniş Hareketleri üzerine bir başka manifestoda da görülmektedir. Burada da yine üzerinde durulan esas nokta Avrupa'da birliğin şart olduğudur. Uluslararası anarşinin sona ermesi için Avrupa Federal Birliği'nin kurulmasının gerekliliği vurgulanır.²⁶⁹ Burada altı çizilmesi gereken bir nokta varsa, o da Avrupa'da kurulması öngörülen birliğin federal yapıda bir birlik olarak tanımlanmasıdır. Avrupa ülkelerinin söz konusu dönemde hala savaş içinde yaşadıkları ve potansiyel bir 'Almanya korkusu'nu gerek bireysel, gerek toplumsal düzeyde bünyelerinde barındırdıkları düşünüldüğünde, 1944 manifestosunda, federal bir Birlik'in içinde yer alacak olan Almanya'nın, diğer halklara tehlike olma olasılığının ortadan kalkması, anlaşılabilir bir beklentidir.²⁷⁰ Söz konusu manifestoda, karışmış bir nüfusu sınırlar çizerek bölgelere ayıracağı, daha az gelişmiş ülkelerin uluslararası düzen için siyasi anlamda tehlike oluşturmayacağı, Kıta'daki ekonominin yeniden yapılanmasının sağlanacağı, Kıta'da denize ulaşımı bulunmayan ülkelerin, boğazların kontrolü, nehirlerin kullanımının akılcı çözümü gibi konular için çözüm niteliği taşıyacağı düşünülen, Federal Birlik'in kurulmasıdır.²⁷¹ Avrupa Birliği'nin 'barış' temasına verdiği önem

²⁶⁹ "Manifesto of European Resistance Movements, 1944", **Altiero Spinelli: From Ventotene to the European Constitution**, (ed.) Agustín José Menéndez, ARENA report No 1/07 RECON Report No.1, 2007, <<http://reconproject.eu/main.php/RECONreport0107.pdf?fileitem=4325406>>, (03.03.2014), s.30.

²⁷⁰ **Ibid.**

²⁷¹ **Ibid.**, s.30-31.

düşünüldüğünde, dönemin yaşam şartlarının zorluğu ve hatta çaresizlik, korku duygusu, Avrupa ülkelerini tek bir çatı altında toplamayı tek çözüm haline getirmiş ve tüm çözüm önerileri bu yönde sunulmuştur. Bu anlamda federal örnekler dışında bir örnek var olmadığından, ‘federal Avrupa’ fikri barışa kavuşmak yolunda en azından söz konusu dönem için bugünün Avrupa’sının düşündüğünden daha az ‘korkutucu’ kabul edilebilirdi.

Spinelli bir Avrupa kimliği öngörmüş müdür? Avrupa halklarının ne şekilde Birlik’e aidiyet duyabileceklerini düşünmüş müdür? Spinelli’nin, kurulacak olan birliğin Birleşik Devletler’deki gibi federasyona benzemesini istediği düşünüldüğünde, aslında ‘Avrupa halklarından’ ziyade bir ‘Avrupa halkı’ni tahayyül ettiği de düşünülebilir. Avrupa Birliği için bir kimlik oluşturulması için Amerika Birleşik Devletleri’nden örnek alınarak bir yol çizilmesi mümkün olabilir miydi? Bu soruya verilecek olan cevap işte tam da ‘halk’ ve ‘halklar’ arasındaki ince farkın bu konuda belirgin bir biçimde ortaya çıkmasından dolayı olumsuz olacaktır.

II.II.II. Avrupa Birliği bir federasyon olabilir mi?

Federal kelimesinin temeli, Latince *foedus* kelimesine dayanmakta ve anlaşma, ahit, sözleşme anlamına gelmektedir; aynı zamanda inanç ve güven anlamı da bulunmaktadır.²⁷² Burgess, günümüzdeki anlamıyla; federal bir anlaşmanın isteğe bağlı ve karşılıklı saygıya dayanan bir birlik olduğunu söyler.²⁷³

Burada küçük bir parantez açarak federalizm ve federasyon kavramları arasındaki farka değinmek yerinde olacak, bir anlam karmaşasının da önüne geçilmiş olacaktır.

²⁷² Michael Burgess, **Federalism and European Union: The Building of Europe, 1950-2000**, London New York, Routledge, 2000, s.13.

²⁷³ **Ibid.**

“Bu, temelde simbiyotik bir ilişkidir.”²⁷⁴ Federalizmle federasyon arasındaki fark; federalizmin federasyonu ‘tavsiye eden’, bunu ‘öneren’ anlamına gelmesidir.²⁷⁵

Avrupa entegrasyonu göz önüne alınarak düşünüldüğünde, bu iki kavramının birbiri yerine kullanılması hem karışıklığa hem de yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermektedir.²⁷⁶ AB’nin ‘federal’ ya da ‘federal-tipte’ denilebilecek özellikleri bulunmaktadır.²⁷⁷ Ancak AB’nin federal tipte özelliklerinin bulunması AB’nin bir federasyon olduğu anlamına gelmemektedir. Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre, Belçika, Kanada ve Avustralya klasik federasyon örnekleri olmakla birlikte, federal özelliklere sahip olan pek çok ülke bulunmaktadır.²⁷⁸ AB bir federasyon değildir; çünkü federasyon olarak tanımlanan devletlerin özelliklerine uymamaktadır.²⁷⁹ Heywood, bu konuyla ilgili son derece açık bir biçimde; federal kimi özellikleri barındıran her ülkenin de federal sisteme sahip olmadığını söyler.²⁸⁰ Kısacası, federatif özelliklere sahip olan her ülkenin federasyon olarak tanımlanamayacağı açıktır ve aynı durum pek çok ülkenin bir çatı altında toplandığı Avrupa Birliği için de geçerlidir.

Avrupa Birliği’yle Amerika Birleşik Devletleri’nin neden aynı temelde düşünülmemeyeceği ya da Birlik’in neden bir federasyon olarak tanımlanamayacağı aşağıda ele alınan tabloda daha net görülecektir:

²⁷⁴ **Ibid.**, s.26.

²⁷⁵ **Ibid.**, s.26-27.

²⁷⁶ **Ibid.**, s.25.

²⁷⁷ **Ibid.**

²⁷⁸ Andrew Heywood, **Key Concepts in Politics**, New York, Palgrave Macmillan, 2000, s.240.

²⁷⁹ Burgess, **op.cit.**, s.29.

²⁸⁰ Heywood, **op.cit.**, s.241.

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği: Sistemik Temelleri²⁸¹

	<i>Birleşik Devletler</i>	<i>Avrupa Birliği</i>
Amaç	muhtemel savaşlardan kaçınmak	savaşlar çağını kapatmak
Gerekçe	siyasal bir birlik oluşturmak	ekonomik bir topluluk oluşturmak
Mantık	bölünmüş egemenlik	toplanmış egemenlik
Yapı	resmi olarak ayrılmış	pragmatik olarak tanımlanmış
Temel	açık (<i>e pluribus unum</i>)	belirsiz (ekonomik ya da siyasi birlik)

Burada en temel olarak AB'nin federasyon olmadığı, egemenliğin paylaşımı konusunda görülebilir. Federalizmde, iki farklı düzeyde hükümetin var olduğu, bu iki hükümetten birinin hukuki ve siyasi anlamda diğerine üstünlüğünün söz konusu olmadığı ve en temel özelliği paylaşılmış egemenlik olan bir düzen söz konusudur.²⁸²

AB ülkelerinin tümünün kendi egemenlikleri bulunmakla birlikte, kuşkusuz Birlik'le ortak olarak belirlenmiş ya da Birlik'in üstün olduğu kimi alanlar olmasına rağmen, federal anlamda bir egemenlik devri söz konusu olmamıştır. Egemenlik alanı, Birlik ülkelerinin ve halklarının hassas olduğu en temel alanlardan bir tanesidir ve federasyona dönüşmek, istenilen bir duruma işaret etmemektedir. Söz edilen sebeplerden ötürü de, Avrupa Birliği ne Altılar döneminde ne de bugünkü yirmi sekiz üyeli haliyle, federasyon olması mümkün olmayan, federal özellikleri olmasına rağmen federasyondan uzak olan bir ulus-üstü yapıdır. Gerek Spinelli Planı olarak bilinen ilk taslak anayasada, gerekse Fransa ve Hollanda halkları tarafından 2005

²⁸¹ Sergio Fabbrini, "Revisiting Altiero Spinelli: Why to Look at the European Union through the American Experience", **EU Federalism and Constitutionalism: The Legacy of Altiero Spinelli**, (ed.) Andrew Glencross, Alexander H. Trechsel, United Kingdom, Lexington Books, 2010, s.47.

²⁸² Heywood, **op.cit.**, s.240.

senesinde reddedilen taslak anayasada görülmüştür ki; halklar bir anayasa etrafında birleşmek istememekte ve Birlik'in bir federasyon olmasına olumlu bakmamaktadır.

Birlik'in federasyondan çok konfederasyona benzediği de bir diğer düşüncenin temelidir. AB'nin konfederasyona benzetilmesi, bir federasyona benzetilmesinden kuşkusuz daha anlaşılırdır. Ulus-üstü bir yapının tek örneği olan AB'nin, mevcut olan başka yapılara, başka devlet düzenlerine benzetilmesi özellikle ilk kuruluş zamanlarında kaçınılmazdı. 'Bilinmeyen' bir yapının, bir düzenin ne yöne gideceği, nasıl işleyeceğinin getirdiği soru işaretleri de bu benzetmelerin kaynaklarından bir tanesi olmuştur.

Bir Avrupa Parlamentosu üyesi olarak Spinelli'nin, açıkça Avrupa'daki birlik adımının federasyon olmak yönünde atılmasını savunduğu görülmüştür. Peki ya Schuman ve Monnet, nasıl bir Avrupa hayal etmiş, adımların ne yönde atılması gerektiğini düşünmüşlerdir?

II.II.III. Jean Monnet ve Robert Schuman'ın Avrupa entegrasyonuna bakışları

Birlik'in kuruluş aşamasındaki en önemlilerinden ikisi, kuşkusuz Robert Schuman ve Jean Monnet'dir. Monnet, Amerika Birleşik Devletleri'nde uzun yıllar çalışmış biri olarak kuşkusuz Birleşik Devletler'den etkilenmiş ve Avrupa için böyle bir birliğin yaratılıp yaratılamayacağı üzerine düşünmüş bir Fransız devlet adamıdır. Adı genellikle Schuman Planı'ndan dolayı Robert Schuman'la birlikte anılmaktadır. Burada küçük bir parantez açarak belirtmek gerekir: Her ne kadar Jean Monnet'nin Avrupa'da bir birlik kurmak adına ilk adımları atan isimlerden olduğu söylenebilecekse de tek isim olarak anılması, diğer bir kaç ismin süreçteki önemini

azaltmak olacaktır. Monnet'nin danışmanı olan Duchene, Avrupa'nın kolektif bir çalışmanın örneği olduğunun altını çizmektedir.²⁸³

Avrupa'da bir birlik kurma konusunun temelinde yatan en önemli konulardan bir tanesi en başta Fransa ve Almanya'yı tek bir çatı altına getirmektir. Endüstriyel anlamda Fransa'nın, Almanya'nın bu alandaki baskınlığından kaynaklanan korkusunun sona ermesi, Avrupa'nın birleşmesi için en önemli adımlardan biri olacaktır.²⁸⁴ Kömür ve çelik savaşta kullanılan silahların ham maddesi olup, ekonomik güce işaret etmektedir.²⁸⁵ Almanya ve Fransa, tarihe bakıldığında kömür ve çelik adına çok önemli olan Alsace-Lorraine'nin hangi ülkeye ait olduğu konusunda uzun yıllar boyu savaş vermişlerdir. Kimi dönem Almanya'nın kimi dönem Fransa'nın yönetimi altında giren bu iki bölge, savaşlarda kullanılan hammaddelere sahip olunması açısından yani Fransa'nın Almanya'ya, Almanya'nın Fransa'ya karşı durabilmesi, ekonomik anlamda da üstünlük sağlayabilmesi adına oldukça mühim olarak görülüyordu. Kısacası bu da, kömür ve çeliği elinde bulunduran ülkenin gücünün diğer ülkelerin gücünden daha fazla olduğu anlamına gelmekteydi. Bu gücün tek bir Avrupa ülkesinin elinde olmasındansa birleşmiş bir Avrupa'nın elinde bulunması tercih edilecek bir duruma işaret etmekteydi.

1948-1952 yılları arasında Fransa Dışişleri Bakanı olarak görev yapmış olan Schuman, aynı zamanda nitelikli bir avukattır.²⁸⁶ Schuman'ın adı, daha sonraları 'Avrupa Birliği günü' olarak kutlanacak olan 9 Mayıs'ta açıklanmış olan Schuman Planı'yla anılmaktadır. Schuman Planı'nda temel amaç kuşkusuz uzun yıllar boyunca

²⁸³ François Duchene, **Jean Monnet: The First Statesman of Interdependence**, New York, Norton, 1994, s.393.

²⁸⁴ Jean Monnet, **Memoirs**, (çev.) Richard Mayne, St James's Place London, Collins, 1978, s.292.

²⁸⁵ **Ibid.**, s.293.

²⁸⁶ "Robert Schuman: the architect of the European integration project", **Official Website of the European Union**, <http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/robert_schuman_en.pdf> (06.04.2014).

Avrupa'nın anlaşmazlıklarına şahit olduğu Almanya-Fransa arasındaki bu duruma son vermek ve Avrupa'da 'huzur' arayışıydı.

1950 senesinde açıklanan Schuman Planı, her ne kadar Schuman'ın adını taşıdığından ötürü, Schuman'a ait olarak anılıyor olsa da, bir diğer Fransız devlet adamı olan Jean Monnet'nin hem bu Plan'da hem de Avrupa entegrasyon sürecinde rolü büyüktür. 9 Mayıs 1950'deki bu konuşmanın pek çok yerinde Monnet'den ilham alınmış ve konuşmanın çoğu kısmı Monnet tarafından kaleme alınmıştır.²⁸⁷ Fransa ve Almanya'nın kömür-çelik alanında ortaklığının ortak bir Yüksek Otorite altında sağlanması ve isteyen diğer Avrupa ülkelerinin de katılımına açık olması esas olarak belirlenmiştir.²⁸⁸ Kömür ve çelik alanında ortaklık sağlanmasıyla birlikte, savaşların önüne geçilmesi amaçlanmıştır.²⁸⁹ Yeni bir Yüksek Otorite'nin oluşturulmasıyla, onun kararları doğrultusunda Fransa, Almanya ve diğer üye ülkeler arasında bağlar kurulacak, bu alanda sağlanacak ortaklık, ekonomik anlamdaki ortaklığın temelini oluşturacak ve ekonomik gelişmenin sağlanmasıyla beraber bir Avrupa federasyonu için ilk adım atılmış olacaktır.²⁹⁰ İşte Schuman Planı'nın, Fransa-Almanya arasındaki gerginliğe son verilmesi, kömür ve çelik alanındaki ortaklık kurulması, zaman içinde ekonomik anlamda ortaklıkların artması gibi konulardan sonra öngördüğü temel, federasyona dönüşmüş bir Avrupa'ydı.

Avrupa için bir birlik kurma hedefinin güdüldüğü düşünüldüğünde 'Avrupa Birleşik Devletleri' uzun yıllardan beri dile gelmekte olduğundan, bu fikre yakın durulması da şaşırtıcı değildi. Duchene, Monnet'nin fikirlerinin Birleşik

²⁸⁷ **Ibid.**

²⁸⁸ "The Schuman Declaration-9 May 1950", **Official Website of European Union**, <<http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/>> (06.04.2014).

²⁸⁹ **Ibid.**

²⁹⁰ **Ibid.**

Devletler'den nasıl etkilendiğini belirtmek için; Monnet'nin dünya görüşünün kimi zaman Paris'ten çok Washington'a yakın olduğunu belirtir.²⁹¹

Monnet'nin de Spinelli'nin de akıllarında bir Avrupa'da federasyonu oluşturmak vardı.²⁹² Spinelli'nin aksine, Monnet için federalizm savunucusu demek doğru olmayacaktır. Ancak, Monnet bir federalist olmamasına rağmen federasyonu savunmaktadır.²⁹³ Daha doğrusu işlevselcilik yoluyla Avrupa için federal bir gelecek düşünmekteydi.²⁹⁴ Schuman Planı'nın arka planında yatan Avrupa'nın 'deneyler' yoluyla kurulmasıydı.²⁹⁵ Spinelli, Avrupa için öngörülen birliğin ilk adımından itibaren bir federasyon olarak kurulması gerektiğini düşünürken, onun tersine Monnet böyle hızlı bir geçiş düşünmüyordu. Yani Spinelli, Monnet gibi bir 'bekle ve gör' politikası öngörmüyordu.²⁹⁶ Bir nevi 'nabız yoklayarak' hareket etmeyi doğru bulan ve adım adım gitmek gerektiğine inanan Monnet'nin federalizmden ziyade fonksiyonalizme yakın durduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ekonomik gelişmeye ilk etapta kömür ve çelikle başlayarak zamanla diğer alanlarda devam edilmesi gerektiğini düşünür.²⁹⁷ Avrupa federasyonu yolundaki adımların da ilk önce Almanya ve Fransa arasında atılmasını ve daha sonra diğer ülkelerin katılmasını öngörür.²⁹⁸ Temelde, ilk etapta ilişkilerin düzelmesi ve bir birlik altında bir araya gelmeleri öngörülen Fransa ve Almanya varken, daha sonra diğer Avrupa ülkelerinin katılımı ile ekonomik birliğe doğru yol almak ve bu adımların sonunda da federasyona ulaşmak amacı güdülmektedir. Her ne kadar Avrupa ülkeleri arasındaki

²⁹¹ Duchene, **op.cit.**, s.383.

²⁹² Burgess., **op.cit.**, s.31.

²⁹³ **Ibid.**, s.34.

²⁹⁴ Cornelia Navari, "Functionalism versus Federalism: Alternative Visions of European Unity", **Visions of European Unity**, (ed.) Philomena Murray, Paul Rich, Boulder, Colorado, Westview Press, 1996, s.72.

²⁹⁵ **Ibid.**

²⁹⁶ Burgess, **op.cit.**, s.36.

²⁹⁷ Monnet, **op.cit.**, s.295.

²⁹⁸ **Ibid.**, s.296.

bir federasyon konusu Spinelli ve Monnet'nin ortak noktaları olsa da, Monnet bu entegrasyonun bir anda, tek bir hamlede yapılmasını doğru bulmuyordu. Monnet bu süreci şu şekilde açıklar: Bütün 'barışçıl devrimler gibi' Avrupa'nın birleşmesi de zamanla; halkları ikna yoluyla, fikirleri değiştirerek temel dönüşümlerle meydana gelecektir.²⁹⁹ Monnet'nin düşüncesindeki temel kavramlardan birinin 'zaman' olduğu görülmektedir. Ona göre, devletler arasında fonksiyonel bağların kurulmasıyla birlikte doğrudan ulusal egemenliklerin tehdit edilmesi söz konusu olmayacak ve bu da 'federasyona gidecek olan kapı'yı açacaktır.'³⁰⁰ Monnet'nin bu anlamda Avrupa halklarının entegrasyon sürecine ne şekilde yaklaşacaklarını gözlemlemek gerektiğini de düşündüğü söylenebilir. Buradan yola çıkarak da, ekonomik bir birliğe evrilmesi öngörülen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun esasında gelecekte siyasi ve sosyal yönlere doğru da gideceğinin düşünüldüğü söylenebilir. Ancak, Monnet'nin siyasi ve sosyal boyutun, kimi noktalarda entegrasyonun 'önünü tıkayacak' kadar önemli olacağını da düşünmediği açıktır.

Monnet'nin kafasındaki temel soru hep aynıydı: Avrupa halkları nasıl aynı probleme aynı yönde yaklaşacaklar ve çıkarlarının ortak olduğunu fark edeceklerdir?³⁰¹ İşte bu sebepten aslında en temelde Monnet'nin bir federasyonda ya da bir ulus-devletteki gibi 'halk'tan değil 'halklar'dan yola çıkarak düşüncesini şekillendirdiği düşünülebilir mi?

Mitrany'nin deyişiyle 'dallanma' etkisiyle, Haas'ın deyişiyle 'sıçrama etkisiyle' Birlik'te yenilikler, çeşitli alanlardaki entegrasyonlar devam edecek olsa da, Avrupa halklarının aidiyet, kimlik konusunun bu denli öne çıkacağı, Birlik'in geleceğini, ilerlemesini belirleyici konulardan biri olacağı tahayyül edilememiştir.

²⁹⁹ *Ibid.*, s.432.

³⁰⁰ Burgess, *op.cit.*, s.34.

³⁰¹ *Ibid.*, s.33.

Ekonomik alandaki entegrasyonun peşinden siyasi ve sosyal alanlardaki entegrasyona ‘sıçrama’ düşünöldüğü gibi sirayet etmemiştir.

Avrupa kimliğini yaratmak için temel olan konulardan biri kuşkusuz esas aktörler olan Avrupa vatandaşları olup, siyasi ve sosyal entegrasyon için en önemli ve gerekli olan adımlardan biri bu vatandaşlık anlayışının yerleşmesi olacaktır. Vatandaşlık ve kimlik konusu birbiriyle yakından ilgili olmaktan çok daha öte bir manaya sahiptir. Bu kavramlar çoğu kez iç içe geçmiş bir durumda bulunur. Avrupa kimliği için de Avrupa vatandaşlarının oluşturulması işte tam da bu sebepten ötürü son derece mühimdir.

III. BÖLÜM: AVRUPA KİMLİĞİNE DAİR TEMEL KAVRAMLAR

Avrupa kimliğinin oluşturulması, pek çok kavramın bir araya gelmesini ve bu anlamda bir çok düzenlemenin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu kavramların birbirlerinden kopuk olmayacakları da bir gerçektir. Örneğin, AB düzeyinde yapılacak olan vatandaşlık düzenlemeleri, kimliği doğrudan etkilerken, diğer kavramlar olan meşruiyet, demokrasi ve kamusal alan kavramlarından bağımsız düşünülmemeyeceği de açıktır. Meşruiyet ve demokrasi açığı, ancak vatandaşların AB vatandaşı olmalarından ötürü sahip olduğu hakları ve bu haklar konusundaki farkındalıkları ile çözüme kavuşabilecek, kamusal alanın oluşumu için yol açılacaktır. Bu kavramları tek tek ele almak, gerek aralarındaki bağlantıyı, gerek Avrupa kimliğinin oluşturulması üzerindeki önemli etkilerini anlamak açısından önemlidir.

III.I. Vatandaşlık

Avrupa vatandaşlığı, tartışmalı bir konu olup, Birlik'in yapısı ve geleceği ile ilgili oynadığı rol ile, sürekli gündemde kalmıştır. Vatandaşlık düzenlemeleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Avrupa vatandaşlığı için yapılacak olan düzenlemeler, ulus-devlet ya da federal devletlerden farklı olacağından, Birlik için uygun olacak vatandaşlık türü soru işareti yaratmaktadır.

Vatandaşlık düzenlemelerinin, adı Fransa'yla özdeşleşen *jus soli* yani toprak esasına dayalı vatandaşlık ya da Almanya'yla özdeşleşen *jus sanguinis* yani kan bağına dayalı vatandaşlık doğrultusunda yapıldığı görülmektedir. “*Jus soli* vatandaş topluluğunu ülkesel bir cemaat, *jus sanguinis* ise bir soy cemaati olarak tanımlar.”³⁰²

Birleşik Krallık gibi bazı ülkelerde ise, vatandaşlık düzenlemeleri, hem toprak

³⁰² Rogers Brubaker, **Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Ruhü**, (çev.) Vahide Pekel, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2009, s.157.

esasına, hem kan bağına dayalı olarak yapılmaktadır. Küçük bir parantez açarak belirtmek gerekirse, her ne kadar Almanya *jus sanguinis*'le anılan bir ülke olsa da, son yıllarda bu durumun değiştiği görülmektedir. Çalışmanın bu kısmında, AB'nin içinde yer alan bu üç ülkedeki -Almanya, Fransa, Birleşik Krallık- vatandaşlık düzenlemeleri ele alınacak ve bunlardan herhangi bir tanesinin AB'de olması istenilen vatandaşlık düzenlemesi için yol gösterici olup olmayacağı incelenecektir.

III.I.I. Almanya'da vatandaşlık düzenlemeleri

Konunun başında da söz edildiği gibi Almanya, kan bağına dayalı vatandaşlık ilkesiyle adı anılmakta olan bir ülkedir. 1913 senesindeki yasadan önce nesilden nesile aktarılan ve soy esasına bağlı olan bu vatandaşlık düzenlemesinde, on sene boyunca başka bir ülkede yaşamış kişilerden Alman vatandaşlığı geri alınmakta yani bireyler vatandaşlığını kaybetmekteydi.³⁰³ 1913'teki yasayla beraber bu durum değişmiştir. "Yeni kanun, ülkeden göçmüş olanlara karşı içerici, ülkeye göçmüş olanlara karşıysa dışlayıcıydı."³⁰⁴ 1913'teki söz konusu yasa istikrarlı bir biçimde oldukça uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Brubaker, bu yasanın sürekliliğini şu şekilde açıklar: "İki dünya savaşını, üç rejim değişikliğini ve ülkenin bölünüp yeniden birleşmesini aşan bu sürekliliğin bir sonucu olarak, vatandaşlık kanununun Alman olmayan göçmenlere yönelik bariz kısıtlayıcılığı, Wilhelm dönemi Almanyası'ndan Federal Cumhuriyete ve 1990'larda da yeni Alman ulus-devletine kadar taşınıp gelmiştir."³⁰⁵ Almanya'nın aynı çizgide devam eden ve kan bağı esasına dayanan vatandaşlık anlayışında, 2000 senesinde oldukça radikal sayılabilecek bir değişiklik meydana gelmiştir. "Yeni yasa, 1913'ten beri yürürlükte

³⁰³ *Ibid.*, s.147.

³⁰⁴ *Ibid.*

³⁰⁵ *Ibid.*, s.205.

olan kan bağına dayalı vatandaşlık ilkesinin (*jus sanguinis*) yerine, toprağa dayalı vatandaşlık ilkesini (*jus soli*) geçirdiği için tarihsel bir dönüm noktası niteliği taşıyor.”³⁰⁶ Almanya’da 2000 senesindeki yasayla beraber, vatandaşlık düzenlemeleri hem *jus sanguinis* hem de *jus soli* ilkesi esas alınarak şu şekilde yapılmıştır:

Bir Alman anneden ya da babadan evlilik kurumu içinde dünyaya gelen çocuklar otomatik olarak Alman vatandaşlığına sahip olmaktadır.³⁰⁷ Evlilik kurumu dışında Alman olmayan bir anneden ve Alman bir babadan dünyaya gelen çocuk babalık durumu kesinleştikten sonra vatandaşlık elde eder.³⁰⁸ Bir Alman vatandaşının Almanya dışında 31 Aralık 1999’dan sonra doğan çocuğu Alman vatandaşlığını elde eder.³⁰⁹ Ailesi Alman vatandaşı olmasa da Almanya’da doğan ve ailesi sekiz yıl süresince Almanya’da ikamet etmiş olan bir çocuk ve kalıcı oturma iznine sahip İsviçre vatandaşları Alman vatandaşı olmaktadır.³¹⁰

Almanya bilindiği gibi özellikle 1960’larda ve 70’lerde Türkiye’den Almanya’ya çalışmak için giden işçilerle beraber en çok göç alan ülkelerden biri haline gelmişti. Ancak, ‘misafir’ olarak kalmaları beklenen işçilerin ‘misafirlikleri’ uzun sürünce, işgücüne söz konusu dönemlerdeki kadar ihtiyaç duymamaya başlayan Almanya’da tartışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Misafir işçi olarak Almanya’da bulunan bu kişiler, iki-üç kuşaktır Almanya’da yaşamaktadırlar. Almanya’da çifte vatandaşlık düzenlemesi sayesinde uzun yıllar Almanya’da yaşamış olan göçmenler,

³⁰⁶ Riva Kastoryano, “Alman Birliğini Yeniden Tanımlamak: Milliyetten Vatandaşlığa”, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus-Devletin Sorgulanması**, (der.) Haldun Gülalp, (çev.) Ebru Kılıç, İstanbul, Metis yayınları, 2007, s.35.

³⁰⁷ “Access to Citizenship and Its Impacts on Immigrant Integration: Handbook for Germany”, **EUDO Citizenship Country Reports**, <http://eudo-citizenship.eu/images/acit/acit_handbook_germany_english.pdf>, (09.02.2014).

³⁰⁸ **Ibid.**

³⁰⁹ **Ibid.**

³¹⁰ **Ibid.**

kendi ulusal vatandaşlıklarının yanı sıra Alman vatandaşlığına da sahip olabiliyorlardı. Ancak bu düzenleme kaldırılmış ve iki vatandaşlık arasında bir seçim yapılmasına karar verilmiştir. Yani sekiz yıldan fazla bir süre Almanya’da yaşamış ve kalıcı oturma iznine sahip olan kişilerin çocuklarının doğrudan Alman vatandaşı olması, her ne kadar göçmenlerin entegrasyonunun ve *jus soli* prensibinin uygulanmasının mühim bir örneği olarak görülebilirse de, bu düzenlemenin sürekliliği yoktur. Bu durumdaki ailelerin çocukları, doğar doğmaz Alman vatandaşlığını elde ediyor olsa da, bu durum hayat boyu sürmeyecek, ulusal vatandaşlıkla Alman vatandaşlığı arasında seçim yapılması gerektiğinden, seçilmeyen vatandaşlık düşecektir. Eğer 23 yaşına kadar, doğumundan itibaren sahip olduğu iki vatandaşlığından bir tanesinden vazgeçmezse, Alman vatandaşlığını kaybetmektedir.³¹¹

Almanya, söz edildiği gibi, 2000 senesindeki yeni yasayla *jus soli*’ye bağlı olarak da vatandaşlık vermeye başlamıştır. Yeni vatandaşlık yasası ile, toprağa bağlı vatandaşlık ilkesine geçilmiş olsa da, *jus sanguinis*’in ağır bastığı bir düzenin tam anlamıyla bozulmak istenmediği de görülmektedir.

III.I.II. Fransa’da vatandaşlık düzenlemeleri

Fransa ve Almanya daha önce de söz edildiği gibi, iki vatandaşlık ilkesiyle bağdaşmış biçimde anılmaktadırlar. *Jus soli*, Fransa’da 1889’da ortaya çıkmış olmasına rağmen Fransız Devrimi yıllarına dayanan vatandaşlık tanımları da kuşkusuz bu gelişimde son derece etkili olmuştur.³¹² 1880’ler *jus sanguinis* ve *jus soli*’nin hangisinin Fransa’da uygulamada olması gerektiği üzerine tartışmalara sahne

³¹¹ **Ibid.**

³¹² Brubaker, **op.cit.**, s.116-117

olmuş hatta *jus soli* ilkesiyle anılan bu ülkede, *jus sanguinis*'e tam anlamıyla karşı durulmamıştır.³¹³ “Ancak 1880’lerde ilk kez açıkça dile getirilmiş olmakla birlikte, *jus sanguinis* yönündeki tercih yüzeysel ve sınırlı kalmıştır.”³¹⁴

1889 senesinde düzenlenen kanunla beraber Fransız vatandaşlık anlayışı oluşmuş ve süregelmiştir.³¹⁵ Bir tarafından bakıldığında, göçmenlerin entegrasyonu bakımından en başarı sağlamış, bu anlamda örnek niteliği taşıyan ülkelerden birinin Fransa olduğu düşünülebilir. Almanya’nın en son vatandaşlık düzenlemesinde hem *jus sanguinis*'e hem de *jus soli*'ye yer verdiği göz önüne alınırsa Fransa’da *jus soli*'ye dayanan vatandaşlık düzenlemesinin yanı sıra *jus sanguinis*'e dayanan yeni bir düzenleme söz konusu olmuş mudur?

1980’li yıllar Fransa’da *jus soli* ilkesinin sorgulanmaya başlandığı ve aşırı sağ tarafından değiştirilmesi yönünde baskılara maruz kalmaya başladığı yıllardır.³¹⁶ “Ulusal Cephe’nin yarattığı baskı karşısında merkez sağ partiler de 1986 meclis seçimleri sırasında kurdukları ortak platformda Fransız vatandaşlığının “otomatikman” kazanılmasına son vermeyi önererek aynı temayı benimsemişlerdir.”³¹⁷ Jean-Marie Le Pen’in başkanlığındaki Ulusal Cephe, vatandaşlık konusunda değişiklik yapılmasının en hararetli savunucularından iken, diğer sağ partileri de bu anlamda yanlarına alabilmişlerdi. Bu durum kuşkusuz Fransız Devrimi’nden beri süregelen kapsayıcı vatandaşlık anlayışını değiştirmek ve *jus sanguinis*'ye yakın olmak istemektir.

80’lerden geriye gidildiğinde ise, Fransa’daki önemli değişikliklerden birine değinmek gerekir: Cezayir’in bağımsızlığını kazanması. “Yeni kurulmuş bir ulusal

³¹³ **Ibid.**, s.127.

³¹⁴ **Ibid.**, s.142.

³¹⁵ **Ibid.**, s.143.

³¹⁶ **Ibid.**, s.175.

³¹⁷ **Ibid.**

devlet olarak egemenlik sembollerine özellikle hassasiyet gösteren Cezayir, Fransa'da doğmuş bütün Cezayirli gençlerin vatandaşlıktan çıkarılmasını talep etmiştir.”³¹⁸ Cezayirlilerin otomatik olarak Fransız vatandaşı olmaları, eski bir Fransa sömürge ülkesi olduğu da göz önüne alınırsa, hem Cezayirlilerin hem de Fransa'daki aşırı sağın sıcak baktığı bir durum değildi. Vatandaşlık kanununun 23.maddesi bu anlamda uzun yıllar tartışılmalıdır. “23.maddenin dili tam anlamıyla geneldi: “kendisi ve anne ya da babası da Fransa'da doğmuş olan” kişiye Fransız vatandaşlığı atfediyordu.”³¹⁹ Bu durum her ne kadar eleştirilere maruz kalsa da ve siyasi anlamda tartışmalı bir durum olsa da, hukuki anlamda düşünüldüğünde *jus soli* ilkesinin devamlılığı olarak yorumlanabilir.

Fransa, Fransa'da doğan ya da Fransa dışında doğan ancak Fransız anne ya da babaya sahip olan çocukların hepsine *jus sanguinis*'e bağlı olarak vatandaşlık veren bir ülkedir.³²⁰ *Jus soli*'ye bağlı olarak, ailesi yabancı olsa bile, anne ya da babasından birinin Fransa'da doğmuş olması durumunda üçüncü kuşaklara da otomatik vatandaşlık sağlamakta, Fransa'da doğmuş ancak yabancı bir aileye sahip olan ve reşit olmuş ikinci kuşaklara, aynı zamanda terkedilmiş çocuklarla, vatansızlara da vatandaşlık hakkı vermektedir.³²¹ Fransa'da doğmuş çocuklar, 11 yaşından itibaren beş sene boyunca Fransa'da ikamet etmesi koşuluyla reşit olduğu tarihte otomatik vatandaşlık elde etmektedir.³²²

³¹⁸ **Ibid.**, s.179.

³¹⁹ **Ibid.**, s.190.

³²⁰ “Access to Citizenship and Its Impacts on Immigrant Integration: Handbook for France”, **EUDO Citizenship Country Reports**, <http://eudo-citizenship.eu/images/acit/acit_handbook_france_english.pdf>, (09.02.2014), s.9.

³²¹ **Ibid.**

³²² **Ibid.**

III.I.III. Birleşik Krallık'ta vatandaşlık düzenlemeleri

Birleşik Krallık'ta vatandaşlık, yalnızca *jus soli* ya da yalnızca *jus sanguinis* ilkesine bağlı değildir. Birleşik Krallık'ta vatandaşlık birtakım kriterlere bağlı olarak verilmektedir. Kan bağı esasına göre vatandaşlık düzenlemesine göre; Birleşik Krallık'ta doğmuş olan Birleşik Krallık vatandaşlarının çocukları da vatandaşlık sahibi olmakta, doğumla ya da kamu hizmeti yoluyla Birleşik Krallık vatandaşlığına sahip olan vatandaşların çocukları, Birleşik Krallık dışında doğmuş olsalar da vatandaş olmaktadır.³²³ Aileleri doğum yoluyla vatandaşlık sahibi olan ve Birleşik Krallık'ta üç yıl boyunca yaşamış olan çocuklara, küçükken başvuru yapılması durumunda vatandaşlık verilmekte, aynı zamanda bazı ek koşullarla birlikte ailesiyle birlikte beş yıl boyunca Birleşik Krallık'ta yaşamış olan çocuklar vatandaşlık hakkı kazanmaktadırlar.³²⁴

Birleşik Krallık'ta ikamet eden ya da vatandaşı olan kişilerin çocukları otomatik olarak vatandaşlık elde etmektedirler.³²⁵ Bu vatandaşlık türü de *jus soli* ilkesinin uygulamasına bir örnek niteliğindedir. Birleşik Krallık'ta doğan çocuklar sınırsız oturma hakkı olan ya da Birleşik Krallık vatandaşı olan aileleri yoluyla otomatik vatandaşlık elde ederler.³²⁶ Birleşik Krallık'ta doğan ve on yaşına kadar aralıksız ülkede yaşayan çocuklar iyi karakter koşuluyla Birleşik Krallık vatandaşı olarak kaydedilirler.³²⁷

Özellikle ülkenin deniz aşırı topraklarındaki vatandaşların Birleşik Krallık vatandaşlığı hakkına sahip olmaları, ülkedeki kültür çeşitliliğini arttırmaktadır.

³²³ "Access to Citizenship and Its Impacts on Immigrant Integration: Handbook for the United Kingdom", **EUDO Citizenship Country Reports**, <http://eudo-citizenship.eu/images/acit/acit_handbook_uk_english.pdf>, (10.02.2014), s.9.

³²⁴ **Ibid.**

³²⁵ **Ibid.**

³²⁶ **Ibid.**

³²⁷ **Ibid.**

Ülkede Britanya Vatandaşlığı dışında düzenlenmiş farklı vatandaşlık türleri de bulunmaktadır; Britanya Denizaşırı Vatandaşlığı, Britanya Denizaşırı Topraklar Vatandaşlığı, Britanya Ulusal Vatandaşlığı (denizaşırı), Britanya Esir Muamelesi Görmeyen Şahısların Vatandaşlığı ve Britanya uyrukluğu.³²⁸

Çokkültürlü ülkelere verilebilecek en belirgin örneklerden biri kuşkusuz Birleşik Krallık'tır. Ülkenin denizaşırı bölgeleri olması ve elli dört ülkeden oluşan Milletler Topluluğu'na (*Commonwealth*) sahip olması bu çeşitliliğin en temel sebeplerinden biridir. Birkaç başlık altındaki vatandaşlık düzenlemeleri, ülkeye göçü arttırmakta, sonraki jenerasyonlar için de avantaj sağlanmaktadır. Birleşik Krallık'a özellikle de İngiltere'ye söz konusu ülkelere gelen göç azımsanmayacak derecededir. Ülkenin aldığı aşırı göç bir noktadan sonra hukuki düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. 1962 senesinde *Commonwealth* Göçmenler Yasası'nın kabul edilmesiyle, göçün başlamasından on yedi yıl sonra Milletler Topluluğu mensubu vatandaşların Birleşik Krallık'a girmesi konusunda birtakım sınırlamalara gidilirken, 1971'de yürürlüğe giren Göç Yasası'yla diğer yabancılara uygulanan tarzda düzenlemeler getirilerek ülkeye göç bir derece daha zorlaştırıldı.³²⁹ 1960'larda *Commonwealth*'teki Britanya vatandaşlarının Birleşik Krallık'a girişlerine kısıtlamalar getirilmiş, söz konusu durum 1971'deki Göç Yasası'yla pekiştirilmiş olmasına rağmen, bu durum Britanya vatandaşlığının dağıtımıyla çok alakalı olmamıştır.³³⁰

³²⁸ "What is British Citizenship?", **Home Office UK Border Agency**, <<http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/britishcitizenship/aboutcitizenship/>>, (20.01.2013).

³²⁹ David A. Coleman, "U.K. Statistics on Immigration: Development and Limitations", **International Migration Review**, Vol.21, No.4, Winter 1987, s.1148-1149.

³³⁰ Caroline Sawyer, Helena Wray, "Country Report: United Kingdom", **EUDO Citizenship Observatory**, Nov.2012, <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=United%20Kingdom.pdf>>, (23.04.2014).

AB'nin üç üye ülkesindeki vatandaşlık düzenlemelerine de bakıldığında, her iki ilke doğrultusunda da vatandaşlık düzenlemelerinin yapılmış olduğu görülmektedir. Özellikle göçün ve çokkültürlülüğün artışıyla *jus soli* ilkesi üzerine düzenlemeler artmıştır. Birlik içindeki kültürel çeşitlilik de göz önüne alındığında, aynı zamanda da ulus-devletlerden farklı olduğu, *sui generis* bir yapıya sahip olduğu düşünüldüğünde, vatandaşlık düzenlemelerinin de bu *sui generis* yapıya uygun olması gerekmektedir.

III.I.IV. Maastricht'ten Lizbon'a Avrupa Vatandaşlığının Serüveni

“Avrupa, vatandaşları için vardır. Geleceği tamamen onların ellerinde olmalıdır.”³³¹ Avrupa Komisyonu eski başkanlarından Romano Prodi'nin bir konuşması esnasında sarf etmiş olduğu bu sözler, Avrupa vatandaşlarının, Birlik'in geleceği için önemini açıkça ortaya koymaktadır. Avrupa vatandaşlarının oluşturulması yönündeki çabaların yanı sıra, nasıl bir vatandaşlık anlayışı üzerinde Birlik vatandaşlığının şekilleneceği de son derece önemli bir noktaya işaret etmektedir.

Avrupa vatandaşlığı, postnasyonal bir vatandaşlık türü olarak, Avrupa halklarının Birlik'e aidiyetlerini sağlamak, entegrasyon oluşturmak için atılmış en önemli adımlardan bir tanesidir. Hukuki bir belge içinde, Birlik'in kurucu antlaşmalarından birinde -Maastricht Antlaşması- Avrupa halklarının Avrupa vatandaşları olarak anılması kuşkusuz söz konusu entegrasyon için son derece önemlidir. Maastricht Antlaşması'na kadar yani 90'lı yıllara kadar böyle bir

³³¹ Romano Prodi, “Speech by Romano Prodi President of the European Commission “Rich diversity: The Union's strength” to the Conference of European Mayors”, **Official website of the European Union**, Innsbruck, 9 Nov.2001, <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-01-524_en.htm> (30.04.2014).

düzenlemenin yapılmamış olması kuşkusuz Birlik için doldurulması gereken bir boşluktu. Burada, bu konuda eksiklik, boşluk olduğunu söylerken, bir noktaya değinmekte fayda vardır: Birlik, esasında siyasi bir birlik olma yoluna, kendisine bugünkü adını veren Avrupa Birliği Antlaşması ya da diğer adıyla Maastricht Antlaşması'yla girmiştir. Avrupa Birliği vatandaşlığı da, bu antlaşmayla birlik gündemine geç de olsa girmiştir. Bu gecikme, Avrupa halklarının Birlik'e entegrasyonundaki zorluklardan biri olarak yorumlanabilir. Ancak eklemek gerekir ki, 1951'de Paris Antlaşması'yla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulurken, ekonomik bir birlikle sınırlı kalacağı tahmin edilen birlikte, siyasi ve sosyal anlamda halkların katılımının bu denli önemli olacağı, tahayyül edilememiştir. Bu çerçevede, Birlik *sui generis* bir yapı olduğundan, demokratik işleyişe sahip olan ulus-devletlerde ve federal düzenlerde var olan halkların entegrasyonunun önemi öngörülemediği.

Maastricht Antlaşması'nın kabul edilme süreci, tıpkı Taslak Anayasa, - yürürlüğe girmemiş olsa da- ve Lizbon Antlaşması'nın kabul süreçleri gibi sancılı oldu. Danimarka Parlamentosu'nda Mayıs 1992'de Maastricht Antlaşması oylamaya sunulmuş, 125 oy antlaşmanın kabulü, 25 oy ise antlaşmanın reddi yönünde çıkınca, Danimarka anayasası gereği referanduma gidilmiştir ve 2 Haziran 1992'deki referandumla Antlaşma %50.7 oyla reddedilmiştir.³³² Antlaşma'nın kabulü için bütün üye ülkelerin onayı gerektiğinden Aralık 1992'de Edinburgh'taki Avrupa Konseyi'nde Danimarka'ya, diğer üye ülkelere ne bugün ne de gelecekte tanınmaması koşuluyla birtakım alanlarda muafiyetler tanınmasına karar verildi.³³³

³³² “Denmark: EMU opt-out clause”, **Official website of the European Union**, 16.08.2006, <http://europa.eu/legislation_summaries/economic_and_monetary_affairs/institutional_and_economic_framework/125061_en.htm>, (24.04.2014).

³³³ **Ibid.**

18 Mayıs 1993'te yapılan ikinci referandumla beraber, Antlaşma %56.8'lik oy oranıyla birlikte kabul edildi.³³⁴

III.IV.I. Maastricht Antlaşması'nda vatandaşlık

Avrupa Birliği vatandaşlığından resmi olarak ilk kez Maastricht Antlaşması'nda söz edilmiştir. 1990'da Maastricht Antlaşması hazırlanırken, İspanya Başkanlığı'ndaki Hükümetlerarası Konferans'ta AB vatandaşlığı konusu hukuki bir kavram olarak önerilmiştir.³³⁵

Antlaşmanın sekizinci maddesi, vatandaşlık konusuna ayrılmıştı. Birlik'e aidiyet konusu açısından en önemli adımlardan biri kuşkusuz bu maddedir. Antlaşmanın 8. maddesinin 1. fıkrasına göre: “Bir üye ülkenin vatandaşlığına sahip her kişi Birlik'in vatandaşıdır.”³³⁶ Bu maddeyle Birlik üyesi ülkelerin vatandaşları otomatik olarak Birlik vatandaşı olmaktadır. Aynı maddenin a fıkrasının birinci bendinde, her birlik vatandaşına üye devlet sınırları içinde serbest dolaşım ve yerleşme hakkı tanınmıştır.³³⁷ Yine sekizinci maddenin b fıkrasının birinci bendinde; vatandaşlığı olmadığı bir üye devlette yerleşmiş bulunan vatandaşların, söz konusu ülkenin vatandaşlarıyla aynı şartlar dahilinde oy verme ve yerel seçimlerde aday olma hakkı bulunmaktadır.³³⁸ Söz konusu fıkranın ikinci bendine göre; Avrupa Birliği vatandaşları, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde vatandaşlığı olmadığı bir ülkede oy kullanma ve seçimlerde aday olma hakkına sahiptir.³³⁹

³³⁴ **Ibid.**

³³⁵ Flora Goudappel, **The Effects of EU Citizenship: Economic, Social and Political Rights in a Time of Constitutional Change**, The Netherlands, T.M.C. Asser Press, 2010, s.4.

³³⁶ **The Maastricht Treaty**, Maastricht, 7 Feb.1992, <<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>> (18.12.2012), s.5.

³³⁷ **Ibid.**

³³⁸ **Ibid.**

³³⁹ **Ibid.**

III.I.IV.II. Amsterdam Antlaşması'nda vatandaşlık

Amsterdam Antlaşması'yla, Maastricht'teki Birlik vatandaşlığı maddesinde birtakım eksik ya da yanlış anlaşılmaya müsait noktalar yeniden düzenlenmiş ve bu anlamda herhangi bir soru işaretinin de önüne geçilmeye çalışılmıştır. Amsterdam Antlaşması'nın 17.maddesine, Birlik vatandaşlığının ulusal vatandaşlığın önüne geçecek değil, onu tamamlayacak bir vatandaşlık olarak sunulduğu eklenmiştir.³⁴⁰ Maastricht sonrasında Avrupa vatandaşlığının ulusal vatandaşlığının yerine geçecek, onun muadili olacak bir vatandaşlık türü olacağı yönündeki hissiyat hem Birlik'in yapısını sorgulatacağından, hem de vatandaşların Avrupa vatandaşlığına önyargılı yaklaşımlarına sebep olabileceğinden, herhangi bir yanlış anlaşılmanın önlenmesine çalışılmıştır.

III.I.IV.III. Lizbon Antlaşması'nda vatandaşlık

Amsterdam Antlaşması sonrasında AB vatandaşlığı üzerine bir düzenleme Lizbon Antlaşması'nda görülmektedir. Amsterdam Antlaşması'ndaki 'tamamlayıcılık' eki, Lizbon Antlaşması'nda Avrupa vatandaşlığının ulusal vatandaşlığa 'ek olarak' var olduğu biçiminde açıklanmıştır.³⁴¹

Burada bir parantez açarak daha önce de söz edildiği gibi, tıpkı Maastricht Antlaşması gibi Lizbon Antlaşması'nın da zorlu aşamalardan geçerek kabul edildiğini belirtmek gerekir. İrlanda, Polonya ve Çek Cumhuriyeti, Lizbon Antlaşması'nın kabulü yönünde oy kullanmamış, İrlanda'nın anayasal düzenlemesi

³⁴⁰ "Citizenship provisions, EC Treaty, post Amsterdam" **EUDO Citizenship Policy Documents**, <<http://eudo-citizenship.eu/inc/policydoc/Citizenship%20Provisions%20Amsterdam.pdf>>, (10.02.2014).

³⁴¹ "TEU/TFEU post Lisbon, 2009 English Summary", **EU Citizenship and Franchise Legislation and Policy Documents Primary Legislation**, <<http://eudo-citizenship.eu/policy-documents>> , (10.02.2014).

gereği referanduma gitmesi gerekmiştir. İlk referandumun sonucunda İrlanda halkı Antlaşma'ya 'hayır' oyu vermiştir. Her üye ülkenin antlaşmaların kabulü için olumlu oy kullanması, Lizbon Antlaşması'nın kabulü için şarttı. İkinci referandumun sonunda İrlanda halkının %67.1'inin olumlu yönde oy kullanmasıyla Lizbon Antlaşması kabul edildi.³⁴² Peki ilk referandumda 'hayır' oyu kullanan halk ikinci referandumda neden 'evet' oyu kullanmıştır?

Yapılan referandum-sonrası araştırmada çıkan sonuçlara göre, İrlanda halkının %22'si 2008'deki referandumda büyük ölçüde hayır oyu vermelerinin sebebi olarak Antlaşma'ya aşına olmamalarını göstermişlerdir.³⁴³ Aynı sebepten hayır oyu verme oranı 2009'daki referandumda %4'e düşmüştür.³⁴⁴ 2009'daki ikinci referandumda %17, İrlanda'nın egemenliğini korumak için 'hayır' oyu verdiğini söylerken, %10, siyasetçilere olan güven eksikliğinden kaynaklı olarak 'hayır' oyu verdiğini belirtmiştir.³⁴⁵ Her iki referandumda da, büyük bir oran, İrlanda'nın AB'den pek çok yarar sağlamakta olduğunu düşünmüş ancak İrlanda ekonomisine katkısı olacağını düşünerek oy verenler 2008'de %9 iken 2009'da %38'e çıkmıştır.³⁴⁶ 2008'den 2009'a, oyların 'hayır'dan 'evet'e dönmesinin en temel sebepleri; hem Antlaşma'yla alakalı olarak iletişimin artması hem de 'evet' oyunun İrlanda ekonomisine fayda sağlayacağına dair inanç ile kamusal müzakereye daha çok katılma duygusudur.³⁴⁷ Bu sonuçlardan da anlaşılacağı gibi, Avrupa Birliği'nin ekonomik anlamda getirdiği faydaların yanı sıra Birlik'in işleyişi konusunda bilgi sahibi olunması da oy oranlarını olumlu anlamda değiştirmiştir. Ancak yine de İrlanda; egemenliği,

³⁴² "Ireland backs EU's Lisbon Treaty", BBC, 3 Oct.2009, <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/8288181.stm>> , (21.02.2014).

³⁴³ "Lisbon Treaty Post-Referendum Survey Ireland 2009", **European Commission**, <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_284_en.pdf> , (21.02.2014), s.5.

³⁴⁴ **Ibid.**

³⁴⁵ **Ibid.**

³⁴⁶ **Ibid.**

³⁴⁷ **Ibid.**

vergilendirme, askeri tarafsızlık ve aileyle ilgili konuları garantiye aldıktan sonra, Antlaşma'yı onaylamıştır.³⁴⁸

Küçük bir parantez açmak gerekirse; Avrupa vatandaşlarının, Maastricht Antlaşması'nda da düzenlenmiş, Amsterdam ve Lizbon Antlaşmaları'nda da yer almış kimi hakları şöyledir: Avrupa vatandaşları; AB içinde serbest dolaşım ve yerleşme hakkına, yerel ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanma ve aday olma hakkına, eğer vatandaşı olduğu üye devlet AB üyesi olmayan bir ülkede temsil edilmiyorsa, başka bir üye devlet tarafından diplomatik ve konsoloslukla ilgili koruma hakkına ulaşmaya, Avrupa Parlamentosu'na dilekçe verme hakkına, Avrupa Ombudsmanı'na şikayet hakkına sahiplerdir.³⁴⁹

III.I.V. Avrupa vatandaşlığı: sonuçlar ve olasılıklar

Yirmi sekiz üye ülkenin herhangi bir tanesinin ulusal vatandaşlığına sahip olan bir bireyin aynı zamanda Avrupa vatandaşlığına sahip olması, Birlik'i federal bir düzene benzeten ya da benzemesi gerektiğini düşünenler açısından federalizme bir adım daha yaklaşılması olarak yorumlanmaya müsaitti. Federal bir düzendeki gibi, biri yerel diğeri federal düzeyde olan iki yönetimin bulunması ve bu anlamda vatandaşlarda hem eyalet hem devlet düzeyinde iki farklı kimlik hissiyatı bulunması, AB'den ne ölçüde farklıdır? AB, federal bir düzene, vatandaşlık düzenlemesiyle adım mı atmıştır?

³⁴⁸ "Ireland backs EU's Lisbon Treaty", **BBC**, 3 Oct.2009, <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/8288181.stm>> (21.02.2014).

³⁴⁹ "TEU/TFEU post Lisbon, 2009 English Summary", **EU Citizenship and Franchise Legislation and Policy Documents Primary Legislation**, <<http://eudo-citizenship.eu/policy-documents>> , (10.02.2014).

Birlik'in benzersiz yapısı, uzun yıllardır en tartışmalı konulardan biri olup, federal, hükümetlerarası ve ulus-üstü başta olmak üzere farklı tezlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. AB'de oluşması öngörülen vatandaşlık, federal bir düzenden farklıdır. Federal bir düzende olduğu gibi AB'de ulusal yönetimler, belli alanlarda AB'ye yetki devrinde bulunmuş olsalar da, belli başlı alanlarda ortak hareket kararı alınmış olsa da, ulus-devletler olarak egemenliklerini kaybetmeden, devretmeden ve paylaşmadan yollarına devam etmektedirler. Federal yönetimlerdeki gibi tek bir merkezden yönetimin olması AB için mümkün olmamakla birlikte, bu tip bir konunun dile getirilmesi bile, ulusal egemenliğin kaybedilmesi üzerine bir korku duyulmasına ve gerginliğe sebep olabilir.

Heater, 'katmanlı yurttaşlık' adını verdiği düzenin hem federal yapılarda, hem Avrupa Birliği'nde hem de ademi merkeziyetçi yapıda bulunduğundan söz eder.³⁵⁰ "Hükümet her iki düzeyde de var olduğundan yurttaşların her iki katmanda seçme ve seçilme hakkı vardır."³⁵¹ Ancak iki farklı düzeyde vatandaşlığa sahip olunması, illa ki bir yapının federalizm olacağı anlamına gelmemektedir ki bu duruma en uygun örnek Avrupa Birliği'dir. Bu anlamda düşünüldüğünde, AB'de Maastricht Antlaşması'nın 8.maddesiyle ilk adımı atılan, yaratılmak istenilen vatandaşlar, kuşkusuz hem bu hakka sahip hem de bu hakkı ulusal düzeyde yaşadıkları ülkeye olan aidiyetleriyle, Avrupa düzeyinde ise Birlik'e duydukları aidiyet hissiyle kullanan bireylerdir.

AB derinleşme sürecinde atılan en mühim adımlardan biri olan bu madde, vatandaşların aidiyet duygusunu geliştirmek adına önem arz etmektedir. Ancak hem Maastricht, hem Amsterdam hem de Lizbon Antlaşması'nda yapılmış olan bu

³⁵⁰ Derek Heater, **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, (çev.) Meral Delikara Üst, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s.144.

³⁵¹ **Ibid.**, s.145.

düzenleme aynı zamanda önemli bir eksikliğe de sahiptir. AB vatandaşlığı için bir üye ülkenin vatandaşı olma şartını koşan bu madde, vatandaşlığa sahip olmamasına rağmen uzun yıllardır doğduğu topraklardan ya da vatandaşı olduğu ülkeden başka bir ülkede yaşayan göçmenleri yok saymaktadır. AB üyesi ülkelere birinin vatandaşlığına sahip olmadan AB vatandaşı da olamamak demek, siyasi katılım hakkından mahrum kalmak anlamına gelmektedir. Hukuki bir boşluk olarak değerlendirilebilecek olan bu durum, siyasi anlamda sıkıntı yaratmaktadır. Maastricht Antlaşması'nın 8. maddesinin b paragrafı 1.bendinde vatandaşı olmadığı halde bir başka Birlik üyesi ülkede yaşayan Birlik vatandaşına yaşadığı ülkede oy kullanma ve yerel seçimlerde aday olma hakkı tanımaktadır.³⁵² Her ne kadar Birlik ülkelerinden birinde yaşıyor olsa da üye ülke vatandaşlığına sahip olmayan göçmenlerin seçme ve seçilme hakkından yoksun olduğu görülmekte ve hukuki boşluk beraberinde siyasi boşluğu getirmektedir. Çünkü “yurttaşlık siyasal bir etkinlik ve hukuki bir statüdür.”³⁵³

III.I.V.I. Üçüncü ülke vatandaşlarının durumu

Sassen, vatandaşlık anlayışının da değişen dünyayla beraber farklılaştığına değinmiştir. Ulus-devletle bir tutulan vatandaşlık yani ulusal vatandaşlık zaman içinde postnasyonal vatandaşlık, transnasyonal vatandaşlık gibi türlere de sahip olmuştur. Bu kavramların artması ve gelişimi, göç olgusu gibi nedenler de beraberinde yeni düzenlemeler getirmiştir.

19.yüzyılın sonları ve 20.yüzyılda, milliyetçilik ve devletler arasındaki bölgesel yarışlar çifte vatandaşlığı istenmeyen bir kavram yapmış, bireysel sadakatle

³⁵² **The Maastricht Treaty**, Maastricht, 7 Feb.1992, <<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>>, (18.12.2012), s.5.

³⁵³ Aykut Çelebi, **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, İstanbul, Metis Yayınları, 2002a, s.79.

bağdaşmadığına ve uluslararası düzeni istikrarsız hale getireceğine inanılmıştı.³⁵⁴ 1960'lardan 80'li yıllara kadar pek çok ülkede çifte vatandaşlık uygulamalarına karşı olumsuz bir algı hakimken, bunun tam tersine 1990'lı yıllarda çifte vatandaşlığa izin veren ülkelerde artış meydana gelmiştir.³⁵⁵

Göçle beraber gelen kimi zaman hukuki kimi zaman siyasi sorunlar da sürekli tartışmalı konular arasındadır. Sassen, göçmenlerin vatandaşlığını 'tanınmış ancak izinsiz' ve 'izinli ancak tam tanınmamış' olarak iki gruba ayırır.³⁵⁶ İlk gruptaki yani 'tanınmış ancak izinsiz' olan göçmenler belgesiz göçmenler yani resmi olmayan göçmenler, ikinci gruptaki göçmenler yani 'izinli ancak tam tanınmamış' göçmenler ise resmi göçmenlerdir.³⁵⁷ Sassen, postnasyonal vatandaşlık ile ulustan arındırılmış vatandaşlık (*denationalization*) arasındaki anlam farkına da değinmektedir. Postnasyonal vatandaşlık ulusal olanın dışında yer alırken ulustan arındırılmış vatandaşlık ulusal olanın içinde, ulusalın dönüşmesiyle oluşur.³⁵⁸ Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi değişen dünyayla, gelişen teknolojiyle ve kişilerin yer değiştirmelerinin, göçün, çifte vatandaşlığın artışıyla, bölgenin ve hakların tanımı dolayısıyla da otoritenin tanımı ve içeriğinde değişimler meydana gelmektedir. Burada bir not düşmek gerekirse, AB vatandaşlığı, ulus-devlet vatandaşlığının muadili olarak anlaşılamayacağı gibi bir çifte vatandaşlık uygulaması olarak da anlaşılabilir. Ne Avrupa Birliği ne de Avrupa Topluluğu bir devlet olmadıkları için geleneksel anlamda Avrupa vatandaşlığı bir çeşit çifte vatandaşlık değildir.³⁵⁹

³⁵⁴ Saskia Sassen, **Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages**, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2006, s.282.

³⁵⁵ *Ibid.*, s.283.

³⁵⁶ *Ibid.*, s.294

³⁵⁷ *Ibid.*

³⁵⁸ *Ibid.*, s. 305.

³⁵⁹ Rainer Hoffman, "German Citizenship Law And European Citizenship: Towards A Special Kind Of Dual Nationality?", **European Citizenship: An Institutional Challenge**, (ed.) Massimo La Torre, The Netherlands, Kluwer Law International, 1998, s.157.

AB ülkelerinden birinde yaşıyor olmasına rağmen, yaşamakta olduğu ülkenin yönetimiyle ilgili söz hakkından mahrum bırakılmak, en temel vatandaşlık hakkı olan seçme ve seçilme hakkına sahip olmamak, kuşkusuz göçmenlerin aidiyetlerini de sorgulamalarına ve AB'nin işleyişine uzaktan bakmalarına sebep olacaktır. Üçüncü ülke vatandaşları, sivil ve sosyal haklara sahipken, siyasal haklardan yoksun kalmakta, kendilerini etkileyen normların oluşumunda söz sahibi olamamaktadırlar.³⁶⁰ Marshall'ın vatandaşlık haklarının gelişimi üzerine yaptığı belirlemede, üç haktan söz edilmektedir. “Kabaca söylemek gerekirse, medeni hakların oluşumu 18.yüzyıla, siyasal hakların oluşumu 19.yüzyıla ve sosyal hakların oluşumu ise 20.yüzyıla rastlar.”³⁶¹ Aziz'in saptamasıyla devam edilecek olursa; Almanya'daki Türkler bu ülkede çalışmalarına ve burada vergi ödemelerine rağmen gerek yerel gerek ulusal seçimlerde oy kullanma hakkından yoksunlardır.³⁶² Soysal, vatandaşlık konusuna farklı bir pencereden bakarak, göçmenler için siyasal hakların gerekliliği konusuna katılmaz. Legal olarak başka bir ülkede yaşayan kişilerin pek çok sosyal servisten faydalanabildiğini ve hukuki bir statüye ihtiyaç bulunmadığını söyler.³⁶³ Kalıcı oturma hakkı elde eden kişilerin bir zaman sonra kendi işyerlerini açmaya başladıklarını ve bunun gibi ekonomik hakların bir yurttaşlık statüsünden çok daha fazla anlam ifade edeceğini belirtir.³⁶⁴ Marshall'ın kronolojik sıralamasına göre, yurttaşlık hakları, medeni-siyasal-sosyal haklar sırasıyla oluşmuştur. Soysal ise Marshall'ın sözünü ettiği bu sıranın misafir işçiler için tersine yürüdüğünü söyleyerek siyasal hakların sosyal hakları öncelemediğini, onlar için siyasaldan önce

³⁶⁰ Miriam Aziz, “What Makes the European? EU Citizenship and an (O)ther”, **European University Institute Robert Schuman Centre for Advanced Studies Discussion Paper**, 2001, s.4.

³⁶¹ T.H.Marshall, “Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar”, **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, (ed.) T.H. Marshall, Tom Bottomore, (çev.) Ayhan Kaya, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006 s.9.

³⁶² Aziz, **op.cit.**, s.25.

³⁶³ Soysal, **op.cit.**, s.124.

³⁶⁴ **Ibid.**, s.16-17.

ekonomik ve sosyal hakların sağlanması gerektiğini siyasal hakların daha sonra gündeme alınması gerektiğini belirtir.³⁶⁵ Oy verme hakkının sembolik de olsa hala ulusal kolektivitinin bir işareti olduğunu ve ulusal egemenliğe işaret ettiğinden korunması gerektiği hissiyatını oluşturduğunu belirtir.³⁶⁶

Aziz, göçmenlerin durumunu ortaçağ kent-devletlerinden bir benzetmeyle açıklar; 13.yüzyıl kent-devletlerinde *Podesta* adı verilen bir kurum bulunmaktadır. Bu yapılanmanın başında yer alan ve kent-devletin dışından 6 ay ile 1 sene arası bir süreliğine seçilen kişi, hem kanun yapma yetkisine sahip, hem adli makam olan hem de idari işleri yürüten bir yabancıydı.³⁶⁷ Her ne kadar bu kurumla en temel görevler bir yabancıya devrediliyor olsa da bu kişilerin yabancılığı baki kalmaktadır.

Bu durum, Antik Yunan'da bireylerin üç farklı statü altında bulunmalarını da andırmaktadır: köleler, yurttaşlar ve *metoikoslar*. *Metoikoslar*, yurttaşların sahip oldukları yurttaşlık haklarına sahip olmayıp, genel olarak zanaat ve ticaretle meşgul olan yabancılardı.³⁶⁸ Eklemek gerekir ki köleler gibi özgürlükten yoksun bir kesim değillerdi ancak yurttaşlar gibi de yaşadıkları yer ile ilgili siyasal konulara katılım da sağlayamıyorlardı. Aziz'in *Podesta*'lardan yola çıkarak yaptığı benzetme, ekonomik işleyişin içinde olan ancak yurttaşlık haklarından mahrum kalan yani yurttaş sayılmayan *metoikoslar*ın durumuna da bu anlamda benzetilebilir.

III.I.V.II. Paydaş vatandaşlık

Bütün bunlar göz önüne alınarak düşünüldüğünde, Avrupa Birliği için nasıl bir vatandaşlık türü ve düzenlemesi uygun düşecektir? Avrupa Birliği daha Birlik adını

³⁶⁵ **Ibid.**, s.131.

³⁶⁶ **Ibid.**

³⁶⁷ Aziz, **op.cit.**, s.26.

³⁶⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, 5.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s.20.

almamışken, ‘Altılar’ döneminden beri Topluluk’un üyesi olan Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık’taki vatandaşlık düzenlemelerinden bir tanesi AB için uygun bir model olabilir mi? Kapsayıcı olması gereken, ulus-üstü yapıya uyacak bir vatandaşlık AB için söz konusu olmalıdır. Bu anlamda yirmi sekiz üye ve bu ülkelerdeki kültürel çeşitlilik göz önüne alındığında *jus sanguinis*’ten yola çıkarak yapılacak bir düzenlemenin AB’ye uygun olmayacağı açıktır. *Jus soli* daha yakın bir olasılık gibi görünse de, AB’nin *sui generis* yapısına uygun *sui generis* bir vatandaşlık düzenlemesi gerekecektir. Bu sebepten, ulus-devletlerde örnekleri görülen vatandaşlıklar aynı biçimde devam ederken, AB’ye özel ancak yine de *jus soli*’nin özelliklerinden yola çıkan bir vatandaşlık anlayışıyla, Avrupa halklarından Avrupa vatandaşları oluşacaktır.

Bauböck, AB’ye bir vatandaşlık önerisi olarak yeni bir vatandaşlık türünden söz eder. Cumhuriyetçi vatandaşlık, etnik milliyetçi vatandaşlık, liberal demokrat vatandaşlık ve liberal vatandaşlığa ek olarak AB için uygun olacak bir vatandaşlık tipi ortaya koyar: paydaş vatandaşlık.³⁶⁹ Paydaş vatandaşlıkta, liberal ve cumhuriyetçi vatandaşlık modellerinin bir nevi birleşimini ortaya koyar.³⁷⁰ Burada bir parantez açmak gerekirse, cumhuriyetçi geleneğin temeli Atina polisine ve Roma cumhuriyetine dayanmakta olup siyasal topluluğun medeni haliyle bağlantılıdır.³⁷¹ Cumhuriyetçi vatandaşlık anlayışının tersine kozmopolit vatandaşlık anlayışı daha geniş bir anlamda insan topluluğun üyesi olmaktır.³⁷² Kozmopolit vatandaşlık

³⁶⁹ Rainer Bauböck, “Expansive Citizenship: Voting beyond Territory and Membership”, **Political Science and Politics**, Vol.38 No.4, Oct.2005, s.685-686.

³⁷⁰ **Ibid.**, s.686.

³⁷¹ Gerard Delanty, “European Citizenship: A Critical Assessment”, **Citizenship Studies**, 11:1, 2007, s.64.

³⁷² **Ibid.**

anlayışı en temelde Stoacılar ve Kant'ın sözünü ettiği 'dünya vatandaşlığı'nda kendini göstermektedir.³⁷³

Paydaşlık, göçmenlerin siyasi içerilmesini öngörürken, burada doğrudan vatandaşa dönüşmek değil, uzun dönem söz konusu ülkede yaşadktan sonra vatandaşlığa sahip olmak söz konusu olmalıdır.³⁷⁴ Paydaş vatandaşlık anlayışı, başka ülkede yaşayanları kapsayacak biçimde oy hakkını genişletir ancak söz konusu ülkede hiç yaşamamış olanları dışarıda bırakır ve kalıcı oturumu olmadan, ilgisi ekonomik yatırım ya da vergi üzerine olan kişilere vatandaşlık hakkı sağlamaz.³⁷⁵ Bauböck'ün paydaş vatandaşlık olarak tanımladığı bu vatandaşlık türü AB için uygun bir vatandaşlık türü gibi görünmektedir. Ekonomik işleyişin içinde olan ancak siyasi anlamda söz sahibi olamadığı için vatandaş sayılmayan göçmenler, uzun yıllardır -belki de bir kaç kuşaktır- doğduğu, büyüdüğü ve koptuğu ya da kopmak zorunda kaldığı ülkesinden başka bir ülkede yaşadığı ülkede 'yabancı' hissetmek istemez. Bauböck'ün önerisi, yaşadığı ülkeye 'entegre' olmuş bu göçmenler için son derece mantıklı ve AB'de olması istenen, beklenen vatandaşlığa işaret edebilecek türden olup, vatandaşlığa yalnızca ekonomik anlamda bakan bireylere ve bu anlamda yalnızca ekonomik çıkar sağlamak adına vatandaşlık veren ve bu yönde düzenlemeler yapan ülkelere karşı da 'korunmalı'dır.

III.I.V.III. Vatandaşların Avrupa Yılı

2010 senesinde hazırlanan Avrupa Birliği Vatandaşlık Raporu'ndan ortaya çıkan verilere göre, AB vatandaşları sahip oldukları pek çok hak konusunda bilgi sahibi olmadıkları, haklarının farkında olmadıkları için özellikle diğer AB üyesi

³⁷³ **Ibid.**

³⁷⁴ Bauböck, **op.cit.**,s.686.

³⁷⁵ **Ibid.**

ülkelere gitmek ve oralara yerleşmek anlamında söz konusu haklardan yeterince faydalanmamaktadırlar.³⁷⁶ Avrupa Parlamentosu, vatandaşların farkındalığını arttırmak, haklarının bilincine varmalarını sağlamak adına Avrupa Komisyonu'na çağrıda bulunmuş ve 2013 senesi, Vatandaşların Avrupa Yılı olarak belirlenmiştir.³⁷⁷

III.II. Meşruiyet

AB'de vatandaşlık konusundaki kimi sıkıntılar, vatandaşların Avrupa kimliğini benimsemeleri yönünde gösterilen çabalar, aslında temelde bir meşruiyet sorunundan kaynaklanmaktadır. Birlik, siyasi elitler düzeyinde işleyişi bakımından sıkıntı yaşamazken, vatandaşların Birlik'i 'onaylamaları' için uğraşılması, supranasyonal bir yapının yönetimi için de halkların rızasının önemini ortaya koymuştur. Zaman içinde halklardan kopuk olduğu fark edilip, bu yönde düzenlemeler yapılmaya başlanmışsa da AB'de bir meşruiyet açığı mevcuttur ve zaman göstermiştir ki meşruluğunu sağlayamamış bir düzende atılmaya çalışılan her yeni adımda zorluklarla karşılaşılması da sürpriz değildir.

AB'deki meşruiyet konusuna değinmeden önce, Max Weber ve Carl Schmitt'in yaklaşımlarında meşruiyet kavramı incelenecektir.

III.II.I. Weber'de meşru otorite

“Yine de, her gerçek egemenlik ilişkisinin ayırt edici kriteri, en düşük düzeyde bile olsa, belli bir ölçüde gönüllü kabuldür...”³⁷⁸ Weber'in bu sözleri aslında 'gönüllü

³⁷⁶ “Context: the European Year of Citizens 2013: Why a European Year of Citizens?”, **Official website of the European Union**, 13 May 2013, <<http://europa.eu/citizens-2013/en/about/context>> (05.04.2014).

³⁷⁷ **Ibid.**

³⁷⁸ Max Weber, **Bürokrasi ve Otorite**, (çev.) H.Bahadır Akın, 6.Baskı, Ankara, Adres Yayınları, 2013, s.49.

kabul'ün ve bu biçimde oluşan meşruiyetle birlikte iktidar-otorite farkının ne biçimde ortaya çıktığını açıkça ortaya koymuştur. Halk egemenliğine dayanan bir yönetim biçimi olması bakımından sadece demokrasi değil, halkın kabul ettiği her türlü yönetim biçimi de otoriteye dayalı meşru bir yönetim biçimidir.

“Meşruluk, hem devlet iktidarına itaati gerektirir hem de bu itaatin zora dayalı olmaktan çok yönetilenlerin onayıyla olduğuna işaret eder.”³⁷⁹ Burada eklenmesi gereken, çoğu kez anlam farkı gözetilmeden kullanılan otorite ve iktidar kavramları arasındaki ayrımıdır. “İktidar ilişkileri otorite ilişkisinden farklı olarak bir uzlaşma ya da onay ilişkisi değildir.”³⁸⁰ Diğer bir deyişle; “...otorite iktidar olgusunda var olan baskı unsurundan ve iktidarın bastırıcı niteliklerinden arınmış olan bir olgu”³⁸¹ dur.

Max Weber'in üçe ayırarak incelediği otorite tipleri literatürde önemli bir yer tutar. Söz konusu üç tip meşru otorite; yasal-ussal otorite (yasal otorite biçiminde de kullanılmaktadır), geleneksel otorite ve karizmatik otoritedir. Weber, bir otoriteye 'meşru' denilebilmesi için ona uyulmasının temelde bir ölçü olarak ele alınamayacağını çünkü otoriteye itaatin kimi durumlarda salt çıkar sağlamak ya da mecburiyet sebebiyle boyun eğmek şeklinde de olabileceğini, yine de bunun egemenlik sınıflandırmasında bir etkisi olmayacağını söyler.³⁸²

“Karizmatik gücün geçerliği için belirleyici olan şey, güce bağımlı olanların kabulüdür.”³⁸³ Karizmatik otoritede temel olan, yönetilenleri diğerlerinden farklı olan kişisel özelliklerini öne çıkararak ve bu yolla onları etkileyerek meşruluğunu kazanmaktır; yani kısacası yönetilenlerin yöneticiyi belirlemelerini sağlayan ana

³⁷⁹ Aykut Çelebi, “Toplum ve Siyaset”, **Sosyolojiye Giriş**, (der.) İhsan Sezal, 2.Baskı, Ankara, Martı Kitap ve Yayınevi, 2002b, s. 172.

³⁸⁰ **Ibid.**, s.177.

³⁸¹ Nur Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, 4.Baskı, İstanbul, Bağlam yayınları, 2006, s. 53.

³⁸² Weber 2013, **op.cit.**, s.52.

³⁸³ **Ibid.**, s.91.

unsur karizmadır. “Eğer uzun süre başarı gösteremezse ve her şeyden önemlisi, eğer yönetimi altındakilere herhangi bir yarar sağlamıyorsa, karizmatik güç ortadan kalkar.”³⁸⁴ Buradan da anlaşılacağı gibi karizma sahibi, kendinde bulunan ve onu yönetici pozisyonuna taşıyan ‘farklılık’ ispatını sürdüremezse, karizmatik otorite de ortadan kalkacaktır. “Eğer karizmatik niteliklerinin kanıtı uzun süre görülmezse, tanrısının ya da sihirli veya kahramanlık güçlerinin kendisini terk ettiği düşüncesi ortaya çıkar.”³⁸⁵ Burada iktidarın yanı sıra otoritenin de hüküm sürdüğünü söylemek mümkündür çünkü meşru bir yöneten-yönetilen ilişkisi görülmektedir. Halkın, belli ve özel nitelikleri olduğuna inandığı birine tamamen rıza esasına dayanarak itaat ettiği bir durum söz konusudur. Ancak itaatin sürmesi ve karizmatik otoritenin devam edebilmesi, karizma sahibi yöneticinin sahip olduğu ‘farklılığı’, ‘özel nitelik ve yetenekleri’ her durumda yeniden gösterebilmesine ve yönetilenler üzerinde etkisini sürdürebilmesine bağlıdır. Weber, bu etkinin devamlı olamayacağını, bu yüzden de karizmatik otoritenin ya geleneksel otoriteye ya da yasal otoriteye dönüşeceğini ya da bunların bir karması haline geleceğini söyler.³⁸⁶

Weber, bir diğer meşru otorite tipi olarak geleneksel otoriteyi belirlemiş ve bunu “geçmişten gelen-daima var olan- kural ve güçlerin kutsallığını öne sürerek meşruluk tezinde bulunan ve kendisine inanılan egemenlik türü”³⁸⁷ olarak tanımlamıştır. Gelenekler doğrultusunda yönetici pozisyonuna gelen iktidar sahibi, meşruiyetini halkın geleneklerine bağlılığından almaktadır. “Gücü elinde bulunduran kişi bir “üst, amir” değil, kişisel anlamda bir “efendi”dir.”³⁸⁸

³⁸⁴ **Ibid.**

³⁸⁵ **Ibid.**

³⁸⁶ **Ibid.**, s.96.

³⁸⁷ **Ibid.**, s.69.

³⁸⁸ **Ibid.**

“Meşruluğunun erozyona uğramaması ve kalıcılığı için geleneksel liderin kendisi de örfе tabi olup, ona uymak zorundadır...geleneksel otorite tipi uyarınca yönetilen bir toplumda yönetici geleneklere riayet etmek ya da en azından ahalisini bunlara saygı gösterdiğine inandırmak zorundadır.”³⁸⁹ Örflere, hem kendi gösterdiği hem de aynı biçimde gösterilmesini beklediği saygıyla devamlılığı sağlayacağına dair inancı oluşturabilmesi mühimdir. “Geleneksel otorite tipinde herhangi bir yeniliğin kabul edilmesi ve meşru sayılması onun evvel zamandan beri denenmiş olmasından ötürü doğru olduğuna inanılan örf tarafından tasdik edilmesine bağlıdır.”³⁹⁰

Weber, üçüncü otorite tipinde meşruiyetini yasalardan, hukuki düzenlemelerden alan bir düzene işaret eder. “Modern toplum, merkezi bürokrasi olan rasyonel-yasal tahakkümle ayırt edilmektedir.”³⁹¹ Burada karizmatik ve geleneksel otorite tiplerinden farklı olarak otorite sahibi kişiye ya da geleneğin getirdiği birtakım düzenlemelere itaat söz konusu değildir. “...otoriteye itaat eden kişi bunu sadece ilgili kurumun “üyesi” olduğu için yapar ve sadece “kanuna” itaat eder.”³⁹² “Konumuyla ilgili eylemlerin de, verdiği emirler de dahil, kendisi de, gayri şahsi bir düzene bağımlı kalır ve faaliyetlerini kendi koyduğu kurallar ve verdiği emirler çerçevesinde yürütür.”³⁹³ Kanunlara, kurallara bağımlı olan ve gayrişahsi bir yönetim çerçevesinde yürütülen bir düzeni öngören yasal otoritede, söz konusu kanun ve kurallara otorite sahibi de bütün diğer bireyler gibi uymak zorundadır. “Weber, yasal-akılcı otorite tipiyle bir hukuk devletini kastediyordu. Burada

³⁸⁹ Vergin, **op.cit.**, s.59.

³⁹⁰ **Ibid.**, s.57.

³⁹¹ Alan Swingewood, **Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi**, (çev.) Osman Akınhay, 2.Baskı, Ankara, Bilim ve Sanat yayımları,1998, s.229.

³⁹² Weber 2013, **op.cit.**, s.57.

³⁹³ **Ibid.**, s.56.

otoriteye itaat, kişi ya da geleneksel değerlerden çok kurallara itaattir.”³⁹⁴ Bu otorite tipinin temelinde yasalarla yönetilen bir düzen bulunmakta ve bir hukuk devletine işaret etmektedir. “Weber’in analizinde, bürokrasi modern dünyada başlıca otorite kaynağı olmuştur.”³⁹⁵ Weber, “rasyonel bir yasal sistemin uygulanmasının temelini atanın bürokrasi”³⁹⁶ olduğunu söyler. “Bürokrasinin gelişmesi, rasyonel olmayan egemenlik yapılarını yıkmıştır.”³⁹⁷

Weber’in otorite tiplerinin her biri meşruluğa sahiptir. Meşru olmalarına rağmen yalnızca üçüncü tip olarak ele alınan yasal-ussal otoritenin yasal olduğu, kanunlara dayalı bir hukuk devletinin, modern toplumun kastedildiği görülmektedir. Burada altı çizilmek istenen nokta, yasallık ve meşruluk kavramlarının mutlaka bir arada bulunmadığıdır. Bir otorite meşruluğa sahipken yasallığa sahip olmayabilir ya da tam tersi bir iktidar yasal iken meşruluğunu sağlayamadığından otorite olmayabilir.

III.II.II. Schmitt’te yasallık-meşruluk ilişkisi

Carl Schmitt, *Legality and Legitimacy* adlı eserinde dört devlet tipi belirler: yasa-koyucu devlet, yargı devleti, hükümet devleti ve idari devlet. Yasa-koyucu devletle; normların, toplumun isteklerini en üst düzeyde ve kararlı biçimde ifade etmekte olduğu bir politik sistemi kasteder.³⁹⁸ On dokuzuncu yüzyılın Kıta Avrupası

³⁹⁴ Çelebi 2002b, **op.cit.**, s.173.

³⁹⁵ Swingewood, **op.cit.**, s.228.

³⁹⁶ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, (çev.) Taha Parla, 13.Baskı, İstanbul, Deniz yayınları, 2011, s.335.

³⁹⁷ **Ibid.**, s.350.

³⁹⁸ Carl Schmitt, **Legality and Legitimacy**, (ed.,çev.) Jeffrey Seitzer, Durham, Duke University Press, 2004, s.3.

devletlerini *Rechtsstaat*'a örnek vererek ve dönemin tek yasa-koyucu hatta tek parlamenter yasa-koyucu devletleri olduklarını belirtir.³⁹⁹

Yasa-koyucu devlet; herhangi bir kişi tarafından yönetilmeyen, kalıcı normlara sahip, önceden oluşturulmuş, herhangi bir kişi, otorite ya da seçilmemiş hükümetlerin değil “kanunların yönettiği” bir devlet tipidir.⁴⁰⁰

Yargı devleti; herhangi bir ihtilaf durumunda son sözü söyleyenin yargıç olduğu bir devlet tipidir.⁴⁰¹ Belli bir olay karşısında hukuku, adaleti vurgulayarak, bu yönde karar vererek devlet kendini göstermektedir.⁴⁰² Yargıcın hukuk doktrinini meydana getirmesi ve bu hukuku yasama organında normları oluştururken uygulaması bakımından yargı devletinin de bir *Rechtsstaat* olarak adlandırılabilceğini belirtir.⁴⁰³

Hükümet devleti, devlet yönetiminin başında bireysel istek ile emrin olduğu, bu doğrultuda yönetilen bir düzene işaret eder.⁴⁰⁴ İdari devlette, ne tek bir kişinin yönetimi ne de normlar geçerlidir; burada objektif direktifler söz konusudur.⁴⁰⁵

Eski adaletsiz kanunları değiştirerek, yeni uygun düzenlemeler yapılarak, kanunları geliştirerek ve bunlara dayanarak, her norm sisteminin hileden uzak olması sağlanarak hükümet devleti ve idari devletin de bir hukuk devleti yani bir *Rechtsstaat* olarak tanımlanabileceğini söyler.⁴⁰⁶

Schmitt'in hükümet devleti ve idari devleti hukuk devleti olarak görmemesinin temel nedeni emirlere dayanmasıdır. Bu devlet tipleri ‘emredici devlet’ olarak, ya

³⁹⁹ **Ibid.**

⁴⁰⁰ **Ibid.**, s.4.

⁴⁰¹ **Ibid.**

⁴⁰² **Ibid.**

⁴⁰³ **Ibid.**, s.5.

⁴⁰⁴ **Ibid.**

⁴⁰⁵ **Ibid.**

⁴⁰⁶ **Ibid.**, s.14.

devletin başında bulunan kişinin ya da bürokratik memurun kişisel isteklerine göre belirlenir.⁴⁰⁷

“Devlet yasal formda hukuktur; yasal formda hukuk devlettir.”⁴⁰⁸ diyen Schmitt, itaat ve direnme hakkı kavramlarına da değinir. İtaat sadece kanuna bağışlanmıştır ve kanuni formda bir hukukla direnme hakkı da ortadan kalkmıştır.⁴⁰⁹ Schmitt, meşruluğun yalnızca rızaya dayanmadığını aynı zamanda söz konusu otoriteye direnmemek anlamına geldiğini söyler.⁴¹⁰

Schmitt, olağandışı durumlardan da söz eder. Weimar anayasasının ikinci ana kısmının olağandışı durumlar için düzenlendiğini, birinci kısmının olağan durumlarda geçerli olduğunu ve olağandışı durumlarda yeterli olmayacağını savunur. Schmitt, anayasadaki bu ayrımı ast ve üst yasa-yapıcılar arasındaki ayrım olarak yorumlar.⁴¹¹ Buradan da anlaşılacağı gibi olağandışı durumlardaki yasa-yapıcılar Schmitt için olağan durumdaki, mevcut anayasadan ve yasa-yapıcıdan üstün konumdadır. Olağandışı durumlar için üç ayrı yasa-yapıcıdan (*lawmaker*) söz eder: *ratione materiae*, *ratione suprematatis* ve *ratione necessitatis*.

Weimar anayasasının 68.maddesi *Reichstag*'tan (parlamento) geçen *Reich* kanunlarından söz ederek parlamenter yasa-koyucu devleti kurar.⁴¹² Yüzde 51 parlamentodaki çoğunluğu oluşturur, yasaların yapımıyla ve yasallığıyla ilgilenir ve yine bu yüzde 51 parlamentoda parlamenter hükümeti kurar.⁴¹³ Schmitt, bu basit çoğunluğun her zaman geçerli olmadığını ve bazı istisnalar olabileceğini söyler; bazı

⁴⁰⁷ John P.McCormick, “Identifying or Exploiting The Paradoxes of Constitutional Democracy?: An Introduction to Carl Schmitt’s Legality and Legitimacy”, **Legality and Legitimacy**, (ed., çev.) Jeffrey Seitzer, Durham, Duke University Press, 2004, s.xxv.

⁴⁰⁸ Schmitt, **op.cit.**, s.18.

⁴⁰⁹ **Ibid.**

⁴¹⁰ McCormick, **op.cit.**, s.xxiv

⁴¹¹ **Ibid.**, s.xxxiv.

⁴¹² Schmitt, **op.cit.**, s.27.

⁴¹³ **Ibid.**

durumlarda daha az bir çoğunluk yeterliyken bazı durumlarda yetersayının daha yüksek olması gerekebilir.⁴¹⁴ Weimar anayasasının 76.maddesinde de bu görülmektedir; basit çoğunluk yerine üçte iki çoğunluk belirlenmiştir.⁴¹⁵ Parlamente yasa-koyucu devlet basit parlamente çoğunlukla işleyebilirken, anayasal yasa-koyucu devlet üçte iki çoğunlukla işlemektedir.⁴¹⁶

Ratione supremetatis olarak yani olağandışı durumlarda ikinci yasa-yapıcı olarak parlamentonun üzerinde hatta parlamentoya karşı olabilecek olan kişilerden yani halktan söz eder.⁴¹⁷ Bu hakkı ise egemen olmalarından ötürü aldıklarını söyler.⁴¹⁸ Plebisit yoluyla halkın yasa-yapıcı olacağı ve parlamentonun yani kendi temsilcilerinin dahi üzerinde olacakları bir sistem burada öngörülmektedir. Parlamento zaten söz konusu halkın temsilcilerinden oluşurken ve onların sözcüsü iken, olağandışı durumlar için, bu tarz bir düzenleme ne amaçla yapılmıştır? Schmitt, burada Rousseau'dan yola çıkarak durumu açıklamaya girişir: Temsil edilenler temsilcileriyle ters düştüklerinde, kendileri konuşmak istediklerinde temsilcileri sessiz kalmalı, geri çekilmelidir.⁴¹⁹ Onun düşüncesinde, Cumhurbaşkanı halkı Parlamento'dan daha iyi temsil eder.⁴²⁰

Ratione necessitatis olarak yani üçüncü yasa-yapıcı olarak Cumhurbaşkanı belirlenmiş ve yetkileri ciddi oranda arttırılmıştır. Üçüncü yasa-yapıcı, söz konusu olağandışı durumlarda *Reichstag*'ın da üstünde bir konuma gelmektedir.⁴²¹ Söz konusu anayasanın 48.maddesinin 1.fıkrasında, anayasaya ya da kanunlara göre *Land*'in görevlerini yerine getirmediği durumlarda Cumhurbaşkanı ordunun da

⁴¹⁴ *Ibid.*, s.39.

⁴¹⁵ *Ibid.*, s.40.

⁴¹⁶ *Ibid.*, s.51.

⁴¹⁷ *Ibid.*, s.60.

⁴¹⁸ *Ibid.*

⁴¹⁹ *Ibid.*, s.61.

⁴²⁰ McCormick, *op.cit.*, s.xxxv.

⁴²¹ Schmitt, *op.cit.*, s.70.

yardımıyla bunların uygulanmasını zorunlu kılabilir; 2.fıkarda ise kamu güvenliği ve düzeninin tehlike altında olması durumunda yine cumhurbaşkanının gerekirse ordu yardımıyla düzeni yeniden sağlamaya çalışacağı ve bu amaç uğruna anayasanın bazı maddelerindeki temel hakları askıya alabileceği belirtilmiştir.⁴²² Bu madde, olağandışı durumlar olarak sayılacak olan hallerde kararların hukuka, doğrudan anayasaya dayanarak yalnızca cumhurbaşkanının kararlarına dayanan bir yönetimi öngörmektedir. Weber'in yasal-ussal otorite tanımı ve Schmitt'in yasa-koyucu devlet tanımı dayandıkları temel olan hukuk bakımından aynı olsa da, Schmitt'in yaklaşımında Weimar anayasasının olağandışı durumlarda farklı yasa-yapıcılara başvuruyor olması, cumhurbaşkanının halk için parlamentodan daha doğru kararlar vereceği yönündeki inanç ve belli hakların cumhurbaşkanının talimatıyla askıya alınabilmesi, bunların yanı sıra direnme hakkının da olmaması Schmitt'in yasa-koyucu devleti ve Weber'in yasal-ussal otoritesinin farklılığını ortaya koymaktadır. Söz edilen iki tip devlette de hukuka dayanan uygulamalar öngörülse de, Schmitt'in sözünü ettiği ve parlamenter hukuk devleti için tipik örnek olarak ele aldığı *Rechtsstaat*, hukuki düzenlemeler bakımından tartışmalı noktalar içermektedir.

III.II.III. Feodalizmden modern dönemlere meşruiyet sorunu

Saskia Sassen; bölge, hak ve otorite kavramları arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin dönüşümünü inceler. Küreselleşmeden “çığır açan dönüşüm”⁴²³ olarak söz eder. Günümüz dünyasındaki teknolojik gelişmelerin bölge, otorite ve haklar üzerindeki etkilerini incelerken, orta çağdaki feodal mantıktan, ulus-devletlerdeki düzene ve sonrasında postnasyonal, transnasyonal düzenlere ulaşarak otorite tanımı

⁴²² Schmitt, **op.cit.**, s.103.

⁴²³ Sassen, **op.cit.**, 2006, s.1.

ve içeriğinin değişimine değinir ve bu kavramla doğrudan bağlantılı olarak bölge anlayışının ve hakların ne biçimde değiştiğini ele alır.

Feodal dönemdeki otorite anlayışına ve dönemin yapısına bakılacak olursa; Charlamagne'den sonra, merkezi düzen dağılmaya yüz tutmuş ve imparatorluk bölünmeye başlayınca, imparatorun emri altında olan ve kendi bölgelerinde yine imparatora bağlı olarak söz sahibi olan lordlar bağımsız hareket etmeye ve bölgelerinde yegane iktidar sahibi olma yönünde adımlar atmaya başlamışlardır.⁴²⁴ Sassen, Orta Çağ'da üç ayrı temel siyasi organizasyonun feodalizm, Kilise ve imparatorluk olduğunu ve her üçünün de belirlenmiş sınırlardan ve münhasırlıktan yoksun olduğunu belirtir.⁴²⁵ Merkezi olmayan bir coğrafyada feodalizm ve merkezi eğilimleriyle kilise ve imparatorluk karşılıklı bir etkileşim içindeydiler.⁴²⁶ Roma İmparatorluğu, belli alanlara ve merkezi otoriteye sahip olmasına rağmen belirlenmiş sınırlara sahip değildi; feodalizm merkezi bir imparatorluğun içinden doğmuştu ve feodalizm döneminde de Kilise ve imparatorluktan kaynaklanan bir çeşit merkezi otorite mevcuttu fakat bu belli bir bölge üzerindeki otoriteye dayanmıyordu.⁴²⁷ Feodal dönemde lord-vasal arasındaki ilişkinin ekonomik ilişkilerin esası olduğu görülmektedir. Feodal düzende, dahil etme ne fiziksel konuma göre tanımlanıyor ne de kimlik ve sadakati bölge belirliyordu; burada kişilerin hak ve yükümlülüklerini kişisel bağlar belirliyordu.⁴²⁸ Feodal lordların, Kilise ve imparatorluğa birer rakip olarak merkezi otorite şeklinde ortaya çıkmaları olasılığı söz konusu olabilirdi çünkü sistemdeki hak ve yükümlülükler ekonomik ve askeri düzenlerin çıktısı ve besleyicisi

⁴²⁴ Levent Köker, "Feodalite ve Siyasal Düşünce", **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, (der.) Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, 5.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2004, s.180.

⁴²⁵ Sassen, **op.cit.**, s.27.

⁴²⁶ **Ibid.**, s.31.

⁴²⁷ **Ibid.**, s.33.

⁴²⁸ **Ibid.**, s.35.

olarak onları meşruluk kaynağı yapabiliirdi.⁴²⁹ Bu durum kuşkusuz meşru otorite kaynağı olan kilisenin en son isteyeceği gelişmelerden biriydi. 11.yüzyılın sonlarına doğru ve 12.yüzyılda kilise ilk defa olarak imparator, kral ve feodal lordlardan bağımsız olarak bir hukuki kimlik kazanmıştı.⁴³⁰

10.-12. yüzyıllarda Kilise ve hükümdar arasındaki ilişki İki Kılıç Kuramı'na dönüşmüş, bu da Kilise'nin üstünlüğünün kabulü anlamına gelmiştir.⁴³¹ Bu kuramın temelinde yatan düşünce *auctoritas* ve *potestas*ın Tanrı tarafından Kilise'ye verilmiş olduğudur. Hükümdara aykırı davranışta bulunmak Kilise'ye aykırı davranışta bulunmakla aynı anlama gelecek olup bu en temelde *auctoritas*'ı Tanrı'dan alan Kilise'ye karşı çıkmanın, Tanrı'ya karşı çıkmak anlamına geleceğini göstermektedir. Bu anlamda Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak algılanan Papa'nın onayladığı hükümdar, meşruiyetini yönetimi altındaki halkların Kilise'ye duyduğu güvenden ve onların Tanrı'ya duyduğu inançtan almaktadır. *Potestası* hükümdara veren Kilise olduğu için hükümdarın da Kilise'ye aykırı bir adım atması mümkün değildir. "Böylece, krallar ya da imparatorlar adeta Kilise'nin vasalı haline getirilmiş oluyordu."⁴³²

Feodalizmi değişime uğratan en önemli mevzulardan biri kuşkusuz kent-devletlerinin yükselişiydi. "Dolayısıyla kentlerin yükselişi, o zamana kadar hangi düzeyde olursa olsun lord-vasal ilişkisine dahil iki tarafın yönetimindeki sisteme yeni bir siyasal güç kaynağı ekledi."⁴³³ Poggi, feodalizmin temelinin *Gefolgschaft*'a, kent

⁴²⁹ **Ibid.**

⁴³⁰ **Ibid.**, s.46.

⁴³¹ Köker, **op.cit.**, s.192.

⁴³² Ayhan Yalçınkaya, "Orta Çağ ve Feodalite: Bitmeyen Tartışma ve Siyasal Düşünce", **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.249.

⁴³³ Gianfranco Poggi, **Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım**, (çev.) Şule Kut ve Binnaz Toprak, 2.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s.54.

devletlerinin temelini ise *Genossenschaft*'a dayandığını söyler.⁴³⁴ Kent devletlerinin temelinde ticaret vardır. Üretim üzerinden yürüyen ilişkiler söz konusudur. Kentliler, siyasi özerliğe sahip olmak istiyorlardı; ancak siyaset yapmak gibi bir dertleri yoktu, amaçları ticaret ve üretim üzerinden şekillenmektedir.⁴³⁵

Poggi, *Ständestaat*'ın feodalizmden farkının, “daha fazla kurumsallaşmış olması, bölgesel bir kapsamı ve dualist bir niteliği”⁴³⁶ olması olduğunu söyler. “...hükümdar ile işbirliği yapmak amacıyla oluşmuş kurumlar...”⁴³⁷ olarak tanımlanabilecek olan *Stände*'ler kentlerin yönetimi için önemli yapılar olarak ortaya çıkmışlardır. Hükümdarla bir işbirliği ve ortak karar alma mekanizması söz konusuysa da, hükümdarla *Stände*'nin eşit seviyede durdukları söylenemez; hükümdar daha üst bir konumda yer almaktadır.⁴³⁸ “...*Stände*'nin inisiyatif ve direnişinin azalması ile hükümdarın yetkileri kendinde toplaması...”⁴³⁹ mutlak yönetimin güçlenmesi anlamına gelmektedir.

Feodal lordluktan bölgesel devlete geçiş, otoritenin anlamında değişikliğe ihtiyacı da beraberinde getiriyor, tüccar ve üreticilerin çıkarlarından, prensin baskın olacağı bir düzene geçişe işaret ediyordu.⁴⁴⁰ Kent-devletleri, yeniden merkezi ve dünyevi bir iktidar için yol açıcı bir adım olmuştu. Jean Bodin on altıncı yüzyılda egemenlik kavramını literatüre kazandıran isim olarak, hükümdarın mutlak iktidarından dem vurarak dünyevi iktidarı yeniden öne çıkarmaktadır. “...devleti Tanrı'dan, dinden dolayısıyla da Kilise'den bağımsız kılar.”⁴⁴¹ Bodin'den önce de

⁴³⁴ *Ibid.*, s.55.

⁴³⁵ *Ibid.*, s.56.

⁴³⁶ *Ibid.*, s.65.

⁴³⁷ *Ibid.*, s.61.

⁴³⁸ *Ibid.*, s.69.

⁴³⁹ *Ibid.*, s.91.

⁴⁴⁰ Sassen, *op.cit.*, s.80.

⁴⁴¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Bodin'den Hobbes'a Doğru”, **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 405.

devlet iktidarını ruhani alandan, bir nevi Kilise'nin tekeline çıkarmak yönünde düşünceler ve hatta girişimler vardı. Ancak kuşkusuz meşru otorite sahibi olan Kilise'nin bu otoritesi, hiç de kolay sarsılacak nitelikte değildi. Krallar ve Papa arasında zaman içinde iktidar mücadeleleri ortaya çıkmaya başlamış, her iki tarafın da kendilerine göre savunucuları olmuştur. Reform hareketiyle Kilise'nin gücünde ciddi bir zayıflama meydana gelmiş, otoritesi derinden sarsılmış ve kralın iktidarı öne çıkmış, çıkarılmıştır.

Egemenlik kuramının öncüsü olarak anılan Jean Bodin devletin olabilmesi için önce egemenliğin olması gerektiğini⁴⁴² söyleyerek egemenlik kavramını devletin temeline yerleştirir. Ancak burada egemenden kasıt, devletin yöneticisi değildir. Egemenle yöneticinin birbiri yerine kullanılmasının ne denli yanlış olduğunu, egemenliğin sürekliliğine karşı yöneticilerin görev süreleriyle sınırlı ya da geri alınabilecek yetkilere sahip olduğunun altını çizer.⁴⁴³ Peki kim, nasıl egemen adını alacaktır? “Kral, doğal bedeniyle (ya da özel kişiliğiyle) değil, siyasal bedeniyle (ya da kamusal kişiliğiyle) egemenliğin sahibi olarak belirlemektedir.”⁴⁴⁴

‘Siyasal bedeniyle egemen olan kral’dan söz ederek kuramında her ne kadar kimi noktalarda Orta Çağ düşüncesinden kopmadığı görülse de, Bodin’in katkılarından söz ettikten sonra egemenlik kavramını halk egemenliği vurgusuyla çeşitlendiren Rousseau’ya da dikkat çekmek gerekir.

Kendi gibi ‘sözleşme kuramcısı’ olarak anılan Hobbes ve Locke’dan farklı bir görüşe sahiptir. Esasında bu üç ismin de otoriteye bakışları, meşruiyet araçları birbirlerinden farklılık göstermektedir. Hobbes’a göre meşru bir otorite, devletin

⁴⁴² **Ibid.**, s.407.

⁴⁴³ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Jean Bodin: Egemen Devletin Belirmesi”, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, 3.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2004, s.29.

⁴⁴⁴ Ağaoğulları 2011, **op.cit.**, s.409.

vatandaşlarını koruma kapasitesine bağlı olup, egemen oluşturulduktan sonra ona mutlak itaatle bağlı olunması gerekmektedir ve bu noktadan sonra egemenin meşruluğu sorgulanamaz.⁴⁴⁵ Egemen doğal olarak bulunmaz, sözleşmeyle yaratılır.⁴⁴⁶ Hobbes'un kuramında söz konusu egemen genelde bir kişiden oluşur yani Hobbes'un monarşik bir yönetimi öngördüğü söylenebilir. Hobbes'un aksine Locke'un kuramında otorite mutlak değildir hatta mutlak bir siyasi otorite doğal hukuka karşı olacağından meşru olamaz.⁴⁴⁷ Rousseau'nun kuramının Locke'un sosyal sözleşme kuramından koptuğu nokta ise Rousseau'nun 'rıza'yı meşruiyet için yeterli görmemesidir; ona göre vatandaşların aktif katılımı olmadan meşruiyetten söz etmek mümkün değildir.⁴⁴⁸

Rousseau, Aydınlanma filozoflarının fikirlerinin baskın olduğu bir dönemde, onların aksine halkın egemen olduğu bir düzeni övmüştür. Rousseau, bu düşüncesini genel irade kavramıyla ortaya koyar. Rousseau'nun teorisinde önemli bir yere sahip olan kavramların başında kuşkusuz genel irade kavramı gelir. Kişisel çıkarlarının önüne toplumsal çıkarı koyarak hareket eden yurttaşlar işte bu söz konusu genel iradenin oluşturucularıdır.

Genel irade; özel çıkarların toplamı olmadığından herkesin iradesi genel irade değildir.⁴⁴⁹ Rousseau'nun yurttaş ve insan arasında da bir ayrım gözettiği görülmektedir. Yurttaşın genel iradeye, insanın ise özel iradeye sahip olduğunu söyler.⁴⁵⁰ Rousseau'nun insan-yurttaş ayrımı 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları

⁴⁴⁵ Fabienne Peter, "Political Legitimacy", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, 29.04.2010, <<http://plato.stanford.edu/entries/legitimacy/>>, (20.12.2013).

⁴⁴⁶ **Ibid.**

⁴⁴⁷ **Ibid.**

⁴⁴⁸ **Ibid.**

⁴⁴⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor", **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 584.

⁴⁵⁰ **Ibid.**

Bildirisi'ne bakarak daha net anlaşılabilir. İnsan ve yurttaşı birbirinden farklı gören bu anlayışta esas olan yine özel irade-genel irade ayrımı diğer bir deyişle insan-yurttaş ayrımıdır. Buradan hareketle denilebilir ki; yurttaşlardan oluşan bir halkın egemen olması, ortak yararı öngören Rousseau'nun teorisinin esaslarından. Rousseau'nun kuramında otorite sahibi, halkın kendisi olduğundan, meşruiyetini de kendinden almaktadır; halk genel iradesiyle ortak yarar adına kendi egemenliğinden ötürü meşrudur.

Sieyés, 'Üçüncü Sınıf Nedir?' isimli eseriyle döneminde büyük yankı uyandırmış bir isimdir. Özellikle halk egemenliği ve ulusal irade üzerine söyledikleriyle dikkat çekmektedir. Sieyés, üçüncü sınıfı "...[toplumun] genel ve ortak düzenine mensup yurttaşların bütünü..."⁴⁵¹ olarak tanımlar ve üç ana soru-cevap yoluyla 'üçüncü sınıf'ın önemini ortaya koyar:

- “ 1. Tiers- État nedir?- HER ŞEY.
2. Şimdiye dek siyasal düzen içinde ne olmuştur? – HİÇ.
3. Ne istemektedir? – BİR ŞEY OLMAK.”⁴⁵²

Rousseau'nun kuramında kilit öneme sahip olan genel irade kavramı, bir din adamı olmasına yani *États Generaux*'da temsil edilen bir sınıfın mensubu olmasına rağmen, üçüncü sınıf (*tiers-état*) yani halkın aslında 'her şey' olması gerektiğini savunan Sieyés'in kuramında ulusal irade adıyla yer alır. Her ikisinde de bu iradenin sahibi halktır. Bu iki düşünce arasındaki temel fark kuşkusuz *auctoritas-potestas*'ta yatar. Sieyés, halkın temsili demokrasi yoluyla egemenliğini savunurken, Rousseau

⁴⁵¹ Emmanuel-Joseph Sieyés, *Üçüncü Sınıf Nedir?* (çev.) İsmet Birkan, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s.16.

⁴⁵² *Ibid.*, s.7.

doğrudan demokrasiyi savunur. Ancak burada Antik Yunan'daki gibi bir doğrudan demokrasi kastedilmemektedir. Burada Rousseau'nun sözünü ettiği *potestas*'ın yürütme organına bırakılmasıdır. Sieyès'nin kastı ise yasamanın temsilidir. Yani *potestas* yasama organına verilmiştir. Rousseau'da da Sieyès'de de yapılan egemenlik vurgusunda esas olan halktır ya da -söz konusu yıllarda anlam farkı gözetilmediğinden ötürü- ulustur.

Otorite ve egemenlik kavramlarının serüvenine değindikten sonra Sassen'in günümüz için otorite kavramını ne biçimde ele aldığına bakmak faydalı olacaktır. "Devlet, otoritenin en karışık ve gelişmiş örneğidir"⁴⁵³ diyen Sassen 1980'lerde otoritenin tanımının ne yönde değiştiğini de ele alır. 1980'lerin başından itibaren özel aktörlerin özel formların ötesinde yeni otorite formları ortaya çıkardığını ve bunların yeni kamu otoritesi formlarının yeteri kadar tanınmaması yönünde bir şekillendirme yaptığını söyler.⁴⁵⁴ Özel otoritenin yeni bir normatif düzeni temsil ettiğini söyleyen Sassen, aynı zamanda bu yeni normatif düzenin temel unsurlarının kamuya da girdiğini ve kamu politikasının bir parçası olarak ve kamu çıkarları doğrultusunda önceden ulus-devlet gündeminde yer alanları devlet kontrolü dışına taşıdığını söyler.⁴⁵⁵ Günümüzde, devlet otoritesi, hızla gelişen internet ve özel dijital ağlar arasında bir ilişki söz konusudur.⁴⁵⁶ Dijital ortamda; sınır aşan bir alan, coğrafi olmayan ve her türlü bölgesel otoriteden ayrı yeni bir çeşit 'yeniden bölgeselleşme' (*reterritorialize*) görülmektedir.⁴⁵⁷ Devlet artık otoritesini dijital ağlarla göstermektedir.⁴⁵⁸ Bölge ve devlet otoritesi arasındaki ilişki, devlet kontrolü

⁴⁵³ Sassen, **op.cit.**, s.143.

⁴⁵⁴ **Ibid.**, s.194-195.

⁴⁵⁵ **Ibid.**, s.223.

⁴⁵⁶ **Ibid.**, s. 329

⁴⁵⁷ **Ibid.**, s.418.

⁴⁵⁸ **Ibid.**

dışındaki uzamsallıkların, ulusal bölge içinde yer alması şeklinde kendini göstermektedir.⁴⁵⁹ Dijitalikte, herhangi bir uzamdan bağımsız hareket etmek esas olarak karşımıza çıkmaktadır.

III.II.IV. Avrupa Birliği'nin Meşruiyeti

AB'nin yapısı konusundaki görüş ayrılıkları, AB'deki demokrasi ve meşruiyet açığı konusundaki farklı bakış açılarını da beraberinde getirmiştir. AB'de bir meşruiyet sorunu olmadığını düşünenlerin yanında meşruiyet mevzusunun AB'de ciddi bir sıkıntı konusu olduğunun altını çizenler de vardır. Bu noktada, en temel belirleyicilerden bir tanesi AB'nin ne tür bir yapılanma olarak görüldüğüdür. Kuşkusuz, AB'nin karşılaştırılabilecek bir yapısının olmaması meşruiyet sorununu belirgin hale getirmekte, ulusal ve federal düzenden farklı olarak meşruiyetini nereden, kimden alacağı sorusu cevap beklemektedir. Ortaya, hangi alanlarda Birlik hukukunun hangi alanlarda ulusal hukukun geçerli olacağı kısacası bir yetkilendirme sorunu yani *Kompetenz-Kompetenz* sorunu ortaya çıkmaktadır.

Birlik'in ilk kurulduğu zamanlara bakıldığı zaman Avrupa Adalet Divanı'nın (*European Court of Justice*) verdiği kararlar doğrultusunda, Birlik hukukuna dair ve *Kompetenz-Kompetenz* konusuna çözüm yaratacak birtakım temel düzenlemelerin oluşmasındaki etkisi göze çarpmaktadır. Divan, söz konusu kararlarla Birlik için dört doktrin oluşturmuştur: doğrudan etki, üstünlük, zımni yetkiler ve insan hakları.⁴⁶⁰

Üstünlük doktrinine göre AB hukuku ulusal hukukların üzerinde yer almaktadır; üye devletlerin ulusal hukuk düzenlemeleri Birlik hukukuna aykırı

⁴⁵⁹ **Ibid.**

⁴⁶⁰ J.H.H. Weiler, **The Constitution of Europe: "do the new clothes have an emperor?" and other essays on European integration**, 5.Baskı, Cambridge; New York, Cambridge University Press, 2005, s.19-25.

olamaz. Ancak federal anayasalarda yer alanın tersine, Roma Antlaşması herhangi bir üstünlük maddesi içermemektedir.⁴⁶¹ Her ne kadar açıkça böyle bir maddeye sahip olmasa da Topluluk hukuku ulusal hukukların üstündedir; Topluluk hukukuna aykırı herhangi bir karar ulusal mahkemelerce alınamaz. Ayrıca açık biçimde belirtilmemiş olsa da Divan, Topluluk hukukunda *Kompetenz-Kompetenz*'e sahiptir.⁴⁶²

Doğrudan etki, bireylerin Avrupa Birliği hukukuna doğrudan başvurabilmelerini sağlamaktadır. Doğrudan etki prensibinin Topluluk hukukuna girişi, Adalet Divanı'ndan geçen bir kararla mümkün olmuştur: *Van Gend en Loos*. Bu kararlar beraber Avrupa hukukunun üye devletlere yalnızca zorunluluklar getirmediği aynı zamanda bireylere haklar sağladığı görülmüştür.⁴⁶³

Doğrudan etkinin iki şekli bulunmaktadır: dikey doğrudan etki ve yatay doğrudan etki.⁴⁶⁴ “Dikey doğrudan etki, bireylerle devlet arasındaki ilişkilerin sonucudur.”⁴⁶⁵ “Yatay doğrudan etki bireyler arasındaki ilişkilerin sonucudur.”⁴⁶⁶ Yani doğrudan etki prensibiyle Birlik hukuku adına Divan, dikey biçimiyle söz konusu üye devlet ve AB vatandaşları arasındaki ilişkiler konusunda aynı zamanda AB vatandaşlarının birbirleriyle olan ilişkilerinde de, herhangi bir ihtilaf durumunda söz sahibi hatta en üst düzeydeki merci olarak bulunmaktadır. Adalet Divanı aslında verdiği kararlarla zımni olarak sahip olduğu yetkileriyle bir ‘antlaşma-yapma gücü’nü de kendinde barındırmıştır.⁴⁶⁷

⁴⁶¹ *Ibid.*, s.20.

⁴⁶² *Ibid.*, s.21.

⁴⁶³ “The direct effect of European law”, **Official Website of the European Union**, 22 Sept.2010, <http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/decisionmaking_process/114547_en.htm>, (23.12.2013)

⁴⁶⁴ *Ibid.*

⁴⁶⁵ *Ibid.*

⁴⁶⁶ *Ibid.*

⁴⁶⁷ Weiler 2005, *op.cit.*, s.22.

Levrat, AB’de kimlik oluşturma çabalarının başarısız olduğunu ve artık bu konudaki beklentileri yüksek tutmamak gerektiğini, zaten *Europolity*’nin bir federasyon olduğunu ve dolayısıyla meşruiyetini kendi yapısal formundan aldığını söylerken, bu anlamda doğrudan vatandaşlar tarafından verilecek bir meşruiyete ihtiyacı da olmadığının altını çizer.⁴⁶⁸ AB’yi federal bir yapı ya da hükümetlerarası bir örgütlenme olarak görme eğilimdeki düşüncelerde, meşruiyet konusunda ve çalışmanın ilerleyen kısımlarında görülebileceği gibi demokrasi konusunda herhangi bir açığın söz konusu olmadığı savunulmaktadır. AB’yi supranasyonal bir yapı olarak ele alan çalışmalarda ise tersine bu konuların AB için ne derece mühim olduklarının altı çizilmektedir.

Schmidt, kimlik ve meşruiyetin karşılıklı etkileşimini ele alan çalışmasında, bu etkileşimin AB düzeyinde ne durumda olduğunu ve olması gerektiğini ele alır. Avrupa kimliğinin olmaması, AB’nin meşruiyeti üzerinde etkili olsa da, meşruiyetin Avrupa vatandaşlarının Avrupa kimliğine sahip olmamasıyla aynı bağlantıya sahip olmadığını söyler.⁴⁶⁹ Meşruiyet üzerinde etkisi olan konulardan biri olarak iletişim eksikliğini belirler ve ‘söylemek’le ‘yapmak’ın birleştirilmesi gerektiğini yani Birlik içinde yapılanların yalnızca ‘kabul edilebilir’ değil aynı zamanda ‘kabul edilmiş’ olması gerektiğini belirtir.⁴⁷⁰ Schmidt’in vurgusu temelde ‘söylemek-olmak-yapmak’ arasında kurulacak sağlam bir bağın gerekliliği üzerinedir. Uzun yıllardır elitler düzeyinde, onların ‘yaptıklarıyla’ yürümüş olmasına rağmen, ‘söylemek’in eksikliği AB vatandaşlarının kendilerini Avrupalı olarak hissetmemeleri ve Birlik’in

⁴⁶⁸ Nicolas Levrat, “Do the powers exerted by the EU need a legitimacy based on the citizens’ European identity?”, **Debating the Political Identity and Legitimacy in the European Union**, (ed.) Sonia Lucarelli, Furio Cerutti, Vivien A. Schmidt, USA, Canada, Routledge, 2011, s. 78-79.

⁴⁶⁹ Vivien A. Schmidt, “Do the powers exerted by the EU need a legitimacy based on the citizens’ European identity?”, **Debating the Political Identity and Legitimacy in the European Union**, (ed.) Sonia Lucarelli, Furio Cerutti, Vivien A. Schmidt, USA, Canada, Routledge, 2011, s. 17.

⁴⁷⁰ **Ibid.**, s.28.

meşruiyetini sorgulamaları olarak kendini göstermektedir.⁴⁷¹ Kimlik yalnızca ‘olma’yı değil aynı zamanda ‘yapma’yı ve ‘söyleme’yi de içinde barındıran bir politik oluşumdur.⁴⁷²

Meşruiyetin sağlanması, yalnızca seçimlerden yola çıkarak yorumlanamaz; aynı zamanda Avrupa Parlamentosu’nun politikaların yapım sürecine katkıda bulunması gibi kurumsal reformlarla bağlantılandırılmalıdır.⁴⁷³ Aynı zamanda ulusal parlamentolar Avrupa Parlamentosu’yla daha sıkı bağlara sahip olmalıdır ki, AB ile ilgili konularda daha çok bağlantı kurulabilsin.⁴⁷⁴ Vatandaşlar tarafından oluşturulacak politikalarla ve onlarda oluşacak olan AB’de bir şeyler yapma hissiyle beraber seçimlere katılım da artacak ve oluşan müzakere ortamı Avrupa kimliğinin oluşumuna da yardımcı olacaktır.⁴⁷⁵ Schmidt’in bu gelişmeler esnasında oluşabilecek bir terslik olasılığı olarak gördüğü tek şey, siyasallaşmanın kimlik ya da meşruiyetten önce oluşmasıdır ki bunun da dikkatli yapıldığı takdirde kimlik oluşumunu sağlayarak amaca hizmet edeceğini de belirtir.⁴⁷⁶

AB tarihinin pek çok açıdan önem arz eden bir konusu kuşkusuz anayasa tartışmalarıydı. AB’nin mevcut hukuki düzenlemelerin yeterli olup olmadığı, Avrupa Parlamentosu’nun yeterli yetkiyle donatılıp donatılmadığı, ülkelerin söz hakkının eşit olup olmadığı gibi konular tartışılırken devreye belki de AB’deki meşruiyet açığını kapatmak için bir ilaç olabileceği düşünülen ‘AB için anayasa oluşturma fikri’ girdi. AB’nin bir ulus-devletten, bir federal devletten, bir uluslararası organizasyondan

⁴⁷¹ **Ibid.**, s.18

⁴⁷² **Ibid.**

⁴⁷³ **Ibid.**, s.33

⁴⁷⁴ **Ibid.**

⁴⁷⁵ **Ibid.**, s.32.

⁴⁷⁶ **Ibid.**, s.34.

farklı olması kısacası *sui generis* yapısı burada da hem yapılması öngörülen anayasanın içeriğini hem de yeni bir belirsizliği beraberinde getiriyordu.

Aslında Birlik için bir anayasa oluşturmak için bir araya gelmiş olan Konvansiyon'un gerek yapısına gerek işleyişine gerekse ele aldığı konulara bakıldığında AB'de bir meşruiyet ve demokrasi açığı sıkıntısı olduğuna dair farkındalık açıkça görülmektedir. Ancak belki de en temel sorun bu farkındalığa rağmen, ne tür bir çözüm bulunacağına bilinmemesidir. Maastricht Antlaşması'nın kabul edilmesiyle alakalı olarak ortaya çıkan krize kadar, genel olarak varsayılan, AB'nin, bir devletin sahip olduğu meşruiyetten daha azıyla da yola devam edebileceğiydi.⁴⁷⁷ Hem Birlik'te Antlaşma'nın kabulü esnasında çıkan sorunlar, hem de Maastricht Antlaşması'yla -birtakım eksik noktalarına rağmen- gelen Avrupa vatandaşlığı kavramı ve AB'nin ekonomik bir birlikten çok daha fazlası olmaya başlaması, durumun pek de bu biçimde yürüyemeyeceğini gösterdi. Maastricht Antlaşması demokratik meşruiyetin üye devletlerden alınarak daha fazla yürümeyeceğini açıkça belirtmiş oldu.⁴⁷⁸ Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne geçişin günümüze dek uzanan sıkıntıları Maastricht'le kendini göstermeye başlamış, Birlik genişledikçe ve derinleşme adımları atıldıkça da su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu sorunların pek çoğunun temelinde de AB'deki demokrasi ve meşruiyet tartışmaları yatmaktadır. Peki günümüzde hala AB'de bir demokrasi ve meşruiyet açığı mevzu olarak yer aldığına göre, Birlik ilk kurulduğu zamanlarda Avrupa halklarının onayını nasıl almış ve meşruiyetini ne biçimde sağlayabilmiştir?

Weiler, demokrasi açığının bugün ortaya çıkan bir sorun olmadığını, geçmişten beri süregeldiğini söylerken AB'nin ilk kurulduğu -henüz AB değilken- zamanlarda

⁴⁷⁷ Christopher Lord, David Beetham, "Legitimizing the EU: Is there a 'Post-parliamentary Basis' for its Legitimation?", **Journal of Common Market Studies**, Vol.39, No.3, Sept. 2001, s.444.

⁴⁷⁸ Eriksen, Fossum 2004, **op.cit.**, s.445.

meşruiyetini nasıl sağladığı sorusuna ünlü ikili meşruiyet ayrımına (süreç odaklı meşruiyet-sonuç odaklı meşruiyet) üçüncü bir tip meşruiyet ekleyerek cevap verir: erek odaklı meşruiyet ya da politik mesihçilik.⁴⁷⁹ Diğer meşruiyet tiplerine de kısaca değinmek Weiler'in yorumunu anlamak açısından yararlı olacaktır. Weiler, süreç odaklı meşruiyet ya da diğer adıyla girdi meşruiyetini kabaca söylenecek olursa demokrasiyle eş anlamlı olarak görür; üye devletler tarafından demokratik işleyişte herhangi bir sorun hissedilmesi durumunda tehlikeye gireceğini söyler.⁴⁸⁰ Sonuç odaklı meşruiyette ise temelde yatan 'ekmek ve oyun'un modern toplumdaki halidir; AB ne kadar 'ekmek' yani refah, güvenlik ve istikrar verirse, o ölçüde meşruiyetini sağlayabilir.⁴⁸¹ Sonuç odaklı meşruiyet Avrupa'nın kuruluşunda her şeyi açıklayamasa da, yine de 'ekmeğin' rolünün de bağlantısız sayılamayacağı açıktır.⁴⁸² Avro krizinde de görüldüğü gibi 'ekmek' olmadığı zaman, çok daha farklı bir 'oyun'la karşılaşmış ve vatandaşların kayıtsızlığı düşmanlığa dönüşmeye başlamıştır.⁴⁸³ Üçüncü tip meşruiyet olarak ise erek odaklı meşruiyet ya da politik mesihçiliği ele alan Weiler, bu meşruiyet türünde meşruiyetin herhangi bir girdi ya da çıktıyla değil ancak vaadle, verilen sözlerle sağlanabileceğini söyler.⁴⁸⁴

Ona göre “yolun sonunda vaadedilmiş toprakların beklediği”⁴⁸⁵ düşüncesinin temelde olduğu bu meşruiyet türü uzun süre büyük rol oynamıştır. “Daha iyi bir gelecek sözü”⁴⁸⁶ savaştan çıkmış Avrupa ülkeleri için cazip ve meşruiyeti sağlamak için o günün şartları ve beklentiler açısından yeterli sayılabılırdi. Weiler, Schuman

⁴⁷⁹ J.H.H.Weiler, “In the Face of Crisis: Input Legitimacy, Output Legitimacy and the Political Messianism of European Integration”, **Journal of European Integration**, 34:7, Nov. 2012, s.832.

⁴⁸⁰ **Ibid.**, s.828.

⁴⁸¹ **Ibid.**

⁴⁸² **Ibid.**, s.831.

⁴⁸³ **Ibid.**

⁴⁸⁴ **Ibid.**, s.828.

⁴⁸⁵ **Ibid.**, s.832.

⁴⁸⁶ **Ibid.**, s.833.

Deklarasyonu'nun etkisine özellikle değinir; bu deklarasyonun mesihçi özelliklere sahip olduğunu ve bunun gerek retoriğinden gerekse özünden kaynaklandığını belirtir.⁴⁸⁷ Bu deklarasyonda, Avrupa'nın refahını yeniden sağlamak, barışı sağlamak gibi amaçların pragmatik bir biçimde sunulmasından öte bir yapı bulunmaktadır.⁴⁸⁸ Barışın, İncil'den çıkmış bir metafor gibi sunulduğunu ve bu anlamda sıradan sözlerden farklı olduğunun altını çizen Weiler, geçmişin düşmanlarıyla eşit seviyede olmak ve sonsuz barış içinde yaşamak düşüncesinin 50'li yıllarda Avrupa ülkeleri için kuşkusuz cazibesinden söz eder.⁴⁸⁹ İşte Weiler'in erek odaklı meşruiyetten kastı tam da böyle bir duruma işaret etmektedir. Burada, Weber'in otorite türlerinden olan karizmatik otorite gibi bir kişinin karizmasına duyulan hayranlıktan kaynaklanan otoriteyle sağlanmış bir meşruiyet söz konusu değildir. Avrupa halkları burada oluşturulan bir ortaklığa ve bunun getireceği barışa inançla Topluluk'a bir 'kurtarıcı' gözüyle bakarak hazırlanmış hukuki belgelere yani Antlaşmalara güvenmiştir; bu da, karizmatik otoriteden çok yasal-ussal otoriteye yakındır. Weiler de sözünü ettiği bu politik mesihçiliği şu şekilde açıklamaktadır: Bu, Avrupa'nın daha önce gördüğü monarşiler, imparatorluklar, faşizm, komünizm gibi öncüllerinden değildir.⁴⁹⁰ Ancak Birlik'in ilk zamanlarında var olan söz konusu etki, gelişen AB ve artan ihtiyaçlarla beraber zaman içinde azalmış, yeni meşruiyet kaynaklarına ihtiyaç duyulmaya başlamıştır. Politik mesihçiliğin düşüşüyle beraber odak noktasının beklentilere kaymaya başladığını belirten Weiler, bunun bugün avro krizinde görüldüğünü ve 'ekmeğin' gitmesiyle birlikte meşruiyet kaynaklarının da çöktüğünü

⁴⁸⁷ **Ibid.**

⁴⁸⁸ **Ibid.**, s.834.

⁴⁸⁹ **Ibid.**

⁴⁹⁰ **Ibid.**, s.833.

söyler.⁴⁹¹ Meşruiyet sorunu, AB'nin sorunu olduğuna göre ve Avrupa seviyesinde bir çözüm bulunması gerekiyorsa, Weiler'in bu soruna sunduğu çözüm şu yöndedir: Yüksek düzeyde bir entegrasyon sağlanana kadar, ulusal düzeydeki merciler-parlamentolar, adli makamlar, medya, ulusal hükümetler- meşruiyetlerini AB'ye ödünç vermelidirler.⁴⁹² Yani bu da geçici bir süreliğine de olsa, yalnızca amaca hizmet etmesi bakımından AB'nin belli bir müddet, dolaylı olarak meşruiyet sahibi olarak yoluna devam etmesi demektir. Ancak dolaylı yani üye devletlerin meşruiyeti üzerinden meşruiyet sahibi olması, AB'yi şu anki durumundan öteye götürebilecek midir? Demokratik anlamda AB'nin bugünkü yapısı göz önüne alındığında dolaylı ve performansa dayalı bir meşruiyet günümüz AB'si için yeterli olmayacaktır.⁴⁹³

Eriksen ve Fossum AB'deki meşruiyet açığını 'onarmak' için üç temel strateji önerirler.⁴⁹⁴ Bu stratejiler; araçsal mantık, bağlamsal mantık ve iletişimsel mantıktır.⁴⁹⁵

Entegrasyonun üç mantığı⁴⁹⁶

Akılsallığın kavranışı	Meşruiyet Tarzı	Birimin çeşidi
Araçsal	Etkinlik	Problem çözme birimi
Bağlamsal	Kolektif kendini anlama	Değere dayanan topluluk
İletişimsel	Adalet ve normların adilliği	Haklara dayanan birlik

⁴⁹¹ **Ibid.**, s.837.

⁴⁹² **Ibid.**

⁴⁹³ Eriksen, Fossum 2004, **op.cit.**, s.441.

⁴⁹⁴ **Ibid.**, s.437.

⁴⁹⁵ **Ibid.**, s.437-438.

⁴⁹⁶ **Ibid.**, s.438.

Araçsal mantık, AB'ye esas amacı üye devletlerin karşılaştıkları sorunları çözmek olan bir yapı olarak bakar.⁴⁹⁷ Bağlamsal mantık, Avrupa'ya bir topluluk olarak bakar ve AB'nin başarısının ortak bir kimlik oluşturulmasına bağlı olduğunu savunur.⁴⁹⁸ Bu mantıkta esas olan AB'de ortak bir kimlik sayesinde oluşacak olan güvenle Birlik'te bir meşruiyet sağlanacağıdır.⁴⁹⁹ Oluşturulması istenene işaret eden bu mantığın kuşkusuz bazı riskleri, problemleri muhtemel birtakım noktaları bulunmaktadır. Burada ulus-devlettekine benzer temel ortaklıklardan söz edilmesi mümkün olmayacaktır.⁵⁰⁰ Sahiplenilecek olan değerlere bağlı olarak bu durum beraberinde *Fortress Europe* görüşünü de beraberinde getirebilir.⁵⁰¹ Bağlamsal mantık stratejisi normatif sorunlar barındırmaktadır: Kültürel temelli bir içerme/dışlama düşüncesi evrensel insan haklarıyla çatışmakta ve ortak değer vurgusu azınlıkların haklarına ve statülerine tehdit oluşturmaktadır.⁵⁰² İletişimsel mantık ise AB'yi *sui-generis* bir yapı olarak görerek, AB'nin doğrudan meşruiyete ihtiyacı olduğunu, bunun temelinin de demokratik işleyişe bağlı olduğunu söyler.⁵⁰³ Yani dolaylı yoldan sağlanacak bir meşruiyetten değil doğrudan bir meşruiyetten söz edilmesi gerekmektedir. Demokratik meşruiyeti sağlamanın yegane aracı da kamusal müzakeredir.⁵⁰⁴ Bu da beraberinde bir Avrupa *demosunu* getirecektir ancak söz konusu *demos* ikinci strateji de sözü edilen *demostan* kuşkusuz farklıdır.⁵⁰⁵ Bu strateji normatif anlamda doğrudan sosyal ve sivil gereklilikler sağlanamadığından

⁴⁹⁷ *Ibid.*, s.437.

⁴⁹⁸ *Ibid.*

⁴⁹⁹ *Ibid.*, s.442.

⁵⁰⁰ *Ibid.*, s.443.

⁵⁰¹ *Ibid.*, s.444.

⁵⁰² *Ibid.*, s.443.

⁵⁰³ *Ibid.*, s.438.

⁵⁰⁴ *Ibid.*, s.445.

⁵⁰⁵ *Ibid.*, s.446.

henüz ortaya çıkamamıştır.⁵⁰⁶ AB'nin *telosu* hala net olmamakla birlikte, Avrupa demokrasisi için politik anlamda bir *demos* yaratılması gerekmektedir.⁵⁰⁷

Weber'in üçlü otorite ayrımında incelendiği gibi meşru bir yönetim için demokrasinin varlığı bir önkoşul değildir. Ancak bir iktidarın otorite olabilmesi için yönetilecek olan halkın rızasına ihtiyaç vardır. Günümüz dünyasının hukuk devletlerinde kişisel özellikler, örf ve adetler, bir yönetimin meşruluğu için belirleyici olamayacağına göre halkların beklentisi, hukuki düzenlemeler olacaktır. Avrupa Birliği çapında düşünülecek olursa da durumun farklı olmadığı hatta ulusal aidiyetin temelinde yer alan kimi kültürel değerler belirleyici olamayacağından ötürü, Avrupa halklarının AB'ye meşruiyetini kazandırabilecek bir inanca sahip olmaları ve 'rıza' göstermeleri gerekeceği söylenebilir. Anayasa oluşturma aşaması her ne kadar Konvansiyon'un çalışmalarında şeffaflığa yer vermesi bakımından mühim bir adım olsa da Avrupa halklarının bu çalışmalar hakkındaki farkındalığının boyutu tartışmalıdır. Ele alınmış olan *Eurobarometer* anket sonuçlarına bakıldığında da bu farkındalık sorunu ortaya çıkmaktadır ve konu yine Birlik'in vatandaşlardan kopuk bir işleyişe sahip olduğuna gelmektedir. Bu anlamda da, şimdilik yirmi sekiz ülkeli bir birlik olan AB'nin vatandaşlarının, 'Rousseauvari' bir biçimde söylenecek olursa, AB'ye meşruiyet kazandırabilmeleri için katılım sağlayacakları bir yönetime ihtiyaçları vardır. Birlik çapında hala bir aidiyet duygusu, halklar arasında ortak bir kimlik oluşturulamamıştır. Kısacası AB'deki meşruiyet sorunu bir kimlik sorunudur ve aynı zamanda demokrasi açığı sorunundan bağımsız değildir.

⁵⁰⁶ *Ibid.*, s.448.

⁵⁰⁷ *Ibid.*

III.III. Avrupa Birliği'nde demokrasi açığı tartişmaları

“Demokrasi şu imkanları sağlar:

1. Etkin katılım
2. Oy kullanma eşitliği
3. Bilgi edinebilme
4. Gündem üzerinde son sözü söyleme hakkı
5. Yetişkinlerin dahil olması.”⁵⁰⁸

Robert A.Dahl'ın demokrasi için beş başlık altında sunduğu imkanlar, demokrasinin anlamı ve içeriği hakkında genel anlamda bir fikir vermektedir. Etimolojik olarak bakıldığında, demokrasi sözcüğu Yunanca *demos* ve *kratia* sözcüklerinin birleşiminden oluşan *demokratia* sözcüğünden gelmektedir. *Demos-kratia* halkın iktidarı ya da yönetimi anlamına gelmektedir.⁵⁰⁹ “Yunanca *demos*, insanlar, ve *kratos*, yönetmek, sözcüklerini birleştirerek demokrasi ya da *demokratia* terimini ilk kullanan Yunanlılar -büyük ihtimalle Atinalılar olmuştur.”⁵¹⁰ Antik Yunan doğrudan demokrasinin görülebileceği mühim bir örnek olmasına rağmen, demokrasiye başta Platon olmak üzere iyi bir yönetim biçimi olarak bakmayan düşünürler de bulunmaktadır. Canfora demokrasiyi şöyle tanımlar: “Kullanıldığı en eski tarihten bu yana daima, demokrasi hüküm sürdüğünde mülksüz sınıflar (*demos*) tarafından kullanılan “aşırı güç”e (*kratos*) işaret etmek için üst sınıflar tarafından türetilen bir ayrılık terimi, “çatışma”ya

⁵⁰⁸ Robert A.Dahl, **Demokrasi Üstüne**, (çev.) Betül Kadioğlu, Ankara, Phoenix, 2001, s.40.

⁵⁰⁹ Ayhan Yalçınkaya, “Yunan Uygarlığı içinde Polis ve Siyaset”, **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.47.

⁵¹⁰ Dahl, **op.cit.**, s.11.

işaret eden bir sözcük olagelmıştır.”⁵¹¹

Taslak Avrupa Anayasası, içeriğinde tartışmaya müsait pek çok nokta barındırmasına rağmen, Birlik’in demokrasiye verdiği önemi ve değeri göstermek bakımından Thucydides’in şu sözleriyle başlar: “Anayasamız bir demokrasidir çünkü güç bir azınlığın değil azami sayının elindedir.”⁵¹² Bu giriş, hem Avrupa Birliği’nin demokrasiyi esas aldığına dair bir gösterge niteliğinde olup hem de belki de bir demokrasi eksikliğinin farkında olunduğunun ve bundan sonraki adımların bu sorunu çözmek yönünde atılacağına da bir işareti olarak yorumlanabilir.

Avrupa Birliği, ne bir pazar ne de bir devlet olduğundan Birlik’in ne tip bir yapı olduğunu ve ondan beklenenleri anlamak demokrasi açığını sorgularken önemlidir.⁵¹³ Avrupa Birliği her ne kadar bir ulus-devletten ya da federal düzenden farklı olsa da, demokrasi konusunun ulus-üstü bir yapı için önemi zaman içinde ortaya çıkmıştır. İlk kurulduğu zamanlardaki öncelikli hedefi ‘Avrupa’ya barış’ getirmek, ekonomik anlamda bir düzen oluşturmak olarak algılandığından ve belki de Birlik’in nasıl ilerleyeceği ya da ne yönde ilerlemesi gereken bir topluluk olacağı net olmadığından, ilk safhalarda demokrasi eksikliği çok öne çıkmış bir konu değildi. Ancak özellikle Avrupa vatandaşlığı, ‘Avrupalılık’ gibi konular hukuki belgelerde ve antlaşmalarda dile getirilmeye başlandıktan sonra demokrasi eksikliği konusu da konuyla doğru orantılı olarak, artarak tartışılmaya başlanmıştır.

Demokrasi açığı konusunun esasında iki boyutlu bir sorun olduğu

⁵¹¹ Luciano Canfora, **Avrupa’da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi**, (çev.) Neşenur Domaniç, Nusret Ayhan, İstanbul, Literatür Yayınları Avrupa’yı Kurmak Dizisi:14, 2010, s.24.

⁵¹² **Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe**, 2003, <<http://european-convention.eu.int/docs/treaty/cv00850.en03.pdf>> (03.01.2014).

⁵¹³ Erik Oddvar Eriksen, John Erik Fossum, “Post-national integration”, **Democracy in the European Union: Integration Through Deliberation**, (ed.) Erik Oddvar Eriksen, John Erik Fossum, USA,Canada, Routledge, 2000, s.8.

söylenbilir. Vatandaşların aktif katılımını arttırmaya yönelik yapılacak hukuki ve siyasi düzenlemelerin gerekliliğinin yanında, vatandaşların kendilerine sağlanacak olan haklar konusunda farkındalıklarının sağlanması yönünde çalışmalar yapılmalıdır. Hukuki anlamda bu tip düzenlemeler artmış olsa da, hem yapılması gereken düzenlemelerin, hem de farkındalığın sağlanması yönünde atılan adımların, Birlik'in Kömür ve Çelik Topluluğu'ndan bu yana gelen tarihi göz önüne alınırsa, çok da erken olduğu söylenemeyecektir.

Akademik dünyada Avrupa Birliği'ndeki demokrasi açığı üzerine söyledikleriyle yankı uyandırmış olan isimler kuşkusuz Andrew Moravcsik, Giandomenico Majone ve onların 'demokrasi açığı olmadığı'na dair tezlerine karşı 'AB'de demokrasi açığı olduğu'nu iddia ederek kaleme aldıkları çalışmalarıyla Andreas Follesdal ve Simon Hix'tir.

III.III.I. Andrew Moravcsik ve Giandomenico Majone: "AB'de demokrasi açığı yoktur" tezi

AB'nin 'liberal hükümetlerarası' bir yapı olduğuna dair teziyle öne çıkan Andrew Moravcsik, demokrasi açığıyla ilgili savlarıyla da literatürde önemli bir yere sahiptir. Moravcsik'in demokrasi açığı hakkındaki görüşleri, liberal hükümetlerarasılık yaklaşımıyla da doğrudan bağlantılıdır.

Moravcsik; vatandaşlardan uzak olması, ortak bir tarihe, kültüre, sembollere, söyleme sahip olmaması gibi sebeplerle demokrasi açığı olduğunun ileri sürülmesine katılmamakta ve bu sebeplerden hiçbirinin AB'nin demokratik meşruiyete sahip olmadığını göstergesi olamayacağını belirtmektedir.⁵¹⁴

⁵¹⁴ Andrew Moravcsik, "In Defence of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union", **Journal of Common Market Studies**, Vol.40, No.4, 2002, s.604.

Anayasal denge ve denetimin, ulusal hükümetler tarafından dolaylı yoldan da olsa demokratik kontrol sahibi olunmasının ve Avrupa Parlamentosu'nun artan yetkilere sahip olduğu bir yapının Avrupa vatandaşlarının taleplerine cevap verebileceğini ve yeterli olduğunu söyler.⁵¹⁵ Yani Moravcsik'e göre AB'nin bu mevcut hali yeterlidir; yeni düzenlemelere ve ekstra demokratik olma çabasına gerek yoktur. AB'nin bir parlamenter egemenlik sistemi olmadığını ancak bir kuvvetler ayrılığı sistemi olduğunu söyleyen Moravcsik, kuvvetlerin dikey olarak Komisyon, Konsey, Parlamento ve Divan arasında, yatay olarak ise yerel, ulusal ve transnasyonal düzeyler arasında bölündüğünü söyler.⁵¹⁶ 'Avrupa süper devleti tehlikesi'nin ise efsane olduğunu söyler.⁵¹⁷ AB'nin federalden ziyade konfederal bir yapı olduğunu, bu durumun da tehlikenin önüne geçtiğini belirtir.⁵¹⁸ Moravcsik'e göre AB'de hesap verebilirlik konusu doğrudan ve dolaylı olarak olur; doğrudan hesap verebilirlik Avrupa Parlamentosu ile, dolaylı hesap verebilirlik ise seçilen ulusal resmi yetkililer ile sağlanır.⁵¹⁹

Liberal hükümetlerarasılık teorisinin izlerini taşıyan bir yaklaşımla AB'de ulusal yöneticilerin, AB kurumlarında baskın rol oynadıklarını ve böylece AB'nin devletleri güçlendirdiğini söyler.⁵²⁰ Bunun yanı sıra AB'deki politika yapım sürecinin ulusal sistemlerdekinden çok daha şeffaf olduğunu söyler.⁵²¹ Seçilmiş hükümetlerin seçimleriyle AB politikalarının arasında çok az bir boşluk olduğunu, bu yüzden de AB'nin demokratik olmadığını söyleyemeyeceğini düşünür.⁵²²

⁵¹⁵ *Ibid.*, s.605.

⁵¹⁶ *Ibid.*, s.610.

⁵¹⁷ *Ibid.*, s.606.

⁵¹⁸ *Ibid.*, s.607.

⁵¹⁹ *Ibid.*, s.611.

⁵²⁰ Andreas Follesdal, Simon Hix, "Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik", *Journal of Common Market Studies*, Vol.44, No.3, 2006, s.539.

⁵²¹ *Ibid.*, s.540.

⁵²² *Ibid.*, s.541.

The Myth of Europe's Democratic Deficit adlı makalesinde AB'de demokrasi açığı olduğuna dair iddiaları altı başlık –kendi deyişiyle mit- altında toplamış ve bu ‘mit’leri kendi argümanlarıyla çürütmeye çalışmıştır. Söz konusu mitlerin ilki AB'nin bir süper-devlet olduğu ve vatandaşları ilgilendiren konulara ve ulus-devletlerin bu alanlardaki gücüne el uzatması üzerinedir.⁵²³ Her bir ‘mit’e karşı bir ‘gerçeklik’ sunan Moravcsik'in bu konuya cevaben belirlediği gerçeklik şöyledir: AB'nin bir süper devlet olmadığını ve ulusal kararların yalnızca %10-%20 gibi bir oranının AB politika-yapımıyla ilgili olduğu iddiasıyla ulusal politikaların üzerinde bir AB hegemonyası olmadığını belirtir.⁵²⁴

İkinci ‘mit’ AB'de bir ‘despot teknokrazi’ olduğudur ve Moravcsik bunun da süper-devlet gibi bir mit olduğunu söyler.⁵²⁵ AB'de kararların seçilmemiş kişiler tarafından veriliyor olmasından ötürü Birlik'in demokratik hesap verebilirliği olmadığı ‘mit’ine ise bir *Eurobarometer* anketi sonucundan yola çıkarak ‘gerçeklik’ sunar.⁵²⁶ Demokrasi açığını bir meşruiyet krizi olarak görmenin ampirik destekten yoksun olduğunu belirtir.⁵²⁷

Dördüncü mit; Fransa, Hollanda ve İrlanda'da çıkan negatif referandum sonuçlarının Avrupa vatandaşlarının AB ve politikalarına karşı güvensizliğinin ya da isteksizliğinin göstergesi olarak yorumlanmasıdır.⁵²⁸ Oysa Moravcsik, referandumdan ‘hayır’ oyu çıkmasının, statükonun korunması anlamına geldiğini yani Avrupa vatandaşlarının mevcut düzenin devamına dair isteklerini

⁵²³ Andrew Moravcsik, “The Myth of Europe's “Democratic Deficit””, *Intereconomics*, Nov./Dec.2008, s.332.

⁵²⁴ *Ibid.*, s.333.

⁵²⁵ *Ibid.*

⁵²⁶ *Ibid.* s.336.

⁵²⁷ *Ibid.*

⁵²⁸ *Ibid.*

gösterdiklerini söyler.⁵²⁹

Beşinci mit; kamu katılımının teşvik edilmediği ve bu yüzden Avrupa kurumlarının sevilmediği ya da onlara güvenilmediğidir.⁵³⁰ Yine ampirik verilerden –*Eurobarometer*- yola çıkarak Avrupa Parlamentosu’na ulusal hükümetlerden daha çok güven duyulduğunu belirtir.⁵³¹ Avrupa’nın siyasi kurumlarına ulusal kurumlardan daha çok güven duyulduğunu ve bunun sebebinin belki de katılımcı olunmamasından kaynaklandığını söyler.⁵³² Burada Moravcsik, son derece tartışmalı bir konuyu kendi tezi içinde pozitif yorumlar. Ona göre Avrupa vatandaşlarının sürecin işleyişinde yer almamaları olumlu bir durum olup, Birlik’e daha çok güven duyulmasının esas sebeplerinden biridir. Moravcsik’in bu savından çıkabilecek sonuç ancak halkların kendi verdikleri kararlara, kendi seçtikleri temsilcilere güvenmediklerine işaret edebilir. Halkların, doğrudan ya da dolaylı olarak hiç söz sahibi olmadıkları bir durumdan memnuniyet duyacaklarının iddia edilmesi ve Birlik çalışmalarının elit düzeyde devamının daha iyi olacağı düşüncesi, kısacası kendilerini ilgilendiren konulara kendi adlarına onlardan bağımsız bir biçimde daha doğru kararlar alınacağı inancına işaret etmektedir.

Altıncı mit; AB kurumlarının katılımı arttırmak için bir çaba göstermemelerinden ötürü Avrupa politikasına yeterince katılımın olmadığıdır.⁵³³ Moravcsik, bu mitin karşısına koyduğu gerçeklikte, AB seçmenlerinin AB üzerine müzakereden kaçındıkları için değil yalnızca AB’yle ilgili konuları yeterince önemsemedikleri, buna vakit ve enerji harcamak istemedikleri için durumun bu şekilde olduğunu

⁵²⁹ *Ibid.*, s.337

⁵³⁰ *Ibid.*

⁵³¹ *Ibid.*, s.338

⁵³² *Ibid.*

⁵³³ *Ibid.*, s.338.

belirir.⁵³⁴ Altıncı mitte aslında beşinci mit olarak adlandırdığı konunun bir nevi açıklamasını yapmaktadır.

AB'yle ilgili konuların vatandaşlarca önemsenmemesi ya da ulusal konularla ilgilenildiği kadar ilgilenilmemesi tam da daha önce bahsedilmiş olan ve demokrasi açığıyla doğrudan bağlantılı olan meşruiyet sorunuyla alakalıdır. Halklar işleyişten ve süreçten kopuk oldukları ve henüz bir aidiyet oluşturamadıkları için, AB düzeyindeki konularla ilgilenmemektedirler ancak referandumlarda kendilerine sorulan sorulara verdikleri yanıtlarla 'rıza' göstermediklerini de ortaya koymaktadırlar.

Moravcsik, AB'de olması beklenenlerin günlük politikadan, 'evdeki' politikadan beklenmeyen konular olduğunu ve çifte standart uygulanarak, AB'den beklendiğini ileri sürmektedir.⁵³⁵ Ona göre AB'ye demokrasi anlamında uygulanan bu çifte standart hiç bir ulus-devlete uygulanmamakta ve böyle bir demokrasi hiç bir ulus-devletten beklenmemektedir ki zaten hiç bir ulus-devlet bunu karşılar durumunda değildir.⁵³⁶

Majone da Moravcsik gibi AB'nin bir demokrasi açığından muzdarip olmadığını savunmaktadır. Demokrasi açığı üzerine mevcut argümanları dört madde halinde ele alır: ulusal kurumlarla benzeşen standartlar, çoğunlukçu standartlar, üye devletlerin demokratik meşruiyetinden kaynaklanan standartlar ve sosyal standartlar.⁵³⁷ AB sürecinin çoğunlukçu olmayan bir süreç olduğunu ve bunun 'kurucu-babalar'ın demokrasiye güvenmemeleriyle alakası olmadığını, AB vatandaşlarının bir 'Avrupa süper-devleti'ne olumlu yaklaşmadıkları ancak

⁵³⁴ **Ibid.**, s.340.

⁵³⁵ **Ibid.**

⁵³⁶ **Ibid.**

⁵³⁷ Giandomenico Majone, "Europe's 'Democratic Deficit': The Question of Standards", **European Law Journal**, Vol.4, No.1, March 1998, s.6.

ekonomik anlamda entegrasyona olumlu bakarak bunu destekledikleri için AB düzeyinde demokratik işleyen bir siyasetten söz edilemeyeceğine inanır.⁵³⁸

Demokrasi açığı olduğuna dair ileri sürülen ilk argüman ulusal kurumlarla benzerliğe dayanan standartların oluşması gerektiğine dair argümandır. Bu argüman; AB kurumlarının, ulusal kurumlara benzemesi gerektiğini ya da bu kurumlara yakın tipte olmalarını savunan argümandır.⁵³⁹ İkinci argüman olarak çoğunlukçu standartları belirler. AB’de demokrasi açığı konusunu çoğunlukçu bir politikayı desteklediği iddiasıyla da doğru bulmaz. Westminster Modeli gibi katı çoğunlukçu bir modelin AB için uygulanırlığının olmadığını ancak söz konusu AB’deki demokrasi açığı sorununa bu tip bir modelden esinlenilerek çare arandığını belirtir.⁵⁴⁰ “Bu modele göre parlamento temsili demokraside meşruiyetin nihai kaynağıdır.”⁵⁴¹ Avrupa Birliği ekseninde düşünüldüğünde de bu modele göre Avrupa Parlamentosu Birlik’te meşruiyeti koruyacak olan organ olacaktır.⁵⁴² Majone’un bu örneğinden yola çıkarak görülmektedir ki onun yaklaşımında, demokrasi açığının kapatılması gerektiğini ve AB için ciddi bir sorun teşkil ettiğini düşünenler aslında çoğunlukçu bir modele olumlu yaklaşmış olmaktadır.

Üçüncü argüman; üye devletlerin demokratik meşruiyetinden kaynaklanan standartlar yönündeki argümandır. Buna göre, Topluluk kurumları, üye devletlerin demokratik meşruiyetlerini devam ettirmelidirler.⁵⁴³

En son argüman olarak ise sosyal standartlardan söz eder. Sosyal standartlarla demokrasi açığı arasında kurulan bağ; AB’nin meşruiyet eksikliği, gerçek bir

⁵³⁸ **Ibid.**, s.7.

⁵³⁹ **Ibid.**, s.6.

⁵⁴⁰ **Ibid.**, s.10.

⁵⁴¹ **Ibid.**, s.6.

⁵⁴² **Ibid.**

⁵⁴³ **Ibid.**

yasama organı olmaması, seçilmiş yöneticiler ve gerçek bir çoğulcu sisteme sahip olmamasının yanı sıra eşitlik ve sosyal adaletin eksikliğinden kaynaklanmaktadır.⁵⁴⁴ Majone, işte bu dört argümanı AB’de demokrasi açığı olduğuna dair savlar olarak belirlemiştir.

AB’yi düzenleyici bir organ olarak gören Majone’a göre düzenleme; kazananların yanında kaybedenlerin de olduğu politikalardansa, Pareto-etkisinin yani bazılarının diğerlerinin durumunu kötüleştirmeden iyileştirildiği politikalarla alakalıdır.⁵⁴⁵ Yukarıda söz edilen çoğunlukçu bir model, Pareto-etkisini sağlamakta başarısız olacaktır; çünkü burada çoğunluğun ‘durumu’ iyileştirilirken azınlığın ‘durumu’ kötüleşecektir. Majone’un düşüncesinden yola çıkılırsa da, Parlamento’nun nihai karar merci olması Pareto-etkisinden yoksun bir düzene geçişe işaret edecektir. Komisyon ve Konsey’deki teknokratların, vatandaşların çıkarlarını Parlamento’daki çoğunluktan daha çok koruduğuna inanırken, Moravcsik her ne kadar Majone kadar teknokratik düzene sıcak bakmasa da demokrasiye çok da ihtiyaç görmez; AB’nin vatandaşlarının çıkarlarını mevcut politikalarla koruduğuna inanır.⁵⁴⁶

Avrupa Birliği için en çok konuşulan, tartışılan ve çözüm önerisi aranan konulardan biri olan demokrasi açığı için çoğunlukçu ya da bu yaklaşıma yakın bir düzenleme öngörülmemektedir. Tersine çoğulcu bir model oluşturma hedefi güdülmektedir. Yirmi sekiz üyeli ve çokkültürlü bir yapının aksini hedeflemesi yarı yolda kalmasına sebep olacaktır.

⁵⁴⁴ **Ibid.**, s.7.

⁵⁴⁵ Follesdal, Hix, **op.cit.**, s.537.

⁵⁴⁶ **Ibid.**, s.546.

III.III.II. Simon Hix ve Andreas Follesdal: “AB’de demokrasi açığı bir meşruiyet sorunudur” tezi

Follesdal ve Hix, Majone ve Moravcsik’in AB’de demokrasi açığı olmadığına dair iddialarına cevap niteliğinde kaleme aldıkları makalelerinde AB’de demokrasi açığı olduğuna dair tezlerini ortaya koyarken, demokrasi açığının tek bir anlamı olmadığını ancak 1990’larda Weiler ve arkadaşları tarafından demokrasi açığının ‘standart versiyonu’ olarak kabul edilen tanımının beş temel iddia içerdiğini söylerler.⁵⁴⁷ Bu iddiaların ilki; ulusal parlamentoların AB düzeyinde verilen kararlarda etkilerinin olmaması, hükümetlerin verilen kararlarda ulusal parlamentoları göz ardı etmesi ve yöneticilerin gücünün artmasıdır.⁵⁴⁸ İkincisi; Avrupa Parlamentosu’nun zayıflığı iddiasıdır.⁵⁴⁹ Üçüncüsü; AB vatandaşlarının kendi hükümetlerini, Avrupa Parlamentosu’nu seçiyor olmalarına rağmen bu seçimlerin Avrupa’yla ilgili konular doğrultusunda yapılmadığıdır.⁵⁵⁰ Dördüncü iddia; AB’nin vatandaşlardan ‘çok uzak’ olmasıdır.⁵⁵¹ Hix ve Follesdal, bunun psikolojik ve kurumsal versiyonları olduğunu belirtirler; kurumsal anlamda Komisyon ve Konsey seçimle doğrudan etkilenebilen, kontrolün seçim sonuçlarıyla sağlanmadığı kurumlar olduklarından vatandaşlara uzak gelmektedirler; psikolojik anlamda düşünüldüğünde ise AB, vatandaşların ülkelerindeki kurumlardan farklı bir işleyişe sahip olduğundan ve bu da halihazırda alışılmış düzenden farklı olduğundan

⁵⁴⁷ *Ibid.*, s.534.

⁵⁴⁸ *Ibid.*, s.535.

⁵⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁵⁰ *Ibid.*, s.535-536.

⁵⁵¹ *Ibid.*, s.536.

anlaşılamamaktadır.⁵⁵² Beşinci ve son iddia ise vatandaşların ve hatta kimi zaman üye devletlerin desteği alınmadan AB politikalarının oluşturulması yönündedir.⁵⁵³

Moravcsik ve Majone'un 'demokrasi açığı olmadığı'na dair tezlerini ele alırken onların tezlerine bütünüyle karşı bir duruş sergilemeyerek, gerek katıldıkları gerekse katılmadıkları noktalara değinirler. Temel olarak Majone ve Moravcsik'in teorilerindeki zayıflık, AB'de demokrasi açığı olmadığına dair savlarını AB'nin dağıtıcı sonuçları olduğu ve Pareto-etkisine sahip olduğu düşüncesiyle savunmalarındır.⁵⁵⁴ Moravcsik'in teorisindeki problemlerden birinin; seçmenlerin politika seçimleriyle AB politikaları arasındaki bağlantı olduğunu belirtirler.⁵⁵⁵ Kurumların meşru olduğunu söylemenin, mevcut çıktılarının kabul edilebilir olduğu anlamına gelmediğinin altını çizerek.⁵⁵⁶ Seçmenlerin tercihleri, sabit ya da 'dışsal olarak belirlenebilir' değildir.⁵⁵⁷

Majone'un Pareto-etkisinde olmasını istediği pazar düzenlemeleri ve yeniden düzenleme politikalarının işleyişi gerçekte bu şekilde yürümektedir.⁵⁵⁸ Majone'un yeniden-dağıtım etkisi bulunmayan Pareto-etkisine sahip politikaların normatif anlamda çoğunlukçu kurumlardan ayrılması gerektiği düşüncesine, Hix ve Follesdal da katılırlar.⁵⁵⁹ Majone'un birtakım politikaların çoğunlukçu kurumlardan ayrı olarak yürütülmesi gerektiğini savunurken, bunun neden demokratik bir mücadeleden koparılması gerektiği konusuna bir açıklama getiremediği gerekçesiyle

⁵⁵² **Ibid.**

⁵⁵³ **Ibid.**, s.537.

⁵⁵⁴ **Ibid.**, s.551.

⁵⁵⁵ **Ibid.**, s.545.

⁵⁵⁶ **Ibid.**

⁵⁵⁷ **Ibid.**

⁵⁵⁸ **Ibid.**, s.543.

⁵⁵⁹ **Ibid.**, s.542.

eleştirirler.⁵⁶⁰ Ancak müzakerenin de her zaman daha iyi işleyecek bir demokrasiyi getireceğinin garantisi olmadığını da eklerler.⁵⁶¹

Peki demokrasi açığı için nasıl bir çözüm önerisi getirmişlerdir? Hix ve Follesdal'ın demokrasi açığının kapanması için önerileri şu yönde olmuştur: AB'de bu ölçüde önemli yer tutan demokrasi açığı konusu eğer AB, politika-yapımı anlamında güvenilirliğini arttırırsa meşru olarak kabul edilecek ve bu demokrasi açığı konusu da böylece yok olacaktır.⁵⁶²

Avrupa Birliği'nde bir demokrasi açığı sorunu olduğu kabulüyle yola çıkılacak olursa, AB bu açığı kapatmak için ne gibi düzenlemeler yapmaktadır? Bu sorunu çözmek için ne gibi öneriler getirmektedir?

III.III.III. Avrupa Birliği'nde demokrasi açığını kapatma yolunda yeni adımlar

En temel düzenlemelerden bir tanesi Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin artırılması olmuştur. Lizbon Antlaşması'nın getirdiği en temel, en tartışmalı yeniliklerden biri kuşkusuz oy sistemiyle ilgili kısımdır. Lizbon Antlaşması'na kadar Nice Antlaşması'ndaki oy sistemi -o da üye devletler arasında tartışmalara neden olmuştur- kullanılmaktaydı. Nice Antlaşması'ndaki oy ağırlıklarına göre en kalabalık nüfusa sahip olan ülkelerin 27-29 oy hakkı, orta büyüklükteki nüfusu olan üye ülkelerin 7-14 oy hakkı ve küçük ülkelerin 3-4 oy hakkı bulunmaktadır ve bir kararın alınabilmesi için 345 oydan en az 255'inin onayı gerekmektedir.⁵⁶³ 2004'ten bu yana kullanılan bu oy sistemi Lizbon Antlaşması'yla beraber değişmiş, oy ağırlıklarında

⁵⁶⁰ **Ibid.**, s.543.

⁵⁶¹ **Ibid.**, s.550.

⁵⁶² **Ibid.**, s.538.

⁵⁶³ "Weighting of votes in the Council", **Official Website of the European Union**
<http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/weighting_votes_council_en.htm>, (10.12.2013).

yeni düzenlemeler yapılmıştır.⁵⁶⁴ Bu düzenlemeye göre üç aşamalı bir süreç öngörülmüştür:

1 Aralık 2009'dan 1 Kasım 2014'e kadar Nice Antlaşması'ndaki oy sisteminin uygulanması devam edecek olup, 1 Kasım 2014'ten 31 Mart 2017'ye kadar yeni sistem uygulanmaya başlanacak ancak üye devletler önceki oy ağırlıklarını ve *Ionnina Uzlaşısı*'nin uygulanmasını talep edebileceklerdir; 1 Nisan 2017'den sonra ise çifte çoğunluk uygulaması zorunlu hale gelecektir: Konsey'in en az %55'i ve en az 15 ülkenin uzlaşısıyla aynı zamanda AB üye devletlerinin nüfusunun en az %65'inin onaylamasıyla Konsey karar alabilecek; engelleyici azınlık ise en az dört ülkeden oluşacaktır.⁵⁶⁵ Görüldüğü gibi AB, 1 Nisan 2017'den itibaren yeni bir oy sisteminin kullanımını zorunlu hale getirmektedir. Uzun dönemli düşünülecek olursa, nüfusu çok olan ülkelerle az olan ülkelerin karşı karşıya gelme olasılığı söz konusuysa, bir nevi 'geçiş dönemi' olan 1 Kasım 2014-31 Mart 2017 arasında da kısa dönemli sıkıntılar yaşanması ihtimal dahilindedir. Kimi üye ülkelerin Nice'le gelen nitelikli çoğunluk uygulamasını, kimi ülkelerin Lizbon'la gelen çifte çoğunluk uygulamasını talep etme olasılığı, karar verme aşamalarında sıkıntılar yaratabilir.

Lizbon Antlaşması, Avrupa'da demokratik yönetişimin sağlanması için üç temel prensip belirlemiştir: Demokratik eşitlik, temsili demokrasi ve katılımcı demokrasi.⁵⁶⁶ Demokratik eşitlikten kasıt, Avrupa kurumlarının bütün vatandaşlara eşit biçimde davranması; temsili demokrasiden kasıt, Avrupa Parlamentosu'na daha fazla rol verilmesi ve ulusal parlamentoların katılımının artırılması; katılımcı

⁵⁶⁴ **Ibid.**

⁵⁶⁵ **Ibid.**

⁵⁶⁶ "A more democratic and transparent Europe", **Official Website of the European Union** <http://europa.eu/lisbon_treaty/glance/democracy/index_en.htm>, (10.12.2013).

demokrasiden kasıt, Avrupa kurumlarıyla vatandaşlar arasında sıkı bağlar kurulmasıdır ki bunlardan bir tanesi Avrupa Yurttaş İnisiyatifidir.⁵⁶⁷

Lizbon Antlaşması'yla gelen ve işleyişe bir farklılık kazandırması muhtemel olan bir diğer yenilik Avrupa Yurttaş İnisiyatifi'dir. Bu fikir, Lizbon'dan önceye dayanmakta olup, Amsterdam Antlaşması öncesindeki Hükümetlerarası Müzakere kapsamında, ilk başta Avrupa Parlamentosu'na dilekçe verme hakkı düşüncesiyle ortaya çıkmıştır.⁵⁶⁸ Avrupa Yurttaş İnisiyatifi, AB için gerçekten yeni bir boyuttur. Buna göre, bir milyon Avrupa Birliği vatandaşı, AB'nin yetkisi altındaki alanlarda Komisyon'a öneri getirebileceklerdir.⁵⁶⁹ Söz konusu bir milyon AB vatandaşının en az yedi AB ülkesinin vatandaşından oluşması gerekmektedir. Bu anlamda tek bir üye ülke vatandaşlarının sıkıntısı, Birlik ile ilgili bir konuda dilekçe vermesi Yurttaş İnisiyatifi için yeterli değildir. AB'nin yetki alanındaki konulardan biriyle ilgili bir değişiklik önerisi sunmak anlamlı bir düzenlemedir. Hem vatandaşların böyle bir inisiyatif sahibi olduklarını bilmeleri en başta hem AB yetkisindeki alanları yani bir anlamda vatandaşların dahil olabilecekleri alanları fark etmelerine ya da öğrenmelerine yardımcı olacaktır. Farkındalık yaratmak anlamında da, üye ülke vatandaşlarının değişiklik yapılmasını istedikleri konuları müzakere ederek Komisyon'a öneri sunmaları açısından fayda getirecektir.

Avrupa Parlamentosu, bir yurttaş inisiyatifi oluşturulması konusuna nasıl bakmaktadır? Parlamento, AB vatandaşları tarafından seçilen temsilcilerden oluşan bir organ olup temsili demokrasinin AB'deki tezahürüdür. Parlamento, Avrupa

⁵⁶⁷ **Ibid.**

⁵⁶⁸ Dorota Szeligowska, Elitsa Mincheva, "The European Citizens' Initiative-Empowering European Citizens within the Institutional Triangle: A Political and Legal Analysis", **Perspectives on European Politics and Society**, 13:3, Sep.2012, s.272.

⁵⁶⁹ "A more democratic and transparent Europe", **Official Website of the European Union** <http://europa.eu/lisbon_treaty/glance/democracy/index_en.htm>, (10.12.2013).

Yurttaş İnisyatifi'nin AB vatandaşlarının AB siyasetini etkileyebilecekleri bir oluşum olmasını isterken çıkar grupları için bir araç haline de gelmemesini istemektedir.⁵⁷⁰ Parlamento'nun gücünün arttırılması AB vatandaşları için büyük bir yankı uyandırmamıştır; Parlamento hala düşük oy oranlarıyla 'ikincil sırada' yer almaktadır.⁵⁷¹ Temsili demokrasinin esas organı olan Parlamento'nun yanı sıra bir nevi doğrudan demokrasi örneği olarak getirilen Yurttaş İnisyatifi gibi vatandaşların katılımını arttırmak amacıyla yapılmış bir düzenlemenin, üye ülke vatandaşları arasında istenilen düzeyde bir bağ oluşturup oluşturamayacağı tartışılır bir noktadadır. Bunun temel sebeplerinden bir tanesi Avrupa Yurttaş İnisyatifi'nin "...bir yurttaş inisyatifinden ziyade bir imza kampanyası düzenleme hakkını..."⁵⁷² andırmasıdır. Monaghan, nicel anlamda bakıldığında katılım konusunun öne çıktığının, nitel olarak bakıldığında ise katılım fırsatlarının etkililiğinin ne derece gerçek olduğunun sorgulanabileceğinin altını çizer.⁵⁷³

Weiler'in ulus-aşırı demokrasiyi geliştirmek için birtakım önerileri vardır. Bunlardan bir tanesi bir Yasama Oylaması İnisyatifi oluşturmaktır. Avrupa düzeyinde anlamlı bir temsili demokrasiden bahsedilene kadar bir tür doğrudan demokrasiden söz edilebileceğini söyler.⁵⁷⁴ Bunu sağlayacak olan ise Yasama Oylaması İnisyatifi'dir ki bu Avrupa Parlamentosu seçimlerine denk getirilerek yapılmalıdır.⁵⁷⁵ Eğer beş üye ülkeden fazla ülkeden yeterli imza toplanırsa,

⁵⁷⁰ Adam William Chalmers, "Direct Democracy for the EU: A Place for Interest Groups in the European Citizens' Initiative", **SWP Working Paper Berlin**, 2011/05, Dec.2011, s.3.

⁵⁷¹ **Ibid.**, s.4.

⁵⁷² Aykut Çelebi, "Doğrudan Demokrasi ya da Temsili Hükümet Modelinin Demokratikleştirilmesi Üzerine", **Demokratik Anayasa: Görüş ve Öneriler**, (ed.) Ece Göztepe, Aykut Çelebi, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s.480.

⁵⁷³ Elizabeth Monaghan, "Assessing Participation and Democracy in the EU: The Case of the European Citizens' Initiative", **Perspectives on European Politics and Society**, 13:3, Sep.2012, s.290.

⁵⁷⁴ Weiler 2005, **op.cit.**, s.350.

⁵⁷⁵ **Ibid.**

vatandaşlar tarafından oluşturulan yasama inisiyatifi, Avrupa seçimleri sırasında sunulacaktır.⁵⁷⁶ Parlamento üyelerini seçerken, yasama inisiyatifini de seçmenler oylayacaktır ki bu da Topluluk kurumları ve üye devletler arasında bir bağ kuracaktır.⁵⁷⁷ Weiler'in, Birlik'teki demokrasi sorununa bir çözüm önerisi olarak sunduğu Yasama Oylaması İnişyatifi, her ne kadar aynı olmasa da, Lizbon Antlaşması'yla AB'ye giren Avrupa Yurttaş İnişyatifi'nin temel mantık olarak bir benzeridir.

İkinci önerisi bir Avrupa kamu meydanı (*European Public Square*) yaratılmasıdır. Müzakerelerin, güvenlik duvarlarının arkasında, genel kamunun ulaşamadığı bir yerde olmayan; elektronik veri tabanlarına benzemeyen ve bütün dokümantasyona ulaşılabilir bir alan olarak tanımladığı bu kamu meydanını *Lexcalibur* olarak adlandırmaktadır.⁵⁷⁸ İnterneti, müzakereyle işleyecek olan bir siyasi topluluğun oluşumu için doğru bir başlangıç noktası olarak belirler.⁵⁷⁹ Avrupa Birliği kamusal alanından söz ederken ayrıntılı biçimde ele alınacağı gibi AB'de kamusal alan sorununa günümüz dünyasında getirilebilecek çözümlerden biri olarak internet sıkça anılmaktadır. Weiler'in bu önerilerinden yola çıkarak, demokrasi ve kamusal alan sorunlarının-kamusal alan kısmında ele alınacağı gibi- birbirinden bağımsız olmak bir tarafa neredeyse iç içe geçmiş vaziyette buldukları görülmektedir.

III.IV. Kamusal alan ve Avrupa kamusal alanı

AB'de oluşması ya da oluşturulması beklenen demokrasi kuşkusuz müzakereci bir demokrasidir. Müzakereci demokraside esas olan ortak iradedir; bu da iletişimsel

⁵⁷⁶ **Ibid.** s.350-351.

⁵⁷⁷ **Ibid.**, s.351.

⁵⁷⁸ **Ibid.**, s.352.

⁵⁷⁹ **Ibid.**, s.353.

bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkar.⁵⁸⁰ Müzakerenin hüküm sürdüğü bir düzen yaratmak, Avrupa halkları arasında iletişimi sağlayabilmek ve ulusal gündemleri Avrupalılaştırmak için esas olan ise AB çapında bir kamusal alan yaratmaktır. AB halkları arasında sağlanacak olan iletişim, söz konusu kamusal alanın nihai amaçlarından biri olacaktır. Ancak, bu amaca giderken kuşkusuz atılması gereken pek çok adım bulunmakta ve geçmiş yüzyıllardaki kamusal alan deneyimlerinin incelenmesi de fayda sağlayacaktır. Habermas ve Arendt'in kamusal alan anlayışları ve kamusal alanın geçmişten bugüne geçirdiği değişim incelenecektir.

III.IV.I. Kamusal alan

Kamusallık, 'kişisel çıkar ve bağılıklardan ayrı olan' şeklinde tanımlanabilir. Kamu kelimesinin temeli Roma döneminde kullanılan bir terim olan *res publica*'dan gelmektedir. "Sözcük anlamı "kamusal şey" olan *res publica*, Romalıların gözünde hem tek kişinin (ya da bir hanedanın) iktidarının yadsındığı, hem de kamunun, toplumun iyiliğinin gözetildiği bir siyasal yapılanmayı ifade etmiştir."⁵⁸¹

"*Res publica* genel olarak, aralarında aile bağı ya da yakın bağlar olmayan insanlar arasındaki birliktelik ve karşılıklı taahhüt bağlarını temsil eder; arkadaşlık ya da aile bağlarından çok bir kitleye, bir "halk"a, bir politik uygulamaya ilişkin bağlıdır."⁵⁸²

18.yüzyıla beraber "...kamu sözcüğü modern anlamını kazanmış ve dolayısıyla artık yalnızca aile ve yakın arkadaş kesimlerinden farklı konumu olan bir toplumsal yaşam

⁵⁸⁰ Eriksen, Fossum 2000, **op.cit.**, s.18.

⁵⁸¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Fransız Devrimi'nin İlk İki Yılında Cumhuriyet Tartışmaları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 58-3, Temmuz-Eylül 2003, s.3.

⁵⁸² Richard Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, (çev.) Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, 3.Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010, s.16.

bölgesi değil, görece çok çeşitli insanları içine alan, tanıdıklar ve yabancıların oluşturduğu kamusal alan...”⁵⁸³ halini almıştır.

Kamusal alan; yalnızca devletin etkin olduğu bir alan olmadığı gibi, devleti bütünüyle dışlayan bir alan da değildir. Devlet, kamusal alanda yer alarak, müzakere ortamının aktörlerinden biri olmalıdır.

Kamusal alan neden önemlidir? En temelde bu soruya verilecek olan cevap, kamusal alanın bir müzakere alanı olmasıdır. Kamusal alanın sağlanması müzakere ortamının sağlandığı bir ortamın sağlandığına da işaret etmektedir. Burada en mühim noktalardan bir tanesi müzakere ortamının bir sonuca vardırılma amacı gütmemesi gerektiğidir. Müzakere ortamının sonunda bir uzlaşma hedefi yoktur. Amaç, bireysel fikirler dışındaki fikirlerin farkındalığının sağlanması ve müzakere edilen konu hakkında bu farklı düşüncelerin ortaya koyulması, tartışılmasıdır. Kamusal alanda, eğer bir uzlaşma hedefi güdülmürse ya da farklı fikirler domine etmeye çalışılırsa bu alan kamusal alana karşılık gelmeyen bir oluşum olacaktır ve istenilen kamusal alan oluşturulamayacaktır.

III.IV.II. Hannah Arendt ve kamusal alan

Arendt, kamusal ve özel alan arasındaki ayrımı “...gösterilecek olanlarla saklanması gereken şeyler arasındaki ayrım...” olarak belirler.⁵⁸⁴ Kamusal alandan görünürlük alanı ve ortak dünya olarak söz eder.⁵⁸⁵ ‘Görünürlük alanı’, politik özgürlük ile eşitliğin var olduğu ve vatandaşların birbiriyle iletişime geçebildikleri

⁵⁸³ **Ibid.**, s.33.

⁵⁸⁴ Hannah Arendt, **İnsanlık Durumu**, (çev.) Bahadır Sina Şener, 6.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.121.

⁵⁸⁵ Maurizio Passerin D’Entreves, “Hannah Arendt”, **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, 2006, <<http://plato.stanford.edu/entries/arendt/>> , (27.12.2013).

bir alandır.⁵⁸⁶ İkinci olarak sözünü ettiği ‘ortak dünya’ dan kastı ise, insan yapımı kurumlarla vatandaşları doğadan ayıran ve eylemler için kalıcı, dayanıklı bir durum yaratmaktır.⁵⁸⁷ “Eğer dünyada bir kamusal mekan bulunacaksa bu bir nesilliğine kurulamaz ve sadece yaşayanlar için planlanamaz; ölümlü insanların yaşam sürelerini aşması gerekir.”⁵⁸⁸ Arendt, kamusal alanın ‘sürekliliği’ için belli bir zaman kısıtı içinde olmaması gerektiğini söyler. Bu aslında kamusal alanın insanlığın yalnızca belli bir döneminde var olmuş ve daha sonra zaman içinde kaybolmaya yüz tutmuş bir yapılanma olmasının önüne geçilmesi gerektiği düşüncesiyle söylenmiş gibidir. Arendt, moderniteyle beraber kamusal alanın yok olmaya başladığını söyleyerek, moderniteye karşı olumsuz bir duruş sergiler. İnsanların yalnızca özel alanda var olmaları yani ‘görünür’ olmamaları, Arendt’e göre *vita activa*’dan uzak olduğundan ve insanlar temel etkinliklerinden uzak kaldıklarından, insanlıkları dahi şüphelidir. Yani kamusal alanda ‘görünür’ olmamak Arendt’e göre yaşamak da demek değildir. Kamusal alan, insanların özel alan dışına çıkarak diğer insanları ve fikirleri fark etmeleridir.

Arendt’in, *vita activa*’dan kastı; emek, iş ve eylemdir. Eylemin temelinde yatan özgürlük ve çoğulluktur. “Gerek eylemin gerekse konuşmanın temel koşulu olan insani çoğulluğun, eşitlik ve farklılık gibi ikili bir niteliği vardır.”⁵⁸⁹ Her ne kadar konuşma ve eylemi birbirleri yerine kullanmıyor olsa da, konuşma olmadan da eylemin etkisinin aynı ölçüde olmayacağı açıktır. Kamusal alan, her bir vatandaşın eşit biçimde katılımının olacağı, farklı fikirlerin bulunduğu bir alan olarak düşünülmüştür. Yani fikirlerin ‘görünür’ olduğu bir alandır. Arendt’e göre, bu alanın

⁵⁸⁶ **Ibid.**

⁵⁸⁷ **Ibid.**

⁵⁸⁸ Arendt, **op.cit.**, s.98.

⁵⁸⁹ **Ibid.**, s.258.

moderniteyle birlikte ‘aşınma’ya başlaması ve zaman içinde yok olması, farklı fikirlerin tartışıldığı bir ortamdan yoksun kalınmasıyla sonuçlanmıştır. Özel alanda yaşayan yani ‘görünür’ olmayan bir birey, daha önce de söz edildiği gibi Arendt için aslında yaşamamaktadır. Bu durumu şu sözleriyle açıklamıştır: “Oysa konuşmanın ve eylemin olmadığı bir yaşam harfiyen, yaşarken ölmek demektir.”⁵⁹⁰

Kamusal alanın yok oluşu yerini Arendt’in sözünü ettiği toplumsal alana mı bırakmıştır? Ya da bu alan kamusal alanın bir devamı niteliğinde midir? Hayır. Toplumsal alan ve bu alanın içinde geliştiği modernite, Arendt’in eleştirel biçimde ele aldığı kavramlardır. Modernite, kitle toplumunun zamanıdır ve *animal laborans*’ın *homo faber* ile *zoon politikon* karşısındaki zaferinin işaretidir.⁵⁹¹ Toplumsal alan, kamusal alanın muadili ya da devamı olmak bir tarafa, toplumu fikir üretimi ve paylaşımından alıkoymaktadır. Arendt, toplumsal alan adını verdiği alanın oluşumuyla, kamusal alanın yok olduğu, fikir alışverişinin sağlanabileceği bir ortamdan kişisel çıkarların öne çıktığı bir alana geçildiğini düşünür. “Arendt, çağında hem kamusal alanın hem de özel alanın toplumsal alan tarafından kuşatıldığını düşünür.”⁵⁹² “Onun yükselişiyle birlikte kamusal ve özel alanın belirsizleşmesi, toplumun kitle toplumuna dönüşmesine neden olmuştur.”⁵⁹³ Bu da, kamusal alanda tartışılan konuların artık eski önemini yitirdiği yani kamusal alanın yavaş yavaş yok olmaya başladığı bir duruma işaret etmektedir.

⁵⁹⁰ *Ibid.*, s.259.

⁵⁹¹ Maurizio Passerin D’Entreves, “Hannah Arendt”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2006, <<http://plato.stanford.edu/entries/arendt/>>, (27.12.2013).

⁵⁹² Yavuz Kılıç, “Hannah Arendt”, *1900’den Günümüze Büyük Düşünürler*, (ed.) Çetin Veysel, İstanbul, Etik Yayınları, 2009, s.574.

⁵⁹³ *Ibid.*, s.575.

III.IV.III. Jürgen Habermas ve kamusal alan

Habermas, kamusal alan tartışmalarında en çok atıf alan isimlerden biridir. Taner Timur, Habermas'ı bir diyalog ve uyum filozofu olarak tanımlar.⁵⁹⁴ Habermas, kuramında, kamusal alanı tanımlarken müzakereyi esas alır. Kamusal alanı yaratan, kamusal alanı doğuran müzakeredir. Habermas'a göre, kamusal alan devletle toplum arasında olan ve bunların birbirleriyle bağ oluşturmalarını sağlayan bir oluşumdur.⁵⁹⁵ “Kamusal alanın en önemli niteliği tüm vatandaşlara açık olmasıdır.”⁵⁹⁶

Burjuva kamusal alanını ele aldığı çalışması *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*'nde özellikle 18. yüzyılda kahvehaneler aracılığıyla var olan kamusal alanın nasıl 'dönüştüğü' üzerinde durur. 17. yüzyıldaki kamusal alana sarayı, yüksek burjuva kesimini ve şehirli soyluları katar.⁵⁹⁷ İlk olarak kamusal alan, kahve evleri ve salonlarda erkek burjuvaların, soyluların ve entelektüellerin üyeleri olarak bulunduğu ve edebiyat üzerine tartışmaların hüküm sürdüğü bir yer olarak kendini göstermiştir.⁵⁹⁸ 18. yüzyılda ise “sarayın kültürel işlevlerini “şehir”in üstlenmesiyle yalnızca kamunun taşıyıcısı değil, bizzat kamunun kendisi de değişmiş oldu.”⁵⁹⁹

17.yüzyıl ortalarında ilk kahve evi, “levanten bir tacirin arabacısı”⁶⁰⁰ tarafından açıldı. 18.yüzyılda genişleyerek devam eden kahve evi kültürü kamusal alanı da yeşertiyordu. Edebi sohbetler kamusal alandaki ilk sohbetlerdi. “18.yüzyılın büyük

⁵⁹⁴ Taner Timur, **Habermas'ı Okumak**, İstanbul, Yordam Kitap, 2008, s.18.

⁵⁹⁵ Jürgen Habermas, “Kamusal Alan: Ansiklopedik bir Makale”, (çev.) Nuran Erol, **Birikim**, Şubat 1995, <<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=66&dyid=1735>> , (24.04.2014).

⁵⁹⁶ **Ibid.**

⁵⁹⁷ Jürgen Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, (çev.) Tanıl Bora, Mithat Sancar, 7.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007a, s.98.

⁵⁹⁸ Nick Stevenson, “Habermas, Mass Culture and the Future of the Public Sphere”, **Berkeley Journal of Sociology**, Vol.38, 1993-1994, s.222.

⁵⁹⁹ Habermas 2007a, **op.cit.**, s.99.

⁶⁰⁰ **Ibid.**, s.100.

yazarlarından hiçbirisi yoktur ki, temel düşüncelerini önce akademilerde ve bu salonlardaki tartışmalarda ortaya koymamış olsun.”⁶⁰¹

Kahvehanelerin ve müşterilerin sayısının oldukça yüksek rakamlara ulaşması, ilişkilerin gazete aracılığıyla kurulmasını gerektirmiştir.⁶⁰² Kamusallığın bu seviyeye gelmesi kuşkusuz çok mühimdi. Habermas; Addison ve Steele'nin çalışmalarının popülaritesinden söz etmiştir. Tatler, Spectator ve Guardian'ın bu isimlerin gazeteleri olduğunu göz önüne alacak olursak bu popülarite daha net anlaşılacaktır. “Kamusal topluluk *Tatler*'de, *Spectator*'da, *Guardian*'da aslında aynada kendi yüzüne bakar; kendisini henüz felsefe, edebiyat, sanat ve bilim eserleri üzerine düşünme dolayımıyla değil, “edebiyat” a bizzat onun nesnesi olarak dahil olmakla kavrar.”⁶⁰³

Kamusal alan, edebi sohbetlerle oluşmaya başlamış ancak daha sonra siyasi konuların da sohbet konusu haline gelmeye başlamasıyla çeşitlenmiştir. Kamusal alanın sonunu hazırlayan ise bir kültür endüstrisinin oluşması ve toplumun kültür üretiminden kültür tüketimine doğru düşünmeye başlaması olmuştur. Zamanla edebi sohbetler dönüşmüş ve kahve evleri daha ziyade ticari konular doğrultusunda iletişimin sağlandığı bir yer haline gelmeye başlamıştır ki bu dönüşüm özellikle gazeteler yoluyla olmuştur.⁶⁰⁴ Habermas bu duruma edebi gazetecilik adını verir.⁶⁰⁵ Özel alanla kamusal alanın gitgide daha çok ayrılmaya başlaması, özel alanın kamusal alanın önüne geçmesi kültür üretimini de çıkmaza sokmaya başlamıştı. Frankfurt Okulu'nun ikinci kuşak temsilcilerinden olan Habermas, okulun birinci kuşak temsilcileri ve Eleştirel Teori'nin kurucuları olan Adorno ve Horkheimer'dan pek çok noktada ayrılrsa da, onlar gibi kültür üretiminden kültür tüketimine geçişten

⁶⁰¹ *Ibid.*, s.103.

⁶⁰² *Ibid.*, s.115.

⁶⁰³ *Ibid.*, s.116.

⁶⁰⁴ Stevenson, *op.cit.*, s.223.

⁶⁰⁵ *Ibid.*

yani bir kültür endüstrisinden söz eder. “Kültürel akıl üreten okurların oluşturduğu kamusal topluluğun yerini kültür tüketicilerinin oluşturduğu bir kitle kamusunun alması...”⁶⁰⁶ dönüşüme girişin işaretlerini veriyordu. Kültürün üretimden tüketime geçişi, yalnızca mekânsal olarak kamusal alanın yok olması ya da diğer bir deyişle müzakere yapılacak bir alandan yoksun kalınması demek değildi. Kültür tüketimiyle, üzerine konuşulan, tartışılan, geliştirilen eserlerin yerini yalnızca ticari amaç doğrultusunda çıkarılan gazeteler, dergiler almıştı. Edebi, felsefi eserler ve sanat eserleri herkesin kolayca ulaşabileceği niteliğe gelmişti ve artık yalnızca pazar için üretiliyordu.⁶⁰⁷

Habermas’ın kuramındaki özel alan-kamusal alan ayrımı ve kültür tüketimiyle birlikte kamusal alanın yok olması, Rousseau’nun özel irade-genel irade ayrımını andırmaktadır. Nasıl özel çıkarların öne çıkması genel iradenin oluşumunu imkansız kılıyorsa, kültür endüstrisi ve bunun yarattığı kültür tüketimi de müzakereyle yeşerecek olan kamusal alanı imkansız kılmaktadır. Kamusallık esas olarak kişisel olanın karşıtıdır, kişisel çıkarlarla ilgili olmayandır. Ancak Habermas, Rousseau’nun müzakereyi dışarıda bıraktığını söyleyerek, onu eleştirir. Ona göre, Rousseau “kamusal tartışmadan yoksun bir demokrasi ister.”⁶⁰⁸

Kamusal alanın, eşitlikçi bir biçimde oluşturulması gerektiğini savunan Habermas, ünlü eseri Kamusallığın Yapısal Dönüşümü’nde bir burjuva kamusal alanından söz etmekte ve bu da herkesin katılımının olmadığı bir alana karşılık gelmektedir. Burada bir çelişki söz konusu mudur? Habermas, eserinde 18.yüzyıldaki burjuva kamusal alanından söz etmekte olduğundan ve bir dönüşüm sürecini ele aldığından, dönemin Avrupa’sının toplumsal yapısı ve siyasi konjonktür

⁶⁰⁶ Habermas 2007a, **op.cit.**, s.290-291.

⁶⁰⁷ **Ibid.**, s.106.

⁶⁰⁸ **Ibid.**, s.196.

göz önüne alınarak yorumlanmalıdır. Habermas'ın gelişmesini önerdiği kamusal alanın, bu yüzyıl için de aynı olacağını düşünmek doğru olmayacaktır. Habermas, Avrupa kamusal alanı üzerine de önemli noktalara değinmektedir ki Avrupa kamusal alanı kısmında bunlardan söz edilecektir. Avrupa kamusal alanı, Avrupa vatandaşlarının katılımıyla ancak daha önce ele alınan somut kamusal alan anlayışından farklı olarak, içinde bulunduğumuz yüzyılın koşulları göz önüne alınarak oluşturulabilecektir.

III.IV.IV. Avrupa kamusal alanı

Avrupa Birliği çapında bir kamusal alan oluşabilmesi, gerek ortak bir Avrupa kimliğinin, aidiyet duygusunun oluşumu için, gerekse demokrasi açığı ve meşruiyet sorununun giderilebilmesi için temel çözüm noktalarından biri olarak görülmektedir. Ancak Birlik çapında bir kamusal alan oluşabilmesinin önünde pek çok engel olduğu da sıkça tekrarlanmaktadır. Bu engellerden bir tanesi kuşkusuz dil engelidir.

Üye devletlerin dilleri, AB'nin resmi dilleri olarak kabul edilmiş, Fransızca da çalışma dili olarak belirlenmiştir.⁶⁰⁹ Zamanla Birlik'e yeni ülkelerin katılımıyla birlikte, dillerin sayısında da artış meydana gelmiştir.⁶¹⁰ 1960'lardan itibaren Avrupa'da ortaöğretime katılımın artmasıyla, daha çok vatandaş yabancı dil öğrenme şansını elde etmiş olsa da çoğunun İngilizce'yi tercih ettiği görülmektedir; %90 lise öğrencisi İngilizce öğrenirken, bunun yarısı kadarı Fransızca, çeyreği Almanca ve sekizde biri İspanyolca öğrenmeyi tercih etmiştir.⁶¹¹ Ancak Komisyon, herhangi bir Birlik üyesi ülke dilinin diğer üye ülke dillerine tercih edilir görünmesini

⁶⁰⁹ Abram De Swaan, "The European void: the democratic deficit as a cultural deficiency", **The European Union and the Public Sphere**, (ed.) John Erik Fossum, Philip Schlesinger, London and New York, Routledge, 2007, s.146.

⁶¹⁰ **Ibid.**, s.147.

⁶¹¹ **Ibid.**

istemediğinden, AB’de müzakerelerin İngilizce yapılması desteklenmemektedir.⁶¹² De Swaan’ın görüşünde, bir müzakere ortamı oluşabilmesi için “İngilizce bir problem değil çözümdür.”⁶¹³ Eğer AB düzeyindeki kararlar politik müzakere olmadan alınmaya devam ederse demokrasi de işleyemeyecektir.⁶¹⁴ Burada kamusal alan ve demokrasi bağlantısı bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Blichner, dil konusuna bir çözüm niteliğinde *meta-lingual* dillerden söz eder. Dünyanın farklı ülkelerinden de olsa futbol yorumcuları ortak terimler kullanarak futbol üzerine tartışabilirken, Katolikler aynı terimleri kullanarak inançlarıyla ilgili sorunları tartışabilmekte, Amerika Birleşik Devletleri’nde İspanyolca konuşan nüfusla İngilizce konuşan nüfus aynı ülke içinde siyaset üzerine konuşabilmektedirler.⁶¹⁵ Blichner işte tam da bu örneklerle *meta-lingual* dillerin oluşabildiğini göstermeye çalışır. Farklı dili konuşan kişiler arasında oluşturulacak bir *meta-lingual* dille sorunlar ya da ortak noktalar belirlenip konuşulabilecek, buna bağlı olarak da bir müzakere ortamı oluşacaktır.

Grimm, Avrupa Birliği çapında bir iletişim ağının, bir kamusal alanın olamayacağını belirtirken bunu dilsel çeşitliliğe bağlar.⁶¹⁶ Çokdilli ülkelerdeki durumla AB’deki durumu bir görmez. Örneğin İsviçre’de önce ulusal kimlik oluşmuş, ondan sonra anayasallaşma ve çokdillilik söylemi gelmiştir.⁶¹⁷ Grimm’in sözü edilen ortak bir dilin gerekliliğine olan inancına karşı, Habermas bunun önemli

⁶¹² **Ibid.**, s.148.

⁶¹³ **Ibid.**, s.151.

⁶¹⁴ **Ibid.**

⁶¹⁵ Lars Chr. Blichner, “Political Integration in Europe and the need for a common political language”, **The European Union and the Public Sphere**, (ed.) John Erik Fossum, Philip Schlesinger, London and New York, Routledge, 2007, s.154-155.

⁶¹⁶ Grimm, **op.cit.**, s.253.

⁶¹⁷ **Ibid.**

olmasına rağmen aşılmayacak bir engel olmadığını belirterek, İngilizce'nin 'ikinci birinci dil' olabileceğini söyler.⁶¹⁸

Habermas'ın, iletişimle var olacak bir kamusal alan arzusu, daha önce sözü edilen AB için anayasa tartışmalarında da ortaya çıkmıştır. Avrupa için bir anayasa tartışmasının yapıyor olmasının bile bir kamusal alan yaratılması açısından mühim olduğunu söyler.⁶¹⁹ Anayasa tartışmaları esnasındaki referandum kampanyaları AB'deki kamusal alan için bir dönüm noktası gibiydi.⁶²⁰ Bu sayede AB ülkelerinde bir müzakere ortamı oluşmuş, AB'yle ilgili bir karar hakkında ulusal gündemler belli bir konu ve süre için bile olsa 'Avrupalılaştırmış'tır. Habermas'ın dediği gibi Avrupa'da oluşturulacak bir kamusal alan, ulus-devlet düzeyindeki kamusal alanlardan farklı olacak, ulus-devletteki kamusal alanın Avrupa'ya uygulanması biçiminde olmayacaktır.⁶²¹ "Bu alan daha çok, var olan ulusal evrenlerin, karşılıklı olarak çevirisi yapılmış ulusal haberlerin karşılıklı nüfuzuna kendilerini bırakarak, karşılıklı olarak birbirlerine açılmasından doğacaktır."⁶²²

Eriksen, kamusal alanı "bireylerin ortak meseleleri izleyiciler önünde tartıştıkları sosyal bir oda"⁶²³ olarak tanımlar. Tek tip bir kamusal alandan değil fonksiyonları, katılım durumu ve meşruiyet temeli farklı olan üç tip kamu çeşidinden söz eder: genel, bölünmüş ve güçlü kamu.⁶²⁴

⁶¹⁸ Habermas 1997, **op.cit.**,s.264.

⁶¹⁹ Habermas 2004, **op.cit.**, s.303.

⁶²⁰ De Swaan, **op.cit.**,s.136.

⁶²¹ Habermas 2004, **op.cit.**, s.314.

⁶²² **Ibid.**

⁶²³ Erik Oddvar Eriksen, "An Emerging European Public Sphere", **European Journal of Social Theory**, 8(3), 2005, s.341.

⁶²⁴ **Ibid.**, s.349.

Kamusal alanların tipolojisi ⁶²⁵

<i>Kamu çeşidi</i>	<i>Katılım</i>	<i>Meşruiyet Temeli</i>	<i>Fonksiyon</i>
Genel	Açık	Egemen bir halk	Kanı oluşturma
Bölünmüş	Kısıtlı	Ortak çıkarlar	Problem çözme
Güçlü	Uzmanlaşmış	Temsili otorite	İrade oluşturma

Herkese açık, egemen bir halktan meşruiyetini alarak kanı-oluşturan genel bir kamusal alan Eriksen'in belirlediği kamu çeşitlerinden ilki olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada bu kamusalılığı sağlayacak olan kuşkusuz medya olacaktır. Avrupa'da medya yoluyla, *lingua franca* olarak İngilizce'nin belirlendiği, kolektif kimliklerin oluşturulabileceği potansiyel bir alan bulunmaktadır.⁶²⁶ Ayrıca pek çok gazete ve televizyon yalnızca bir dilde değil birden fazla dilde yayın yapmaktadır.⁶²⁷ Bu da illa ki bir *lingua franca*'nın şart olmadığına işaret etmektedir.

Problem çözmek amacıyla kısıtlı bir katılımı ortak çıkarlar doğrultusunda oluşturulan bölünmüş kamu çeşidi, adından da anlaşılacağı gibi belli sorunlar çerçevesinde oluşur. Irkçılığa karşı Avrupa kampanyaları, *Schengen* eleştirisi üzerine oluşan kamu gibi konular transnasyonal bölünmüş kamusal alan örnekleri olarak verilebilir.⁶²⁸ Güçlü kamu örneklerinden biri kuşkusuz temsili otorite denilince AB düzeyinde akla gelen ilk organ olan Parlamento'dur. Doğrudan üye ülke vatandaşları tarafından seçilen ve onların iradelerini kurumsal düzeyde temsil eden Avrupa Parlamentosu'dur.⁶²⁹

⁶²⁵ *Ibid.*, s.349.

⁶²⁶ *Ibid.*, s.350.

⁶²⁷ *Ibid.*

⁶²⁸ *Ibid.*, s.351.

⁶²⁹ *Ibid.*, s.352.

Eriksen; Avrupa seviyesinde demokrasinin engellere takılmasının sebebi olarak, aslında hukuk temelli tek bir ortak tanımdan yoksun olunmasını ve Sicilya'dan Antonio'nun, Almanya'dan Judith'in, İsveç'ten Bosse'nin, Portekiz'den Fernando'nun, İspanya'dan Julia'nın aynı anda aynı konuları tartışamamasını yani tek bir Avrupa alanında buluşamamasını gösterir.⁶³⁰

Kamusallık çerçevesinde müzakerenin esas olduğu ve hem siyasal hem hukuki bağlarla Birlik'e aidiyet duyan Avrupa vatandaşlarını oluşturma konusu mühimdir. Üye ülke halkları arasında, transnasyonal bir kamusal alanın oluşmasına yardımcı olacak Birlik bazında postnasyonal kimlikler ve transnasyonal bir kamusal alan; Avrupa Birliği içindeki derinleşme sürecinin en temel gerekliliklerinden olup, gerek siyasi gerek ekonomik pek çok sorunun çözümünde önemli rol oynayacaktır.

Avrupa Birliği çapında bir kamusal alan oluşturulması Birlik için elzem görünmektedir. Müzakereyle gelecek olan kamusal alanın her ne kadar on sekizinci yüzyıldaki kahve evlerinde olduğu gibi somut bir alanda hayat bulması mümkün olmasa da, özellikle medyanın 'Avrupalılaştırılması' mühimdir. Peki AB için bir kamusal alan nasıl yaratılabilir? Hangi aktörler Birlik için bir kamusal alanda yer alacaktır?

AB düzeyinde düşünüldüğünde, üye devletlerin temsilcilerinin, AB temsilcilerinin, sivil toplum kuruluşlarının yanında AB vatandaşlarının da aktif olarak yer alabilecekleri bir alan söz konusu olmalıdır. Daha önce de söylendiği gibi burada sözü edilen alan, somut bir alan (*space*) değildir; herkesin erişiminin olabileceği soyut bir alandır (*sphere*). Böyle soyut bir alan ise günümüz dünyasında medya yoluyla gerçekleştirilebilir. Radyo, televizyon, gazete, internet gibi araçlar

⁶³⁰ *Ibid.*, s.358.

kamusalığın oluşumunda esastır. Yirmi sekiz üyeli bir Birlik'in vatandaşlarını somut bir platformda bir araya getirmesi mümkün olamayacağından, medya kanalları bir kamuoyu oluşturmak için önemlidir.

Kahve evlerindeki sohbetlerin yerini, ulusal medyada Avrupa Birliği'ni ilgilendiren ve vatandaşları bilgilendiren programlar almalıdır. Bilgi sahibi olmadan müzakere ortamı yaratılmadığı için, Birlik'e nazaran daha çok takip edilen ve bilgi sahibi olunan ulusal konular, Avrupa vatandaşlarını Birlik konularından daha çok ilgilendirmektedir. Burada amaç müzakere ortamıyla ulusal duygu, düşünce ve çıkarları arka plana atmak değil yalnızca Avrupa kamusal alanının ve dolayısıyla kimliğin oluşumunu sağlamak ve vatandaşların ilgisini çekerek Avrupa vatandaşı olduklarını hissettirmek olmalıdır. Vatandaşların AB'yle ilgili konularla ilgilenmelerini sağlamak için pek çok yol bugüne dek denenmiştir. Avrupa çapında *The European* gazetesi gibi medya oluşturma girişimleri olmuş ancak bunlar ya çok çabuk ortadan kaybolmuş ya da *Euronews*, *European Voice* gibi fazla AB sübvansiyonlu olmuşlardır ve bu anlamda da AB uzmanlarının, bürokratların ve lobicilerin ilgisini çekebilmiş, onların ilgilendiği araçlar olmakla sınırlı kalmışlardır.⁶³¹ Gazete, dergi, televizyonların Avrupa çapına yayın yapması bunların vatandaşlara ulaşabildiğinin, farkındalığı arttırdığının bir göstergesi değildir. Bir AB bürokratinin okuduğu gazetenin aynı ilgiyle bir AB vatandaşı tarafından okunmuyor olması, AB konularını vatandaşların 'evlerine' ulaştırma amacına hizmet etmek konusunda yetersiz kaldığını göstermektedir. Esas olan, işlenecek olan konuları popüler hale getirerek AB vatandaşlarının ilgisini çekmeye çalışmak olmalıdır. Böylece, ulusal düzeydeki konuların yanı sıra, AB vatandaşları, AB'de neler olup

⁶³¹ Ruud Koopmans, Paul Statham, "Theoretical Framework, Research Design and Methods", **The Making of a European Public Sphere: Media Discourse and Political Contention**, (ed.) Ruud Koopmans, Paul Statham, New York, Cambridge University Press, 2010, s.36.

bittiğiyle ilgilenmeye başlayarak, kendilerinin de gerek Parlamento gerek İnisiyatif gibi yollarla aktif anlamda politika-yapım sürecinde yer alabileceklerini fark edecek, bu konuları diğer üye ülke vatandaşlarıyla müzakere edebilecekleri, AB'nin işleyişine katkıda bulunabilecekleri ve sorunlara çözüm önerisi getirebilecekleri bir kamusal alanın yaratılabileceğini hissedeceklerdir.

Statham, bir kamusal alanın oluşumu için iki kavramdan söz eder: görünürlük ve içerme.⁶³² Kitle medya iletişimi yoluyla oluşturulabilecek olan kamusal alan için ilk şart, karar-verme sürecinin vatandaşlara görünür bir biçimde yapılmasıdır.⁶³³ İkinci şart ise, karar vermenin kamu meşruiyetini sağlayabilmek için, vatandaşların ve sivil toplumun bu sürecin içinde olmaları ve seçimlerini dile getirebilmeleridir.⁶³⁴

Koopmans ve Statham, gazetelerin televizyondan daha geniş alanları olduğunu, gazetelerin artık internet sitelerinin olduğu ve bu anlamda daha geniş bir kitleye ulaşabildikleri gerekçesiyle açıklarlar.⁶³⁵

Kamusal alanın oluşabilmesi için, geniş kitlelere ulaşabilmesi bakımından internet kuşkusuz en önemli araçlardan biridir. Koopmans ve Statham'ın da savundukları gibi gazetelerin artık yalnızca basılı biçimde değil aynı zamanda internet üzerinden de okunabiliyor olmaları ulaştıkları kitleyi de ciddi oranda arttırmaktadır. Ancak kamusal müzakerenin Avrupalılaşabilmesi için gazete okurlarının bir konu hakkında yalnızca kendi ülkelerindeki aktörlerin fikir ve önerileriyle değil, aynı zamanda ulusal sınırların ötesinde, aynı konu üzerine neler söyleniyor olduğuyula da

⁶³² Paul Statham, "What Kind of Europeanized Public Politics?", **The Making of a European Public Sphere: Media Discourse and Political Contention**, (ed.) Ruud Koopmans, Paul Statham, New York, Cambridge University Press, 2010, s.278.

⁶³³ **Ibid.**

⁶³⁴ **Ibid.**

⁶³⁵ Koopmans, Statham, **op.cit.**, s.50.

ilgilenmeleri gerekir ki AB düzeyinde fikir alışverişinin olacağı bir müzakere ortamı oluşabilsin.⁶³⁶

Kamusal alanda iletişimi sağlayan, siyasi talep formüle etmektir.⁶³⁷ Koopmans ve Statham, talep formüle etme sürecini oluşturan bileşenleri yedi adım olarak belirlerler:

“ . Talebin zaman ve uzam içindeki yeri (Talep ne zaman ve nerede formüle ediliyor?)

. Talep sahibi: Talebin aktörü (Talebi kim formüle ediyor?)

. Talebin formu (Talep kamusal alana nasıl eklenecek?)

. Talebin muhatabı (Talep kime yöneltiliyor?)

. Talebin esas konusu (Talep neyle ilgili?)

. Talebin amacı (fayda sağlayan ya da zarar gören): Eğer gerçekleştirilirse talepten kim etkilenecek? (kim için ya da kime karşı?)

. Talebin gerekçesi (Neden bu eylem yapılmalı?)”⁶³⁸

Kamuda görünür olmadığı zaman fikirlerin oluşup tartışılabileceği iletişimsel bir alan yaratmak konusunda bir yol alınamayacakken, söz edilen talep formüle etme metodu ile aktörlerin talepleri görünür bir hal alacak ve iletişimin hüküm sürdüğü bir kamusal alan yaratılabilecektir.⁶³⁹

2009 senesinde Avrupa Parlamentosu seçimlerine bir hafta kala Europolis Müzakereci Oylama (*Europolis Deliberative Poll*) adı verilmiş olan bir ‘mini-kamu’ oluşturulmuştur. Katılımcılar, 27 üye ülkeyi temsil eden ve 23 farklı dilin

⁶³⁶ Ruud Koopmans, Jessica Erbe and Martin F. Meyer, “The Europeanization of Public Spheres: Comparisons across Issues, Time and Countries”, **The Making of a European Public Sphere: Media Discourse and Political Contention**, (ed.) Ruud Koopmans, Paul Statham, New York, Cambridge University Press, 2010, s.63-64.

⁶³⁷ Koopmans, Statham, **op.cit.**, s.55.

⁶³⁸ **Ibid.**

⁶³⁹ **Ibid.**, s.58.

konusulduğu, farklı düşünce ve davranışlara sahip vatandaşlardı.⁶⁴⁰ *Europolis*; heterojenliğin ve dil farklılıklarının mini-kamulardaki müzakerelerle nasıl üstesinden gelinebileceğini ölçen bir laboratuvar niteliğindedir.⁶⁴¹ *Europolis* için AB nüfusunu temsil eden modeller üzerinden bir değerlendirmeye dayanılarak seçim yapılmamış, rastgele 348 AB vatandaşı seçilmiştir.⁶⁴² Yirmi beş tartışma grubunda iki ya da üç farklı dil grubundan kimi zaman üç ya da dört farklı ülkeden 12-15 katılımcının bulunduğu bir düzenleme yapılmıştır.⁶⁴³ Bu ‘mini-kamu’ örneği aslında yıllardır tartışılabilen Avrupa kamusal alanının demokratik meşruiyet açısından gerekliliği konusunda önemli bir deneme niteliği taşımaktadır. Hatta bir Avrupa kamusal alanından öte Avrupa kamusal mekanı örneği niteliğinde olduğu söylenebilir. Herkesin eşit katılımını mümkün kılması gereken bir alan olması gerektiğinden AB çapında mekansal anlamda bu tip bir kamusal alanın mümkün olamayacağı açık olsa da, bu deneme mekandan çok daha öte anlamlar içermekte, en başta pek çok manada farklılıkları bir araya getirmiş olması bakımından önem arz etmektedir.

Europolis’ten sonra yapılan anketten çıkan sonuçlara göre %81.3 gibi bir oran ‘benden farklı olan insanlar hakkında çok şey öğrendim’ derken, ‘katılımcılar benim söylediklerimi onaylamadıkları zaman da saygı gösterdiler’ diyenlerin oranı %84.2’dir.⁶⁴⁴ En tartışmalı konulardan biri olan dil konusunda çıkan sonuçlar ise AB’de ortak bir dil olmadığından kamusal alanın sağlanamayacağı yönündeki tezleri çürütür niteliktedir: ‘simültane çeviri yapılmasına rağmen tartışmalarda kendi

⁶⁴⁰ Irena Fiket, Espen D.H. Olsen, Hans-Jörg Trenz, “Deliberation under conditions of language pluralism: Insight from the Europolis Deliberative Polling Experiment”, **ARENA Working Paper**, No.9, Oct.2011, <<http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2011/wp-09-11.pdf>>, (18.12.2012), s.4.

⁶⁴¹ *Ibid.*, s.14.

⁶⁴² *Ibid.*, s.5-6.

⁶⁴³ *Ibid.*, s.15.

⁶⁴⁴ *Ibid.*, s.20.

dilimde olsa bile zorluk yaşardım' diyenler %12.1 iken, %80.5 bu konunun kendisi için bir sorun teşkil etmediğini belirtmiştir.⁶⁴⁵

Çokdilli, çokkültürlü bu ortam sayesinde belli konularda yüzlerce AB vatandaşı tartışmalara katılma, birbirlerine fikirlerini iletme fırsatı bulmuş ve Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılım niyeti artmıştır.⁶⁴⁶ Bir nevi “küçük evrensel Avrupa kamusunu sağlama”⁶⁴⁷ niteliğine sahip olan *Europolis*, Avrupa Birliği çapında bir kamusal alanın demokratik meşruiyet sorununa da yardımcı olacağıının göstergesi gibidir. Habermas'ın belirttiği gibi “demokratik meşruluk bir yanda parlamentolar, mahkemeler ve yönetsel yapılar içinde kurumsallaşmış müzakere ve karar alma ile öte yanda resmi olmayan kapsamlı bir kitle iletişimi süreci arasında karşılıklı bir teması gerektirir.”⁶⁴⁸

Trenz, Avrupa kamusal alanını “kolektif irade oluşturmanın bitmemiş projesi” olarak tanımlar.⁶⁴⁹ Bir iletişim alanı oluşturmak yolunda en etkili araçlardan birinin ise internet olduğunu söyler.⁶⁵⁰ Ulusal gündemlerin Avrupalılaşması, kuşkusuz oluşturulması arzu edilen Avrupa kamusal alanı için esastır. Trenz, medya alanlarının birbirlerinden ayrılmakta olduğunu, kitle medyasının ise, bir ulusun topluluk olarak iletişiminin ‘sembolik entegrasyonunu’ ‘dedikodular’ sayesinde sağlanmakta olduğunu belirtir.⁶⁵¹ Bir ülkenin vatandaşlarının iletişiminin ortak noktasının

⁶⁴⁵ **Ibid.**

⁶⁴⁶ Espen D.H. Olsen, Hans-Jörg Trenz, “From Citizens’ Deliberation to Popular Will Formation? Generating Democratic Legitimacy Through Transnational Deliberative Polling”, **ARENA Working Paper**, No.12, Nov.2011, <<http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2011/wp-12-11.pdf>>, (18.12.2012). s.17.

⁶⁴⁷ **Ibid.**

⁶⁴⁸ Habermas 2004, **op.cit.**, s.314.

⁶⁴⁹ Hans-Jörg Trenz, “In Search of the European Public Sphere: Between Normative overstretch and empirical disenchantment”, **ARENA Working Paper**, No.12, June 2008, <http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2008/wp08_12.pdf>, (18.12.2012), s.16-17.

⁶⁵⁰ **Ibid.**, s.4.

⁶⁵¹ **Ibid.**, s.8.

‘dedikodu’ temelinde kalması, kültür tüketiminin önde olduğu bir düzen anlamına gelecektir. Bir üye ülke halkının, diğer bir ülkede olanlarla ‘dedikodu’ bazında ilgilenmesi ya da ulusal gündeme Avrupa’dan gelen konuların bu ölçüyle sınırlı olması, tabii ki oluşturulması hedeflenen kamusal alanı yaratmak için beklenen araçlar değildir ve Habermas’ın sözünü ettiği ‘kitle toplumu’na işaret eder. ‘Kitle toplumu’, kamusal müzakerenin yürütülebileceği bir toplumdaki öte ‘kültür tüketimi’nin yaşandığı bir toplum olduğundan, kamusal alanın önemi de anlaşılacaktır.

Kamusal alan, Avrupa kimliğinin oluşumu için en temel, en esas konulardan biridir. Habermas’ın deyişiyle söylenecek olursa: “Avrupa’nın eylem gücünü geliştirmesi için olmazsa olmaz bir unsur olan yurttaşların siyasi kimliği, ancak ulusaşırı kamusal bir alanda oluşabilir.”⁶⁵²

⁶⁵² Jürgen Habermas, **Bölünmüş Batı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007b, s.78.

IV. BÖLÜM: Avrupa Birliği'nde Ekonomik Kriz-Kimlik Bağlantısı

Avrupa Birliği son yıllarda artarak kendini gösteren, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılarla gündeme gelmektedir. Ekonomik anlamdaki entegrasyonunu tamamladığı ve diğer alanlarda da aynı ölçüde başarılı bir entegrasyon sağlamaya çalıştığı düşünülürken, aslında temelde ciddi ekonomik sıkıntıların olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle son yıllarda su yüzüne çıkmaya başlayan ekonomik sorunlar, gerek Birlik'i kuran antlaşmalardaki kimi sorunlara gerekse Birlik üyesi ülkeler arasındaki ilişkilerin 'derinlik' düzeyine de işaret etmiştir.

IV.I. Ekonomik ve Parasal Birlik için hukuki düzenlemeler

Bilindiği gibi Avrupa Birliği için bir Ekonomik ve Parasal Birlik, pek çok yeniliği beraberinde getiren ve en temelde Avrupa Birliği'ni kuran antlaşma olan Maastricht Antlaşması'yla Birlik ülkelerinin hayatına girmiştir. Bu antlaşma, parasal birlik alanında benzeri görülmemiş bir biçimde Ekonomik ve Parasal Birlik'e geçiş için son derece detaylı bir zaman çizelgesi oluşturmuştur.⁶⁵³ Günümüzde yirmi sekiz üye ülkeye ulaşmış olan Birlik'te, her üye ülkenin Ekonomik ve Parasal Birlik'in içinde yer almadığı görülmektedir. İtalya, İspanya, Avusturya, Slovakya, Belçika, İrlanda, Hollanda, Kıbrıs, Estonya, Slovenya, Lüksemburg, Finlandiya, Fransa, Almanya, Malta, Portekiz, Yunanistan ve Letonya olmak üzere 18 Birlik üyesi ülke Ekonomik ve Parasal Birlik içinde yer almaktadır. Geriye kalan 10 ülkenin ise kimisi *opt-out* sahibiyken, kimisi Ekonomik ve Parasal Birlik'e taraf olmak için gerekli kriterleri henüz yerine getirememiş olan ülkelerdir. Avroyu kullanmaya başlamadan

⁶⁵³ James A. Caporaso, Min-hyung Kim, "The Maastricht Treaty at Twenty: A Greco-European Tragedy?", *Journal of European Integration*, 34:7, 2012, s.774.

önce, ülkeler en az iki yıl süreyle Döviz Kuru Mekanizması II'nin üyesi olarak Maastricht Kriterleri'ni yerine getirmelidir.⁶⁵⁴

1981 senesinde Birlik'e üye olan Yunanistan'ın ekonomik sıkıntılarıyla beraber, Birlik'in ekonomik bir birlik olarak bu duruma ne şekilde yaklaşacağı merak konusu haline almıştır. Yunanistan'ın ekonomik krizinin, ülkeler ekseninde başa çıkılamayacak bir hal aldığı anlaşılınca, Birlik içindeki ilk 'sızıntı' ortaya çıkmış oldu. Ancak Birlik'in bir değil birden çok 'sızıntı'ya sahip olduğu çok geçmeden İtalya, İspanya, İrlanda ve Portekiz'in ekonomik durumlarındaki sıkıntılarla anlaşıldı. Bu noktada Birlik ülkelerinin nasıl bir tutum benimseyecekleri bilinmediği gibi, Birlik içindeki düzenlemelerin ne yönde işleyeceği, bu tip durumlarda neler yapılması gerektiği gibi soruların cevaplarının ne olacağı da belirsizdi.

Birlik üyesi ülkeler, pek çok alanda işbirliğine gitmiş, ortak politikalar benimsemiş ve pek çok antlaşmanın altına birlikte imza atmışlardı; bu durumda da ne yapılacağına dair bir pusula, bir yol haritası da belirlenmiş olması yüksek bir ihtimaldi. Ancak bu tip bir sorun belirdiğinde, ekonomik kriz içinde olan bir Birlik ülkesine nasıl yardım yapılacağı konusunun sıkıntılı bir noktaya işaret ettiği ortaya çıkmıştır. Ortak paraya sahip olan ülkelerin ortak bir yönetişime sahip olmamaları ya da bu yönde banka düzenlemeleri yapmamış olmamaları, ileri zamanlarda bu durumun nasıl sorun yarattığını göstermiştir.⁶⁵⁵ Maastricht Antlaşması üzerine yapılan müzakereler esnasında tartışmalar içinde Avrupa Para Fonu, Avro-tahvilleri, Avrupa borç yönetim ajansı, Avrupa finansal idare otoritesi, ortak mevduat garantisi, Avrupa Merkez Bankası'nın alışlagelmemiş para politikası işlemlerinde Avrupa

⁶⁵⁴ "Introduction of the Euro in the More Recently Acceded Member States", **European Commission Flash Eurobarometer 349 Report**, July 2012, <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_349_en.pdf>, (06.02.2013), s.4.

⁶⁵⁵ Caporaso, Kim, **op.cit.**, s.775.

bankaları için borç alınabilecek son yer olarak benimsenmesi gibi konular yoktu.⁶⁵⁶ Kısaca söylenecek olursa, hem üye ülkeler hem de Birlik, ekonomik kriz içindeki bir ülkeye nasıl bir yardım yapılacağı ya da ne şekilde bir yaptırım uygulanacağı hakkında bir bilgiye sahip değillerdi. Bu tip bir durumun ise ‘kriz içinde krize’ sebebiyet vermesi şaşırtıcı değildir.

IV.I.I. AB düzeyinde alınan tedbirler

Birlik’in kurucu antlaşmalarından olan Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’da söz konusu durumlarda nasıl bir yol izlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ancak bu açıklamanın ne kadar yol gösterici olduğu da tartışmalıdır.

Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’nın 125. maddesinde, hiç bir üye ülkenin diğer bir üye ülkenin sorumluluğunu almak zorunda olmadığı, yükümlülüğü bulunmadığının altı çizilmiştir.⁶⁵⁷

Söz konusu maddenin 1. fıkrası şu şekildedir:

Madde 125

“1. Birlik, belirli bir projenin ortaklaşa yürütülmesine yönelik karşılıklı mali garantilere hanel gelmeksizin, üye devletlerin merkezi yönetimlerinin, bölgesel, yerel veya diğer kamu makamlarının, kamu hukukuna tabi diğer organlarının veya kamu teşebbüslerinin taahhütlerinden sorumlu olmaz ve bunları üstlenmez. Bir üye devlet, belirli bir projenin ortaklaşa yürütülmesine yönelik karşılıklı mali garantilere hanel gelmeksizin, bir diğer üye devletin merkezi yönetimlerinin, bölgesel, yerel veya diğer kamu makamlarının, kamu hukukuna tabi diğer organlarının veya kamu teşebbüslerinin taahhütlerinden sorumlu olmaz ve bunları üstlenmez.”⁶⁵⁸

Yani üye devletlerin yardımı yoluyla mali destek sağlanması aslında hukuken bu maddeyle yasaklanmıştır. Bu maddeyle beraber hiç bir üye ülkenin bir diğerinden

⁶⁵⁶ Kenneth Dyson, “‘Maastricht Plus’: Managing the Logic of Inherent Imperfections”, **Journal of European Integration**, 34:7, 2012, s.794-795.

⁶⁵⁷ Frank Schimmelfennig, “European Integration in the Euro Crisis: The Limits of Postfunctionalism”, **Journal of European Integration**, 2014, s.4.

⁶⁵⁸ “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma”, **T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, Ankara, 2011, <<http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>>, (26.03.2014), s.48.

sorumlu olmadığı, ekonomik yardımda bulunma zorunluluğu bulunmadığı belirtilmiştir.

Tıpkı, Avrupa Birliği hukukunun ulusal hukukların üstünde olması gibi, Avrupa Merkez Bankası da ulusal merkez bankalarının üzerinde yer almaktadır. Avro bölgesinde bulunan ülkeler, parasal politikalarını tamamen üye devletlerden ve AB'nin diğer kurumlarından bağımsız olarak çalışmakta olan ve avro bölgesindeki para politikasından sorumlu olan, tek yetkili kurumunda bulunan Avrupa Merkez Bankası'na devretmişlerdir.⁶⁵⁹ O halde Avrupa bir merkez bankasına sahipken, kriz durumunda, bu kurumun Birlik içindeki bir krizi yönetmek ya da yardım planları hazırlamak yönünde ne gibi faydaları olmuştur?

Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 123. maddesinde ise Avrupa Merkez Bankası'nın AB'ye ya da üye ülkelere kredi vermesi yasaklanmıştır.⁶⁶⁰

Söz konusu madde şöyledir:

Madde 123

“ 1. Avrupa Merkez Bankası'nın ve üye devletlerin merkez bankalarının (bundan sonra “ulusal merkez bankaları” olarak anılacaktır), Birlik kurum, organ, ofis veya ajanslarına, üye devletlerin merkezi yönetimlerine, bölgesel, yerel veya diğer kamu makamlarına, kamu hukukuna tabi diğer organlarına veya kamu teşebbüslerine, açık kredi kullanma imkanı veya diğer her türlü kredi kolaylığı sağlamaları ve bunların borçlanma araçlarının Avrupa Merkez Bankası ya da ulusal merkez bankaları tarafından doğrudan alınması yasaktır.”⁶⁶¹

Söz konusu maddelerde açıklandığı gibi, ne üye ülkeler birbirlerine yardım edebilmekte, ne de Avrupa Merkez Bankası, ekonomik sorunları olan bir üye ülkeye ya da daha genel düşünüldüğünde AB'ye, ekonomik durumun düzeltilmesi için yardım yapabilmektedir. Bu nedenle, Birlik üyesi ülkeler arasında nasıl bir planın

⁶⁵⁹ Schimmelfennig, *op.cit.*, s.3-4.

⁶⁶⁰ *Ibid.*, s.4.

⁶⁶¹ “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma”, **T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, Ankara, 2011, <<http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>> (26.03.2014), s.48.

yapılacağı, Birlik düzeyinde ulus-üstü seviyede mi bir çözümün belirleneceği yoksa hükümetlerarası bir düzeyde yani üye ülkelerin bizzat kendi aralarında mı düzenleneceği belirsizliğini korumaktaydı. Hatta Avrupa'nın İşleyişi Hakkında Antlaşma'da düzenlenmiş bulunan mali desteğin yasaklanması konusu, belirsizlikten öte ekonomik kriz içindeki ülkeler için çaresizliğe işaret etmekteydi.

Daha önce de söz edildiği gibi, ilk olarak sorunun kökeni Maastricht Antlaşması'na dayandırılmaktadır. Dyson, Maastricht Antlaşması'nda ihmal edilenin, esas olarak kriz önleme mekanizmalarının oluşturulmasından ziyade kriz yönetimi mekanizmalarının oluşturulmaması olduğunu vurgular.⁶⁶² Maastricht Antlaşması'nın birtakım yapısal eksikleri bulunmasından ötürü, ekonomik krizin sinyalleri verilmiş oluyordu; ancak avroyla ilgili olan bütün sorunların da yalnızca Maastricht'teki eksikliklere bağlanması doğru değildir.⁶⁶³

AB, vergilendirme gibi kimi güç ve yetkilere sahip olmadığı gibi bir Avrupa hazinesine de sahip değildir.⁶⁶⁴ Ortak bir bütçenin var olmaması ekonomik zorluklarında atılması gereken adımları bilinmez kılıyordu. Merkezileşmiş bir para politikasının Avrupa Merkez Bankası adı altında var olduğu ancak aynı şekilde merkezileşmiş bir finansal ve mali politika ile bütçe politikasının olmadığı görülmektedir.⁶⁶⁵ Birlik üyesi ülkeler, parasal bir birliğin yanı sıra mali bir birlik oluşturmadıklarından, AB'nin vergilendirme ve borçlanma hakkı

⁶⁶² Dyson, *op.cit.*, s.802.

⁶⁶³ Caporaso, Kim, *op.cit.*, s.775.

⁶⁶⁴ Erik Oddvar Eriksen, "The Normative Implications of the Eurozone Crisis", **ARENA Working Paper 2**, Feb. 2014, <<http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2014/wp2-14.pdf>>, (22.03.2014), s.5.

⁶⁶⁵ Sergio Fabbrini, "The Outcomes of Intergovernmentalism: the Euro Crisis and the Transformation of the European Union", **The Euro Crisis and the State of European Democracy**, (ed.) Bruno de Witte, Adrienne Heritier, Alexander H. Trechsel, 2013, <<http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/27016/EUROcrisis-29-05.pdf?sequence=3>>, (31.05.2013), s.102.

bulunmamaktadır.⁶⁶⁶ Buradan da anlaşıldığı gibi parasal birlik, Birlik'in ekonomik entegrasyonunda önemli yer tutsa da, mali anlamda bir ortaklığa gidilmemiş olmasının eksikliği de özellikle kriz anlarında hissedilmiştir. "...yaşanan kriz Euro bölgesinin ekonomik yönetimindeki eksiklikleri politikacıların gündemine acilen çözüm bulunması gereken bir sorun olarak taşımıştır."⁶⁶⁷

Peki ekonomik krize cevap verilebilmesi adına AB'nin hukuki belgeleri olan antlaşmalardaki düzenlemeler yardımcı olamıyorsa, Birlik ekonomik krizle nasıl başa çıkabilir?

Birlik'in en temel hükümetlerarası kurumları olan Avrupa Konseyi ve Konsey ekonomik ve finansal krize cevap vermek konusunda en temel organlardır.⁶⁶⁸ Aynı zamanda ulusal hükümetler de kriz konusunda ön planda yer almışlardır.⁶⁶⁹ Avrupa Konseyi, ulus-üstü değil hükümetlerarası düzeyde çalışan, politika yapım sürecinde en üst merci olarak yer alan ve üye devletlerin devlet ve hükümet başkanlarından oluşan AB kurumudur.⁶⁷⁰ Avro Zirvesi başkanı, Avro bölgesinin devlet ve hükümet başkanları, Avrupa Komisyonu Başkanı ve Avrupa Merkez Bankası başkanının da katılımıyla Avro Zirveleri toplanmaktadır.⁶⁷¹ 2008'den bu yana toplanmaya devam eden söz konusu Avro Zirveleri'nde alınan kararlar doğrultusunda da, Birlik'in savaştığı ekonomik krizle çözüm yolları aranmaktadır.

⁶⁶⁶ Schimmelfennig, **op.cit.**, s.4.

⁶⁶⁷ "Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: "Euro Rekabet Paketi" ", **T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, Ankara, Mayıs 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf>, (31.03.2014), s.9.

⁶⁶⁸ Uwe Puetter, "Europe's deliberative intergovernmentalism: the role of the Council and European Council in EU economic governance", **Journal of European Public Policy**, 19:2, Mar.2012, s.161.

⁶⁶⁹ **Ibid.**

⁶⁷⁰ Claus Offe, "Europe Entrapped: Does the EU have the political capacity to overcome its current crisis?", **European Law Journal**, 19:5, Sept. 2013, s.600.

⁶⁷¹ "Euro area leaders", **Eurozone Portal**, <<http://www.eurozone.europa.eu/summits/euro-area-leaders>> (03.04.2014).

Aralık 2011’de ekonomik yönetişimi güçlendirmek için bazı kısımları yalnızca avro bölgesi içindeki ülkeler, bazı kısımları ise tüm Birlik üyeleri için geçerli olmak üzere Altılı Paket oluşturuldu.⁶⁷² AB düzeyinde oluşturulmuş olan, “...ekonomi politikalarının koordinasyonunun iyileştirilmesi ve gözetiminin geliştirilmesi amacıyla Eylül 2010 tarihinde kabul edilen mevzuat teklifi paketi (Altılı Paket) 4 Ekim 2011 tarihinde Konsey tarafından onaylanmıştır.”⁶⁷³

30 Mayıs 2013’te ise avro bölgesi üye ülkelerini kapsayacak bir reform paketi daha Birlik gündemine İkili Paket adıyla girmiştir.⁶⁷⁴ Bu reform paketinin oluşturulma amaçları; bütçe kararlarında şeffaflığı sağlamak, 2014’te avro bölgesindeki bütçe döngüsünden başlayarak avro bölgesinde güçlü bir koordinasyon sağlamak, finansal zorluk içindeki avro bölgesine dahil olan Birlik üyesi ülkelerin ihtiyaçlarının dikkate alınması olarak belirlenmiştir.⁶⁷⁵ İkili Paket oluşturulurken, Birlik hukukundan yola çıkılarak, Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’nın dayanak olarak alındığı görölmektedir. Söz konusu antlaşmadaki dördüncü bölüm ‘para birimi avro olan üye devletlere yönelik hükümler’ olarak belirlenmiş ve bu bölümün 136.maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

⁶⁷² Thomas Beukers, “The Eurozone Crisis and the Legitimacy of Differentiated Integration”, **The Euro Crisis and the State of European Democracy**, (ed.) Bruno de Witte, Adrienne Heritier, Alexander H. Trechsel, 2013, <<http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/27016/EUROcrisis-29-05.pdf?sequence=3>>, (31.05.2013), s.8.

⁶⁷³ “AB Ekonomik Yönetişim Sisteminde Yeni Dönem”, **Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı**, 2011, Ankara, <http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/ab_ekonomik_yonetisim_sisteminde_yeni_donem_web.pdf>, (19.03.2014), s.5.

⁶⁷⁴ “ ‘Two-Pack’ enters into force, completing budgetary surveillance cycle and further improving economic governance for the euro area”, **European Commission Memo**, Brussels, 27 May 2013, <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-457_en.htm>, (26.03.2014).

⁶⁷⁵ **Ibid.**

“Madde 136

1. Konsey, ekonomik ve parasal birliğin düzgün işleyişini temin etmek üzere ve Antlaşmalar’ın ilgili hükümlerine uygun olarak, 126.maddenin 14.paragrafında öngörülen usul hariç, 121 ve 126.maddelerde öngörülenler arasından ilgili usul uyarınca, aşağıdaki amaçlarla, para birimi avro olan üye devletlere yönelik tedbirler kabul eder:

- a) Söz konusu üye devletlerin bütçe disiplininin koordine edilmesini ve izlenmesini güçlendirmek,
- b) Birliğin tamamına yönelik olarak kabul edilen ekonomi politikasına ilişkin yönlendirici ilkelere uygun olmalarını ve izlemeye tabi tutulmalarını sağlamak koşuluyla, ekonomi politikası konusunda, söz konusu üye devletler için yönlendirici ilkeler belirlemek.”⁶⁷⁶

Bu madde yalnızca para birimi avro olan ülkelere yönelik olup, parasal birlik içinde yer alan üye ülkeler arasındaki koordinasyonu güçlendirmek, bütçe disiplini sağlamak gibi konulara olanak vermektedir.⁶⁷⁷ İkili Paket’in hukuki zeminini oluşturan, işte tam da Birlik’in kurucu antlaşmalarından birinde dile getirilmiş olan bu maddedir.

IV.I.II. Hükümetlerarası düzeyde bulunan çözümler

AB düzeyinde yani ulus-üstü düzeyde yapılan bu düzenlemelerin yanında hükümetlerarası düzeyde de kimi çözümler aranmıştır. Ekonomik krize cevap verebilmek için Birlik, mevcut antlaşmaların yanı sıra Mayıs 2010’da acil durumlar için geçici bir fon olarak Avrupa Finansal İstikrar Fonu, Mart 2012’de Mali Disiplin ve Eylül 2012’de de Avrupa Finansal İstikrar Fonu’nun aksine kalıcı bir acil durum fonu oluşturmak amacıyla Avrupa İstikrar Mekanizması Antlaşması düzenlemiş ve yeni antlaşmalar oluşturma yoluna gitmiştir.⁶⁷⁸ Burada küçük bir parantez açarak bu antlaşmalara yalnızca Ekonomik ve Parasal Birlik’e taraf olan 18 ülkenin değil, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ile Çek Cumhuriyeti dışındaki 25

⁶⁷⁶ “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma”, **T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, Ankara, 2011, <<http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>>, (26.03.2014), s.55.

⁶⁷⁷ “‘Two-Pack’ enters into force, completing budgetary surveillance cycle and further improving economic governance for the euro area”, **European Commission Memo**, Brussels, 27 May 2013, <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-457_en.htm>, (26.03.2014).

⁶⁷⁸ Beukers, **op.cit.**, s.16.

üye ülkenin taraf olduğunu eklemek gerekir. Bunların yanında *Euro+* olarak bilinen bir Antlaşma olan Avro Rekabet Paktı da hem avro bölgesi içinde yer alan hem de diğer üye ülkelerin beraber adım attıkları bir oluşumdur.

Söz konusu Pakt'ın amacı; üye ülkeler arasında rekabeti arttırmak ve ülkelerin birbirlerine yakınlaşmalarının sağlanması yoluyla güçlü bir ekonomik koordinasyonun oluşturulmasıdır.⁶⁷⁹ 2011 senesinde kabul edilen Avro Rekabet Paktı, Avro bölgesine üye olan ülkelerin dışında, Bulgaristan, Danimarka, Letonya, Litvanya, Polonya ve Romanya'nın da katılımıyla oluşturulmuştur.⁶⁸⁰ Parasal birliğin içinde yer almayan bu ülkelerin katılımı görülürken, bazı üye ülkelerin ise bu Pakt'a taraf olmak istemedikleri görülmektedir. Macaristan, Çek Cumhuriyeti, İsveç ve Birleşik Krallık, Pakt'ın dışında kalmayı tercih etmişlerdir.⁶⁸¹ Küçük bir parantez açarak 2011'de Ekonomik ve Parasal Birlik'e taraf olmayan Letonya'nın, 2014 senesinden itibaren bu birlik içinde yerini alarak, avro bölgesinin on sekizinci ülkesi olduğunu belirtmek gerekir.

“Avrupa Siyasal İstikrar Fonu, geçici bir kurtarma mekanizması olarak oluşturulmuştur.”⁶⁸² 4 Ağustos 2010'da tam anlamıyla işlemeye, %90 bağlılık garantisi üye devletler tarafından onaylandıktan sonra başlamıştır.⁶⁸³ Ancak 2010'un sonlarına doğru, Avrupa Siyasal İstikrar Fonu'nun borç verme kapasitesinin nominal miktarın neredeyse yarısı kadar olduğu ortaya çıkmıştır ki bu da AB'nin yine

⁶⁷⁹ Jean-Claude Piriş, **The Future of Europe: Towards a Two-Speed EU?**, New York, Cambridge University Press, 2012, s.99.

⁶⁸⁰ “Euro Plus Pact”, **Deutsche Bundesbank Eurosystem Glossary**, <<http://www.bundesbank.de/Navigation/EN/Service/Glossary/glossary.html?nsc=true&lv2=129524&lv3=145620>> , (31.03.2014).

⁶⁸¹ “ ‘Euro-plus pact’ divides non-eurozone members”, **EurActiv**, 25.03.2011, <<http://www.euractiv.com/euro-finance/euro-plus-pact-divides-non-euroz-news-503526>> (31.03.2014).

⁶⁸² “About EFSF”, **European Financial Stability Facility**, <<http://www.efsf.europa.eu/about/index.htm>>, (23.03.2014).

⁶⁸³ Ledina Gocaj, Sophie Meunier, “Time Will Tell: The EFSF, the ESM and the Euro Crisis”, **Journal of European Integration**, 35:3, 2013, s.246.

beklenmedik bir krizle karşı karşıya kalmasına sebebiyet verebilirdi.⁶⁸⁴ Avrupa İstikrar Mekanizması, 2012 senesinde kalıcı bir mekanizma olarak devreye girdiği tarihten itibaren Avrupa Siyasal İstikrar Fonu'yla beraber yol almaya devam etmişken, Temmuz 2013'ten bu yana ise geçici bir fon olarak oluşturulan Avrupa Siyasal İstikrar Fonu, Yunanistan, Portekiz ve İrlanda için yürütülen programlarda yer alırken, bu tarihten sonraki konuların içinde bulunmamakta ve Avrupa İstikrar Mekanizması, yoluna kalıcı bir oluşum olarak tek başına devam etmektedir.⁶⁸⁵

Avrupa İstikrar Mekanizması Antlaşması, parasal birliğe taraf olan Birlik üyesi ülkeler için bir nevi havuz oluşturmuş ve bu havuzdan ekonomik güçlük içindeki üye devletlerin kullanabilecekleri likiditenin sağlanmasına ön ayak olmuştur.⁶⁸⁶ Kalıcı bir mekanizma olan Avrupa İstikrar Mekanizması Antlaşması, kurucu antlaşmalardan biri olan Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'da yasaklanmış olan mali destek konusuna aykırı görünmektedir. Tomkin, Birlik'in ya da üye ülkelerin nasıl olup da Birlik antlaşmalarında yasaklanmış olmasına rağmen bir mali destek fonu oluşturabildiklerini sorgular.⁶⁸⁷ Bu durumun Devlet ya da Hükümet Başkanlarının kararları doğrultusunda, hükümetlerarası bir antlaşma olarak avro bölgesi ülkeleri arasında yapıldığını ve bunun Birlik hukuku çerçevesinin dışına çıkmak anlamına geldiğini belirtir.⁶⁸⁸ Avrupa Birliği içinde ekonomik dengeyi sağlamak, gerek son yıllardaki gerek ileride her ne kadar istenirse de ortaya çıkması muhtemel ekonomik krizlerin önüne geçmek ve kriz içindeki ülkelere yardım

⁶⁸⁴ *Ibid.*, s.247.

⁶⁸⁵ "About EFSF", **European Financial Stability Facility**, <<http://www.efsf.europa.eu/about/index.htm>>, (23.03.2014).

⁶⁸⁶ Jonathan Tomkin, "Contradiction, Circumvention and Conceptual Gymnastics: the Impact of the Adoption of the ESM Treaty on the State of European Democracy", **The Euro Crisis and the State of European Democracy**, (ed.) Bruno de Witte, Adrienne Heritier, Alexander H. Trechsel, 2013, <<http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/27016/EUROcrisis-29-05.pdf?sequence=3>>, (31.05.2013), s.66.

⁶⁸⁷ *Ibid.*, s.68-69.

⁶⁸⁸ *Ibid.*, s.69.

sağlayarak, Birlik ekonomisini istikrarlı kılmak adına böyle bir antlaşmanın yapılması üye ülkelerin hukuklarının da üzerinde sayılan Birlik hukukunu hiçe saymak, ona karşı durmak anlamına mı gelmektedir? Bu konuyla ilgili açılmış bir dava bulunmaktadır: Pringle davası.

İrlanda Parlamentosu'nun milletvekillerinden olan Thomas Pringle, Avrupa İstikrar Mekanizması'nın, AB'nin yetkilerini değiştirdiği gerekçesiyle konuyu Avrupa Adalet Divanı'na taşımıştır.⁶⁸⁹ Hükümetlerarası düzeyde yürütülmüş ve gerek geçici gerek kalıcı bir takım düzenlemelerin ve antlaşmaların yapılmış olmasının, Birlik hukukuna ters olduğu düşüncesiyle bu davayı açmıştır. Ancak, Avrupa Adalet Divanı, bu durumun Birlik'in yetkilerine bir etkisi olmadığını, Birlik hukuku içinde yerine getirmeleri gereken zorunlulukları ihmal etmedikleri sürece, üye ülkelerin Avrupa İstikrar Mekanizması gibi bir antlaşmayı kabul edip imzalamakta özgür olduklarını belirtmiştir.⁶⁹⁰ Daha önce söz edilen Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'da düzenlenmiş bulunan 125.maddeye karşı görünmesine rağmen Adalet Divanı, bu maddenin yalnızca yükümlülük ve diğer üye ülkelerin borçlarını üstlenme gibi durumlardan söz ettiğini ancak diğer başka hiç bir durumda finansal yardımın yasaklanmamış olduğunu belirterek Birlik hukukuna aykırı bulmamıştır.⁶⁹¹ Buradan anlaşılacak tek nokta; Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın söz konusu maddelerinin bir üye ülkenin diğer üye ülkelerin 'omuzlarına ekonomik anlamda yük olmaması' amacıyla düzenlenmiş olduğudur. Yani, ekonomik zorluk yaşayan bir ülkenin, Birlik üyesi olmaktan ötürü diğer üye

⁶⁸⁹ "EU's new ESM bailout fund legal-European Court ruling", **BBC**, 27 Nov.2012, <<http://www.bbc.com/news/world-europe-20508751>> (01.04.2014).

⁶⁹⁰ Pieter-Augustijn Van Malleghem, "Pringle: A Paradigm Shift in the European Union's Monetary Constitution", **German Law Journal**, Vol.14, No.01, 2013, <http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol14-No1/PDF_Vol_14_No_1_141-168_ESM%20Special_van%20Malleghem.pdf>, (31.03.2014), s.151.

⁶⁹¹ **Ibid.**, s.153.

ülkeleri de ekonomik yardım yapmak zorunda bırakmamasıdır. Bu durum hem Birlik ekonomisini hem de diğer üye ülkelerin ekonomilerini koruyarak, krizin ülkeden ülkeye sıçramasının önlenmesi amacıyla işaret etmektedir. Ancak Adalet Divanı'nın kararından da anlaşılacağı gibi, 'rıza' burada esas ve ucu açık bir yere sahiptir. Eğer ekonomik kriz içindeki ülkelere yardım, bir 'zorunluluk' olmaktan çok üye ülkelerin ortak 'rıza'sıyla yapılıyorsa, hem Birlik hukuku yok sayılmamış oluyor hem de ekonomik krizin aşılması için adımlar hükümetlerarası düzeyde atılıyordu. Buradaki ince çizgi, Divan'ın kararından yola çıkarak yorumlanacak olursa rıza-zorunluluk kavramları arasındaki çizgidir.

1992 senesinde Maastricht Antlaşması'yla oluşturulması öngörülen parasal birlik, üye ülkelerin tek bir para birimini kullanmaya başlamasını öngörüyordu. Bu düzenleme gerçekten de ekonomik anlamda atılmış en önemli adımlardan biriydi. 1999 senesinde avro kullanılmaya başlandığı zaman, beklenen, ekonomik anlamda daha zayıf olan ülkelerin bu sayede güçleneceği, ekonomilerini belli bir seviyeye getirebilecekleri ve ticaret açıklarını önlemek için artık devalüasyonlara gidilmeyeceğiydi.⁶⁹² Daha önceleri, güney Avrupa ülkeleri, kriz anlarında yüksek enflasyon oranları karşısında paralarını devalüe etmek yoluna giderlerken, Avrupa Merkez Bankası bu uygulamayı kaldırmıştır.⁶⁹³ Devalüasyon olmadan, ekonomisi zayıf ülkeler pazarda daha güçlü bir yere sahip ülkelerle rekabet edeceklerdi.⁶⁹⁴ Ancak bilindiği gibi durum pek böyle olmamış, ekonomik farklılıkları kapatmaya ortak paranın kullanımı da çözüm olamamış ve Birlik içinde çeşitli ülkelerin ekonomik krizle boğuştukları su yüzüne çıkmıştır. Birbirlerinden çok da ayrı

⁶⁹² Caporaso, Kim, *op.cit.*, s.778.

⁶⁹³ Ethan Hamilton, Eric Olson, "Was the Euro good for Greece?", *Applied Economics Letters*, 21:4, 2014, s.248.

⁶⁹⁴ Caporaso, Kim, *op.cit.*, s.778.

olmayan zamanlarda Yunanistan, İspanya, İtalya, İrlanda ve Portekiz'in, ekonomik zorluk içinde oldukları haberiyle Birlik'in ekonomik entegrasyon sürecinde aslında nerede olduğunu sorgulatmıştır.

IV.II. Ulusal Ekonomiler ve Avro

Avrupa Birliği içinde para birliğinin önemini Angela Merkel şu şekilde açıklamıştır: “Eğer avro kaybederse, AB kaybeder...”⁶⁹⁵ Daha önce söz edilmiş olan Birlik üye ülkelerinin kendi ‘rıza’ları doğrultusunda, krizdeki ülkelere ekonomik yardımda bulunmalarının temelinde de kuşkusuz Birlik'in ortak para birimini korumak ve buna bağlı olarak Birlik'i korumak yatmaktadır. Birlik üyesi ülkelerin ekonomisi, 1999'da, ortak para biriminin kullanılmaya başlamasıyla gerek ticari anlamda gerek günlük kullanımda belli bir düzene girmiştir. Avro'dan vazgeçilmesi üye ülkelerin ekonomilerinin de belirsiz bir yola girmesi anlamına gelecektir. Merkel'in açıklamasından da anlaşılacağı gibi Birlik içinde en önemli konulardan biri kuşkusuz ekonomik birliğin korunmasıdır.

Yunanistan, 1981 senesinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun bir parçası olmuştur. Henüz demokrasinin ilerlemiş bir seviyesine ulaşmış olduğu söylenemeyecek bir durumdayken ve uzun yıllar sonra ortaya çıkan verilere göre ekonomik anlamda da beklenen seviyenin altında olduğu anlaşılan Yunanistan'ın üyeliği sorgulanma aşamasına kadar gelmiştir. Burada küçük bir parantez açarak, ekonomik sıkıntı yaşayan bir diğer ülke olan, 1986 senesinde Birlik'e tam üye olan İspanya'nın da Yunanistan gibi üyeliği döneminde, AB üyeliği için yeterli sayılabilecek bir demokrasi anlayışının oluşmuş olmadığı söylenebilir. Franco'nun

⁶⁹⁵ Eriksen, Feb. 2014, **op.cit.**, s.5.

diktatörlüğe dayanan yönetiminden yeni çıkmış bir ülke olarak demokrasiye yeni yeni adapte olmaktadır. Kısacası, AB'nin üyelik kriterleri göz önüne alındığında, Yunanistan da İspanya da tartışmalı bir durumdaydılar. Ancak, bu tartışmalı durumun, bir tek siyasi değil ekonomik kriterler açısından da mevcut olduğu anlaşılmıştır.

Maastricht Antlaşması imzalandığı zaman, Yunanistan'ın, yakınlaşma kriterlerini karşılamak için makroekonomik düzenlemeler yapması gerekmiştir.⁶⁹⁶ 1980'lerdeki izlediği mali ve parasal politikaları sebebiyle, enflasyon ve mali açık diğer AB ülkeleri ortalamasının üzerinde bulunuyordu.⁶⁹⁷ Majone, Ekonomik ve Parasal Birlik'in on ikinci üyesi olarak 2001 senesinde kabul edilmiş olan Yunanistan'ın finansal istatistiklerinin güvenilir olmadığı söz konusu yıllarda tüm hükümetler tarafından da bilindiğini söyler.⁶⁹⁸ Altı çizilmek istenen nokta ise, Yunanistan'ın bugün geldiği finansal pozisyonun, kriz halinin sürpriz olmadığı, çok iyi bir finansal tablodan, düşüşe geçmiş bir ekonomiye gitmediği ve bu anlamda şok etkisi yaratmadığıdır.

“Yunanistan, Avrupa'nın hayalinde merkezi bir pozisyona sahiptir.”⁶⁹⁹ Daha önce de değinildiği gibi, Antik Yunan'a Avrupa ülkelerinin ayrı bir bakışı olduğu gibi, köklerinin Antik Yunan'a dayandığını iddia etmek ayrı bir gurur kaynağı olarak kabul edilmektedir. Avrupa Birliği'nde 'demokrasinin beşiği' olarak kabul edilen Antik Yunan'a yapılan kimi vurgular da bulunmaktadır. Bir Antik Yunan imgesinin

⁶⁹⁶ Hamilton, Olson, **op.cit.**, s.250.

⁶⁹⁷ **Ibid.**

⁶⁹⁸ Giandomenico Majone, “Rethinking European Integration After The Debt Crisis”, **UCL The European Institute Working Paper**, No.3, June 2012, <<http://www.ucl.ac.uk/european-institute/analysis-publications/publications/WP3.pdf>>, (28.07.2013), s.3.

⁶⁹⁹ Georges Prévelakis, “Greece: The history behind the collapse”, **Eurozine**, 23.12.2011, <<http://www.eurozine.com/articles/2011-12-23-prevelakis-en.html>>, (22.03.2014).

var olmasından ötürü de Yunanistan'ın çağdaş Avrupa'da yer almaması, Birlik dışında bırakılması, dahil edilmemesi mümkün değildi.⁷⁰⁰

AB ülkeleri içinde krize karşı verilecek ortak bir cevap yoktu.⁷⁰¹ Daha önce sözü edilmiş olan mali desteğin hukuki olarak yasaklanmış olması ve bu anlamda nasıl hareket edileceğinin belirsizlik içinde olması, avro bölgesi ülkelerinin hareketini de kısıtlıyor, farklı yorumlar ve çözüm önerilerinin sunulması kaçınılmaz oluyordu.

Almanya, Avrupa Birliği'nin en güçlü ekonomilerinden biri olarak, kriz konusuna en çok dahil olan ülkelere biri olmuştur. Almanya'nın krizi yönetmek konusundaki baskınlığı da işte söz konusu ekonomik performansından, para politikasında yaptığı seçimler ve merkez bankasının rolünden kaynaklanmaktadır.⁷⁰²

Fransa, Almanya dışında kriz konusuna dahil olan bir diğer ülke olmasına rağmen, Fransa ve Almanya çözüm önerileri konusunda aynı çizgiyi takip etmiyorlardı. Almanya, yardım için IMF'nin desteğini uygun görürken, Fransa, Almanya'nın tersine bu sorunun AB içinde çözülmesi gerektiğini, AB'nin bu durumla başa çıkması gerektiğini düşünüyordu.⁷⁰³ Almanya'nın başını çektiği ve Avusturya, Finlandiya ve Hollanda'nın da dahil olduğu solvent ülkeler; avro tahvillerine, kurtarma paketlerinin genişletilmesine ve banka kararlarının merkezileşmesine karşıyken, buna karşılık olarak sıkı bir banka denetiminin olacağı ve yaptırımların uygulanacağı bir uygulamaya olumlu bakmaktadırlar.⁷⁰⁴ Fransa ve avro bölgesi içinde yer alan kimi güney Avrupa ülkeleri ise faiz yükünü azaltmak

⁷⁰⁰ **Ibid.**

⁷⁰¹ Jacques Rupnik, "The euro crisis: Central European lessons", **Eurozine**, 30.03.2012, <<http://www.eurozine.com/articles/2012-03-30-rupnik-en.html>>, (22.03.2014).

⁷⁰² Brigid Laffan, "European Union and Eurozone: How to Co-exist?", **Governance for the Eurozone: Integration or Disintegration?**, (ed.) Franklin Allen, Elena Carletti, Saverio Simonelli, 2012, <<http://www.eui.eu/Personal/Carletti/goveuro.pdf>>, (30.07.2012), s.177.

⁷⁰³ Laffan 2012, **op.cit.**, s.180.

⁷⁰⁴ Schimmelfennig, **op.cit.**, s.7.

için kurtarma fonlarının genişletilmesi ve avro bölgesi ülkelerinin hükümetlerinin karşılıklı borç vermelerinden yanadırlar.⁷⁰⁵

Sarkozy, Yunanistan ve diğer avro bölgesi ülkelerini kurtarmaya çalışan bir ‘beyaz şövalye’ olarak görülmekteyken, Merkel, gerek Yunanistan’a gerek diğer Birlik ülkelerine zorluk çıkaran ‘Avrupa’nın yeni demir leydisi’ olarak resmedilmekteydi.⁷⁰⁶ Ancak yine de Avrupa Para Sistemi’nde Almanya Merkez Bankası olan *Bundesbank*’ın baskınlığı söz konusu olduğundan ve statükoya daha yakın durduğundan, Almanya’nın pazarlık gücü daha yüksekti.⁷⁰⁷ Almanya’nın yardım konusunda ilk etapta daha ‘çekimser’ davranmasının sebeplerinden bir tanesi Alman Federal Anayasa Mahkemesi’ydi. Merkel hükümeti, Alman Federal Anayasa Mahkemesi tarafından Yunanistan’a ya da herhangi bir diğer avro bölgesi ülkesine yardım yapmak konusunda AB antlaşmalarına aykırı olmasından ötürü kısıtlanıyordu.⁷⁰⁸ Şansölye Merkel, güçlü adımlar atılmadığı müddetçe avronun tehlikede olduğunun altını çizerek, ülkesinden gelen baskılara ve yardıma olumlu bakılmamasına rağmen Yunanistan ve zor durumdaki diğer AB ülkelerine yardım etmek gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁰⁹ Almanya’nın da, kriz konusunun ilk gündeme geldiği zamanlardaki ekonomik sıkıntı içindeki ülkelere yardım konusundaki çekimser tavrından, Birlik içindeki en güçlü ekonomiye sahip olan ülke olmasından ötürü, büyük bir güç olarak katılımcı bir tavra geçişi söz konusu olmuştur.

⁷⁰⁵ *Ibid.*, s.8.

⁷⁰⁶ Amandine Crespy, Vivien Schmidt, “The Discursive Double Game of EMU Reform: the Clash of Titans between French White Knight and German Iron Lady”, **The Euro Crisis and the State of European Democracy**, (ed.) Bruno de Witte, Adrienne Heritier, Alexander H. Trechsel, 2013, <<http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/27016/EUROcrisis-29-05.pdf?sequence=3>>, (31.05.2013), s.352.

⁷⁰⁷ Schimmelfennig, *op.cit.*, s.8.

⁷⁰⁸ Gocaj, Meunier, *op.cit.*, s.244.

⁷⁰⁹ “Germans approve euro rescue plan”, **BBC**, 21 May 2010, <<http://www.bbc.co.uk/news/10136128>> (31.03.2014).

Ekonomik ve Parasal Birlik'e dahil olmayan ülkelerden biri olan Birleşik Krallık açısından bakıldığında, 'avroyu korumak' için en hararetli tartışmalardan birinin sürdürüldüğü ve çözüm önerilerinin konuşulduğu Aralık 2011'deki Avrupa Birliği Zirvesi'nde, hükümet ve devlet başkanları arasındaki fikir ayrılıklarının da dile geldiği toplantıda, Cameron'ın tepkisinin farklı olduğu görülmüştür. Birleşik Krallık Başbakanı David Cameron, ülkesinin çıkarlarını korumak için finansal krizle başa çıkmak adına yapılan yeni düzenlemelerin içinde yer almayacağını belirtmiş ve 'doğru bir şey yaptığının' altını çizmiştir.⁷¹⁰ Ülkesinin, ortak para birimine taraf olmadığını ve bu sebepten vatandaşlarına, verdikleri vergilerle Yunanistan ya da İspanya'nın borçlarının arkasında durup durmayacaklarını soramayacağını belirtmiştir.⁷¹¹ Cameron'ın Birleşik Krallık'ı finansal krizden uzak tutmak adına ortaya koyduğu bu tavır için, Şansölye Merkel üzülerken Birleşik Krallık'ın Avrupa'nın geri kalanıyla aynı yolda yürüyemediğini söylemiş, Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ise Cameron'ın finansal düzenlemeler yönünde istediği muafiyetlerin kabul edilemez olduğunu belirtmiştir.⁷¹² Çek Cumhuriyeti de mali antlaşmaya olumlu yaklaşmayarak, Birlik içinde tavrını koymuş bir diğer ülke olarak yerini almıştır. Bilindiği gibi Çek Cumhuriyeti 2004 senesinde, Birlik'in en büyük genişleme adımıyla AB üyesi olmuştur; ancak ortak para birimine henüz taraf değildir. Söz konusu tartışmaların sürdürüldüğü dönemde Çek Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olan Vaclav Klaus, Yunanistan'daki ekonomik krizden avronun

⁷¹⁰ "Euro crisis: UK alone as Europe agrees fiscal compact", **BBC**, 9 Dec. 2011, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16115373>>, (05.04.2014).

⁷¹¹ "Eurozone crisis: Cameron backs euro but opposes more integration", **BBC**, 7 June 2012, <<http://www.bbc.com/news/uk-politics-18343164>> (05.04.2014).

⁷¹² "David Cameron defends decision to block EU-wide treaty", **BBC**, 9 Dec.2011, <<http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-16116276>>, (05.04.2014).

sorumlu olduğunu ve ortak para kullanımının bir hata olduğu söylemiştir.⁷¹³ Klaus'un cumhurbaşkanlığı görevini sürdürdüğü söz konusu bu dönemde başbakan, Petr Necas idi. Klaus, Necas'a Çek Cumhuriyeti'nin Mali Antlaşma'ya dahil olmasına onay vermeyeceğini belirtmiştir.⁷¹⁴ Sarkozy'nin buradaki tepkisi ise "Çek siyasetini anlayamadığı" şeklinde olmuştur.⁷¹⁵ Çek Cumhuriyeti, henüz avro kullanmamakta olan bir ülke olsa da, gelecekte Birleşik Krallık'tan farklı olarak ortak para birimini kullanmaya başlayacak olan bir ülkedir. Bu durumun gelecekte ülkeye getirmesi muhtemel artı ve eksiler de düşünüldüğünde, Çek Cumhuriyeti yeni gelen hükümetle beraber, kriz karşısındaki tavrını bir süre sonra değiştirmiştir. Başbakan Bohuslav Sobotka, gelecekte avro kullanmaya başlayacak bir ülke olarak, Mali Antlaşma'nın onaylanmasının bu anlamda önemli bir adım olduğunu söylemiştir.⁷¹⁶ Kısacası, Birlik içinden krize yönelik farklı tepkiler gelmiş ve krizle başa çıkmanın yolları aranırken, bütün ülkelerin fikirleri aynı yönde olmamış, ülkeler arasında kimi anlaşmazlıklar da meydana gelmiştir. İster istemez ortaya şu şekilde bir ayırım da çıkmıştır: Avro bölgesi ülkeleri ve avro bölgesine taraf olmayan ülkeler. Avro bölgesi üye ülkeleri ile avro bölgesi dışındaki üye ülkeler hem kurumsal hem de hukuki anlamda birbirlerinden ayırdırılar.⁷¹⁷ Avro bölgesi dışındaki ülkeler için durum biraz daha az 'etkileyici' olduğundan, finansal anlamda destek konusu da daha sorgulanır düzeyde kalabilmektedir. Ancak bu durumun yalnızca ekonomik kriz

⁷¹³ Dan Bilefsky, "Czechs Split Deeply Over Joining the Euro", **The New York Times**, 28 Feb. 2013, <<http://www.nytimes.com/2013/03/01/world/europe/czechs-split-deeply-over-joining-the-euro.html>> (19.04.2014).

⁷¹⁴ Rob Cameron, "Why Czechs rejected Euro pact", **BBC**, 31 Jan. 2012, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16814821>> (19.04.2014).

⁷¹⁵ **Ibid.**

⁷¹⁶ "Czech Republic makes about-turn, joins EU fiscal treaty", **EurActiv**, 25 March 2014, <<http://www.euractiv.com/sections/future-eu/czech-republic-makes-about-turn-joins-eu-fiscal-treaty-301118>> , (24.04.2014).

⁷¹⁷ Sergio Fabbrini, "After the Euro Crisis: A New Paradigm on the Integration of Europe", **ARENA Working Paper 5**, April 2014, <<http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2014/wp5-14.pdf>>, (04.04.2014), s.13.

olmadığı ve Birlik'in geleceğini de tehlikeye düşürecek tarafları olduğunun bilincine varılması durumunda bu 'etki farkı' kuşkusuz çok daha az olacaktır.

Avro bölgesi içindeki ülkeler ekseninde düşünülerek eklenmesi gereken bir nokta varsa o da hiç bir üye ülkenin en temelde düşünüldüğünde ortak para biriminden vazgeçmek istemediğidir. Bu yüzden de ortak para birliğinin bozulmaması, Ekonomik ve Parasal Birlik'e üye olan 18 ülkenin hiçbirinin bu bölge dışında kalmak zorunda kalmaması için de kalıcı çözümler bulunması şarttı. Ekonomik sıkıntı içindeki ülkelere, geçici çözümler yoluyla yardım edilmeye çalışılması, ileride gerek üye devletler düzeyinde gerekse Birlik düzeyinde daha sıkıntılı durumların oluşmasına ve ekonomik istikrarın sağlanamamasına sebebiyet verebileceğinden, geçici çözümlerin ötesine geçilmelidir.

Sıkıntılı dönemlerinde ve Birlik'in 'şaşkınlık içindeki' anlarında hem Yunanistan hem de AB, avro bölgesine olan üyeliği tartışmıştır. Yani Yunanistan'ın içinde bulunduğu sıkıntılı ekonomik durumdan ötürü Ekonomik ve Parasal Birlik dışında bırakılmasının dile getirildiği bir dönem olmuştur. Ancak eklemek gerekir ki, bu konuyla ilgili hukuki bir düzenleme bulunmamaktadır. Yani yalnızca Ekonomik ve Parasal Birlik'ten çıkarak, AB üyesi bir ülke olarak Yunanistan'ın ve diğer 27 ülkeden herhangi birinin üyeliğe devam etmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bu durum, ekonomik sıkıntı yaşayan ülkelerin Birlik'ten tamamen çıkması yani bağlarını kopararak Birlik'e üyeliği öncesindeki durumuna geri dönmesi, bütün ortak politikalardan vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Kabaca söylenecek olursa; Yunanistan'ın AB'ye üye olduğu tarih olan 1981 öncesine gitmesi, kendi ulusal vize politikasına, kendi para birimi olan drahmiye geri dönerek hem ekonomik hem de

politik pek çok alanda ‘eskiye dönüş’ ya da ‘yeniden oluşturma’ yoluna gitmesi anlamına gelecektir.

2010 senesinde *status quo ante*’ye dönüş artık cazip bir çözüm olarak görülmüyordu; gerek devletler, gerek vatandaşlar gerekse firmalar için avro bölgesinden çıkmanın yeni bir paranın kullanılmaya başlanmasıyla ortaya çıkacak olan ‘batık maliyet’leri olacağından, ikinci olarak parasal birlik transnasyonal para hareketi gibi konuları güçlendirip, karşılıklı bağlılık durumunu ortaya çıkaracağından, üçüncü olarak, AB’den çıkmadan avro bölgesinden çıkmak mümkün olmadığından ve avro bölgesinden çıkma konusunun belirsizlik ve risk getirecek olmasından, avro bölgesinden çıkmak fayda getirecek bir seçenek olarak görülmemektedir.⁷¹⁸ İşte bu gibi sebeplerden ötürü, avro bölgesinin çözülmesi gibi sıkıntılarla boğuşmak yerine bu bölgeyi koruma ya da sabitleme yönünde çıkacak olan maliyetlerle karşı karşıya kalmak daha tercih edilirdir.⁷¹⁹

Eurobarometer anket sonuçları da avro bölgesi ile ilgili halkların ‘nabzını yoklamış’ ve sonuçlar şu şekilde çıkmıştır:

Avro bölgesindeki ülkelerde yaşayanların %55’i avroyu ülkeleri için iyi görmekte, yine avro bölgesi ülkelerinde yaşayanların %67’si de avronun AB için iyi bir şey olduğunu söylemektedirler.⁷²⁰ Ülkeleri için avronun iyi bir şey olduğunu düşünenler aynı zamanda avroyu AB için de iyi görmektedirler.⁷²¹ Ankete katılanların %24’ü avronun kendilerini daha Avrupalı hissettirdiğini ve avroyu hem kendi ülkeleri hem

⁷¹⁸ Schimmelfennig, **op.cit.**, s.8-9.

⁷¹⁹ **Ibid.**, s.9.

⁷²⁰ “The Euro Area Report”, **European Commission Flash Eurobarometer 362**, Dec. 2012, <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_362_en.pdf> , (06.02.2013), s.4.

⁷²¹ **Ibid.**

de Birlik için iyi bir şey olarak görenler aynı zamanda avronun Avrupalılık duygusunu arttırdığını söylemişlerdir.⁷²²

IV.III. Avrupa kimliği-kriz bağlantısı

Daha önce de söz edildiği gibi, Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerin ekonomik krizde olmaları, Birlik'i hem farklı çözümler bulmaya yönlendirmekte, hem geleceğini belirsizleştirmektedir. Birlik üyesi ülkeler her ne kadar hükümetlerarası düzeyde ve ulus-üstü düzeyde kimi düzenlemelerin yapılmasını yakından takip ediyor ve aktif olarak bu sürecin içinde yer alıyor olsalar da, Avrupa halklarının bu çözüm önerilerini, yapılan düzenlemeleri nasıl karşıladıkları en önemli noktalardan birini oluşturmaktadır. Avrupa Birliği içinde yaşanan bir krizi, ne ölçüde benimsediklerini anlamak açısından mühim olup, aslında uzun yıllardır oluşturulmak için uğraşılan Avrupa kimliğinin ne durumda olduğunu gözlemlemek bakımından da önemli bir sınav niteliği taşımaktadır. Avrupa halklarının, günlük hayatlarının bir parçası olarak kabul etmiş oldukları ortak para birimi olan avroyu korumak, devamlılığını sağlamak için atılan adımlara olumlu yaklaşıtları varsayıyor olsa da bu durum, kimlik konusu açısından belli bir noktaya kadar önem arz etmektedir. Burada sorulması gereken en önemli sorular şu şekilde olacaktır: Üye ülke halkları, Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz ve İrlanda'ya yapılan yardımları, aynı birliğin parçası olunması açısından desteklerler mi? Yoksa ilgilendikleri nokta yalnızca ulusal menfaatlerini korumak, ulusal ekonomilerinin bu durumdan etkilenip etkilenmeyecekleri düşüncesi üzerinden mi şekillenmektedir?

⁷²² Ibid.

Yüz binden fazla İrlanda vatandaşı, uluslararası yardıma ve kemer sıkma politikalarına Dublin caddelerine çıkarak, protestolarla tepki göstermişlerdir.⁷²³ “AB ve IMF’nin yardım teklifini uzun süre geri çeviren İrlanda, sonunda krizin üstesinden tek başına gelemeyeceğini anlayarak 28 Kasım 2010 tarihinde ekonomik yardım talep ettiğini açıklamıştır.”⁷²⁴ Yunanistan 2010’dan bu yana, gerek AB gerek IMF’den ekonomik yardım almaya devam etmektedir. Yunanistan, ekonomik krizin yanında siyasi krizi de yaşamış, bu sıkıntılı dönemlerde ülkede başbakanın istifası da ekonomik kriz kadar konuşulmuştur. İspanya’da da durum İrlanda’dakinden ve Yunanistan’dakinden çok farklı değildir. Binlerce İspanya vatandaşı da Madrid sokaklarında hükümete istifa çağrısında bulunmuş ve bütçe kesintilerine karşı protesto yapmışlardır.⁷²⁵ Kriz içindeki bir diğer ülke olan Portekiz’de de ekonominin bozulması siyaseti doğrudan etkilemiştir. “Bütçe açıklarının azaltılması amacıyla hazırlanan istikrar programının mecliste yapılan oylamada reddedilmesinin ardından Portekiz Başbakanı Jose Socrates istifa etmiştir.”⁷²⁶ Peki, söz konusu ülke halklarının, ekonomik krize verdikleri tepkilerin yanında, AB’ye olan yaklaşımları ne yönde olmuştur?

Eurobarometer 2013 sonbahar anketinde, ‘ekonomik anlamda en kötüsünün daha yeni geleceğini düşünen’ ülkelerin halklarının verdikleri cevaplar

⁷²³ Henry McDonald, “Thousands protest against Irish bailout”, **The Guardian**, 27 Nov. 2010, <<http://www.theguardian.com/world/2010/nov/27/ireland-bailout-angry-demonstrators-dublin>> (31.03.2014)

⁷²⁴ “Avrupa Birliği’nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: “Euro Rekabet Paketi” “, **T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, Ankara, Mayıs 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf>, (31.03.2014), s.7.

⁷²⁵ “Spain austerity: Thousands join new budget cuts protest”, **BBC**, 27 Oct.2012, <<http://www.bbc.com/news/world-europe-20113664>>, (01.04.2014).

⁷²⁶ “Avrupa Birliği’nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: “Euro Rekabet Paketi” “, **T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, Ankara, Mayıs 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf>, (31.03.2014), s.8.

doğrultusunda çıkan oranlar; %67 Portekiz, %55 İtalya, %71 Yunanistan, %35 İrlanda ve %55 İspanya şeklinde olmuştur.⁷²⁷

Her ne kadar Yunanistan'ın, İrlanda'nın, İspanya'nın, İtalya'nın ve Portekiz'in ortak paydaları ekonomik krizde olmaları ve bir şekilde bu durumun üstesinden gelmeye çalışmaları olsa da, her ülkeyi krize sürükleyen dinamikler birbirinden farklıdır:

“Örneğin, Yunanistan'da yaşanan kriz temel olarak kamu sektörü kaynaklı ortaya çıkarken, İrlanda da bankacılık ve emlak sektöründeki zayıflıklar krizi tetikleyen unsur olmuştur. Portekiz'de cari açığın oldukça yüksek seviyelerde olması ve bankacılık sektörüne ilişkin riskler krizi tetiklerken, İspanya'da ise yetersiz iç ve dış talep nedeniyle iktisadi faaliyetlerin kriz öncesi düzeye kıyasla oldukça düşük seviyelerde seyretmesi ve işsizlik oranının %20'ler civarında olması kırılma eğilimi artırmaktadır.”⁷²⁸

2013 senesinin bahar *Eurobarometer* anket sonuçlarından yola çıkılacak olursa; İrlanda %33, İspanya %39 oranında ulusal anlamdaki en sıkıntılı oldukları alanı işsizlik olarak belirlemişken, Yunanistan'da bu sonuç %36 oranında vergilendirmeden yana çıkmış; İtalya'da %41, Portekiz'de ise %47'yle bu sonuç yükselen fiyatlar ve enflasyon yönünde olmuştur.⁷²⁹

Ekonomik krizi aşmak için, yapılan düzenlemelere, antlaşmalara bir üye ülkenin halkı tarafından kendi ülkesini etkileyeceği korkusuyla destek verilmesi,

⁷²⁷ “Public Opinion in the European Union/First results”, **European Commission Standard Eurobarometer 80**, Autumn 2013,

<http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb80/eb80_first_en.pdf> (01.04.2014), s.27.

⁷²⁸ “Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: “Euro Rekabet Paketi”“, **T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, Ankara, Mayıs 2011,<http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf>, (31.03.2014), s.9.

⁷²⁹ “Public Opinion in the European Union/First results”, **European Commission Standard Eurobarometer 80**, Autumn 2013,

<http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb80/eb80_first_en.pdf> (01.04.2014), s.14.

yalnızca ulusal kimlik duygusunun baskınlığıyla verilmiş bir destek olacak ve yine Avrupa kimliğinin oluşmadığının bir göstergesi niteliğini taşıyacaktır. Ekonomik krizdeki ülkelerin kurtarılması, ekonomilerinin iyileştirilmesi, Birlik içindeki varlıklarının sürdürülmesinin sağlanması ve Birlik içindeki refah düzeyinin düşünölmeye başlanması ise Avrupa kimliği anlamında önemli göstergeler olabilir. Her ne kadar yalnızca kriz anlarında ‘birleşmek’, ölkelerin ve halkların birbirlerine destek vermeleri kimlik oluşumu için yeterli olmasa da, söz konusu ekonomik kriz durumu farklı bir nitelik taşımaktadır. Burada halkların ulusal çıkarlarıyla Birlik çıkarlarını hatta diğere üye ölkelerin çıkarlarını ne ölçüde dikkate alacakları gözlemlenebilecektir. Diğere bir üye ölkenin ekonomik durumunun kötüleşmesinin kendi ölkesindeki ekonomik durumu etkileyip etkilemeyeceği mantığı önde ise burada yalnızca ulusal kimlik hissinin olduğu ancak yanı sıra yürümesi istenilen Avrupa kimliğinin hala uzak bir noktada durduğu ortaya çıkacaktır.

Yunanistan’ın içinde bulunduğu finansal durum, esasında tüm Avrupalıların sorunudur.⁷³⁰ Avro bölgesi içindeki bu krizi çözmek için bu bölgeye üye olan bütün ölkeler birlikte hareket etmeli, bunu bir görev olarak benimsemelidirler ancak dayanışma ulusal sınırlarda sona ermektedir.⁷³¹ Ekonomik bir birlik olmasının yanında siyasal bir birlik olan Avrupa Birliğı içinde ortak bir aidiyet hissinin önemi, çalışma içinde sıkça vurgulanmıştır. Yalnızca ekonomik temelde yürümek bir tarafa, her entegrasyon adımının yeni bir alandaki entegrasyonu tetikleyeceği mantığının varlığı düşünöldüğünde, halkların sahip olduklarını hissedecekleri ve bu yönde hareket edecekleri bir kimlik çok mühim bir yerde durmaktadır ve entegrasyonun devamı için de şarttır.

⁷³⁰ Eriksen, Feb.2014, **op.cit.**, s.10.

⁷³¹ **Ibid.**, s.8.

2012 senesinde yapılan *Eurobarometer* anketlerinden çıkan sonuçlar şu şekildedir: Avrupa halkları, ortak para birimi olan avroyla beraber ekonomik ve parasal birlik için destek konusuna %53 oranında olumlu, %40 oranında ise olumsuz yaklaşmışlardır.⁷³² %85 gibi yüksek bir oran AB ülkelerinin, daha yakın çalışmaları gerektiğini düşünürken, %53 krizin uzun dönemde AB'yi daha güçlü kılacağına inanmaktadır.⁷³³ %44, diğer AB üyesi ülkelerin vatandaşlarına bir yakınlık duyduğunu söylerken, %61 ise AB'nin ekonomik çıkarları korumak anlamında yeterince güçlü olduğuna inandığını belirtmiştir.⁷³⁴

Diğer Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin vatandaşlarına duyulan yakınlık oranının hala %50'nin altında olması, ortak kimlik oluşturma hedefinin uzağında olduğunu göstermektedir. Birlik ekonomisine olan inanç ise her ne kadar sıkıntılı süreçlerden geçiliyor olsa da, ekonomik entegrasyon adımlarının halkların gözünde sağlam olduğunun da bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Ekonomik kriz içinde de olursa halklar, bir şekilde Birlik'in bu durumdan kendi araçlarıyla, kendi gücüyle başarılı bir biçimde çıkacağını düşünmektedir. Anket sonuçlarında görüldüğü gibi ankete katılan Avrupa vatandaşlarının yarısından fazlası, krizin Birlik'i daha da güçlendireceği yönünde de bir inanca sahiplerdir. Birlik'e ekonomik anlamda güvenin, zorlu süreçlerden geçerken de devam etmesi, Birlik'in ekonomik entegrasyon başarısı olarak ele alınabilecekken, halkların yakınlığı konusu aynı başarıya işaret etmemektedir.

Aynı sene 'kriz ve ekonomik yönetim' üzerine yapılmış olan *Eurobarometer* anketinde ekonomik zorluk içindeki ülkeler için destek konusu üzerine verilen

⁷³² "Public Opinion in the European Union/First Results", **European Commission Standard Eurobarometer 78**, Autumn 2012,

<http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb78/eb78_first_en.pdf> (06.02.2013), s.16.

⁷³³ **Ibid.**, s.20.

⁷³⁴ **Ibid.**,

cevaplar şu yönde olmuştur: Ekonomik anlamda durumu en kötü olan, en çok zorluk çeken ülkeler için kamu borcunun paylaşılması gerektiğini düşünenler %66, dayanışmanın gereği olarak üye ülkeler arasında yardımlaşmanın olması gerektiğini düşünenler %64, yardım yoluyla üye ülkelerin finansal istikrarının artacağını düşünenler %61, bunun ekonomik zorluk içinde olmayan ülkeleri cezalandırmak anlamına geldiğini düşünenler %61, bunun krizin maliyetini düşüreceğini düşünenler %57'dir.⁷³⁵ Dayanışmanın gerekliliğinin %64 gibi bir oranla düşünülüyor olması halklar arasında birlik duygusunun sağlanması açısından faydalı görünse de, yine %61 gibi yüksek bir oranın bu durumu içselleştirmemiş olduğunu göstermesi bakımından düşündürücüdür. Ekonomik kriz, Birlik'in yani üye ülke vatandaşlarının sahip olması beklenen ve ulusal kimlikleriyle yan yana yürümesi istenilen Avrupa kimliğini benimsemediklerini bir kez daha göstermektedir.

“İki vitesli Avrupa”, Avrupa Birliği içinde pek çok zaman dile getirilmiş bir yöntem olup, bir taraftan da eleştirilere maruz kalmış bir yaklaşımdır. İki vitesli Avrupa'dan söz ederken, kastedilen, kimi düzenlemelere, bazı üye ülkelerin diğer üye ülkelere göre daha çabuk adapte olabilmesidir. Tüm üye ülkeler için koyulan hedeflere kimi ülkelerin daha çabuk ulaştığı, kimilerinin ise daha yavaş adımlarla ilerlediği görülmektedir. Bu durum hem ülke ekonomilerinin farklılığından, hem ulusal anlamda hukuki ve siyasi düzenlemelerin farklı olmasından kaynaklanmakta, bu sebeplerden ötürü de entegrasyon süreci yolunda koyulan hedeflere ulaşma süresi belirlenenden daha geç olabilmektedir. Bu sebepten de, kendi hızında hareket edip, yol alan ülkelerin, daha hızlı gidenlere daha sonra katılmaları iki vitesli Avrupa'nın

⁷³⁵ “Crisis and Economic Governance V”, **European Parliament Eurobarometer (EB 77.2)**

Summary, Brussels, 21 May 2012,

<http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2012/crise_V/eb_77_2_crisis_and_economic_governance_V_en.pdf> ,(06.02.2013), s.6.

temel mantığıdır.⁷³⁶ Üye ülkeler arasında bir ayrılığa, ‘ayırma’ sebep olup olmayacağı iki vitesli Avrupa fikrinde belki de en çekinilen noktadır. ‘Hızlı’ ilerleyen -‘yavaş’ ilerleyen ayrımının ortaya çıkıp, üye ülkeler arasında kopukluğa sebebiyet vermesi siyasi anlamda bir korkuya işaret etse de, ekonomik krizden muzdarip olan Birlik için mantıksız bir çözüm gibi görünmemekle birlikte, böyle bir düzene doğru gidilmesi, hedeflenen Avrupa’ya ulaşılmasını zor bir hale getirecek ve birlik olmaktan farklı bir noktaya doğru gidilecektir. Paris, buradaki siyasi korkunun temelinde, iki-vitesli Avrupa’dan çok ‘iki-sınıflı Avrupa’nın oluşması olduğunu ve bu anlamda ‘birinci sınıf’, ‘ikinci sınıf’ ayrımının ortaya çıkmasından korkulduğunu belirtir.⁷³⁷ Burada bir parantez açarak iki-vitesli Avrupa’nın oluşturulmasının, *a la carte* bir sistemi öngördüğü düşüncesinin yanlış olacağını ifade etmek gerekir. Yani Birlik içinde üye ülkelerin istedikleri alana katılıp, istemedikleri alana katılmamaları gibi bir düzenleme söz konusu olmayıp, bu tip bir durumun zaten Birlik olmak fikrinden çok daha başka bir yapılanmayı işaret edeceği açıktır. Ulaşılması gereken hedeflerin ortak olduğu, ortak kararlarla belirlendiği ancak bu hedeflere ulaşmak için farklı bir zaman çizelgesinin oluşturulduğu bir sistem öngören iki-vitesli Avrupa fikri *a la carte* Avrupa fikrinden oldukça ayrıdır.⁷³⁸ Ekonomik entegrasyon süreci göz önüne alındığında, Ekonomik ve Parasal Birlik’e taraf olmak, her ne kadar Maastricht kriterlerinin bu alandaki şartları sağlanmadan mümkün olmasa da, ekonomik kriz, bu birliğe taraf olan krizdeki ülkelerin aslında, ekonomik ve parasal birliğe katılmak için düşünüldüğü kadar ‘uygun’ olmadıklarının bir göstergesidir. Her ne kadar Ekonomik ve Parasal Birlik’e katılımlarından çok uzun yıllar sonra kriz

⁷³⁶ Paris, **op.cit.**, s.7.

⁷³⁷ **Ibid.**, s.78.

⁷³⁸ **Ibid.**, s.68.

patlak vermiş olsa da, söz konusu ülkelerin ekonomilerinin bir günde bu duruma gelmediği de açıktır.

Piris, iki vitesli Avrupa'nın avro krizinde de ortaya çıktığını, avroyu korumak için Fransa, Almanya ve diğer ülkelerin birleşmesinin bir gereklilik haline dönüşerek kendini güçlendirdiğini söyler.⁷³⁹ Artık iki vitesli Avrupa fikri, üzerine daha çok düşünülmesi gereken bir seçenek haline gelmiştir. Piris'e göre, Avrupa vatandaşlarının desteğini sağlamak açısından düşünüldüğünde de tutarlı ve cesur bir siyasi proje olarak iki vitesli Avrupa'yı sunmak yardımcı bir yol olacaktır.⁷⁴⁰ Bu fikrin uygulamaya geçirilmesi yalnızca bazı Birlik üyesi ülkelerin daha hızlı ve daha güçlü ilerlemesini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda her üye ülkenin kendi büyüme hızını, siyasi ve ekonomik durumunu göz önüne alarak yol almasını ve kendini korumasını sağlayacaktır. Ancak buraya kadar gayet mantıklı bir çözüm görünen bu fikirle, ne birlik hedeflenen yolda ilerleyebilecek ne de Avrupa halkları arasında oluşturulması istenilen birlik sağlanabilecektir. Hatta tam tersi, böyle bir durum, aksi yönde etki yaparak, hem vatandaşları Birlik'ten hem de üye ülkeleri birbirlerinden daha uzağa götürebilecektir. Bu da yıllardan beri süregelen 'halkları yakınlaştırma' 'Avrupa vatandaşları' yaratma çabalarını boşa çıkaracaktır. Üye ülkelere ve vatandaşlarına iki-vitesli yürüyen Avrupa'da 'önden giden-geriden gelen' mantığının açıklanması kolay olmayacak, bu da aradaki 'mesafeyi' daha da arttıracak ve Birlik'in siyasi ve sosyal entegrasyonu sağlaması daha zor bir hal alacaktır.

Offe, aslında avronun başından beri bir hata olduğunu söylemektedir.⁷⁴¹ Avroyu korumak için atılan adımlarda, banka krizinin borç krizine 'sıçrama'sına,

⁷³⁹ *Ibid.*, s.102.

⁷⁴⁰ *Ibid.*, s.103.

⁷⁴¹ Offe, Sept.2013, *op.cit.*, s.597.

borç krizinin de AB entegrasyon krizine sebep olacağını belirtmektedir.⁷⁴² Yani nasıl entegrasyon yolunda atılan adımlar sıçrama etkisi yaratıyorsa, aynı biçimde olumsuzluklar da birbirini etkilemekte ve ekonomik bir alandaki sorun doğal olarak siyasal ve sosyal alana da ‘sıçramak’tadır. Bu durumda da, ortaya çıkan sorun bir anda çok yönlü bir hal almaktadır. Ekonomik krizin sosyal alana olan etkisi kendini dayanışma kavramıyla göstermektedir. Dayanışma; ‘senin için neyin iyi olduğu’ değil ‘hepimiz için iyi olan’ın ne olduğudur.⁷⁴³ Burada sözü edilen dayanışma, altruistik bir yardım anlayışı olmamakla birlikte çoğu zaman bu tip bir yanlış anlaşılmaya düşüldüğünden esas mantık şu olmaktadır: ‘neden biz onlar için ödeme yapmak zorundayız?’⁷⁴⁴ İşte tam da bu yardım mantığı, kimlik oluşumunu sağlamış ya da sağlama çabası içinde olan bir birlik için olmaması gerektir. Burada hiç bir üye ülkeden, kendi ülkesinden daha çok diğer bir ülkeyi koruyup, kollamak, ‘açığını kapatmak’ zorunda olması beklenmemektedir. Zaten böyle bir düşünceyle yola çıkmanın en baştan başarısızlık getireceği, tahmin edilmesi zor olmayan bir sonuca işaret etmektedir. Ulusal kimliklerin yanı sıra yürüyecek bir Avrupa kimliğini gerek siyasi gerek günlük pratikte gerekse hukuki belgelerde vurgulayan bir Birlik’in, finansal krize çözüm olarak böyle bir yol çizmeyeceği açıktır. Ancak şunu da eklemek gerekir ki; Birlik olma duygusuna sahip olan vatandaşların Avrupa kimliği, bu durumda dayanışmayı otomatik olarak düşündürmelidir. Ancak henüz üye ülke vatandaşları arasında bu kimlik duygusunun oluşmadığı göz önüne alındığında, başka bir ülkenin finansal krizine neden dahil olunmak zorunda kalındığı tarzındaki sorularla karşılaşılması da uç olmayacaktır.

⁷⁴² **Ibid.** s.611.

⁷⁴³ **Ibid.**, s.599.

⁷⁴⁴ **Ibid.**

Ekonomik kriz aynı zamanda bir kimlik krizi olarak da ortaya çıktığından Offe, bu durumun önüne geçmek, Avrupa'nın tekrar 'düşmesini' önlemek için temel olan çok önemli bir noktaya işaret etmektedir: elitlerin kararlarıyla halkların iradesi arasında bir köprü kurmak.⁷⁴⁵ Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Adalet Divanı ve Avrupa Komisyonu gibi kurumlar, Birlik üyesi halkların günlük hayatlarını en çok etkileyen kurumlardan olmalarına rağmen, aynı zamanda demokratik anlamda da en az kontrolün olduğu kurumlardır.⁷⁴⁶ Offe'nin sözünü ettiği gibi bir köprü'nün kurulabilmesi için en önemli kurumlardan biri, halklar tarafından doğrudan seçilen temsilcilerin yer aldığı Avrupa Parlamentosu ve reformdan geçerek Parlamento'ya karşı hesap verebilirliği artırılması gereken Avrupa Komisyonu'dur.⁷⁴⁷ Burada küçük bir parantez açmak gerekirse, finansal kriz konusunda, Avrupa Merkez Bankası, Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesi, Konsey gibi kurumların adlarının sıkça geçmesi, aktif olarak dahil olmalarından kaynaklanmakta olup, Birlik vatandaşlarının temsilcilerinin bulunduğu, yani vatandaşların temsil edildikleri kurum olan Parlamento'dan söz edilmemesi, bu konuda katılımın aktif olmamasındandır. Aynı şekilde Avrupa Komisyonu için de söylenecek sözler bundan farklı değildir. Hükümet ve Devlet Başkanları'nın bir araya gelerek çözüm önerileri aradıkları Zirve'lerden çıkan kararlar, ekonomik kriz için aranan çözümler de çok daha etkili olmuştur. Kabaca söylenecek olursa; Birlik'in ulus-üstü kurumlarından çok hükümetlerarası ayağını oluşturan kurumları, süreçte aktif yer almıştır. Avrupa Birliği vatandaşlarının ise temsil edildikleri yer olan Parlamento'ya bu süreçte daha çok yer verilmesi ve görev yüklenmesi kuşkusuz Birlik halklarını da sürece dahil

⁷⁴⁵ Claus Offe, "Europe in the trap", (çev.) Samuel Willcocks, **Eurozine**, 2013, <<http://www.eurozine.com/pdf/2013-02-06-offe-en.pdf>>, (04.04.2014), s.11.

⁷⁴⁶ **Ibid.**

⁷⁴⁷ **Ibid.**

etmek, belki de ekonomik krizin durumunu ve bu yönde bulunan çözüm önerileri ile yardım sürecini daha iyi anlayabilmeleri açısından iyi bir adım olabilirdi. Fischer'in 2000 senesinde yaptığı konuşmasında dile getirdiği gibi Avrupa Parlamentosu hem ulus-devletlerin Avrupası'nı hem de vatandaşların Avrupası'nı temsil etmekte olan bir kurum olmalıdır; bunun olabilmesi için de ulusal siyasi elitlerle ulusal kamuların buluşturulması gerekmektedir.⁷⁴⁸ Finansal krizin üstesinden gelinmeye çalışıldığı bir dönemde olan Birlik için, siyasi elitlerle Avrupa halkları arasında, Parlamento'nun ön ayak olmasıyla bir bağ kurulabilir ve bu anlamda kriz, kimlik oluşturulması anlamında bir fırsata dönüştürülebilirdi.

Habermas, Avrupa çapında medeni bir dayanışmanın sağlanması için üye ülkeler arasındaki sosyal eşitsizliklerin kalıcı yapısal özellikler oluşturularak giderilmesi gerektiğini belirtir.⁷⁴⁹ Eğer siyasi bir omurga oluşturmak mümkün olursa, ortak para krizi, sınırların ötesinde de farkındalık yaratarak 'ortak Avrupa kaderi' mantığını sağlayabilecektir.⁷⁵⁰ Habermas'ın da altını çizdiği gibi, bu Avrupa'nın ortak krizidir ve bir ekonomik kriz olmanın çok daha ötesinde ve çok daha derin bir anlam taşımaktadır. Temelde yine Birlik'in meşruiyet, kamusal alan ve aidiyet sorunlarının su yüzüne çıktığı bir zamandır. Kısacası, içinde bulunulan kriz hali, yalnızca diğer üye ülkelerin mali destekleriyle, ekonomiyi düzeltme yolunda oluşturulan mekanizmaların çok daha ötesinde yapısal değişikliklerin de kalıcı çözümler için şart olduğu bir duruma işaret etmektedir.

⁷⁴⁸ Joschka Fischer, "Speech by Joschka Fischer on the ultimate objective of European integration, (Berlin, 12 May 2000)", CVCE, 19 Dec.2013, <http://www.cvce.eu/content/publication/2005/1/14/4cd02fa7-d9d0-4cd2-91c9-2746a3297773/publishable_en.pdf>, (11.04.2014), s.6.

⁷⁴⁹ Jürgen Habermas, **The Crisis of the European Union: A Response**, (çev.) Ciaran Cronin, UK, Polity Press, 2012, s.53.

⁷⁵⁰ **Ibid.**, s.127.

Habermas, siyasi elitlerin, ‘halkların Avrupa entegrasyonuna yanaşmadıkları’ için bir engel olarak öne sürülemeyeceğini, elitlerin popüler kamuoyu yoklamalarında çıkan sonuçlarla kamusal müzakere sürecinin aynı olmayacağını aslında gayet iyi bildiklerini söyler.⁷⁵¹ Elit seviyede ilerleyen bir Birlik’e entegrasyon için ‘gönüllü’ olmayan halkların, kendilerinin içinde buldukları bir demokratik işleyişe yaklaşımlarının çok daha farklı olacağı söylenebilir ki bu da kimlik oluşumu için en mühim konulardan ve çözümlerden biri olan kamusal alanın oluşmasına da ön ayak olacaktır. Ulusal kamuların transnasyonalizasyonu için mevcut medyanın yalnızca Avrupa ile ilgili konuları değil aynı zamanda diğer üye ülkelerde aynı konulara nasıl işaret edildiğini de ele alarak işlemesi gerekmektedir.⁷⁵² Ulusal kamuların ‘Avrupalılaşması’ ise, ‘neden yardım edelim?’ sorusunun cevabını, olumlu ya da olumsuz, üye ülke vatandaşlarının kamusal müzakere yoluyla kendilerinin bulmalarına yardımcı olacaktır.

Habermas’ın da sözünü ettiği gibi kamuoyu yoklamaları yapılmakta ve daha önce de ele alındığı gibi genelde sonuçlar istenildiği gibi çıkmamaktadır. Ancak bu kamuoyu yoklamalarını yapmak, yine elit seviyede ilerleyen, çoğu konuda halkların bilgi eksikliğinin bulunduğu konular hakkında yorum almaktan, belli sorulara verilen cevaplardan öteye gidememektedir. Oysa Birlik halklarının işleyişe dahil olmaları, durumu çok daha farklı bir hale getirecektir. Avrupa’da alınan kararların etkisi avro krizi sürecinde daha somut bir hal almıştır.⁷⁵³ Birlik’in ekonomik krizi için, gerek hükümetlerarası gerek ulus-üstü düzeyde yürütülen görüşmeler ve alınan kararlar yine halklardan kopuk işlemektedir. Ulus-üstü düzeyde medeni dayanışmanın

⁷⁵¹ **Ibid.**, s.126.

⁷⁵² **Ibid.**, s.48.

⁷⁵³ **Ibid.**, s.49.

sağlanması, ekonomik ve siyasi kısıtların üzerine olan algıların canlandırılmasıyla oluşacak bir ‘öğrenme süreci’ne dayanmaktadır.⁷⁵⁴

Kriz dönemlerinde, gerek ulusal gerek uluslararası anlamda dayanışma duygusu ön plana çıkmaktadır. Bir ülkede meydana gelen, hastalıkların, afetlerin hem o ülkenin halkını yakınlaştırdığı hem de diğer ülkelerde yardım duygusunu harekete geçirdiği pek çok olay neticesinde deneyimlenmiştir. Söz konusu bu destek ve dayanışma duygusunun genellikle, kriz dönemlerinin sonrasında aynı biçimde devam ettiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Ulus-üstü bir düzeyde oluşturulmaya çalışılan bu dayanışma duygusu için ise, AB’de birden fazla ülkenin yaşadığı ekonomik kriz bir başlangıç noktası olabilirdi. Burada sözü edilen destek ve dayanışma ise kuşkusuz maddi anlamdan çok daha ötesine işaret etmektedir. Ulus-üstü ve hükümetlerarası kurumların da desteğiyle, ulusal kamuların Avrupalılaştırılmasıyla, dayanışma duygusunun yaratılması için bir adım atılması-her ne kadar yine bir kriz anıyla sınırlı kalması muhtemel olsa da- mümkün olabilecek ve AB üyesi ülkelerin halklarının kimlik oluşturma yolunda nerede durdukları daha somut bir şekilde anlaşılacaktır. Bu sayede, gerek siyasi gerek hukuki düzeyde atılması gereken adımlar da daha net görülecektir.

⁷⁵⁴ **Ibid.**, s.47-48.

SONUÇ

Avrupa kimliği, Avrupa halklarının siyasi işleyiş içinde doğrudan ve dolaylı olarak yer alabilecekleri, halkların farkındalığının sağlanmasıyla oluşturulabilecek bir çeşit sosyal kimliktir. Tek bir çatı altında, çeşitli alanlarda yapılan ortak dzenlemeler, Birlik'in ilk dzenlerinde, üye lkelerin gelecekte bir federasyon oluşturacakları dşencesini beraberinde getirmişken, zamanla bu dzenin Avrupa için geçerli olamayacağı anlaşılmıştır. Bir Avrupa halkından söz edilemeyeceği, Avrupa halklarının Birlik'e entegrasyonu doğrultusunda bir Avrupa kimliği yaratılabileceği de bu dşeneyle doğru orantılıdır. Her ne kadar siyasi boyutla beraber Birlik'in sosyal boyutuna da önem verilmeye başlanmış olsa da, bugüne kadar istenilen dzeysinde entegrasyon sağlanamamıştır. Uzun yıllar boyunca, AB dzeysindeki yönetimin, oluşturulan politikaların, Birlik halklarından kopuk olarak işlemiş olmasından ve Avrupa halklarının entegrasyonunun öneminin erken fark edilmemesinden ötürü, yapılan dzenlemeler anlamında geç kalınmıştır. Birlik açısından en önemli noktalardan birisi de, halkların entegrasyonundaki sorunun en temelde meşruyet sorununu getirmesidir. Maastricht Antlaşması'yla, Birlik hukukuna giren Avrupa vatandaşlığı, üye lke halklarına sahip oldukları kimliklerin yanı sıra bir kimlik daha kazandırmış ancak göçmenler bu dzenlemenin dışında kaldığından, eksik kalmıştır. Avrupa vatandaşlığı ile ilgili yapılan söz konusu hukuki dzenleme, içinde barındırdığı önemli eksiğe rağmen Avrupa kimliğini oluşturmak anlamında atılmış anlamlı bir adım olup, hem aidiyet duygusunu geliştirmek hem de demokratik bir işleyiş için son derece önemli olan üye lke halklarının katılımıyla oluşturulacak olan kamusal alan için temel kavramlardan birisi olmuştur. Yine de, Avrupa çapında bir kamusal alandan söz edilemiyor olması, meşruyet sorununun ve

demokrasi açığının da devam etmesi anlamına gelmektedir. Lizbon Antlaşması'yla beraber Avrupa halklarının seslerini duyurabilmeleri, işleyişte söz sahibi olabilmeleri için temsili demokrasinin yanında doğrudan demokrasi araçları da oluşturulmuştur. Birlik'teki meşruiyet ve demokrasinin gerekliliği ve buna bağlı olarak gelişecek olan Avrupa kimliğinin önemi, ekonomik krizle mücadele eden Avrupa Birliği'nde daha da belirgin bir hal almıştır. Avrupa Birliği'nin, vatandaşlarının farkındalığını arttırması yönünde atacağı adımların ve Birlik çapında oluşacak bir kamusal alanın yaratılmasının önemini kavrayarak, kimlik oluşturma konusunu çok daha fazla önemsemesi gerektiği açıktır.

“Dolayısıyla anahtarlar ve kilitler ayrı olarak var olabilirler ama birlikte çalışırlar-otomobil ya da stereo müzik sistemi gibi daha detaylı sistemlerin parçalarında olduğu gibi.”⁷⁵⁵ Karl W. Deutsch'un bu benzetmesi Avrupa Birliği ve Avrupa kimliği arasındaki ilişkiyi anımsatmaktadır. Avrupa Birliği de tıpkı birkaç parçanın bir araya gelerek bir bütün oluşturmaları gibi pek çok farklı bileşenin bir araya gelmesiyle çalışan bir düzene işaret eder. Avrupa kimliği de bu parçaların en önemli olanlarından biri olarak, Birlik'in işleyişini etkilemekte, henüz oluşturulamadığı için, Birlik'in eksik bir parçası olarak var edilmeyi beklemektedir. Bu da Birlik'in tamamlanmış bir bütün olarak yola devam etmesini engellemektedir.

Oluşturulacak Avrupa kimliğinin ise, kamusal müzakere yoluyla çeşitlenmiş bir kimlik türü olması ve üye ülke halklarınca benimsenmesi gerekmektedir. Ulus-üstü bir kimliğin benimsenmesinin yegane yolu da kuşkusuz vatandaşlık kapsamında yapılacak hukuki düzenlemeler, Avrupa kurumlarının şeffaf işleyişi, Birlik siyaseti

⁷⁵⁵ Deutsch, *op.cit.*, s. 117.

hakkında halkların da bilgi ve söz sahibi olmaları ve bu sahip oldukları bilgi ve fikirlerin müzakere ortamında çeşitlenmesidir. Avrupa Birliği, kimliğini oluşturmadan, geleceği yolundaki adımlarını tam anlamıyla atamayacak, halkların entegrasyonu her daim önemini ve gerekliliğini hissettirecektir.

Kimlik konusu, her çeşit sosyal kimlik temelinde düşünüldüğünde düzenlenmesi zor, bıçak sırtı bir yapıya sahiptir. Birtakım ortaklıkların ekseninde oluşan sosyal kimliklerin kapsayıcı tarafının yanı sıra, küçük görünen kimi düzenlemelerle dışlayıcılığı getirmesi de söz konusu olabilmektedir. Küçük bir grup içindeki bireylerin ortak noktaları daha çok olabilirken ve grup-içi düzenlemeler de bu anlamda daha kolay iken, daha büyük sosyal gruplar için aynı kolaylıktan söz etmek güç görünmektedir. Bir sosyal grup ne kadar genişse, kişisel kimliklerden kaynaklanan farklılıklar da o kadar artacak, ortak noktaların belirlenip bu yönde adım atılması da zorlaşacaktır. AB'nin de oldukça geniş ve bireysel farklılıklardan da öte kültürel, siyasal, toplumsal olarak pek çok çeşitliliği birleştiren bir sosyal grup olduğu düşünüldüğünde, ortak bir kimlik oluşturulmasının güçlüğü de ortaya çıkacaktır. AB'de, halkların ortak bir kimliğe sahip olmasının önemini zaman ortaya çıkarmış ve pek çok kritik dönemde eksikliği kendini hatırlatmıştır. Halkların ilgisini medya yoluyla çekmeye çalışmak, ulusal kamuların Avrupalılaştırılmasını sağlamak, AB'nin meşruiyetini kazanmasına, demokrasi açığını kapatmasına giden yolu açacaktır. Halkların diğer üye ülke halklarıyla yalnızca öğrenci değişim programları, vizesiz seyahat özgürlüğü seviyesinde ilgilenmesi kimlik oluşumu için hala çok uzak bir noktada durulduğunu göstermektedir. Ekonomik kriz, her ne kadar AB'nin finansal anlamda iyi bir örnek olmaktan uzak olduğuna işaret ediyor olsa da, temelinde çok daha fazla anlam barındırmaktadır. AB'nin ekonomik krizi yalnızca

bir ekonomik kriz değildir; henüz demokrasi açığı kapanmamış, meşruiyetini sağlayamamış olan bir topluluğun kimlik krizidir. Halkların entegrasyonunun, aidiyet hissinin sağlanması yalnızca, kimlik, vatandaşlık gibi konularda öne çıkmamakta, tersine Birlik'in her bir derinleşme adımında aynı zamanda her zorlu sürecinde de bir şekilde kendini göstermektedir.

Tıpkı ulus-devletlerde olduğu gibi AB'nin de ulus-üstü bir yapı olarak kendine has bir şekilde meşruiyet sahibi olması, halkların kamusallık ekseninde birlik olma hislerinin oluşturulması mümkündür. Bu da, *in varietate concordia* mottosunun halklar tarafından benimsenmesini, Avrupa kimliğinin ulusal kimliklerin yanı sıra varolabilecek bir kimlik olarak kabul edilerek, özümsemesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

“A more democratic and transparent Europe”, **Official Website of the European Union** <http://europa.eu/lisbon_treaty/glance/democracy/index_en.htm>, (10.12.2013).

“AB Ekonomik Yönetişim Sisteminde Yeni Dönem”, **Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı**, Ankara, 2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/ab_ekonomik_yonetisim_sisteminde_yeni_donem_web.pdf>, (19.03.2014).

“About EFSF”, **European Financial Stability Facility**, <<http://www.efsf.europa.eu/about/index.htm>>, (23.03.2014).

“Access to Citizenship and Its Impacts on Immigrant Integration: Handbook for Germany”, **EUDO Citizenship Country Reports**, <http://eudo-citizenship.eu/images/acit/acit_handbook_germany_english.pdf>, (09.02.2014).

“Access to Citizenship and Its Impacts on Immigrant Integration: Handbook for France”, **EUDO Citizenship Country Reports**, <http://eudo-citizenship.eu/images/acit/acit_handbook_france_english.pdf>, (09.02.2014).

“Access to Citizenship and Its Impacts on Immigrant Integration: Handbook for the United Kingdom”, **EUDO Citizenship Country Reports**, <http://eudo-citizenship.eu/images/acit/acit_handbook_uk_english.pdf>, (10.02.2014).

Af Malmberg, Mikael, Bo Strath, “Introduction: The National Meanings of Europe”, **The Meaning of Europe: Variety and Contention within and among Nations**, (ed.) Mikael af Malmberg, Bo Strath, Oxford New York, Berg, 2002.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Fransız Devrimi’nin İlk İki Yılında Cumhuriyet Tartışmaları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 58-3, Temmuz-Eylül 2003.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Dante: Evrensel Laik Monarşi”, **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, 4.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2004.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Jean Bodin: Egemen Devletin Belirmesi”, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, 3.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2004.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Aydınlanma: Düşünceler Yumağı”, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, 5.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor”, **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Bodin’den Hobbes’a Doğru”, **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

“Altiero Spinelli: an unrelenting federalist”, **European Commission- The Founding Fathers of The EU**, <http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/altiero_spinelli_en.pdf> (03.03.2014).

Anderson, Benedict, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, (çev.) İskender Savaşır, 4.Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2007.

Anderson, Dorothy, “David Mitranı (1888-1975): an appreciation of his life and work,” **Review of International Studies**, 24-4, 1998, s.577-592.

Arendt, Hannah, **İnsanlık Durumu**, (çev.) Bahadır Sina Şener, 6.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları 2012.

Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 4.Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2006.

“Avrupa Birliği’nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: “Euro Rekabet Paketi”“, **T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, Ankara, Mayıs 2011,<http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf>, (31.03.2014).

“Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma”, **T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, Ankara, 2011, <<http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>>, (26.03.2014).

“Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784)”, **Kant: Fikir Mimarları Dizisi-2**, (çev.) Nejat Bozkurt, 4.Baskı, İstanbul, Say Yayınları, 2010.

Aziz, Miriam, “What Makes the European? EU Citizenship and an (O)ther”, **European University Institute Robert Schuman Centre for Advanced Studies Discussion Paper**, 2001.

Bauböck, Rainer, “Expansive Citizenship: Voting beyond Territory and Membership”, **Political Science and Politics**, Vol.38 No.4, Oct.2005, s.683-687.

Beukers, Thomas, “The Eurozone Crisis and the Legitimacy of Differentiated Integration”, **The Euro Crisis and the State of European Democracy**, (ed.) Bruno de Witte, Adrienne Heritier, Alexander H. Trechsel, 2013, <<http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/27016/EUROcrisis-29-05.pdf?sequence=3>>, (31.05.2013).

Bilefsky, Dan, “Czechs Split Deeply Over Joining the Euro”, **The New York Times**, 28 Feb. 2013, <<http://www.nytimes.com/2013/03/01/world/europe/czechs-split-deeply-over-joining-the-euro.html>> (19.04.2014).

Blichner, Lars Chr., “Political Integration in Europe and the need for a common political language”, **The European Union and the Public Sphere**, (ed.) John Erik Fossum, Philip Schlesinger, London and New York, Routledge, 2007.

Brewer, Marilynn B., Wendi Gardner, “Who Is This “We”? Levels of Collective Identity and Self Representations”, **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol.71, No.1, 1996, s.83-93.

Brewer, Marilynn B., “The Many Faces of Social Identity: Implications for Political Psychology”, **Political Psychology**, Vol.22, No.1, Mar. 2001, s.115-125.

Brubaker, Rogers, **Fransa ve Almanya’da Vatandaşlık ve Ulus Ruhu**, (çev.) Vahide Pekel, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2009.

Bruter, Michael, **Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity**, New York, Palgrave Macmillan, 2005.

Burgess, Michael, **Federalism and European Union: The Building of Europe, 1950-2000**, London New York, Routledge, 2000.

Cambridge Advanced Learner’s Dictionary, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Cameron, Rob, “Why Czechs rejected Euro pact”, **BBC**, 31 Jan. 2012, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16814821>> (19.04.2014).

Canfora, Luciano, **Avrupa’da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi**, (çev.) Neşenur Domaniç, Nusret Ayhan, İstanbul, Literatür Yayınları Avrupa’yı Kurmak Dizisi:14, 2010.

Caporaso, James A., Min-hyung Kim, “The Maastricht Treaty at Twenty: A Greco-European Tragedy?”, **Journal of European Integration**, 34:7, 2012, s. 769-789.

“Case of Lautsi and Others v.Italy.”, **European Court of Human Rights Judgment**, Strasbourg, 18 March 2011, <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-104040?TID=gpchbrzdhl>> , (05.07.2011).

Chalmers, Adam William, “Direct Democracy for the EU: A Place for Interest Groups in the European Citizens’ Initiative”, **SWP Working Paper Berlin**, 2011/05, Dec.2011.

“Citizenship provisions, EC Treaty, post Amsterdam” **EUDO Citizenship Policy Documents**, <http://eudo-citizenship.eu/inc/policydoc/Citizenship%20Provisions%20Amsterdam.pdf>, (10.02.2014).

Coleman, David A., “U.K. Statistics on Immigration: Development and Limitations”, **International Migration Review**, Vol.21, No.4, Winter 1987, s. 1138-1169.

Collins Cobuild English Dictionary, (ed.) John Sinclair (John M.), London, Harper Collins, 1998.

“Context: the European Year of Citizens 2013: Why a European Year of Citizens?”, **Official website of the European Union**, 13 May 2013, <http://europa.eu/citizens-2013/en/about/context> (05.04.2014).

Crespy, Amandine, Vivien Schmidt, “The Discursive Double Game of EMU Reform: the Clash of Titans between French White Knight and German Iron Lady”, **The Euro Crisis and the State of European Democracy**, (ed.) Bruno de Witte, Adrienne Heritier, Alexander H. Trechsel, 2013, <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/27016/EUROcrisis-29-05.pdf?sequence=3>, (31.05.2013).

“Crisis and Economic Governance V”, **European Parliament Eurobarometer (EB 77.2) Summary**, Brussels, 21 May 2012, http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2012/crise_V/eb_77_2_crisis_and_economic_governance_V_en.pdf , (06.02.2013).

“Czech Republic makes about-turn, joins EU fiscal treaty”, **EurActiv**, 25 March 2014, <http://www.euractiv.com/sections/future-eu/czech-republic-makes-about-turn-joins-eu-fiscal-treaty-301118> , (24.04.2014).

Çelebi, Aykut, **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, İstanbul, Metis Yayınları, 2002a.

Çelebi, Aykut, “Toplum ve Siyaset”, **Sosyolojiye Giriş**, (der.) İhsan Sezal, 2.Baskı, Ankara, Martı Kitap ve Yayınevi, 2002b.

Çelebi, Aykut, “Doğrudan Demokrasi ya da Temsili Hükümet Modelinin Demokratikleştirilmesi Üzerine”, **Demokratik Anayasa: Görüş ve Öneriler**, (ed.) Ece Göztepe, Aykut Çelebi, İstanbul, Metis Yayınları, 2012.

D’Entreves, Maurizio Passerin, “Hannah Arendt”, **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, 2006 <http://plato.stanford.edu/entries/arendt/> , (27.12.2013).

Dahl, Robert A., **Demokrasi Üstüne**, (çev.) Betül Kadioğlu, Ankara, Phoenix, 2001.

“David Cameron defends decision to block EU-wide treaty”, **BBC**, 9 Dec.2011, <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-16116276>, (05.04.2014).

De Swaan, Abram, "The European void: the democratic deficit as a cultural deficiency", **The European Union and the Public Sphere**, (ed.) John Erik Fossum, Philip Schlesinger, London and New York, Routledge, 2007.

"Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973)", 18 Dec.2013, <http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf>, (03.03.2014).

Delanty, Gerard, **Avrupa'nın İcadı**, (çev.) Hüsamettin İnaç, 2.Baskı, Ankara, Adres Yayınları, 2005.

Delanty, Gerard, "European Citizenship: A Critical Assessment", **Citizenship Studies**, 11:1, 2007, s.63-72.

"Denmark: EMU opt-out clause", **Official website of the European Union**, 16.08.2006, <http://europa.eu/legislation_summaries/economic_and_monetary_affairs/institutional_and_economic_framework/125061_en.htm>, (24.04.2014).

Deutsch Karl W. et al., **Political Community and the North Atlantic Area**, New York, Greenwood Press, 1969.

Deutsch, Karl W., **Politics and Government: How People Decide Their Fate**, New York, Houghton Mifflin, 1970.

DK Illustrated Oxford Dictionary, London, DK Pub., New York, Oxford University Press, 1998.

Dougherty, James E. , Robert L. Pfaltzgraff Jr., **Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey**, 4th Ed., New York, Longman, 1997.

Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe, 2003, <<http://european-convention.eu.int/docs/treaty/cv00850.en03.pdf>> (03.01.2014).

Duchene, François, **Jean Monnet: The First Statesman of Interdependence**, New York, Norton, 1994.

Duchesne, Sophie, "Waiting for a European identity... Reflections on the Process of Identification with Europe", **Perspectives on European Politics and Society**, Vol.9, No.4, 2008, s. 397-410.

Dyson, Kenneth, "'Maastricht Plus': Managing the Logic of Inherent Imperfections", **Journal of European Integration**, 34:7, 2012, s.791-808.

Eder, Klaus, "A Theory of Collective Identity Making Sense of the Debate on a 'European Identity'", **European Journal of Social Theory**, 12(4), 2009, s.427-447.

Eilstrup-Sangiovanni, Mette, "Functionalism", **Debates on European Integration: A Reader**, (ed.) Mette Eilstrup-Sangiovanni, New York, Palgrave Macmillan, 2006.

Eilstrup-Sangiovanni, Mette, "The Origins of Neofunctionalism", **Debates on European Integration: A Reader**, (ed.) Mette Eilstrup-Sangiovanni, New York, Palgrave Macmillan, 2006.

Eilstrup-Sangiovanni, Mette, "Transactionalism", **Debates on European Integration: A Reader**, (ed.) Mette Eilstrup-Sangiovanni, New York, Palgrave Macmillan, 2006.

Eriksen, Erik Oddvar, John Erik Fossum, "Post-national integration", **Democracy in the European Union: Integration Through Deliberation**, (ed.) Erik Oddvar Eriksen, John Erik Fossum, USA, Canada, Routledge, 2000.

Eriksen, Erik Oddvar, John Erik Fossum, "Europe in Search of Legitimacy: Strategies of Legitimation Assessed", **International Political Science Review**, Vol.25, No.4, 2004, s. 435-459.

Eriksen, Erik Oddvar, "An Emerging European Public Sphere", **European Journal of Social Theory**, 8(3), 2005, s. 341-363.

Eriksen, Erik Oddvar, "The Normative Implications of the Eurozone Crisis", **ARENA Working Paper 2**, Feb. 2014, <<http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2014/wp2-14.pdf>>, (22.03.2014).

"EU's new ESM bailout fund legal-European Court ruling", **BBC**, 27 Nov.2012, <<http://www.bbc.com/news/world-europe-20508751>> (01.04.2014).

"Euro area leaders", **Eurozone Portal**, <<http://www.eurozone.europa.eu/summits/euro-area-leaders>> (03.04.2014).

"Euro crisis: UK alone as Europe agrees fiscal compact", **BBC**, 9 Dec. 2011, <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16115373>>, (05.04.2014).

"Euro Plus Pact", **Deutsche Bundesbank Eurosystem Glossary**, <<http://www.bundesbank.de/Navigation/EN/Service/Glossary/glossary.html?nsc=true&lv2=129524&lv3=145620>> , (31.03.2014).

" 'Euro-plus pact' divides non-eurozone members", **EurActiv**, 25.03.2011, <<http://www.euractiv.com/euro-finance/euro-plus-pact-divides-non-euroz-news-503526>> (31.03.2014).

"Eurozone crisis: Cameron backs euro but opposes more integration", **BBC**, 7 June 2012, <<http://www.bbc.com/news/uk-politics-18343164>> (05.04.2014).

Fabbrini, Sergio, “Revisiting Altiero Spinelli: Why to Look at the European Union through the American Experience”, **EU Federalism and Constitutionalism: The Legacy of Altiero Spinelli**, (ed.) Andrew Glencross, Alexander H. Trechsel, United Kingdom, Lexington Books, 2010.

Fabbrini, Sergio, “The Outcomes of Intergovernmentalism: the Euro Crisis and the Transformation of the European Union”, **The Euro Crisis and the State of European Democracy**, (ed.) Bruno de Witte, Adrienne Heritier, Alexander H. Trechsel, 2013, <<http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/27016/EUROcrisis-29-05.pdf?sequence=3>>, (31.05.2013).

Fabbrini, Sergio, “After the Euro Crisis: A New Paradigm on the Integration of Europe”, **ARENA Working Paper 5**, April 2014, <<http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2014/wp5-14.pdf>>, (04.04.2014).

Fiket, Irena, Espen D.H. Olsen, Hans-Jörg Trenz, “Deliberation under conditions of language pluralism: Insight from the Europolis Deliberative Polling Experiment”, **ARENA Working Paper**, No.9, Oct.2011, <<http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2011/wp-09-11.pdf>>, (18.12.2012).

Fischer, Joschka, “Speech by Joschka Fischer on the ultimate objective of European integration, (Berlin, 12 May 2000)”, **CVCE**, 19 Dec.2013, <http://www.cvce.eu/content/publication/2005/1/14/4cd02fa7-d9d0-4cd2-91c9-2746a3297773/publishable_en.pdf> , (11.04.2014).

Follesdal, Andreas, Simon Hix, “Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik”, **Journal of Common Market Studies**, Vol.44, No.3, 2006, s.533-62.

Fuchs, Dieter, “European identity and support for European integration”, **Debating Political Identity and Legitimacy in the European Union**, (ed.) Sonia Lucarelli, Furio Cerutti, Vivien A. Schmidt, London and New York, Routledge, 2011.

“Germans approve euro rescue plan”, **BBC**, 21 May 2010, <<http://www.bbc.co.uk/news/10136128>> (31.03.2014).

Glencross, Andrew, “Idea of the U.S. Constitution as a Model for Europe”, **EU Federalism and Constitutionalism: The Legacy of Altiero Spinelli**, (ed.) Andrew Glencross, Alexander H. Trechsel, United Kingdom, Lexington Books, 2010.

Gocaj, Ledina, Sophie Meunier, “Time Will Tell: The EFSF, the ESM and the Euro Crisis”, **Journal of European Integration**, 35:3, 2013, s. 239-253.

Goudappel, Flora, **The Effects of EU Citizenship: Economic, Social and Political Rights in a Time of Constitutional Change**, The Netherlands, T.M.C. Asser Press, 2010.

Grimm, Dieter, “Does Europe Need a Constitution?”, **The Question of Europe**, (ed.) Peter Gowan, Perry Anderson, London, New York, Verso, 1997.

Haas, Ernst B., **The Uniting of Europe: The Political, Social and Economic Forces 1950-57**, Stanford, Stanford University Press, 1958.

Haas, Ernst B., **Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization**, Stanford, Stanford University Press, 1964.

Haas, Ernst B., “Does Constructivism Subsume Neo-functionalism?”, **The Social Construction of Europe**, (ed.) Thomas Christiansen, Knud Erik Jorgensen ve Antje Wiener, London, Thousand Oaks, California, Sage Publications, 2001.

Habermas, Jürgen, “Kamusal Alan: Ansiklopedik bir Makale”, (çev.) Nuran Erol, **Birikim**, Şubat 1995, <<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=66&dyid=1735>> , (24.04.2014).

Habermas, Jürgen, “Reply to Grimm”, **The Question of Europe**, (ed.) Peter Gowan, Perry Anderson, London, New York, Verso, 1997.

Habermas, Jürgen, “Avrupa’nın Niçin Bir Anayasaya Gereksinmesi Var?”, **Cogito**, Sayı:39, Bahar 2004.

Habermas, Jürgen, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, (çev.) Tanıl Bora, Mithat Sancar, 7.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007a.

Habermas, Jürgen, **Bölünmüş Batı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007b.

Habermas, Jürgen, **The Crisis of the European Union: A Response**, (çev.) Ciaran Cronin, UK, Polity Press, 2012.

Hamilton, Ethan, Eric Olson, “Was the Euro good for Greece?”, **Applied Economics Letters**, 21:4, 2014, s. 248-251.

Heater, Derek, **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, (çev.) Meral Delikara Üst, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007.

Hemingway, Ernest, **Yaşlı Adam ve Deniz (İhtiyar Balıkçı)**, (çev.) Orhan Azizoğlu, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2013.

Heywood, Andrew, **Key Concepts in Politics**, New York, Palgrave Macmillan, 2000.

Hobsbawm, E.J., **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik**, (çev.) Osman Akınhay, 3.Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006a.

Hobsbawm, Eric, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, **Geleneğin İcadı**, (ed.) Eric Hobsbawm, Terence Ranger, (çev.) Mehmet Murat Şahin, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006b.

Hoffman, Rainer, “German Citizenship Law And European Citizenship: Towards A Special Kind Of Dual Nationality?”, **European Citizenship: An Institutional Challenge**, (ed.) Massimo La Torre, The Netherlands, Kluwer Law International, 1998.

Hogg, Michael A., Graham M. Vaughan, **Sosyal Psikoloji**, (çev.) İbrahim Yıldız, Aydın Gelmez, Ankara, Ütopya Yayınları, 2007.

“Introduction of the Euro in the More Recently Acceded Member States”, **European Commission Flash Eurobarometer 349 Report**, July 2012, <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_349_en.pdf>, (06.02.2013).

“Ireland backs EU’s Lisbon Treaty”, **BBC**, 3 Oct.2009, <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/8288181.stm>> , (21.02.2014).

Jenkins, Richard, **Social Identity**, London, New York, Routledge, 1996.

Kastoryano, Riva, “Alman Birliğini Yeniden Tanımlamak: Milliyetten Vatandaşlığa”, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus-Devletin Sorgulanması**, (der.) Haldun Güllal, (çev.) Ebru Kılıç, İstanbul, Metis yayınları, 2007.

Kılıç, Yavuz, “Hannah Arendt”, **1900’den Günümüze Büyük Düşünürler**, (ed.) Çetin Veysel, İstanbul, Etik Yayınları, 2009.

Koopmans, Ruud, Paul Statham, “Theoretical Framework, Research Design and Methods”, **The Making of a European Public Sphere: Media Discourse and Political Contention**, (ed.) Ruud Koopmans, Paul Statham, New York, Cambridge University Press, 2010.

Koopmans, Ruud, Jessica Erbe and Martin F. Meyer, “The Europeanization of Public Spheres: Comparisons across Issues, Time and Countries”, **The Making of a European Public Sphere: Media Discourse and Political Contention**, (ed.) Ruud Koopmans, Paul Statham, New York, Cambridge University Press, 2010.

Kostakopoulou, Theodora, **Citizenship, identity and immigration in the European Union: Between past and future**, Manchester and New York, Manchester University Press, 2001.

Köker, Levent, “Feodalite ve Siyasal Düşünce”, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, (der.) Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, 5.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2004.

Laffan, Brigid, “The Politics of Identity and Political Order in Europe”, **Journal of Common Market Studies**, Vol.34, No.1, Mar.1996, s.81-102.

Laffan, Brigid, “European Union and Eurozone: How to Co-exist?”, **Governance for the Eurozone: Integration or Disintegration?**, (ed.) Franklin Allen, Elena Carletti, Saverio Simonelli, 2012, <<http://www.eui.eu/Personal/Carletti/goveuro.pdf>>, (30.07.2012).

Layder, Derek, **Social and Personal identity: Understanding Yourself**, London; Thousand Oaks, CA, Sage Publications, 2004.

Levi, Lucio, “Altiero Spinelli, Founder of the Movement for European Unity”, **Altiero Spinelli-European Federalist**, 2009, <<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/200903/20090316ATT51977/20090316ATT51977EN.pdf>>, (03.03.2014).

Levrat, Nicolas, “Do the powers exerted by the EU need a legitimacy based on the citizens’ European identity?”, **Debating the Political Identity and Legitimacy in the European Union**, (ed.) Sonia Lucarelli, Furio Cerutti, Vivien A. Schmidt, USA, Canada, Routledge, 2011.

“Lisbon Treaty Post-Referendum Survey Ireland 2009”, **European Commission**, <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_284_en.pdf> , (21.02.2014).

Loomis, Charles P., John C. Mckinney, “Introduction”, Ferdinand Tönnies, **Community and Society (Gemeinschaft und Gesellschaft)**, New Brunswick, N.J., USA, Transaction Books, 1988.

Lord, Christopher, David Beetham, “Legitimizing the EU: Is there a ‘Post-parliamentary Basis’ for its Legitimation?”, **Journal of Common Market Studies**, Vol.39, No.3, Sept. 2001, s. 443-462.

Lucarelli, Sonia, “Mirrors of us: European political identity and the Others’ image of the EU”, **Debating Political Identity and Legitimacy in the European Union**, (ed.) Sonia Lucarelli, Furio Cerutti, Vivien A. Schmidt, London and New York, Routledge, 2011.

Maalouf, Amin, **Ölümcül Kimlikler**, (çev.) Aysel Bora, 25.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Majone, Giandomenico, “Europe’s ‘Democratic Deficit’: The Question of Standards”, **European Law Journal**, Vol.4, No.1, March 1998, s. 5-28.

Majone, Giandomenico, “Rethinking European Integration After The Debt Crisis”, **UCL The European Institute Working Paper**, No.3, June 2012, <<http://www.ucl.ac.uk/european-institute/analysis-publications/publications/WP3.pdf>>, (28.07.2013).

“Manifesto of European Resistance Movements, 1944”, **Altiero Spinelli: From Ventotene to the European Constitution**, (ed.) Agustín José Menéndez, ARENA report No 1/07 RECON Report No.1, 2007, <<http://reconproject.eu/main.php/RECONreport0107.pdf?fileitem=4325406>>, (03.03.2014).

Marshall, T.H., “Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar”, **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, (ed.) T.H. Marshall, Tom Bottomore, (çev.) Ayhan Kaya, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Mattli, Walter, “Ernst Haas's evolving thinking on comparative regional integration: of virtues and infelicities,” **Journal of European Public Policy**, 12:2, April 2005, s. 327-348.

McCormick, John P., “Identifying or Exploiting The Paradoxes of Constitutional Democracy?: An Introduction to Carl Schmitt’s Legality and Legitimacy”, **Legality and Legitimacy**, (ed., çev.) Jeffrey Seitzer, Durham, Duke University Press, 2004.

McDonald, Henry, “Thousands protest against Irish bailout”, **The Guardian**, 27 Nov. 2010, <<http://www.theguardian.com/world/2010/nov/27/ireland-bailout-angry-demonstrators-dublin>> (31.03.2014)

“Memorandum from Richard Coudenhove-Kalergi on the European flag (Gstaad, 27 July 1950)”, **CVCE**, 03 Dec.2012, <http://www.cvce.eu/content/publication/2005/9/27/ad9469d5-d9cf-46ae-95e0-897f96f94195/publishable_en.pdf> (05.04.2014).

Menéndez, Agustín José, “Introduction”, **Altiero Spinelli: From Ventotene to the European Constitution**, (ed.) Agustín José Menéndez, ARENA report No 1/07 RECON Report No.1, 2007, <<http://reconproject.eu/main.php/RECONreport0107.pdf?fileitem=4325406>>, (03.03.2014).

Mitrany, David, “**A Working Peace System**”, Quadrangle Books, Chicago, 1966.

Monaghan, Elizabeth, “Assessing Participation and Democracy in the EU: The Case of the European Citizens’ Initiative”, **Perspectives on European Politics and Society**, 13:3, Sep.2012, s. 285-298.

Monnet, Jean, **Memoirs**, (çev.) Richard Mayne, St James’s Place London, Collins, 1978.

Montesquieu, **Kanunların Ruhu Üzerine**, (çev.) Fehmi Baldaş, İstanbul, Hiperlink Yayınları.

Moravcsik, Andrew, “Negotiating the Single European Act”, **The New European Community: Decisionmaking and Institutional Change**, (ed.) Robert O.Keohane, Stanley Hoffmann, Boulder Colorado, Westview Press, 1991.

Moravcsik, Andrew, "Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach," **Journal of Common Market Studies** (30th Anniversary Edition), 31:4, Dec. 1993, s. 473-524.

Moravcsik, Andrew, "Introduction: Integrating International and Domestic Theories of International Bargaining", **Double-Edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics**, Peter Evans, Harold Jacobson, Robert Putnam (ed.), Berkeley, University of California Press, 1993.

Moravcsik, Andrew, "Why the European Community Strengthens the State: Domestic Politics and International Institutions," **Center for European Studies Working Paper Series 52**, 1994.

Moravcsik, Andrew, **The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht**, Ithaca New York, Cornell University Press, 1998.

Moravcsik, Andrew, "In Defence of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union", **Journal of Common Market Studies**, Vol.40, No.4, 2002, s. 603-24.

Moravcsik, Andrew, "The European Constitutional Compromise and the Neofunctionalist Legacy," **Journal of European Public Policy**, 12:2, April 2005, s.349-386.

Moravcsik, Andrew, "The Myth of Europe's "Democratic Deficit"", **Intereconomics**, Nov./Dec.2008, s. 331-340.

Moravcsik, Andrew, Frank Schimmelfennig, "Liberal Intergovernmentalism", **European Integration Theory**, (ed.) Antje Wiener, Thomas Diez, 2.Baskı, Oxford New York, Oxford University Press, 2009.

Müller, Jan-Werner, **Anayasal Yurtseverlik**, (çev.) A. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitabevi, 2012.

Navari, Cornelia, "Functionalism versus Federalism: Alternative Visions of European Unity", **Visions of European Unity**, (ed.) Philomena Murray, Paul Rich, Boulder, Colorado, Westview Press, 1996.

Offe, Claus, "Europe Entrapped: Does the EU have the political capacity to overcome its current crisis?", **European Law Journal**, 19:5, Sept. 2013, s. 595-611.

Offe, Claus, "Europe in the trap", (çev.) Samuel Willcocks, **Eurozine**, 2013, <<http://www.eurozine.com/pdf/2013-02-06-offe-en.pdf>>, (04.04.2014).

Olsen, Espen D.H., Hans-Jörg Trenz, “From Citizens’ Deliberation to Popular Will Formation? Generating Democratic Legitimacy Through Transnational Deliberative Polling”, **ARENA Working Paper**, No.12, Nov.2011, <<http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2011/wp-12-11.pdf>>, (18.12.2012).

“Organisation: Composition of Convention”, **The European Convention**, <<http://european-convention.eu.int/EN/organisation/organisation2352.html?lang=EN>>, (18.12.2013).

Özkırımlı, Umut, **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2008.

Parekh, Bhikhu, **A New Politics of Identity: Political Principles for and Interdependent World**, New York, Palgrave Macmillan, 2008.

Peter, Fabienne, “Political Legitimacy”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, 29.04.2010, <<http://plato.stanford.edu/entries/legitimacy/>>, (20.12.2013).

Piris, Jean-Claude, **The Future of Europe: Towards a Two-Speed EU?**, New York, Cambridge University Press, 2012.

Poggi, Gianfranco, **Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım**, (çev.) Şule Kut ve Binnaz Toprak, 2.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Prévélakis, Georges, “Greece: The history behind the collapse”, **Eurozine**, 23.12.2011, <<http://www.eurozine.com/articles/2011-12-23-prevelakis-en.html>>, (22.03.2014).

Prodi, Romano, “Speech by Romano Prodi President of the European Commission “Rich diversity: The Union’s strength” to the Conference of European Mayors”, **Official website of the European Union**, Innsbruck, 9 Nov.2001, <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-01-524_en.htm> (30.04.2014).

“Public Opinion in the European Union/First Results”, **European Commission Standard Eurobarometer 78**, Autumn 2012, <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb78/eb78_first_en.pdf> (06.02.2013).

“Public Opinion in the European Union/First results”, **European Commission Standard Eurobarometer 80**, Autumn 2013, <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb80/eb80_first_en.pdf> (01.04.2014).

Puetter, Uwe, “Europe’s deliberative intergovernmentalism: the role of the Council and European Council in EU economic governance”, **Journal of European Public Policy**, 19:2, Mar.2012, s.161-178.

“Robert Schuman: the architect of the European integration project”, **Official Website of the European Union**, <http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/robert_schuman_en.pdf> (06.04.2014).

Risse, Thomas, “Social Constructivism and European Integration”, **European Integration Theory**, 2.Baskı, (ed.) Antje Wiener, Thomas Diez, New York, Oxford University Press, 2009.

Risse, Thomas, **A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres**, Ithaca and London, Cornell University Press, 2010.

Rosamond, Ben, **Theories of European Integration**, New York, Palgrave, 2000.

Rosenfeld, Michel, “The European Convention and constitution making in Philadelphia”, **European Convention**.

Ruggie, John Gerard **et al.**, “Transformations in World Politics: The Intellectual Contributions of Ernst B. Haas,” **Annual Review of Political Science**, Vol.8, June 2005.

Rupnik, Jacques, “The euro crisis: Central European lessons”, **Eurozine**, 30.03.2012, <<http://www.eurozine.com/articles/2012-03-30-rupnik-en.html>>, (22.03.2014).

Sassen, Saskia, **Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages**, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2006.

Sawyer, Caroline, Helena Wray, “Country Report: United Kingdom”, **EUDO Citizenship Observatory**, Nov.2012, <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=United%20Kingdom.pdf>> , (23.04.2014).

Scheuer, Angelika, Hermann Schmitt, “Dynamics in European Political Identity”, **Journal of European Integration**, Vol.31, No.5, 2009, s. 551-568.

Schimmelfennig, Frank, “European Integration in the Euro Crisis: The Limits of Postfunctionalism”, **Journal of European Integration**, 2014.

Schmidt, Vivien A., “Do the powers exerted by the EU need a legitimacy based on the citizens’ European identity?”, **Debating the Political Identity and Legitimacy in the European Union**, (ed.) Sonia Lucarelli, Furio Cerutti, Vivien A. Schmidt, USA, Canada, Routledge, 2011.

Schmitt, Carl, **Legality and Legitimacy**, (ed.,çev.) Jeffrey Seitzer, Durham, Duke University Press, 2004.

Schmitter, Phillippe C., “Ernst B. Haas and the legacy of neofunctionalism,” **Journal of European Public Policy**, 12:2, 2005, s.255-272.

Sennett, Richard, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, (çev.) Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, 3.Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010.

Shogimen, Takashi, “European Ideas of Peace in the Late Thirteenth and Early Fourteenth Centuries”, **The European Legacy**, Vol.15, No.7, 2010, s. 871-885.

Shore, Cris, **Building Europe: The Cultural Politics of European Integration**, London and New York, Routledge, 2000.

Sieyès, Emmanuel-Joseph, **Üçüncü Sınıf Nedir?** (çev.) İsmet Birkan, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2005.

Smith, Anthony D., **Ulusların Etnik Kökeni**, (çev.) Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Ankara, Dost Kitabevi, 2002.

Smith, Anthony D., “Ulusal kimlik ve Avrupa’nın Birleşme fikri”, **Avrupa Sorunu: Avrupa Ne, Avrupalı Kim?**,(ed). Perry Anderson, Peter Gowan, (çev.) Ali Çakıroğlu, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2005.

Smith, Anthony D., **Milli Kimlik**, (çev.) Bahadır Sina Şener, 6.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

Sonntag, Albrecht, “False Expectations: the counterproductive side effects of the EU’s use of political symbols”, **Debating Political Identity and Legitimacy in the European Union**, (ed.) Sonia Lucarelli, Furio Cerutti, Vivien A. Schmidt, London and New York, Routledge, 2011.

Soysal, Yasemin Nuhoglu, **Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe**, Chicago, University of Chicago, 1994.

“Spain austerity: Thousands join new budget cuts protest”, **BBC**, 27 Oct.2012, <<http://www.bbc.com/news/world-europe-20113664>>, (01.04.2014).

Statham, Paul, “What Kind of Europeanized Public Politics?”, **The Making of a European Public Sphere: Media Discourse and Political Contention**, (ed.) Ruud Koopmans, Paul Statham, New York, Cambridge University Press, 2010.

Steinbeck, John, **İnci**, (çev.) Tomris Uyar, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012.

Stevenson, Nick, “Habermas, Mass Culture and the Future of the Public Sphere”, **Berkeley Journal of Sociology**, Vol.38, 1993-1994, s. 221-245.

Swingewood, Alan, **Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi**, (çev.) Osman Akınhay, 2.Baskı, Ankara, Bilim ve Sanat yayınları,1998.

Szeligowska, Dorota, Elitsa Mincheva, “The European Citizens’ Initiative-Empowering European Citizens within the Institutional Triangle: A Political and Legal Analysis”, **Perspectives on European Politics and Society**, 13:3, Sep.2012, s.270-284.

“TEU/TFEU post Lisbon, 2009 English Summary”, **EU Citizenship and Franchise Legislation and Policy Documents Primary Legislation**, <<http://eudo-citizenship.eu/policy-documents>> , (10.02.2014).

“The direct effect of European law”, **Official Website of the European Union**, 22 Sept.2010,<http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/decisionmaking_process/114547_en.htm>, (23.12.2013)

“The Euro Area Report”, **European Commission Flash Eurobarometer 362**, Dec. 2012, <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_362_en.pdf> , (06.02.2013).

“The European Constitution: Post-referendum survey in France”, **European Commission Eurobarometer Report**, June 2005, <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf>, (04.03.2014).

“The European Constitution: Post-referendum survey in the Netherlands”, **European Commission Eurobarometer Report**, June 2005, <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf>, (04.03.2014).

“The Hemingway Allegory, 1983”, **Altiero Spinelli: From Ventotene to the European Constitution**, (ed.) Agustín José Menéndez, ARENA report No 1/07 RECON Report No.1, 2007, <<http://reconproject.eu/main.php/RECONreport0107.pdf?fileitem=4325406>>, (03.03.2014).

The Maastricht Treaty, Maastricht, 7 Feb.1992, <<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>>, (18.12.2012).

“The Schuman Declaration-9 May 1950”, **Official Website of European Union**, <<http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/>> (06.04.2014).

“The Ventotene Manifesto, 1941”, **Altiero Spinelli: From Ventotene to the European Constitution**, (ed.) Agustín José Menéndez, ARENA report No 1/07 RECON Report No.1, 2007, <<http://reconproject.eu/main.php/RECONreport0107.pdf?fileitem=4325406>>, (03.03.2014).

Timur, Taner, **Habermas’ı Okumak**, İstanbul, Yordam Kitap, 2008.

Tomkin, Jonathan, “Contradiction, Circumvention and Conceptual Gymnastics: the Impact of the Adoption of the ESM Treaty on the State of European Democracy”, **The Euro Crisis and the State of European Democracy**, (ed.) Bruno de Witte, Adrienne Heritier, Alexander H. Trechsel, 2013, <<http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/27016/EUROcrisis-29-05.pdf?sequence=3>>, (31.05.2013).

Tönnies, Ferdinand, **Community and Society (Gemeinschaft und Gesellschaft)**, New Brunswick, N.J., USA, Transaction Books, 1988.

Trenz, Hans-Jörg, “In Search of the European Public Sphere: Between Normative overstretch and empirical disenchantment”, **ARENA Working Paper**, No.12, June 2008, <http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2008/wp08_12.pdf> (18.12.2012).

Turner, John C., “Social identification and psychological group formation”, **The Social Dimension**, (ed.) Henri Tajfel, New York, Cambridge University Press, Vol. 2, 1984.

“ ‘Two-Pack’ enters into force, completing budgetary surveillance cycle and further improving economic governance for the euro area”, **European Commission Memo**, Brussels, 27 May 2013, <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-457_en.htm>, (26.03.2014).

Van Malleghem, Pieter-Augustijn, “Pringle: A Paradigm Shift in the European Union’s Monetary Constitution”, **German Law Journal**, Vol.14, No.01, 2013, <http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol14-No1/PDF_Vol_14_No_1_141-168_ESM%20Special_van%20Malleghem.pdf>, (31.03.2014).

Vergin, Nur, **Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, 4.Baskı, İstanbul, Bağlam yayınları, 2006.

Weber, Max, **Sosyoloji Yazıları**, (çev.) Taha Parla, 13.Baskı, İstanbul, Deniz yayınları, 2011.

Weber, Max, **Bürokrasi ve Otorite**, (çev.) H.Bahadır Akın, 6.Baskı, Ankara, Adres Yayınları, 2013.

“Weighting of votes in the Council”, **Official Website of the European Union** <http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/weighting_votes_council_en.htm>, (10.12.2013).

Weiler, J.H.H., “Demos, Telos, Ethos and the Maastricht Decision”, **The Question of Europe**, (ed.) Peter Gowan, Perry Anderson, London, New York, Verso, 1997.

Weiler, J.H.H., **The Constitution of Europe: “do the new clothes have an emperor?” and other essays on European integration**, 5.Baskı, Cambridge; New York, Cambridge University Press, 2005.

Weiler, Joseph H.H., “A Christian Europe? Europe and Christianity: rules of commitment”, **European View**, 12 Jan. 2008, <http://download.springer.com/static/pdf/733/art%253A10.1007%252Fs12290-007-0020-8.pdf?auth66=1399205706_acbdee961dac35c30430af78bacebc90&ext=pdf>, (24.05.2011).

Weiler, J.H.H., “Oral Submission by Professor JHH Weiler on behalf of Armenia, Bulgaria, Cyprus, Greece, Lithuania, Malta, The Russian Federation and San Marino – Third Party Intervening States in the Lautsi Case before The Grand Chamber Of the European Court of Human Rights”, 30 June 2010, <http://eclj.org/pdf/weiler_lautsi_third_parties_submission_by_jhh_weiler.pdf>, (05.07.2011).

Weiler, J.H.H., “In the Face of Crisis: Input Legitimacy, Output Legitimacy and the Political Messianism of European Integration”, **Journal of European Integration**, 34:7, Nov.2012, s.825-841.

“What is British Citizenship?”, **Home Office UK Border Agency**, <<http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/britishcitizenship/aboutcitizenship/>>, (20.01.2013).

Yalçinkaya, Ayhan, “Orta Çağ ve Feodalite: Bitmeyen Tartışma ve Siyasal Düşünce”, **Sokrates’ten Jakobelere Batı’da Siyasal Düşünceler**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Yalçinkaya, Ayhan, “Yunan Uygarlığı içinde Polis ve Siyaset”, **Sokrates’ten Jakobelere Batı’da Siyasal Düşünceler**, (ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

ÖZET

Avrupa Birliği'nin geleceği ve genişleme adımları düşünöldüğünde, Avrupa kimliği, Birlik gündemindeki en önemli kavramlardan biri olarak yer almaktadır. Bireylerin birden çok kimliği bulunmaktadır ve Avrupa kimliği de bu kimliklerden biri olma potansiyeline sahiptir. AB'de bu şekilde bir aidiyet oluşturmak için hukuki ve siyasi düzenlemeler gerekmektedir. Avrupa kimliğini oluşturmak için; vatandaşlık, demokrasi, meşruiyet ve kamusal alan, hem hukuki hem siyasi anlamda en temel kavramlardır. AB'de meşruiyet ve demokratik işleyiş anlamındaki zorluklar, müzakerenin esas olduğu bir Avrupa kamusal alanının eksikliği, ortak bir kimlik sorununa işaret etmektedir. AB'nin son yıllarda muzdarip olduğu finansal krizde ortaya çıkan bir nokta, Birlik'in kimlik krizinin devam ediyor olmasıdır.

Çalışmada, Birlik düzeyinde oluşturulacak bir kimliğin önemi vurgulanacak, geçmişten bugüne AB için kimlik oluşturma çabaları ve yöntemleri üzerinde durulacak, bu süreçte öne çıkarılması gereken kavramlar ve atılması gereken adımlara değinilecektir.

ABSTRACT

While it was thinking the future of the European Union and its widening steps, European identity has taken place in the Union agenda as one of the most important concepts. Individuals have more than one identity and European identity has the potential to be one of these identities. To construct this kind of sense of belonging in the EU, legal and political regulations are necessary. For the construction of European identity; citizenship, democracy, legitimacy and public sphere are the most fundamental concepts both in legal and political terms. The difficulties in the EU in terms of legitimacy and democratic functioning, the lack of European public sphere that deliberation is the essence, indicates the problem of common identity. One point that was showed up during the financial crisis that the EU suffered in recent years is, the Union's identity crisis has already continued.

In this work, it will be highlighted the importance of the identity that will be constructed in the Union level, it will be emphasized the efforts and methods to construct the identity for the EU from past to present, it will be mentioned the concepts that will be necessary to put forward during this process and the steps that should be taken.